

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

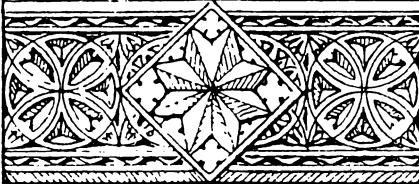
Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Lolland-Falsters
historiske Samfund

Aarbog XXI

1933

Holland=
Falsters
historiske
Samfunds

ÅRBOG

for

MDXXXIII

Indhold.

	Side
Konservator ved Nationalmuseet <i>Egmont Lind</i> :	
Kalkmalerierne i V. Tirsted Kirke.....	1
Lærer cand. phil. <i>Karl Rasmussen</i> :	
Krongodser og Selvejere 1660 og 1671.....	13
Adjunkt <i>Jan Steenberg</i> :	
Lolland-falstersk Kirkearkitektur	31
Førstelærer <i>Svend Jørgensen</i> :	
Gaabense Færgegaard	46
stud. mag. <i>Johan Hvidtfeldt</i> :	
To Bidrag til Orebygaards Historie.....	66
Skoleinspektør <i>Laurits Suhr</i> :	
Sommer i By. Sommerridning i Kalø.....	76
cand. mag. <i>Inger Boberg</i> :	
Falsters Gravhøje i Sagnoverleveringen.....	84
Museumsinspektør <i>O. Andrup</i> :	
Portrætter af Dronning Sofie.....	97
Forfatterinde <i>Helene Strange</i> :	
Dronning Sofie af Mecklenburg, II.....	113
fhv. Lærer, cand. phil. <i>Niels Stenfeldt</i> :	
Mosegrisene paa Fejø 1664—65.....	126
stud. mag. <i>Karl Olsen</i> :	
Et Ægteskabsdrama paa Lolland i 17. Aarh.....	138
<i>Vilh. Sidenius</i> :	
Dagbog fra 1864 (forts.).....	161
Sognepræst <i>V. C. Frederiksen</i> :	
Lolland-Falsters Stednavne paa —lev.....	171
Adjunkt <i>J. Jørgensen</i> :	
Østlollandske Ord (forts.).....	174
<i>Smaastykker</i> :	
Smaating om Toreby Kirke, ved <i>J. Jørgensen</i>	183
Lægevæsen i ældre Tider, ved <i>Frederik Grejsen</i>	185
Fra Napoleonskrigens Dage, ved <i>Jens Wolsing</i>	187
Nykøbing Slots Møbelinventarium 1755, ved <i>A. Hk.</i>	189
En Mondsag, ved <i>P. Christensen</i>	191
En Ligsten, ved <i>Oluf Olsen</i>	192

	Side
Hr. Johannes i Ryde, ved Sv. Jørgensen.....	192
Spøgelsehistorier og Foleksagn, ved Jørgen Aug. Larsen.....	193
Lars Boisens Digt, ved Karen Christiansen.....	194
Løllandsk Lyksalighed, ved N. Larsen.....	195
Fra Fejø, ved N. Larsen.....	195
Fra Bogverdenen, ved A. Hk.....	196
<p>Nordisk Kultur: »Kunst«. — Johs. Løllesgaard: »Nykøbing Kirke« og »Nykøbing Katedralskoles Historie«. — Kai Uldall: »Kirkens Profanbenyttelse i ældre Tid«. — Therkel Mathiassen: »Herregaarde og Godser«. — J. L. Frederiksen: »Præstehistorie«. — Selvbiografi af Hans Rasmussen, Karleby. — A. Garboe: Magnus Jespersen. — Danske Folkemaal. — Tholle: »Skæbnetræer« o. m. a.</p>	
Aarsberetning og nye Medlemmer.....	211

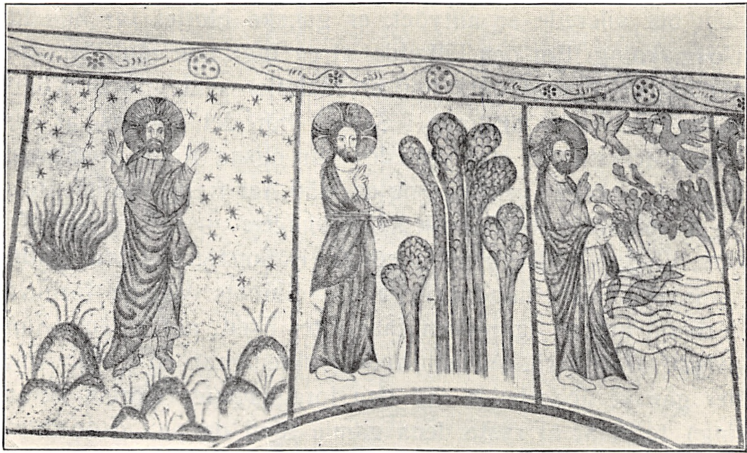

Fig. 1.

Om Kalkmalerierne i Vester Tirsted Kirke.

Af Egmont Lind.

Kort af Længde men ret høj og bred og med den for de lolland-falsterske Kirker saa karakteristiske stejle Tagrejsning knejser den ca. 6 Km. N.Nordvest for Rødby liggende Vester Tirsted Kirke. Bygget af røde Teglsten og romansk af Arkitektur, er Kirken, der maa være bygget i første Halvdel af det 13. Aarhundrede, en af Lollands skønneste Landsbykirker.

Naar fraregnes Vaabehuset (mod Syd) og det senere ombyggede Taarns øverste Parti, fremtræder Kirken af Ydre i sin oprindelige Skikkelse, og det samme kan siges om dens Indre, der rummer en forunderlig og højtidsfuld Stemning. Kendt viden om for sin arkitektoniske Skønhed er Skibets Vestfacade, det to Stokværk høje af romanske Buer gennembrudte Taarn Galleri, som indvendig adskiller Skib og Taarnrum. De røde Munkestensvægge, Bjælkeloftet og de højt-siddende Vinduer mørkner Rummet, men gør det ingenlunde skummelt.

En Ting virker imidlertid paafaldende, og det er det med Kalkmalerier rigt dekorerede Kor set i Forhold til Skibet, der,

som det allerede er antydet, er ganske blottet for billedlig Udsmykning. For det Tilfælde, at en Iagttager muligvis danner sig en Formodning om, at Malerier svarende til Korets ogsaa har været at finde i Skibet, bør det oplyses, at som Skibet fremtræder nu, saaledes har ogsaa Koret fremtraadt lige fra Kirkens Opførelse og ca. 150 Aar frem i Tiden. Først da — omkring 1400-Tallets *Begyndelse* — overpudses Korets Vægge og bemales med de Kalkmalerier, som endnu staar mer eller mindre bevarede. Skibets Vægge forbliver derimod urørte, og Kirken faar atter Fred, indtil den i *Slutningen* af det 15. Aarhundrede gennemgaar en Forandring, der ganske anderledes end den foregaaende (Korets Bemaling) formaar at ryste dens gamle Sjæl og paa gennemgribende Maade forandre dens arkitektoniske Indre. Man fjerner Bjælkelofterne og indbygger Hvælvinger i Skib og Kor, og ret naturligt udsmykkes Hvælvingsfladerne med en righoldig Samling Kalkmalerier, hvis Levetid har strakt sig enten til Reformationens eller til Rationalismens Dage, hvor Hvidtekosten var et meget brugt Vaaben, der, ført af forblindede Mennesker, aflivede mangt et kulturhistorisk Mindesmærke — i hvert Tilfælde for en Tid, thi det maa erkendes, at mange af Ofrene er kaldt til Live igen.

I 1889 besluttedes det at nedbryde Hvælvingerne og føre Skib og Kor tilbage til dets oprindelige Skikkelse, men som rimeligt var, undersøgtes Hvælvingerne forinden Nedbrydningen, og de fremkomne Kalkmalerier beskrives af Professor Kornerup i dennes Indberetning af 21. August 1889 som værende »anstødelige, slet malede og hørende til noget af det raaeste, der er fundet af Kalkmalerier«. — For at give et Indblik i Emnevalget for disse nu forsvundne Malerier skal enkelte nævnes som f. Eks.: »Syndefaldet«, »Jesu Fødsel«, »Helligtrekonger«, »Barnemordet«, »Uddrivelsen af Paradiset«, »Jærtetegnet i Sæden«, »Den rige og den fattige Mands Bøn«. Som man ser, er det Emner af bibelsk og symbolsk Art, forholdsvis skikkelige (dog ikke Barnemordet) og almindelig kendte fra saa mange andre Kirker. Mere ejendommeligt virker Motiver som disse: »En Mand, der er i Færd med at skære Halen af en Hest«, »En Mand med tre Katte

og gribende om Poten paa den ene af dem« — eller — »En Djævel, som er i Færd med at nedbryde en Kirke«. Unægtelig mystiske Billeder, som ganske givet har sin symbolske Betydning. Billeder af moraliserende og advarende Art har været saadanne som: »En nøgen Kvinde-skikkelse, fra hvilken der udgaar syv Delfiner, i hvis Gøb der sidder Mennesker«. Det er de syv Døds synde: Drukenskab, Vrede, Stolthed, Løstgængighed, Gerrighed, Misundelse og Livslede. »To Kvinder, hvoraf den ene omfavnes af en Djævel«, en »mindre sømmelig« Fremstilling af »et elskende Par, hvem en Djævel hvisker »noget« i Øret«, »Tre Djævle lokker en ung Mand«. Det er slemme Ting, men naar der ogsaa afdækkedes et Billede forestillende: »En Mand med en Potte, hvori han synes at forrette sin Nødtørft«, maa det erkendes, at Maleren er kommen noget uden for den kirkelige Stil og et godt Stykke over i det raa og anstødelige, et for vor Tid ubegribeligt Udslag af middelalderligt Følelsesliv. Naar hertil kommer, at Malerierne kunstnerisk set var *meget* daarlig udførte, vil man forstaa, at hele denne mærkelige Udsmykning ikke har været nogen Pryd for Kirken.

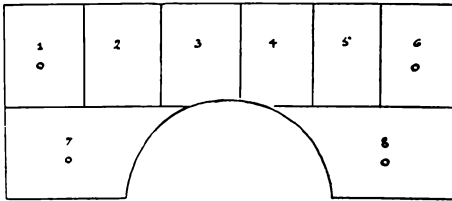
Ganske anderledes stiller det sig derimod med de Kalkmalerier, som endnu pryder Koret, en Samling Billeder, som i sin Tid har været fuldtallige, men dels ved Fugtangreb og dels ved Indbygning af Korhælvingen har faaet sit oprindelige Antal stærkt formindsket.

Samtlige Vægge i Koret er ved lodret og vandret trukne Streger inddelte i firkantede Felter rækkende fra lidt under Loftet og ned til godt og vel Mandshøjde regnet fra Gulvet. Hvert Felt har oprindeligt rummet sit Maleri — i alt 45 Billeder, hvoraf kun 24 er tilbage. Som Samlingen præsenterer sig nu, er det kun en svag Afglans af fordums Herlighed; Kompositionens Helhedsvirkning er stærkt brudt, men hvad der er tilbage besidder megen Skønhed og vidner i høj Grad om, at det har været en Kunstner af den bedre Klasse, der har virket i Kirkens Kor.

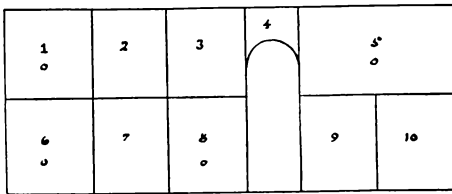
Malerierne har ikke været sat op i kronologisk Orden, idet ny og gammeltestamentlige Emner saa temmelig tilfæl-

digte er spredt mellem hinanden. For at kunne danne sig et Indtryk af, hvor de forskellige Malerier er placeret, henstilles det til Læseren at benytte de vedføjede Tavler over Væggens feltvise Inddeling — i alt fire Tavler begyndende med: Tavle Nr. 1 = Vestvæggen samt Tavle Nr. 2, 3 og 4, der gælder henholdsvis Nord, Øst og Sydvæggen. Hvor der foruden det i hvert

Tavle Nr. 1, Vestvæggen.

Tavle Nr. 2, Nordvæggen.

skrevne Placeringsnummer er anført et 0, giver dette Oplysning om, at Maleriet er gaaet tabt.

Tavle Nr. 1, Vestvæggen: I Felt 2, 3, 4 og 5 er malet Genesisbilleder. Heraf er dog kun de tre fuldtbevarede, nemlig i Felt 2, 3 og 4 (Fig. 1), hvor Gud Herren skaber Lyset, Træerne, Fiskene i

Havet og Fuglene under Himlen. I Felt 5 er kun Figuren af »Skaberen« bevaret.

Tavle Nr. 2, Nordvæggen:

I Felt 2 gives »Bebudelsen«, i 3 »Marias Besøg hos Elisabeth«, og i samme Felt findes desuden Rester af »Fremstillingen i Templet«. Felt 7 indeholder »Kains og Abels Offer« samt »Brodermordet«. Fig. 2 gengiver disse tre Malerier med »Bebudelsen« øverst til venstre — et i sin Komposition og Udførelse fremragende Billed¹). Øverst i Billedet ses Gud Herren omgivet af en Sky. Fra hans Haand udgaar en Straale, som tager Retning ned over Marias Hoved. I Straalen ses endnu de svage Antydninger af et med Korsglorie prydet Christusbarn, der »glider« ned mod Maria. Det er Undfangelsen, som her foregaar.

I »Marias Besøg hos Elisabeth« lægger man Mærke til et medaillonformet Udsnit paa hvert af Kvindernes Underliv,

og ser man nøje til, kan der i Udsnittene spores Konturomrids af smaa Menneskefigurer, hos Maria det lille Christus-barn og hos Elisabeth Johannes. Det er med andre Ord Fosterudskæringer, en meget realistisk, men fuldtud tilforladelig Maade at illustrere Biblens Ord paa: »Og det skete,

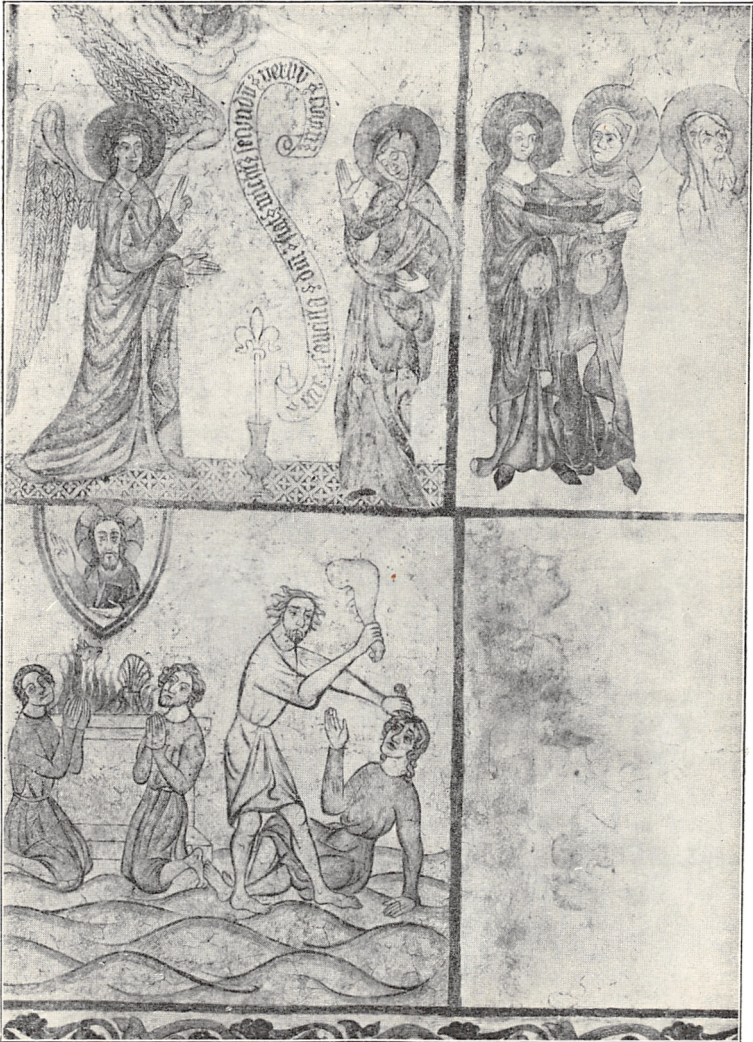

Fig. 2.

da Elisabeth hørte Marias Hilsen, sprang Fosteret i hendes Liv. Og Elisabeth blev fyldt med den Helligaand«. Der er Nutidsmennesker, som — hvor utroligt det end lyder — er bleven fyldt med Forargelse ved Synet af dette Billede.

Felt 4 (over Vinduet) rummer faa Rester af et Julenats-

Fig. 3.

billede (Hyrderne paa Marken), og Felt 9 skal — iflg. Professor Kornerups Indberetning — forestille »Babelstaarnet bygges«, se Fig. 3. Den dramatiske Handling, som her synes at foregaa, ved at en af Murerne kaster en Mand ned ad den stejle Høj, hvorpaa det formodede, men rigtignok temmelig uanselige Babel-

1	2	3	4	5
6		7		8
9		10		11

Tavle Nr. 3, Østvæggen.

taarn er bygget, fører langt snarere Tanken hen paa Nehemias Bog 4. Kp. V. 17-18, der fortæller om Jødernes Vanskeligheder under Opførelsen

af Jerusalems Mure. Endelig skal nævnes det i Felt 10 malede »Isaks Ofring«.

Tavle Nr. 3, Østvæggen:

Felt 3 rummer »Indtoget i Jerusalem«, Felt 7 »Christus paa Korset« og Felt 10 »Kobberslangen paa Korset«, af de to sidstnævnte Billeder er dog ikke meget tilbage. I Felt 9 gengiver Maleren tre Emner — Fig. 4 — nemlig »Jakobs Velsignelse«, »Esau paa Jagten« og »Jakobs Drøm«. Den gamle Isaks ærværdige Ansigt med de blindede Øjne er tegnet med ubestridelig Dygtighed, Esau (midt i Billedet) er knap saa god, men hvor Maleren har skullet fremstille de i Jakobs Drøm forekommende Engle, der stiger op og ned ad Himmelstigen, magter han ikke den figurlige Fremstilling, men kommer for Skade at naa det naive og ubehjælpsomme, det komiske mere end det højtidsfulde.

Malerens Tilbøjelighed til at samle flere Emner i eet og samme Billedfelt forekommer jævnlig, men i særlig Grad er dette Tilfældet i Felt 11, der rummer ikke færre end seks Bibelemner fra det gamle Testamente. Det er: Spejderne med Druerklasen, Pagtens Ark, Moses, som i den ene Haand bærer Lovens Tavler og med den anden slaar Vand af Klippen, Guldkalven tilbedes og Mannasamlingen i Ørkenen.

Tavle Nr. 4, Sydvæggen:

Felt 3, der er udsmykket med et veltegnat Stykke Arkitektur, skal antagelig forestille Byen »Jerusalem«. I Felt 4

Fig. 4.

er placeret »Christus for Pilatus«, i Felt 5 »Hudstrygningen«, Felt 6 »Tornekroningen«, Felt 8 »Opstandelsen«, Felt 10 »Pinsefesten« — Fig. 5 —, Felt 11 »Christus som Verdensdommer« (Fig. 6), Felt 12 »Daniel i Løvekulen«, Felt 13 »Jonas udspyes af Hvalfiskens Bug« og »Samson bærende Gazas Port«, Felt 15 (Fig. 5) »Gideon med Uldskindet, den syvarmede Lystage og Esaias med Christi Stamtræ voksende ud fra Brystet paa den sovende Profet«, jvf. Esaias 11. Kap.,

1 o	2 o	3	4	5	6
7 o	8	o	9 o	10	11
12	13		14 o	15	16

Tavle Nr. 4, Sydæggen.

V. 1, »Og der skal opgaa et Skud af Isai Stub, og en Kvist af hans Rødder skal bære Frugt«.

Som det sidste Maleri paa denne Væg skal omtales det

i Felt 16 malede Motiv, der efter en tidligere Antagelse skal forestille »Belzasars Gæstebud« — Fig. 6 forned. Den øverst til venstre i Billedet af en Haand skrevne Indskrift — mane thechel phares (Mene, Mene, Tekel, Upharsin) forekommer rigtigt nok i Belzasars Gæstebud, se Daniel 5. Kap., 5. og 25. V., men den øvrige Opstilling passer ikke paa dette

Fig. 5.

Fig. 6.

Emne. Den paa en Trone siddende Konge, som rækker sit Scepter frem mod en knælende Kvinde, der berører dets Spids, skal sikkert forestille Kong Ahasverus, der naadigt modtager Dronning Esther, jvf. Esthers Bog 5. Kap., Vers 1 og 2. Før i Tiden har man ogsaa ment, at den i Galgen (til højre i Billedet) hængende Mand skulde være Haman. Imidlertid er der paa Måleriet to Mænd — den hængte og

desuden en Mand, som sidder i en Gabestok ved Galgens Fod. Det er rimeligst at tænke sig, at der her hentydes til Kong Ahasverus' to Kammertjenere Bigtan og Theres, der ifølge Esthers Bog 2. Kap., V. 21 og 23, blev hængt for deres Forræderi mod Kongen. Det er muligt, at Indskriften skyldes en Fejlhuskning eller Emneforveksling fra Malerens Side.

De her omtalte Figurmalerier er ikke malede for blot at virke som en dekorativ Udsmykning af Kirkens Kor, men ogsaa for at virke som en aaben Billedbibel, der paa en meget anskuelig Maade skal fortælle om Bibelens gammel- og nytestamentlige Tildragelser. Omend placeret vilkaarligt er der dog et vist Indholdssystem i Samlingen. De begynder med Skabelsen (Fig. 1) og ender med Dommens Dag — Fig. 6 — hvor Christus som Verdens Dommer dømmes Synderne til evig Fortabelse og giver de frelste det evige Liv. Fra Christi Mund udgaar Retfærdighedens Sværd (til højre) og Naadens Lilje (til venstre) symboliserende de udtalte dømmende Ord. Til højre for Mandorlaen knæler Johannes Baptist og til venstre Maria. Det hellige Evangeliums Ord er symboliseret ved de fire Evangelisttegn indestillet paa hver Side Mandorlaen, der altid fremstilles som en Regnbue — jvf. 1. Mosebog 9. Kap., V. 13: »Jeg har sat min Bue (Regnbue) i Skyen, og den skal være til en Pagtes Tegn imellem mig og imellem Jorden«.

Det kan betragtes som givet, at i hvert Tilfælde Størstedelen af de i Samlingen forekommende nytestamentlige Billeder har haft sit gammeltestamentlige »Modbillede«. Tager vi f. Eks. det foran omtalte Billede af »Christus paa Korset«, har det som gammeltestamentlig Modbillede (maa forstås som Forbillede) »Kobberslangen paa Korset«. Opstandelsesbilledet har som Modbillede »Jonas udspyes af Hvalfiskens Bug« og »Samson bærende Gazas Port«. »Manna-samlingen« har som Modbillede korresponderet med det nu forsvundne »Nadverens Indstiftelse«, og »Bebudelsen«s Modbillede har vi i »Gideon og Underet med Skindet« — Fig. 5 — hvor den faldende Dug er fremstillet som en særdeles kraftig Styrregn.

Denne Regel, at Malerier med nytestamentlige Emner har

sit gammeltestamentlige Modbillede malet et eller andet Sted i samme Rum, er ikke noget, der gælder for Tirsted Kirke alene. Reglen gaar igen atter og atter i Kirke efter Kirke, og Forbilledet har været den saakaldte Biblia pauperum, en Samling højst interessante middelalderlige Bibelbilleder med ledsagende Tekst.

Typisk for Tirstedmalerens figurlige Fremstillinger er de slanke, svajede Kroppe med smalle Liv og temmelig lange Ben, der oftest er ganske tynde om Anklerne, hvorimod Læggene er svulmende kraftige, men trods mange gode Præstationer som Figurmaler naar han dog højest — og tilmed meget højt — paa den ornamentale Udsmyknings Omraade. Fortræffeligt komponerede Rankeslyng danner Friser, som rigt varierede løber Væggene rundt saavel over som under Malerierne, og skønne Bladviklinger og Palmetmønstre indrammer Vinduerne. Undervæggene er dækkede med malede Draperier, paa Nord-, Syd- og Vestvæggen udført med okkerfarvet Streg paa den lyse Kalkgrund og smukt arrangeret i fine Foldekast, medens Østvæggens Draperi er uden Folder, men til Gengæld inddelt i lige store Stykker, der skiftevis er lagt over med Rødblunt og Okker.

Sluttelig skal omtales en paa Korets Nordvæg — mellem Vægfrisen og Draperiet — delvis bevaret Indskrift af følgende Ordlyd — — — *mentum fecit su* — — *dominus henyngus* kabel. Hr. Henning Kabel, der har ladet Kalkmalerierne udføre, nævnes i Dokumenter fra 1397 — 1407 og 1427, hvor han staar som Ejer af Herregaarden »Thostrup« — det nuværende »Christianssæde«, der som bekendt ligger tæt ved Tirsted Kirke. At Kalkmaleriernes Udførelse maa være sket omkring 1400-Tallets Begyndelse kan hermed betragtes som givet.

1) Ærkeenglen Gabriel, med et pragtfuldt Vingefang, staar til venstre i Billedet og har øjensynligt lige tiltalt Maria med de bebudende Ord, jvf. Lucas 1. Kap. V. 28—37. Med ydmygt bøjet Hoved svarer Maria Englen, og Svaret staar skrevet paa Skriftbaanden, som ses mellem Maria og Gabriel. Indskriften lyder: *ecce ancilla dominus fiat michi secundum verbum tuum*, hvilket oversat paa Dansk siger: se, jeg er Herrens Tjenerinde, mig ske efter dit Ord, jvf. Lucas 1. Kp. V 38.

Krongodser og Selvejere.

Af *Jordebøger fra 1660 og 1671.*

Af *Karl Rasmussen.*

I min Afhandling om »Krongodserne paa Lolland-Falster« i Aarbogen for 1917 omtalte jeg, at der efter Dronning Sofie Amalies Død blev afkrævet hendes Bo en stor Erstatning, fordi hun havde forringet Godserne i sin Enketid; jeg føjede til, at »man skulde jo egentlig mene, at Landet, da Dronningen overtog det, 10 Aar efter Svenskekrigen, var saa ødelagt, som det kunde blive«.

Hvad jeg her skrev, gengiver en almindelig Opfattelse, den, at Svenskekrigen var den største Aarsag til Landets sørgelige Tilstand under Enevælden. Om denne Opfattelses Rigtighed er der rejst adskillig Tvivl. Det er paavist, at de forskellige Landsdele ikke har været nær i samme Grad ødelagte; værst stod det til, hvor der havde været egentlige Krigsbegivenheder, og saa langs de store Veje med de stadige Troppebevægelser. Desuden er der gjort opmærksom paa, at Ødegaarde og andre Tegn paa uheldige Tilstande i Landbruget fandtes ogsaa før Krigen, og der er sagt, at »en Krigs Virkninger har sikkert for et saa primitivt Landbrug som Datidens været af ret forbigaaende Natur«¹).

For at faa lidt Klarhed over, hvordan Forholdene var paa Lolland-Falster, har jeg gennemgaaet en Række Jordebøger, som i Henhold til Missive af 30. August 1660 blev udarbejdede under Tilsyn af Oluf Brockenhus²). De er ret vanskelige at faa Overblik over eller lave Statistik af; Gaardene fra samme By kan være fordelt paa 3—4 Steder. Det afspejler Middelalderens brogede Uorden; Halsted Kloster, Maribo Kloster, Aalholm og Nykøbing Slot har haft Strøgods rundt om, og skønt det nu alt sammen er Krongods, opføres

Godset til hvert Kloster og Slot i en Jordebog for sig, og yderligere har de en Række Tillæg med Gods, som ved Mageskifte er kommet til Kronen fra forskellige Herremænd.

Derimod indbyder Materialet til at gaa i Enkeltheder; der er samlet Oplysninger om hver enkelt Gaards Tilstand, og paa Grundlag af dem tilføjer Oluf Brockenhus en Bemærkning om, hvorvidt Gaarden kan betale noget, skal forskaanes eet eller flere Aar eller have Hjælp for at komme paa Fode.

Ved hver Gaard er der angivet, hvad den betalte i Landgilde under normale Forhold; tillige ses det, at der foruden den Afgift, som er opført for de enkelte Gaarde, svaredes »Sammelgift« eller »Redsel« af Byen eller Sognet i Samling. De enkelte Poster i denne Redsel gør et meget gammeldags Indtryk, baade sproglig og saglig set.

Af flere Byer ydes der Kul, af Grænge 1 Læst, d.v.s. 40 Tdr., af Slemminge Sogn 1 Læst, af Ø. Ulslev 1 Læst, af Frejlev 17 Tdr., af Toreby 9 Tdr.; men det siges, at disse Trækul »omregnes«, altsaa betales i Penge. Af flere Byer ydes der Kører eller »Kopenge«; en Ko regnes til 2 Rdl. Hele Redselen for Frejlev er som følger: 3 Rdl. 12 Sk. Sommersølv, 8 Rdl. Vintersølv, 3 Køer, 10 Galte, 1 Td. Smør, 10 Faar, 2 Pd.³) 2 Skpr. Rug, 2 Pd. 5 Skpr. Byg, 8 Skpr. Ærter, 14 Foernødshold⁴), 17 Tdr. Kul, hver Gaard 10 Lys.

De enkelte Gaardes Afgift kan være som Hs. Andersen-Suhrs i Flintinge: 1 Pd. 6 Skpr. Byg, 1 Lam, 1 Gaas, 1 Skp. Havre, 2 Høns, 4 Ort Gæsteri.

Men af og til er der en Gaard, hvor Afgiften har Overskriften »Stud«, og ved en saadan Gaard staar der i Aalholm Len stadig »en Havnebonde«. En »Havnebonde« yder en vis Mængde Korn, hvorimellem der altid nævnes Hvede; til sidst staar der gerne »1 Havnelam«.

Ordet »Havnebønder« er velkendt fra Middelalderen, hvor det betyder de Bønder, der gjorde Ledingstjeneste; fra Valdemars Jordebog kendes der ogsaa Eksempler paa, at Bønderne ydede Lam til Skibet. Selvfølgelig har Bønderne i Musse Herred ikke i 1660 redt Leding som i Valdemarstiden; i en Jordebog fra 1671 staar der ved de Bønder, som i 1660 kaldes Havnebønder, »Ejendomsbønder«, og det er det, som

ogsaa i 1660 har haft noget at betyde. Fæstebønder gav Landgilde; men Ejendomsbønder gav »Stud«, som er det middelalderlige Navn paa Landets første faste Skat, der vistnok er indført kort efter Aar 1200. Om gamle Tider minder det ogsaa, naar nogen Byer svarer »Erridspenge«⁵⁾ eller i »Sommerskat« yder en »Lødemark Sølv«⁶⁾ eller svarer Kul, skønt de ikke brænder Trækul mere. Maaske er det ogsaa et Levn fra gamle Dage, da Landbruget stod højere end i 1660, at Havnebønderne, og kun de, svarer nogen Skæpper Hvede hver.

I Grænge nævnes der kun 1 Havnebonde, men 2 »Maalsmænd«; det sidste Navn er velkendt; det siges at betyde en Mand, der har en Gaard »fri for al Tyngde undtagen en Afgift i Naturalier til Kongens Fadebur«. I Aalholm Len er Afgiften dog beregnet i Penge, der opføres under de tre Poster »Maalspenge«, »Gæsteri« og »Vægterpenge«.

Der nævnes 6 Havnebønder i Flintinge og 2 i Toreby; i Frejlev nævnes kun 3, skønt der senere synes at være flere Selvejere. Hele Frejlev Skov er Ejendom. Der er Selvejere i Ø. Ulslev, og i Sløsse er samtlige Gaarde Ejendom. I Fuglse Herred nævnes der 3 Ejendomsbønder i Sjalstofte, flere i Østofte og Paarup, og under Bursø nævnes »af hver jordeggen Bonde 10 Lys, er 2 Oi 10 Lys«, hvad der jo giver 17 Ejendomsbønder.

I Jordebogen fra Halsted Klosters Len nævnes der slet ikke Ejendomsbønder 1660; men det betyder ikke, at der ingen var, tværtimod; det er netop paa Vestlolland, at de flokkes. Et Særsyn er Stokkemærke Sogn; om det siges det 1671, at det »er alt Ejendomsgaarde saavel som Husene«. Det store Sogn er opført i 8 Dele: Vester Otting 17 Gaarde, Øster O. 15, Abeds O. 15, Tjenemærke O. 15, Skov O. 16, Kældernæs O. 19, Blands O. 18, Saltvig Otting 16 Gaarde.

Fuglse Sogn er delt i 4 Fjerdinger, og for Radsted Sogn, der som Adelsgods ikke er nævnt i Jordebogen, opføres Bispetienden i to Summer, en for Radsted norden for Kirken og en for Radsted østen for Kirken. — Der er en Del Selvejere i Vejleby Sogn; der er flere i Alminde, og Askø By er bare Selveje. Der er mange i Danmare; de er i Flertal i hele Arninge Sogn. Arninge By har 4 Ejere og 1 Maalsgaard, Kudese 7 Ejere, Holleby 3 Ejere og 1 Maalsgaard, Ore 5 Ejere, Suderballe 1, Tryhus 2 Ejere. — I Gloslunde og Græshave Sogne er Selvejerne mere spredt; i Gurreby og Ryde ligesaa; men i Søllested er der 10 og i Troelseby 6. — Naar vi gaar til Nørre Herred, har Branderslev 13 Ejere, Sandby 11, Harpelunde 10, og Købelev Sogn er overvejende Ejendom. Mellem Selvejerne her er

der et Par, som maaske bør nævnes. Først Otte Jensøn Kuld⁷⁾ i Skovbølle; 1671 sidder han med sin egen Gaard fri for Afgift, fordi han er Herredsfoged, men svarer af to andre Gaarde, som ikke har Bygninger, men som han driver fra sin egen Gaard. Uden Lokalkendskab tør jeg ikke sige, at det er disse tre, der er vokset sammen til Skovbøllegaard (paa 19½ Td. Hartkorn); men det synes mig ret sandsynligt. Den anden er Manden paa Glostrupgaard, hvis Navn i lidt forvansket Form er nævnet i »Trap« efter en Indskrift paa Gaarden; det skrives i Jordebogen Niels Staphensen, læs Stafensen, hvad der jo er godt Lollandsk for Steffensen.

Der er talrige Ejere i Ø. og V. Karleby, i Ringseby og Løjtofte, der er 9 i Vindeby; derimod er alt Fæste i Halsted Sogn, hvor Bønderne fra gammel Tid har været Tjenere til Klostret, i Birket og Ravnsby, hvor de har tjent Ravnsborg, og i Vesterborg, hvor der jo ogsaa har ligget en Kongeborg.

Det er ejendommeligt, at Selvejerne er saa talrige netop ved de to vestlollandske Fjorde, hvor Stednavneforskere ud fra visse Navne har villet antage en vendisk Indvandring, ud fra andre en svensk Indvandring, og fra et tredie Sæt Navne fastslaa, at her, ved Rødby Fjord, laa Lollands Hovedbygd, med Tingsted og Helligdom. Det forekommer mig, at de sidste to Teorier stemmer bedre med Selvejet end den første. Se paa Kuditse eller Kudese; begge Stavemaader findes i Jordebøgerne. Det skal jo være det mest ubestridelige af alle Vendernavne; men er det ikke sært, hvis Danskerne har ladet en Flok vendiske Storbønder sidde i saadan en lille By, hvor de er kommet som ubudne Gæster, høfligt lært at sige deres besværlige Bynavn og respekteret deres Selvejerret i mange Hundrede Aar, mens de fleste danske Bønder maatte give Afkald paa deres. I deres eget Land blev Venderne gjort livegne, og Folkenavnet »Slave« kom til at betyde Træl. Skrivemaader af lollandske Navne skal man ikke regne for meget med; »Vesternisse«, som der skrives 1660, kunde ogsaa se vendisk ud, hvis ikke Navnets første Halvdel var saa gennemsigtig.

Efter denne lange Indledning vender jeg tilbage til mit egentlige Emne, Landets Tilstand i Efteraaret 1660⁸⁾). Først er Branderslev helt øde; den første Gaard, der nævnes, er »ganske afbrudt og ikke i Brug, har ingen Sæd eller Bæster«;

de andre kan nøjes med et »ligesaa«. Det samme kan noget nær siges om alle de omliggende Sogne; i Sandby er 11 Gaarde ganske øde, 3 næsten afbrudt, en enkelt Mand har 2 Bæster, »som han har laant«; enkelte har saaet lidt, men »fast intet indavlet«, fordi de »har saaet i Grønjord« eller »formedelst det af Fjenden blev afbrudt«. Halsted »kan aldeles intet give dette Aar, har ingen Sæd, Kvæg eller Bæster«.

Først i Købelev Sogn staar det *lidt* bedre til; de fleste »har lidt saaet og nu ikke Levnedsmiddel«. Anders Gammel har »Gaarden ved Magt og sin halve Sæd, dog det meste af Fjendens Heste nedtraadt og opædt«. Otte Kuld har det godt, forholdsvist; han har saaet 33 Skpr. Korn af alle Slags og kan som den eneste i vid Omkreds svare lidt, 2 Tdr. Byg.

I Vindeby og Nøbølle er det ligesaa, lidet saaet og dertil af Rytterheste fordærvet; vi skal saa langt fra Nakskov som til Birket og Nordlunde for at træffe Byer, hvor der er Folk paa alle Gaarde og enkelte, som giver lidt. I Vesterborg er alle Gaarde besat, men ingen kan give noget. Paa Rødbykanten er det en Del bedre; i selve Rødby har alle saaet noget, en Del fuldt tilsaaet; i Askø vil Simon Mortensen saa al sin Jord; han har 6 Bæster og 10 Nød.

Tager vi derimod østerpaa, saa er Avnede næsten afbrudt og øde, og i Søllested kan de »formedelst deres Armod intet give«. Og et nyt Centrum for Ødelæggelse finder vi paa Maribokanten, eller for at være nøjagtig, i Maglemer. Denne By er saa medtaget som de ringeste ved Nakskov, og Forklaringen lyder som følger: »Tilmed laa Regimentet hos dem, som fratog dem hvis de havde, saa de ej haver noget, hvormed de deres Sammelgift kunde udrede«. Skelstrup er »ganske afbrudt og øde og en Del af Mændene bortdøde, saa der er slet intet at bekomme«. I Rersnæs er 7 Gaarde »afbrændt og øde. Svenskens Kommissarier har borttaget deres Kvæg, saa de har intet, hvoraf de deres Smør eller anden Sammelgift kunde give; tilmed befindes Byen næsten at være øde, saa de lever udi stor Armod og Elendighed«.

Maribo Mænd giver aarlig af de tre Marker, som kaldes Ladegaardsmarker, som de fik i Forpagtning, 14 Pd. Byg

samt 52 Dlr. 12 Sk.; men nu »befindes en stor Del af de, som skulde udgive dette Korn, at være bortdøde, en Del forarmede og fik intet saaet, saa der vil blive lidt deraf at bekomme«.

Den eneste, som Oluf Brockenhus ikke ynker, er Vandmølleren, der skal yde 1 Td. Hvede og 1 Pd. Mel; han »kan nok udgive sin Landgilde; thi han stjæl og fortjener hver Dag«. Det sidste er vistnok en almindelig Talemaade om Møllere, saa det behøver ikke at regnes Maribo Møller til særlig Skade paa hans Rygte.

Ellers maa O. B. resolve, at de øde Gaarde »vil forskaanes, til de kan blive bebyggt, beboet og saaet, som Lensmanden vil i agt tage«, og de andre »to Aar forskaanes, om de skal hjælpes«.

Det næste Ulykkescentrum er Guldborg Færge. I Soesmarke og Majbølle er der hverken Folk, Fæ eller Bygninger tilbage; det mærkes ind i Kalø og Vignæs til den ene Side og stærkt i Hjelm til den anden; her er 10 Gaarde øde. De fordums Klosterbønder i dette Birk har bl. a. givet Hønseæg, 20 Ol og 30 Æg til Paaske; men Hønsene »er af de Svenske opædt«, og »da Hønsene er borte, er det besværligt at faa Hønseæg«. Ogsaa i Rørbæk er Kronens Gaarde øde, saa det omliggende Adelsgoods skal jo nok have haft det noget lignende.

Lad os som Modsætning tage Grænge By, der har ligget uden for det værste. Den Mand, som har det bedst, er Peder Rasmussen Brun; han har høstet 13 Traver Rug og 10 Td. Byg, og han har 4 Heste, 3 Køer, 2 Kvier, 2 Svin og 3 Faar. Det er den Mand, som 1683 er fuldstændig ruineret, fordi Ridefogden gentagne Gange har sat hans umyndige Søn til den øde Hamborggaard, og han har maattet betale for at faa ham fri. Alle 16 Mænd er ved Gaardene; tilsammen har de 34 Heste, 26 Køer og Ungnød, 11 Faar og 14 Svin. I Flintinge er det noget lignende; derimod er der 12 øde Gaarde i Toreby og 3 i Nagelsti. I Kettinge er 9 Gaarde afbrændt, i Sædinge 15; ellers gælder det for hele Nysted- og Rødbjegnen, at Byerne »kan ingen Landgilde give i Aar, men næste Aar, om der bliver god Avling«; kun enkelte

Byer som Skaarup maa i »to Aar forskaanes«. Nysted By-mænd har det ret godt.

Lad os dernæst gaa til Falster. I Indledningen var der ingen Anledning til det; hele Falster har kun 2 Selvejere, som bor i Lidstrup, og Afgifterne er omlavet og moderniseret under Dronning Sofies Regimente. Som Helhed maa det vist siges, at ogsaa Svenskerne har sat stærkere Spor her.

Først er Kippinge næsten lige saa ilde stedt som Byerne paa den anden Side Færgestedet, og saa er det galt videnom fra den Tid, Tropperne var samlet paa Nordfalster for at indtage Møen. Stubbekøbing Mænd »har bestaaet meget stor Pressur med Indkvartering og har ej været mægtig at raade for deres Avling, som er ædt af de svenske Heste paa Marken eller fordret til Hestefoder«. Oure »er af Svensken ganske ruineret og afbrudt«, Sortsø og Skovby er i samme Tilstand, Næs er næsten øde, Vejringe ligesaa; i hele Byen findes kun 1 Ko. Aastrup Sogn maa forskaanes, Lillebrænde Sogn har intet saaet og maa forskaanes, til det kan komme til Kræfter, Maglebrænde ligesaa, Sullerup og Dukkerup kan intet give, men maa hjælpes. Gundslev Sogn næsten øde, mange Gaarde afbrudt, Gundslevmagle »ikke saaet Ærter eller Byg, den ringe Rug, som blev saaet, ikke avlet, men af Rytterheste undertraadt. Denne By vil efter dens Elendighed i Aar forskaanes«.

Her omkring hører vi Navnet paa en af Bøndernes Plage-aander. Oberst Bringell har haft sit Kvarter hos Præsten i Gundslev, »hvorudover disse fattige Bønder ikke haver kunnet komme til at saa. 211 Heste gik Sommeren over i deres Mark«. Ogsaa fra Skovby siges det, at Oberst Bringell var i Kvarter hos Præsten, »som kendes paa de fattige Bønder«, og Skørringe By »havde Oberst Bringells Folk til deres Kvarter, Bønderne fik intet Byg saaet, og den ringe Rug blev af Rytterheste afædt«.

I Vaalse By »stod den ganske svenske Armé, da den første Gang gik over Isen, og siden derefter, da den igen havde sig Landet bemægtiget, havde den Indkvartering af Livgardens i 32 Uger«. Egense er i lige saa slet Tilstand. I Skjoltrup Gaarde er der intet Kvæg og kun 1 gammel Hest, i

Meelse 2 gl. Heste og 1 Ko, i Eged 13 Heste og 3 Køer. Systofte 9 Gaarde har 24 Heste og 10 Køer; derimod hedder det fra Hullebæk, at »de fattige Folk i denne By var for-dreven fra Gaardene, hvis ringe Sæd blev af Rytterheste afædt«. Hverken her eller i Bjørup er der et eneste Stykke Kvæg.

Af de 24 Gaardmænd i Nr. Ørslev^o) er en unævnt, da han er udlagt til Officersbonde; men skønt der kun er 1 øde Gaard i Byen, har den kun 39 Heste og 19 Køer. I Lidstrup er et lignende Antal pr. Gaard; paa en af dem nævnes 1 Tyrekalv.

Det er et sørgelig ringe Antal »Ungnød«, der nævnes; det er tit nok, at Køer og navnlig Heste kaldes »gamle«; Svenskerne har selvfølgelig taget de bedste. De faa Husdyr, der har været tilbage, har været daarligt Avlsmateriale.

I flere Tilfælde siges det, at Gaardens eneste Ko er »løst fra Svenskerne«; de blev jo nemlig ikke ligefrem røvet, men krævet i Krigsskat, og enkelte Mænd maa altsaa have haft Værdisager gemt, som de kunde købe deres sidste Ko tilbage med. Der siges ogsaa imellem, at en Ko er »ubetalt«; paa Lolland kan det hedde, at den er »ubetalt til Hr. Rigens Drost«; Embedsmændene maa have begyndt at skaffe Kvæg, hvor de saa har faaet det fra. Ogsaa det lidt Korn, der er saaet, kan siges at være »ubetalt« eller »Laanekorn«. Hvad Bønderne har levet af, er ikke godt at vide; den nøgne Jord, som næsten var det eneste, de havde tilbage, gav i de Tider ikke stort, der direkte kunde tjene til Menneskeføde; med den Hestekraft, der var, har det ikke været til at faa meget pløjet; ogsaa paa Falster er der Tilfælde, hvor Folk knap har faaet Udsæden igen, fordi de saaede i Grønjord. Desuden maa vi huske, at Svenskerne, som der siges ved Maglemer, var i Landet til over St. Hans, og paa det sidste ser det ud, som de uden nogen Slags Skrupler har slaaet deres Heste løs i Kornet. Soldater sløser altid med Mad og Foder; man skulde tro, at de højere Officerer holdt lidt igen, saa længe Hæren skulde leve af Landet. Men det ser jo ellers værst ud paa Steder som Maglemer og Gundslev, hvor Regimentsstaben har haft Kvarter.

Paa Sydfalster kunde man tro, at Folk var lidt af Vej for

det værste; men det viser sig at være en Fejltagelse. Paa Bøtø, som laa med Græs, og hvor der boede 10 Gaardsæder, de fleste med hollandske Navne, har Fjendens Artilleriheste opædt deres bedste Græsgang; det gaar ogsaa ud over de omliggende Landsbyer, som har plejet at have Græsning paa Bøtø. Bønderne i Stavreby og Fiskebæk har haft Kvæg i Græs paa Gedesskov og givet for hver Okse 4 Sk., for hver Ko eller Hest 2 Sk., Ungkvæg og Føl 1 Sk., hver Kalv $\frac{1}{2}$ Sk., men »dette Aar har de Svenske brugt Græsgangen, tilmed har Bønderne intet Kvæg«.

Dette sidste skal de fleste Steder forstaas ganske bogstaveligt. Paa samtlige Tjæreby Gaarde er der 5 Heste og 1 Ko, i Sillestrup 3 Heste 0 Køer, i Sdr. Alslev, Egebjerg og Elkenøre er der slet ingen Kvæg og intet saet. Flere Steder siges det, at Gaardmanden »siddet paa Gaarden i et lidet Herberg som en Husmand«.

Gedsørs¹⁰ Bønder har ellers været fri for Hoveri; siden Gedsergaards Jord var delt mellem Bønderne, var der ingen Hovedgaard at gøre Arbejde til, saa Dronning Sofie havde i Stedet ladet dem betale »Fripenge« eller »Tjenestepenge« ligesom en Del Bønder, der før havde gjort Tjeneste til Stadagergaard eller Nørre Ladegaard; men »dette Aar har desværre ingen Frihed maattet gælde. Fjenden har bemægtiget sig Landet og de ingen Frihed nydt«. De bliver da forskaanet for disse Fripenge.

Af Falsters gamle Herregaarde¹¹) ser vi flere i deres Fornedrelse. Bønnegaard var forpagtet til to Mænd, som før gav 40 Tdr. Byg om Aaret, men nu naadigst var bevilget at maatte nyde den for 28. »Den ligger ved Strandsiden, er meget udplyndret og medtaget«. Stadagergaard var fæstet til to Mænd, som skulde give 48 Tdr. Byg om Aaret, men som lige var kommet til Gaarden. Sørupgaard »ligger paa Strøget mellem Stubbekøbing og Nykøbing, er hid og did ruineret og har intet saet«. Halvparten var givet i Fæste til en Mand, det andet halve til Bønderne i Sørup.

Nykøbing Borgerskab havde ogsaa haft stor Indkvartering, »saa mange Gaarde og Huse ere i Grunde nedreven, og have næppe Levnedsmiddel«.

»De fattige Præster¹²) beklager deres ringe Vilkaar,

store Gæsteri og Indkvartering samt store Kontribution og anden store Pressur, de udi denne Krigstid have udstanden, saa mange sidder i største Frygt og stor Gælds Besværing«.

Og endelig bliver der Plads til et Par medlidende Ord om 9 Fiskere ved Hesnæs, som »have hverken Ko eller So« og »vil tre Aar forskaanes, om de endda kan komme dem«. De har aarlig givet til Slottet hver 6 Kurve Æg, sikkert Maageæg.

Saa er der tilbage »Øerne«, som hører under Nykøbing Slot; Askø, Vejrø, Fejø og Femø har været »nogle Gange udplyndret, og Folk har maattet laane og borge deres Føde-korn og er i stor Armod«. Her har de svenske Skattekrævere aabenbart ikke kunnet komme regelmæssig; men ved de enkelte Lejligheder er der saa blevet skrabet til Bunds. Oluf Brockenhus kommer der heller ikke, men nøjes med at resolve, at de skal forskaanes for al Afgift for et Aar.

Den svenske Hær er aabenbart blevet i Landet lige til det farlige Øjeblik, da Hungersnøden maatte true baade Soldatérne og Landets Folk. Imellem har Svenskerne dog ogsaa faaet Skyld for Ting, som de ikke har gjort; det er saaledes næppe dem, der har ødelagt Gedesskov. Det ses jo, at den i længere Tid før 1660 har været lejet ud til Græsning, saa Kvæget og Østenvinden i Forening skal nok have faaet Bugt med al Opvækst. Netop paa Sydfalster er der andre Tegn paa Tilbagegang før Svenskekrigen; det er slet ikke saa faa Gaarde, der siges at være nedlagt for 15—20—30 Aar siden eller mere ubestemt »for nogen Aar siden«. En lille Landsby, Bursøby, med 3 Gaarde og 1 Hus, har været »øde og afbrudt i mange Aar«; dens Landgilde betales af Sdr. Vedby, Sdr. Kirkeby og Egebjerg Mænd, der har Jorden i Brug. Sydligere er der nedlagt 2 Gaarde i Stavreby, 4 i Skelby, 1 i Fiskebæk og 2 i Gedesby, som jo endda har faaet Gedsergaards Jord at bruge. Det er ikke let at sige, om Nedlæggelsen skyldes en Forringelse af Naturforholdene, af Erhvervslivet eller de talrige Eksperimenter, som Slottet fra Dronning Sofies Tid havde foretaget med det falsterske Landbrug; men et Nedgangstegn er de i alt Fald.

I 1660 var det lolland-falsterske Landbrug altsaa langt

nede; men der blev nu taget kraftigt fat, baade af Embedsmænd og Bønder, og det lykkedes ret hurtigt at forvinde den værste Skade. I hvert Fald paa Lolland lader det sig godtgøre, for i 1671, da Enkedronning Sofie Amalie skulde overtage sit Livgeding, blev der foretaget en Synsforretning over alle de lollandske Krongodser, og Protokollerne herfra har jeg gennemgaaet. For Nykøbing Slots Amt findes der vistnok ikke noget tilsvarende.

Synet blev foretaget med stor Grundighed. Herredsfoged og Herredsskriver mødte paa Tinge og fik udnævnt 8 Bønder, som eftersaa hver enkelt Gaard, og som saa en Dag igen mødte paa Tinget med deres Opgørelse. »Dernæst for Dom og Ret fremstod foranskrevne otte Aasiunsmænd (Aasynsmænd), hvilke enhver for sig med Ed og oprakte Fingre bekræfte, at de udi denne deres Afsigt have gjort Ret saa sandt dem Gud skulde hjælpe og fuld naade«, hedder det i et Tingsvidne fra Sønderherreds Ting, udstedt 10. Maj 1671. Af de otte Mænd har de fire skrevet deres Navn »med egen Haand«, mens de fire har tegnet deres »Karmærke«. Mellem de sidste er »Hovedmanden«, Jørgen Munch i Askø. Paa de andre Tingsteder gik det for sig paa lignende Vis.

Igennem disse Synsforretninger lod det sig vistnok gøre for en bygningskyndig Mand at faa en fuldstændig Opmaaling af en gammel lollandsk Gaard. Den bestod af to Huse, et Alhus og et Ladehus; Alhuset skal være paa 10 Spændrum, men Laden kun paa 6. Deraf maa man vist kunne slutte, at Alhuset baade var Stuehus og Stald. Alt Undertømmer var af Egetræ; Savskærerløn for hver Alen Egetømmer var 2 Sk. paa egen Kost. Savskærerløn er dog ikke taget med i Overslaget, siges der udtrykkelig; derimod Tømmermandsløn, og saa nævnes der Fodstykker, Stolper, Løsholter, Bjælker, Sparrer, Deler¹³) til Døre, Lofter, Vinduer og Karme, Langhalm, Hængsler, Stabler og Klinker. Naturligvis ingen Mursten; alle Vægge er blevet klinet med Ler, og dette Arbejde, som Bønderne selv kunde gøre, er heller ikke regnet i Penge. Skorsten har der vel næppe været, skønt der jo nævnes Lofter og Vinduer.

Saadan et Alhus paa 10 Fag kunde rejses for 52 Rdl. 2

Mk. 7 Sk.; mens et Ladehus paa 6 Fag regnes til 22 Dl. 10 Sk. og et Gadehus paa »i det ringeste 5 Spændrum« vil koste 26 Dl. 3 Mk. 2 Sk.

I Halsted Klosters Amt vil de endda nøjes med at have Alhuset paa 6 Fag ligesom Ladehuset og regner derfor med at kunne bygge en hel øde Gaard op for 54 Rdl. Det er ikke let at forstaa, hvor de vil have Kvæget; et Hus skulde jo være paa mindst 5 Fag. Der skal to Døre i Alhuset; der regnes 9 Traver Langhalm til Tag, 54 Al. Tømmer til Fodstykker og det samme til Remme.

Med de foranstaaende Priser i Tanker er det i og for sig ikke saa lidt, naar der i Ravnsborg og Stokkemark Birk, d.v.s. Birket, Vesterborg, Østofte og Stokkemark Sogne, skulde kostes paa Bygningerne for 1958 Rdl. Der manglode Tømmer til 213 Fag Hus. Paa Halsted Klosters Gods skulde det koste 8360 Rdl., i Sønnerherred 5332 Rdl., men paa Aalholm Gods kun 3461 Rdl.

Der var altsaa en Del Mangler endnu; men alligevel er det imponerende, hvad der er naaet. I de 1660 helt øde Byer som Branderslev og Soesmarke er alle Gaarde bebygget og beboet, i Vesternæs er 13 Ødegaarde bortfæstet o.s.v. I Rørbæk er 7 Gaarde uden Bygning, men Jorden bruges af Saksjøbing Borgere, som svarer Korn af den, og saadan er de fleste af de Gaarde, der stadig kaldes øde, faktisk i Brug; de drives af Bønder fra de Gaarde, som er bebygget og beboet.

Det har været let at faa Jord for alle, der vilde og mentes at kunne drive den; paa Vestlolland staar en Del Gadehuse ledige, saa en Del Husmænd er sikkert blevet gjort til Gaardmænd.

Det maa have taget paa Skoven, alt det Egetømmer, der skulde udvises i disse Tider; naar Vestlolland var længere tilbage med Reparationerne end Aalholm Gods, og de endda paa Halsted Klosters Gods nøjedes med mindre Hus, saa har Østlollands større Skovrigdom sikkert noget med det at gøre. Til Grænge By var der 1671 Skov til 200 Svins Olden, til Frejlev til 231 Svin; Bregninge har Skov til 30 Svin. Det ser ret lyst ud, naar man paa Østlolland tager en Stikprøve; i det Soesmarke, som 1660 var helt øde, er nu »alle ved

Magt«; i det afbrændte Kettinge er endnu 2 Gaarde uden Bygning, og ved en tredie siges: »Baade Gaarden og Manden skrøbelig«. Af Grænge 17 Gaardmænd er 14 ved Magt; de andre tre betaler Skat og Landgilde. Af 34 Mænd i Toreby er 26 ved Magt, 1 har hidtil betalt Skat og Landgilde, 2 ingen Landgilde, men Skat, 1 »er temmelig ved Magt og har betalt alt hid til Dags«; en Gaard »har ingen Bygning, men svarer dog til alt«; en Gaard »er afbrudt, men Jorden er i Brug for Landgilde«; en »er forarmet, Gaarden temmelig« og endelig en »forarmet baade Mand og Gaard«.

At Genrejningsarbejdet kom til at koste Bønderne haardt Arbejde, er forstaaeligt; det er ikke just saa naturligt, efter vore Begreber, at det kom til at koste mange Ejendomsbønder deres Selvejerret.

»Efterskrevne Gaarde have tilforn været fri Ejendom og er bleven ufrie gjort og til Fæstegaarde og giver nu efterskrevne Landgilde. Hvad Landgilde de før have givet, da de var fri Ejendom, er ikke anslagen udi Hartkorn«. Saaledes staar der i Jordebogen over Aalholm Amt, og saa følger der en Liste med 12 Gaarde.

I de Egne, hvor Ejendomsgaardene laa tæt, kan Mandefaldet være meget større. I Vejleby er 8 Ejendomsgaarde gjort til Fæste, og 2 er øde; i Danmø 2 Ej. nu Fæste; i Gløslunde 4; i Branderslev 3; i Sandby 5; i Harpelunde 7; i Skovbølle 8; i St. Købelev 3; i Vesterbo 4; i Østerballe 2; i Rolykke 3; i Bjerreby 3; i L. Løjtofte 2; i Ø. Karleby 2; i Ringseby 1; i Tvede 1. Jeg tør ikke indestaa for, at Listen er fuldtallig.

I Stokkemarke havde Ejendomsbønderne holdt Stand.

For moderne Begreber kan det se sært ud, at Embedsmændene saadan kan gøre Selveje til Fæste; men der var ikke et skarpt Skel mellem de to Besiddelsesformer, som vi nu er tilbøjelig til at tænke os. Ejendomsbøndernes Afgift kan nok kaldes »Skud« eller »Jordskyld«; men hvert Øjeblik kommer Skriverne til at kalde den »Landgilde« ligesom Fæsternes, og der er heller ingen større Forskel at se, uden den, at der i Selvejernes er en Del Størrelser, som 1660 maa være ret forhistoriske.

Ejendomsgaarde kunde sælges og gaa i Arv; men den nye Ejer skulde betale »Husbondhold« og have udstedt et »Husbondholds-brev«. Fra Fyn kender jeg flere af disse Breve, der siger, at vedkommende Skriver i Kongens Navn »stæder og fæster N. N. denne Ejendomsgaard«, hvad der paa nær det sidste Ord er ganske samme Formular som et Fæstebrev, og Husbondholdet, der fra først af var en Okse ved hvert Ejerskifte, blev sat op, til det var fuldt paa Højde med en Indfæstning.

Ejendomsbonden havde nemlig ogsaa en Husbond, fra først af altid Kongen, da det var til ham, han betalte Stud og Leding. Men »Herligheden« til Gaarden kunde ogsaa overdrages til andre, og det skete jævnlig ved de store Salg af Krongods, som fandt Sted efter 1660. Herlighedsejeren havde Ret til at opkræve den Jordskyld, som var en gammel Skat; samtidig paalagde Staten en ny fast Skat, Hartkornsskatten. Husbonden havde ogsaa Ret til Hoveri af Ejendoms-gaarden; men her satte dog Danske Lov 3—12—4 en Grænse: »Selvejer Bonde maa ej med utilbørlig Arbejd eller Tyngde af den besværes, som Herligheden af Gaarden haver, videre, end som Herligheden efter Billighed kan udkræve, som eragtes at være den fjerde Del imod en Fæstebonde, som besidder en hel Gaard«. For de Selvejere, som ejede Skov, betød det meget, at de kunde hugge uden Udvisning og brænde Svin paa Skoven uden Oldenpenge.

Skønt Selvejerbonden betalte højere Skat end Fæsteren, havde han dog saa meget forud for ham, at han holdt paa sin Stilling til det yderste; men desværre var det jævnlig uklart, om en Mand var Ejer eller Fæster; det var tit, at Bonden havde en Møning og Embedsmændene en anden. Det kunde se ud, som det har været Tilfældet allerede før 1660; i Jordebogen fra dette Aar kan jeg ikke finde flere end 6 Selvejere i Flintinge og 3 i Frejlev; men 1683 har jeg set Klageskrifter fra henholdsvis 10 og 8.

Det er dog først under Enevælden og efter de store Godssalg, at Processerne mellem formentlige Selvejere og deres Herskab bliver talrige; Danske Lov giver en Del Retsregler; en Forordning af 31. Jan. 1691 giver Regler for, hvordan

»Herligheden« og »Bondeskylden« skal regnes i Hartkorn hver for sig; en Forordning af 21. Maj 1723 slaar fast, at den, der vil bevise sin Ejendomsret, skal 1) staa opført som Selvejer i den gamle Matrikel af 1664; 2) kunne bevise sin Ret med gamle Skøder, lovlige Skiftebreve og Husbondholdsbreve; 3) have betalt Artilleriskat; 4) fra Arilds Tid have hugget i sin Skov uden Udvisning og 5) have haft Svin paa Skoven uden Oldengæld.

Navnlig Punkt 2 kneb det tit med for Bønderne, Dokumenter kunde let brænde, og en Genpart kunde som Regel ikke skaffes. Processerne blev da ved; Vissenbjerg Selvejere havde næsten stadig Proces i over et Aarhundrede. Mellem deres Procesakter fandt jeg den Højsteretsdom, der skaffede Ib Lauritsen af Ø. Ulslev¹⁴⁾ hans Ret, skønt baade Birke-dommer Kradepohl og Landsdommer Adelaer var Folk af tvivlsomt Rygte.

Under Vissenbjergernes Proces 1747¹⁵⁾ paastod Regeringens Sagfører rent ud, at »ingen i forrige Tider ejede Jordegods i Danmark uden Kronen, Adelen og Gejstligheden, og eftersom Kirkegods ikke kan afhændes, saa kan ingen andre Skøder gælde end dem, der er udstedt af Kronen eller adelige Personer. Det er ogsaa indlysende, at ingen, som betaler Landgilde, kan have Ejendom til Jord og Grund«. Landsdommer Henrik Bille til Egeskov slaar dog fast, at der »i fordums Tid har været fri Bondeejendom til, paa hvilket Gods der ej var anden Forskel imod Adelen uden alene, at af det første skulde ydes Stud og Leding, men ikke af det sidste«. Men endnu ved det næste store Krongodssalg 1764—66 er der Strid om Ejendomsretten, og en anden lovkyndig Mand af gammel Adel, Mogens Rosenkrantz til Spøtrup, sender Rentekammeret følgende Redegørelse: »I Danmark ere trende Slags Selvejere. Nogle, som eje baade Bondeskyld og Herlighed; de ere virkelige smaa Proprietærer, ligesom uprivilegerede, der eje ukomplette Sædegaarde, undtagen at de af deres Jord, som ufri Bondejord, svarer Tiende. — Det andet Slags ere de, som selv ejer Bondeskylden, mens en anden ejer Herligheden, det er egentlig den Slags, som kan blive Qvæstion¹⁶⁾ om. De bør til Her-

lighedens Ejer gøre $\frac{1}{4}$ Part Hoveri imod en anden Fæstebonde. — Det tredie Slags ere de, der alene ejer Bygningerne og ikke videre; de skal fæste og betale af Jorden ligesom andre Fæstebønder; de ere nærmest til Gaarden for andre, naar de kan svare«.

Til den tredie Slags, det, der med et latinsk Kunstord kaldes Superficiærfæste, regnes i 1766 Bønderne paa Fejø, Femø og Askø; skønt de paastaar, at de i Mands Minde har købt og solgt deres Jord aldeles frit, maa de dog købe den paa Auktion. Men der var sikkert nogen af de vestlollandske Selvejergaarde, der naaede op i første Klasse, i Proprietærernes efter det 18. Aarhundredes Opfattelse af Ordet. Der er i 1671 flere Gaarde som ejes af Officerer, Præster og Borgere; hvis disse Folk eller for den Sags Skyld ogsaa bondefødte Ejere var i Stand til at købe deres Gaards Herlighed af Kronen, saa var de dermed »uden for Bondestanden« og ovre i Proprietærernes Klasse. Men for de fleste er Nedgangslinien sikkert fortsat i de følgende haarde Tider. »Jeg er født paa en fri Ejendomsgaard, og dog nødes og tvinges jeg saaledes«, skriver 1683 P. Christensen fra Grønnegade, der var blevet kørt om fra den ene øde Gaard til den anden.

Da det lollandske Krongods blev bortsolgt, solgtes sikkert her som alle Vegne Herligheden til Ejendomsgaardene ogsaa, og det var ret almindeligt, at Herlighedsejeren fik Ret til at tilkøbe sig Bondeejendommen. Det hedder ganske vist gerne, at han skal have Bondens Samtykke; men det lod sig som Regel skaffe i de vanskelige Tider. Ellers var der den Udvej at ruinere Bonden med Processer; den brugte Sofie Amalies Embedsmænd ret flittigt; naar Bonden gik fra Gaarden, og den havde staaet øde en Tid, saa satte Herlighedsejeren en Fæster paa Gaarden, og saa var den fremtidig Fæstegaard. Det var det, der i stor Udstrækning skete med de øde Selvejergaarde efter 1660, og hvad der saadan skete, stemmede fuldt ud med Lov og Ret og med Embedsmændenes Opfattelse af Herligheden som en Medejendomsret, der 1691 ansloges til Halvparten af Gaardens Hartkorn; men det stred

afgjort mod Bøndernes Opfattelse af Forholdet, som historisk set var den rigtige.

Jeg er kommet noget bort fra min egentlige Opgave med Jordebogsstudierne, som var den, lidt grovt udtrykt, at se, om det var Svenskerne eller Dronningen, der ruinerede Lolland-Falster. Jeg menér, det kan fastslaaes, at Svenskerne havde naaet noget nær til Bunden, især paa Falster, men at Befolkningen tog kraftigt fat paa Genrejsningsarbejdet, støttet af dygtige Embedsmænd, og at de var naaet forbavsende langt 1671. Det er ogsaa sikkert, at det fra 1671 til 1685 gik den gale Vej; P. Brun i Grænge, der slap nogenlunde fra Svenskerne, blev flaaet af Dronningens Ridefoged, og Rødby havde det meget værre 1685 end 1660.

Denne nye Elendighed er især foraarsaget af Troppe-transporterne, som i Skaanske Krig i Modsætning til forrige gik over Rødby; omkring Guldborg Færge og Vejen dertil var Byerne næsten øde igen; »Ødegaards« Navn maa vist være et Minde om den Tid, da ingen kunde nær sig ved Vejen. Om det var svenske eller danske Tropper, der kom, var jo mindre væsentligt, naar det kunde siges, at der ved Gennemmarcher »liden eller ingen Orden er holden«. Og Pesten fulgte saa i Krigens Spor.

At Sofie Amalies Styrelse har været til Landets Skade, kan der ikke tvistes om. Der blev jo gaaet omhyggelig til Værks i 1671, da Landet blev overgivet hende; der manglede ikke en Bjælke i en Gaard, uden at den blev ført i Regning, og der gik grundige Undersøgelser forud i 1683 og 1685, før der blev anmeldt en Fordring i hendes Bo for Forringelse af Godserne paa ikke mindre end 243751 Rdl. Der kunde indvendes, at Skaanske Krig og Regeringens Skatter havde sin Del i Elendigheden; men Regeringen er vel gaaet ud fra, at Dronningen som Godsherre skulde lempe sig efter, hvad Bønderne kunde taale at svare, med de Skatter og Tider der var, og det har hun aabenbart ikke forsøgt at gøre.

Naar jeg har brugt en Del Plads til at belyse de gamle Selvejrbønders Nedgang, er det, fordi det slaar fast, at de store Godssalg, som blev foretaget efter 1660 som Følge

af Statens Finansnød, er en af de største sociale Omvæltninger, der er foregaaet i Danmark. Det var omtrent en Trediedel af Landets Jord, der i disse Aar blev kastet paa Markedet; først fra denne Tid kan det siges, at Jorden blev en Handelsvare.

For Statens Økonomi fik det afgørende Betydning; hidtil havde Kronen været Landets største Godsherre og paa middelalderlig Vis levet af Afgifter i Naturalier; fra nu af maatte den leve af Skatter, og Pengeøkonomien bredte sig til hele Samfundet.

De lollandske »Havnebønder« var baade af Navn og Gavn et Stykke Middelalder; derfor maatte de vel forsvinde i denne Tid, der var haard og hensynsløs mod historiske Overleveringer.

Noter og Tilføjelser.

- 1) Prof. Knud Fabricius: »Det danske Folks Historie« V S. 26. —
 2) 1662 Landsdommer paa Sjælland. — 3) 1 Pund Korn er 4 Td. —
 4) Pligt til at stalde og fede 14 Stude. — 5) Ervid er det gamle danske Ord, der er afløst af det plattyske »Arbejde«. Sv. Aakjær mener, at Hoveri (udtalt med Tryk paa første Stavelse) kommer af Hovervid. — 6) 1 Lødemark maa have været en lødig Mark, $\frac{15}{16}$ af et halvt Pd. Sølv; senere skal det have betydet $\frac{15}{16}$ af en Rigsdaler. — 7) Se om ham Aarvog 1919 S. 89. — 8) Se i øvrigt C. C. Haugner's Bøger, hvor der sognevis gives mange spredte Træk. — 9) 1 Gaard hørte til Sorø Akademi, og 3 havde hørt til Kalentegodset, som havde været forlenet til den fynske Biskop Niels Jespersen og hans Enke, men i dette Aar lagt til Slottet igen. — 10) Gedsør vil sige Væggerløse, Skelby og Gedesby Sogne. — 11) Se om dem J. L. Lollikes Afh. Aarvog 1919 S. 50. — 12) Fattige her og andensteds betyder arme, stakkels, Kontribution og Pressur = Skat og Undertrykkelse. — 13) Deler = Brædder. — 14) Se Aarvog 1918 S. 128. Jeg benytter Lejligheden til at rette den Misforstaaelse af mine egne, at Kongen personlig førte Forsædet i Højesteret, fordi Domsakten begyndte: Vi Kr. VI o.s.v. — 15) Aarvog f. Odense og Assens Amter 1914 S. 128. — 16) Spørgsmaal, Tvist.
-

Lolland-falstersk Kirkearkitektur.

Af Jan Steenberg.

Naar man første Gang i sit Liv gør Turen gennem Lolland-Falster med den særlige Bagtanke at lære Øernes Kirkearkitektur at kende, faar man maaske sit stærkeste Indtryk — ikke af alt det man delvis kendte i Forvejen fra Skrifter og Billeder, f. Eks. Stilens Frodighed og Kirkernes Pyntelighed og næsten sprælske Ynde —, men langt snarere af den kolossale Stofmængde, af Monumenternes store Antal. Der findes op imod 80 middelalderlige Bygninger knyttet til hinanden i Tid, Stil og Materiale. Intet Under derfor, at de

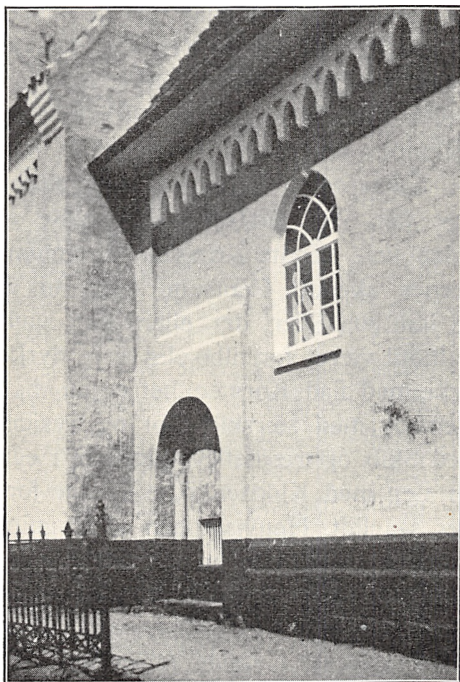

Fig. 1. Præstedør paa Vaabensted Kirke.

Forskere, der hidtil har behandlet Emnet, i de senere Aar navnlig Mackeprang, Francis Beckett og C. M. Smidt¹⁾, har opfattet Stoffet som et sammenhængende Hele, eet eneste Kapitel af Danmarks Kunsthistorie. Naar man lige ser bort fra Nordfalster, hvor Overgangen til Gotik er iøjnefaldende, vil man helst behandle alle de andre Monumenter som en Enhed uden væsentlige Stilforskelligheder. Men er dette rigtigt?

I Middelalderen

foregik her i Landet Indoptagelsen af de europæiske Stilarter i Spring. En Domkirke eller Klosterkirke kunde optage fremmede Indflydelser, som straks smittede af paa Omegnens Landsbykirker. Kast blot et Blik over paa Ribeeegnens Tufstenskirker. Ogsaa der har vi ligesom paa Lolland-Falster en hel Provins fyldt med Mindesmærker af samme særprægede Materiale, fra samme Tid og i samme Stil. Da tilmed mange af dem var kunstnerisk meget værdifulde, maatte de ægge en Forsker som Jacob Helms til indgaaende Studium. Han havde den uomtvistelige Fordel, at Ribekatedralen maatte være hans selvfølgelige Udgangspunkt. *Den* var Centrum for alle Kirkerne i hans Provins, fra *den* havde de deres Stil.

Overfører vi slige Forhold paa vore Øer, maatte vi gaa ud fra, at ogsaa her havde Stilen udviklet sig i Spring. Et eller andet Sted maa Begyndelsen være sket. Ikke hele den store Bestand af romanske Teglstenskirker kan være opført samtidig. Nogle maa være ældre og have paavirket de andre. Men netop her staar vi ved den afgørende Vanskelighed, at vi ikke, som Jacob Helms havde det i Ribe, har et naturligt Udgangspunkt. Ingen Stifts- eller Klosterkirke eller blot en Købstadskirke af nogenlunde antagelige Dimensioner kan med nogen rimelig Ret udkaares til at være Bevægelsens Ophav. Vi maa foretage den stik modsatte Bevægelse af Jacob Helms, søge fra den hele kendte Kreds af Monumenter ind til Begivenhedernes ukendte Centrum. Men for at naa derind maa vi søge ind paa Stier, der ellers kun sjældent betrædes. Man har hidtil været for tilbøjelig til at dyrke Typologi: her er en Kirke med flad Korvæg, her er en med halvrund Apsis, saa atter en med særskilt Kor og tresidet Apsis, og endelig en med Skib og tresidet Korslutning i eet. Det er dog blot som en Leg med Klodser, ikke direkte forkert, men det hele siger saa lidt. Henvisningen til Bygningernes stejle Tage, der menes at bevise en ret sen Byggetid, er sikkert rigtig, men giver intet egentligt Holdepunkt.

Her er det da, at den overvældende Stofmængde kommer Forskeren til Hjælp. Men den stiller tillige det uafviselige Krav, at han gaar Materialet ganske anderledes tæt

paa Klingen for ad stilhistorisk Vej at fravryste det alle tænkelige Oplysninger. Der skal derfor her gøres et Forsøg paa at finde ud af, hvor i Verden der findes Stilfrænder til de lolland-falsterske Kirker, saa at vi ad den Vej kan opdage, hvor i vor Provins de ældste Monumenter findes.

Naar man paa sin Gang fra Sogn til Sogn har mærket sig de arkitektoniske Udtryksmidler, som Datidens Bygmestre betjente sig af, kan man temmelig let skille Materialet i flere Grupper. Man mærker sig *Friserne*. Der er Rundbuefriser og Konsolfriser. Buerne kan være enkle eller krydsede (i den pragtfulde, stærkt benyttede Dobbeltbuefrise, der væsentlig holder til paa Monumenterne i Midt- og Østlolland; jfr. Fig. 1). Der er lige modsat: *Soklerne*. De kan bestaa af en dobbelt Skraakant over en fremspringende Basis med Rundprofil. Denne Sokkeltype findes altid i Forbindelse med Hjørnelisener. Paa en anden Sokkeltype er de vandrette Led rykket tæt sammen, der er flere af dem, konkave og konvekse Led skifter mellem hinanden. Man mærker sig, at denne Type altid findes paa Kirker uden Lisénkonstruktion. Mens Type I findes spredt over begge Øer, er Type II bedst at se i Yderkanterne, navnlig Vestlolland, samt enkelte Steder paa Falster (se Fig. 2). Kombineres dette med Friserne, faar vi altsaa følgende to Kirketyper: a) de midt- og østlollandske Kirker med Skraakantsokkel, Lisénkonstruktion og Dobbeltbuefrise og b) nogle falsterske og vestlollandske Kirker med rig Profilsokkel, alle andre Friser end netop den krydsende Dobbeltbuefrise, ingen Lisénkonstruktion. Maaske ligger der heri et Fingerpeg i Retning af Monumenternes geografiske Fordeling.

Men alt dette vilde kun føre til højst usikre Resultater, hvis der ikke fandtes et endnu bedre og langt paalideligere Kendetegn. Populært sagt, man søger en Knag at hænge sin Hat paa. Denne Knag finder man i Portalerne. Gaa hele Rækken af lolland-falsterske Kirker igennem! Og man vil ikke kunne finde eet eneste Smykke, der rigere, skønnere, mere afvekslende tegner et Billede af Arkitekturens skiftende Impulser. Her er noget, der ikke er stereotyp, ikke stivnet i nedarvede Former, men bærer Præg af en frisk Oprinde-

lighed, der snart skal lede os paa Sporet af Lolland-Falster-Stilens Herkomst.

Der er atter her to Typer at skille ud fra hinanden. Den ene Type ses i Reglen i et Halvstens Fremspring med dyb Fals, og inde i Falsen en svær Trekvartrundstav med en særlig Slags Kapitæl, det fra nordtysk Arkitektur kendte Klokapitæl — „Klauenkapitell“, jfr. Fig. 1, 3 og 5, samt fra Slesvig Fig 4. Fra den firkantede Dækplade (Abakus), der danner Overgang mellem de lodrette Led og den halvrunde Bue, griber Hjørneblade som skarpe Kløer ned om Rundstavens øvre, skaalformede Legeme (Ekinus). Kapitæl og Abakus er hver for sig et Murstensskifte højt, altsaa 8—9 cm, og Dækpladen selv har det nordtyske Profil: en firkantet Klods over et smalt Rundprofil; *hvis* der da overhovedet findes nogen Dækplade, thi ofte udelades den som paa Fig 1. Rundstaven fortsættes over Vederlagshøjde som Vulst hele Buen rundt. — Rundstaven er 14—15 cm i Diameter og er forsynet med en lang Vinge, der skal give Forbandt med det øvrige Murværk.

Denne Portalform har en vis massiv Tyngde og rutter ikke med Effekterne; der er sjældent mere end een Fals, se dog Fig. 5. Helt anderledes righoldig er da den anden Portaltype, som har mange False og mange Rundstave. Men Stavene sidder ikke mere gemt inde i Krogene, de er rykket helt ud til Kanterne, og Stenene, de er dannet af, er ikke mere runde Skiver, formet i det bløde Ler før Brændingen. Nej, de er simple firkantede Mursten af den vanlige middelalderlige Størrelse ca. 28—8—12 cm, og i det ene Hjørne af disse Sten er da Staven blevet udspærret. Diameteren bliver mindre, ca. 6—7 cm, hele Portalen tillige lettere og yndefuldere. Klo-Kapitælet eksisterer ikke mere; i Stedet derfor findes en simpel geometrisk Figur, en ligebenet Trekant med Grundlinie foroven og Toppunktet pegende nedad. Det hele er en Forsimpling af det fra den romanske Teglstenskunst kendte Trapezkapitæl, men i dettes særlig nordtyske Skikkelse. Trekanten træder frem i Relief som en lille Plade. Jeg vil foreslaa Navnet *Klap-Kapitæl* for at holde paa Bogstavrimet med Klo-Kapitæl. Dækpladen, Abakus, er

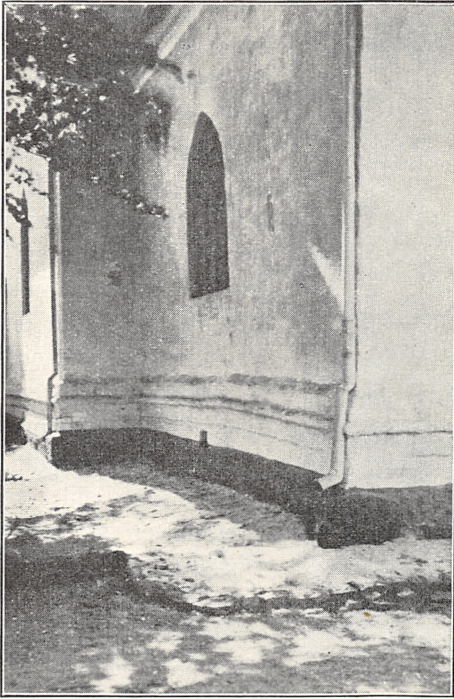

Fig. 2. Sokkel paa Stadager Kirke.

borte. Bueslagene har ofte rundprofilerede Stave, der i begge Ender lige over Buens Vederlagshøjde har Klappkapitæler — ligesom to urokkelige Punkter, der holder den spændede Vidje fast²⁾). Ofte omfatter Rundstavene kun 3—4 Skifter, og i Bueslagene kan de være hakket ud i Smaastykker, en Stump Søjle her — et andet Brudstykke der, arkitektonisk Smaamønt, der lige sætter Krøl paa de ellers saa firkantede Sten og næppe altid fanger Øjets Opmærksomhed.

Den geografiske Fordeling af disse to Portaltyper er netop i denne Forbindelse uhyre interessant, idet Type II, den sidstomtalte, kun findes i Yderdistrikterne, Vestlolland og Falster, Type I med Klokapitælerne derimod i Midt- og Østlolland. Paa Papiret i det mindste ser da det hele Regnestykke saare nydeligt ud. Vi faar en Midtgruppe, hvis Kendetegn er Skraakantsokkel, Lisénkonstruktion, Dobbeltbuefrise og Portaler med Klokapitæler. Og dertil en Gruppe i Yderkanterne med Kendetegn: Profilsokkel, enkelt Rundbue- eller Konsolfrise, ingen Hjørneliséner, Portaler med Klappkapitæler. Læg hertil, at Type I har meget rigt udviklet Riffelhugning, ∩: Behandling af den haardtbrændte Sten med Murhammer, mens Type II enten helt savner Riffelhugning eller viser denne Teknik i Forfald. Men slet saa klart, som Linierne her er trukket op, er det virkelige Billede ikke, og man maa særlig

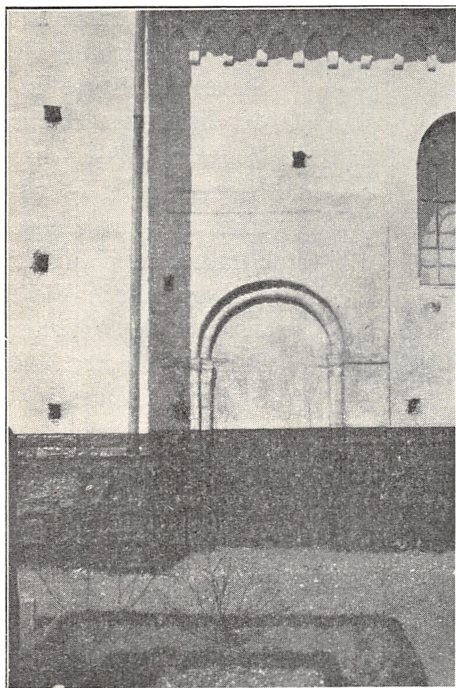

Fig. 3. Præstedør paa Øster Ulslev Kirke.

indrømme, at Sokkeltype II næsten ikke findes paa Falster, men tæller sine bedste, ikke alt for talrige, Repræsentanter paa Vestlolland. Men er saa først denne Usikkerhedsindrømmet, tør jeg nok lade det staa som en Paastand, der er værd at slaas for, at ovenstaaende Gruppering i *Hovedsagen* er rigtig, og at i alt Fald Bestemmelsen af de to Portaltyper er uigen- drivelig.

Derfor bliver det Hovedopgaven i denne Artikel udelukkende at behandle de reneste

Typer og vise, hvor de findes. Af praktiske Grunde maa de to Stilretninger have Navn, og jeg vil da foreslaa ganske simpelt efter pompejansk Mønster at kalde dem den første og den anden lollandske Stil.

Gode Eksempler paa den første Stil er Tirsted, Holeby, Vaabensted, Godsted, Øster Ulslev og Bregninge. Af disse er vistnok de to smaa Nabokirker i Øster Ulslev og Godsted de bedste. Af dem er Godsted (Fig. 8) nok den mest provinsielle, til Gengæld er Øster Ulslev (Fig. 3) en ren Perle, men for lille til at kunne kaldes Bevægelsens Ophav. Større Monumenter har vi i Tirsted og Vaabensted, men den første har en Del Uregelmæssigheder, og den sidste er vistnok ret sen³⁾. Altsaa kommer vi ikke videre end til en Erkendelse af en ensartet Gruppe paa det sydlige Lolland fra Tirsted i Vest til Bregninge i Øst, og om noget Centrum, et „Stormcentrum“, kan der ikke være Tale.

Den lille, ellers saa uanselige Kirke i Holeby kommer os her til Hjælp. Den har ene af samtlige lolland-falsterske Kirker en Frise af lutter smaa Kvadratblændinger. Vaabenstedet har øverst paa Nord- og Sydsidens Portal-fremspring enkelte saadanne Kvadratblændinger, men anvendt som Frise findes de blot i Holeby. Ja, og saa i Borre Kirke paa Møen. Uden for vore to Øer er der et Monument, der skarpere og klarere end nogen af de lollandske Kirker teg-

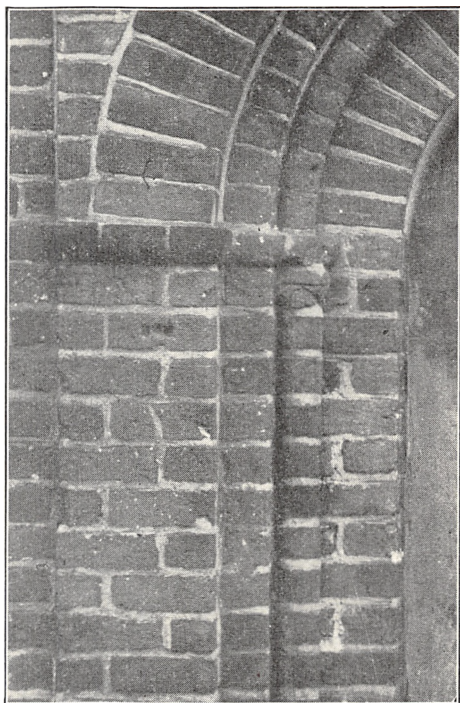

Fig. 4. Fra Risby Kirkes Nordportal.

ner Billedet af den første Stil: kraftig Lisénkonstruktion, krydsende Dobbeltbuefriser, Rundstave med Klokapitæler. Det er altsaa Borre Kirke, og den har over sin egentlige Frise et lavt Baand af Kvadratblændinger. Alle disse Træk synes umiskendeligt at pege paa, at vi skal over Møen for at begribe vor lokale, midtlollandske Gruppe. Men vi kan komme længere bort endnu, til fjernere Dele af Landet, hvor man, med de nødvendige Forandringer, dyrkede den samme Stil. Til Sønderjylland.

Nogle Kilometer Øst for Slesvig By ligger den lille Risby Kirke, en nydelig Bygning fra tidlig Teglstensperiode. Den har flere af de lollandske Ejendommeligheder, navnlig Klokapitælet (Fig. 4). Det er en hel lille Roman at opspore, hvordan denne Landsbykirke er bygget samtidig med de store Teglstensarbejder paa Domkirken (fra Beg. af 13. Aarh.)⁴), og

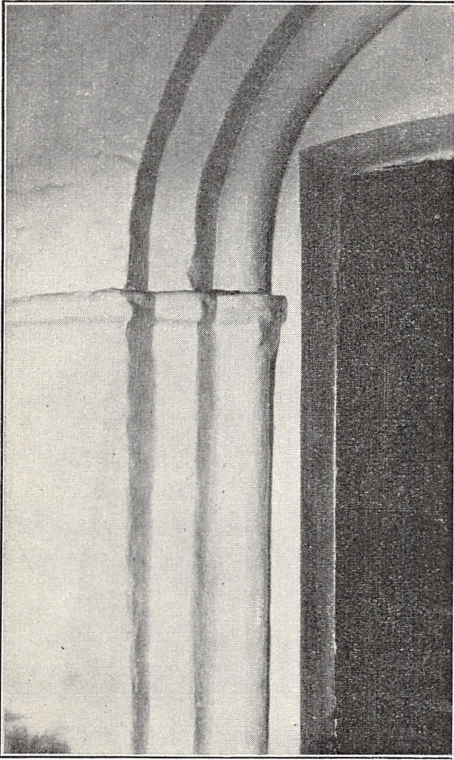

Fig. 5. Bregninge Kirkes Sydportal.

hvordan begge disse Monumenter i Fællesskab korresponderer med Domkirken i Ratzeburg, Syd for Lübeck. Vi er her anbragt lige i hine østholstenske (wagri-ske) Egne, hvor den særlige, nordtyske Teglstensarkitektur i Aartierne efter Henrik Løves Fald havde en storslaaet Blomstringsperiode. Det kan ikke godt betvivles, at det er her, den Stil blev udformet, som senere kom til Lolland. Landsbykirken i St. Georgsberg lige Vest for Ratzeburg (Fig. 7) er alle sine Ombygninger til Trods en nær

Slægtning af Kirkerne paa vor Ø. Men ad hvilke Veje kom Stilen til Lolland? Det vil paa Forhaand være det rimeligste at regne med de lige omtalte sønderjydske Kirker, hvortil ogsaa hører Broager og maaske et Par til langs Sliens nordlige Bred⁶), som et Mellemlid mellem Holsten og Lolland. Derimod maa vi holde den anselige vestslesvigske Gruppe udenfor. Den har nok ligesom de falsterske Kirker tydelige Tendenser i Retning af Gotik og viser Overgangen mellem de to Stilarter paa en meget anskuelig Maade⁶), men disse tunge Kirkebygninger ude i Marsk- og Gestegnene har dog udformet Teglstenskunsten til et noget stift og ubevægeligt System.

Hvis blot denne fremmede Indvandring af en ny Arkitektur havde holdt sig til Landets sydlige Egne, var Sagen

ganske enkel. Men den holsten-sønderjydske Teglstenskunst fra romansk Tid har haft en endnu videre Udbredelse, som gør den lollandske Gruppens Forhold til sit kunstneriske Op-hav mere tvivlsomt, maaske navnlig mere selvstændigt. Vi maa i alt Fald tage Aarhus Domkirke med. Der har man nemlig i Begyndelsen af 13. Aarhundrede bygget Skibet op i den nye Stil. Stiller man dette Skib sammen med Korpartiet i den hævdvundne danske, eller sjællandske, Stil, faar man et forstærket Indtryk af den nye Byggemaades energiske Invasion uden om de store danske Overlevninger fra Valde-mar den Stores og Absalons Dage.

Aarhus Stilen har en Aflægger i Østgavlen paa Vor Frue Kirke i Odense. Og dermed rykker vi vor Øgruppe paa nærmere Hold. Med Odense i Vest og Borre i Øst er den lollandske Gruppe ligesom sat fast. Desværre maa vi her indrømme, at mange af de Monumenter, der skulde være os den bedste Hjælp, er alt for slet bevaret. Slesvig- og Aarhuskirkerne er os kun overleveret i mishandlet Skikkelse, kun brudstykkevis kan vi digte os tilbage til fordums Herlighed. Odensekirken er desuden et løsrevet Eksempel af Slagsen, mens Lolland-Falster Kirkerne med alle deres skæmt-somme Indfald er ret selvstændige. Det er derfor, vi kun i svage Omrids kan skimte Invasionens Retning, men saa meget mener jeg dog kan fastsættes: *at* Borre Kirke er et Eksempel paa den særlig nordtyske Teglstensarkitektur; *at* den dog ikke er direkte importeret, men har sine Stilfrænder mod Vest inden for Danmarks Grænser; og *at* Stilen fra Borre er overført til Lolland. Særlig mærkeligt er det at se, at Borre Kirkes Østgavl har det fra Roskilde Domkirke berømte Trefoldighedsvindue. Den kan umulig have faaet det fra Tyskland, hvor den Slags Vinduer, saavidt jeg har kunnet se, alle er meget sene. Men det findes i Odense, og det fandtes i rigeligt Maal paa Aarhus Domkirke, og det maa være ad den Rute, det er kommet til Møen.

Endnu et Motiv fra Borre Kirke maa tages med. Der findes paa Skibets Mure mellem Vinduerne nogle umotiveret anbragte Blændinger med to Buer, baaret af en Midtsøjle. De ligner nærmest uheldigt ophængte Skilderier, — Byg-

mesteren har moret sig med at eksperimentere. Det for os interessante er nu, at Motivet blev overflyttet til Lolland, hvor det findes paa Tirsted Kirkes Østgavl, diskret anbragt under Topvinklen. Derfra spadserede det videre over til Vaabensted, hvor Bygmesteren anbragte det i en kløverbladsformet Blænding over nordre Portal. Og dermed har det fundet sit blivende Sted. Talrige Kirker af den anden lollandske Stil har denne Dobbeltblænding med Midtsøjle over en Portal, f. Eks. Skovlænge, Gurreby, Dannemare⁷⁾, Herredskirke — alle paa Vestlolland; i skematiseret Form hinsides Guldborgsund paa Brarup og Maglebrænde — her som overalt er Falsters Kirker nogle sene Efternølere. Søjlen er her paa de to sidste Eksempler forsvundet og erstattet med en flad Murpille; hvilket jo var nemmere. Overalt i Arkitekturen er en forgrovet Gengivelse af et fint Motiv et ubedrageligt Tegn paa sen Herkomst.

Det er med fuld Føje, at der i det foregaaende er dvælet saa længe ved den første Stil. Det er *dens* stilistiske Frænder, det først og fremmest gælder om at finde, og det er *dens* Monumenter, der tydeligst viser Afhængigheden af andre Teglstensprovinser. Jeg tør ikke gaa videre ind paa dette Emne af Frygt for at trætte de Læsere, der ikke sidder inde med Fagkundskab paa dette unægtelig meget specielle Omraade. Ellers er det nok en Udflugt værd at undersøge et Motiv som Dobbeltbuefrisen og dens Efterfølger: Rude- eller Krydsspærfrisen. Det kunde være fristende f. Eks. at følge Motivet med de klatrende Buer paa Godsted Kirke (Fig. 8) — vistnok det eneste danske Eksempel derpaa — over Nordtyskland til Norditalien, men det bliver for specielt. En Kirke som Vaabensted kan med hele sit vægtige, fintformede Ydre omtales som et typisk Eksempel paa den første Stil, om end et ret sent Eksempel, og kunde næsten kræve en Monografi. Men det falder alt sammen uden for Rammerne af denne lille Artikel. Derimod er det paa sin Plads at gøre Rede for de reneste Typer af den anden Stil.

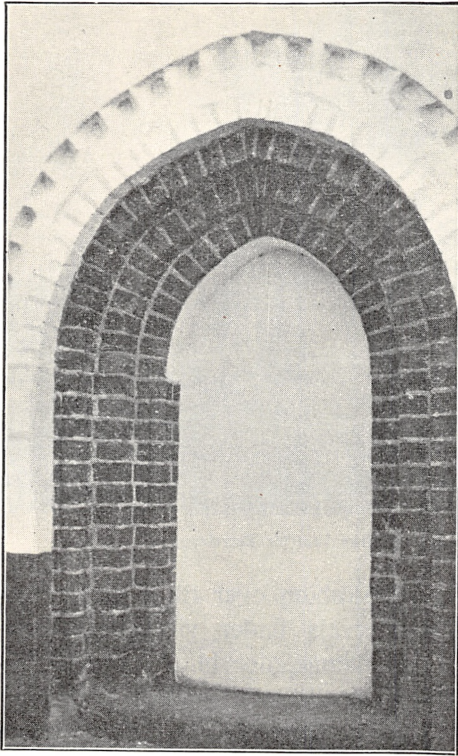

Fig. 6. Brarup Kirkes Nordportal. Klappkapitæler ses paa det inderste Fremspring.

Nogle er allerede omtalt i det foregaaende. Fra Vestlolland bliver der ellers at nævne: Sandby (tidligt Eksemplar), Løjtofte, Vindeby. Man lægger Mærke til, at det stadig er Lolland, der møder op med de toneangivende Monumenter. Falster kan nok opvise baade Sønder Alslev og Stadager, men typisk er det dog, at Brarup Kirke (Fig. 6) har spidsbuede Portaler. Maaske dette skyldes, at jeg har bedst Kendskab til de lollandske og derfor kan have overset et og andet falstersk Fænomen, der mulig kunde

ændre Billedet noget. Men det er dog mit ganske bestemte Indtryk, et Indtryk, der er indprentet ved talrige Rejser gennem vor Provins, at Lolland overalt har Ledelsen, og at Falster først sent er blevet forsynet med Kirker af Teglsten.

Og dette Indtryk forstærkes ogsaa, naar man giver sig i Kast med at klare det Spørgsmaal, hvor *de* Kirker findes, der har givet Tonen an for den anden lollandske Stil. Da maa et saa anseligt Bygværk som Saksjøbing Kirke komme frem i første Række. Dets Portaler viser alle de vigtige Træk ved Stilens Udformning, men de har tillige i inderste Fals en svær Trekvartstav omtrent som i første Stil, og Nordportalen har foroven en Kløverbladsblænding af samme Art som vi fandt den i Vaabensted Kirke.

Fig. 7. St. Georgsberg Kirke Vest for Ratzeburg.

Nu er der jo langt fra Sakskebøbing over til de gode vestlollandske Eksemplarer. Undervejs finder vi da ogsaa en Overgangskirke, nemlig i Skovlænge, der bl. a. kan vise en Krydsbuefrise i tydelig Opløsningstilstand, paa Vej over mod den rene Rundbuefrise. Dog er dette jo langt fra fyldestgørende, og saa bliver der tilbage at klare det Spørgsmaal, om den nu næsten forsvundne *romanske* Kirke i Naskov kan have haft nogen Indflydelse. Det er jo en nærliggende Gisning, men de faa bevarede Rester tillader os ikke at drage nogen positive Slutninger. Men denne Usikkerhed betyder ikke meget her, hvor vi maa lægge den afgørende Vægt paa Skildringen af den første Stil, der jo maa betragtes som den ældste. Ikke saadan at forstaa, at den anden Stil bør forsmøttes, den bør blot give Afkald paa Førstepladsen. I sin særlige Udformning er den god. Søjleportaler i Gurreby, Løjtofte og Vindeby er klart og fast bygget op. Smaastave er hist og her indsat i de retvinklede Hjørner, indkapslede i deres Kapitæ'ler som Puppen i sit Hylster. En Afart af disse Brudstykkeornamenter har vi i Portaler paa Bursø og Sandby Kirker. De ca. 50 cm svære Fremspring dækkes foroven af en stejl Trekant, ligesom Kathoveddøren i Ribe.

Aftrapningernes rette Vinkler er her hakket ud i konkave Skaar, der i en goticerende Kirke som Brarup⁸⁾ er blevet til korte, dybe Hulstave, der løber spidst ud foroven og forneden. I Svendborg St. Nikolaj Kirke kan noget lignende ses, og det er i det hele taget et Spørgsmaal, om ikke ogsaa denne Kirke kan tages med ved Bestemmelsen af den anden Stils nærmeste Frænder. Ligesom den sønderjydske Teglstenskunst saa at sige stod Fadder til den første Stil, saaledes maa Nikolaj Kirke opfattes som en væsentlig Forudsætning for, eller dog Parallel til, den anden Stil. Men der maa vi ogsaa holde inde. Vel kan man hist og her navnlig i Brandenburg og andre nordtyske Provinser finde nogle fra den anden Stil velkendte Træk, saaledes er Klappkapitælet meget anvendt i Holsten, men det hele Særpræg er sikkert lokalt betonet.

En opmærksom Læser vil sikkert studse noget over Valget af Repræsentanter for de to Stilarter. Det er ikke lutter velkendte Kirker, jeg har omtalt, ikke altid dem, man i Almindelighed regner for Spidserne. Hvorfor ikke omtale Nordlunde og Østofte? Grunden er ganske simpelt den, at jeg kun har omtalt de Monumenter, der var aldeles uomtvistelige for at drage Hovedlinierne saa tydeligt frem som muligt. Først da kunde man tage fat paa det store Oprydningsarbejde med at sortere alle de mange Kirker, der savner de Ejendommeligheder, jeg i det foregaaende har betegnet som de væsentlige. Det Arbejde skal dog ikke gøres her, blot skal det antydes, at man kan parre Kirkerne saaledes, at der findes Gengangere med Miles Mellemrum. Et af de mærkeligste Fænomener i denne Henseende er den intime Forbindelse mellem to saa fjerntliggende Kirker som Taagerup og Aastrup. Andre Dobbeltgængere er Stadager-Løjtofte, Bursø-Sandby og Tirsted-Gloslunde. Først ved Hjælp af indgaaende Stilkritik kan man da faa de tvivlsomme Kirker nøjere bestemt, og deres Tal er — det være ærligt indrømmet — ikke ganske ringe.

Mens saaledes selve dette rige Materiale ustandselig stiller nye Problemer, jo mere man fordyber sig i det, saaledes rummer det ogsaa i sig selv Nøglen til Gaadernes Løsning. Rimeligvis kan de mange Kirker ogsaa engang give os fuld Besked om det Tidspunkt, da de blev bygget. Ikke een af de lollandske Kirker er dateret. Man kan gerne beklage det, men det medfører dog, at Forskeren maa tumle saa meget mere med sit Stof for at faa det til at udlevere sine Hemmeligheder. Jeg tror da ogsaa, at det ikke er helt ugørligt at datere vore Kirker, selv om det kun bliver omtrentligt, og selv om jeg ikke har naaet et fuldt tilfredsstillende Resultat. Der er f. Eks. Forbindelsen med det sønderjydske Byggeri. Den viser, at nordtysk paavirkede Bygmestre paa et givet Tidspunkt er blevet indkaldt her til Landet. I Slesvig er dette i sig selv ganske naturligt, og der kan det være Bispen selv eller Domkapitlet, der havde Kaldsretten. Paa begge vore Øer er Indkaldelsen af fremmede Arkitekter mindre forstaaelig, men kan dog forklares som en Regeringshandling, idet Lolland-Falster betragtedes som krigshærgede Land, der efter Venderkrigene snarest burde forsynes med Kirker, hvortil Regeringen da har benyttet de Mestre, den fandt bedst skikkede dertil. Nu var Valdemar Sejrs Kansler netop Slesvigbispen Niels. Han fungerede som Kongens Embedsmand fra 1206 til 1234 og var Bisp i Slesvig fra 1209. Inden for dette Tidsrum ca. 1210—30 mener jeg, at de parallelle Byggearbejder i Sønderjylland og Lolland er paabegyndt, for vor Øs Vedkommende sikkert i Periodens Slutning, altsaa 1220'erne. Fuld Sikkerhed giver dette jo desværre langt fra, og bedre Resultat opnaar man sikkert ved paa eet Bræt at samle alt, hvad der positivt kan vides om Arkitekturen og dens Vilkaar i Danmark omkring Begyndelsen af 13. Aarhundrede. Men dermed vilde vi sprænge Rammerne for denne lille Artikel, hvis eneste Formaal har været at naa til Erkendelse af Materialets Art og Karakter og af de Problemer, det maatte stille.

Noter og Henvisninger.

1) Mackeprang, Vore Landsbykirker S. 79 ff. Beckett, Danmarks Kunst I S. 153 ff. C. M. Smidt i Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog for 1927 S. 83 ff. 2) Fotografiet af Brarup Kirkes Nordportal Fig. 6 er ganske sikkert uheldigt valgt, da Kirken nærmest er unggotisk. Men de fleste af Portalerne har deres Ledføjninger gemt bag tommetykt Lag af Puds. 3) Tirsted Kirke foretrækker Rundbuefrisen. — Vaabensted Kirke har i det indre spidsbuede Blændinger, og Riffelhugningen er skødesløs. 4) Mackeprang, Aarbøger for nord. Oldk. 1914 S. 124. 5) Mackeprang anf. St. S. 126. — Om Risby og Slesvig kommer der rimeligvis en Artikel af mig i næste Bind af Sønderjydske Aarbøger. 6) Mackeprang, Vore Landsbykirker S. 80 — samt Aarb. 1914. 7) Dannemare Kirke er nu delvis nedrevet. Se Fot. i Nationalmuseets Arkiv. 8) Motivet findes paa Præstedøren paa Korets Sydside.

Fig. 8. Godsted Kirke.

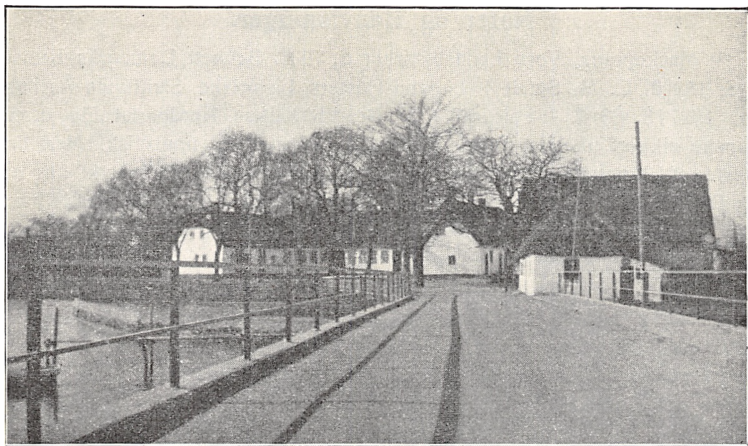

Fig. 1. Gaabense Færgegaard, set fra Færgebroen.

Fot. Sv. Jørgensen.

Færgegaarde og Landevejskroer paa Lolland-Falster.

Gaabense Færgegaard.

Af Svend Jørgensen.

Gaabense har fra Arilds Tid været Overfartssted mellem Sjælland og Falster. Færgefarten var et Privilegium, der var undergivet Lensmanden paa Nykøbing Slot, og det bortgaves som Regel af Kongen paa Livstid mod en fast aarlig Afgift til Lenet. Med Privilegiet fulgte Færgegaarden med ca. 120 Tdr. Land Jord samt en lille Skov og endelig Retten til Krohold i Færgegaarden.

Første Gang, vi hører om Gaabense Færgegaard, er 1523, da *Jens Sjællandsfar* fik Livbrev paa Færgen »mod den sædvanlige Afgift«. 1555 nævnes Stedet som *Goffuenes Færge*; senere skrives Navnet: Gobenes, Gogens, Geffenes, ja endog Gense. 1559 passerede August af Sachsen Gaabense, hvorfor det blev paabudt Byerne paa Lolland-Falster og Møen at sende deres Skuder og Færger til Gofvennes.

Dronning *Sofie*, der havde Lolland-Falster i Livgeding og boede paa Nykøbing Slot, har formodentlig efter Jens Sjællandsfars Død overdraget Færgegaarden til *Peter Beckmann*, der vistnok ellers var Købmand i Kiel, og som ogsaa havde faaet Ourupgaard i Forlening. 1568 den 5. Juli stadfæstes afdøde Dronning Sofies Forleningsbrev for Peter Bekemand paa Gobenes »Færge« uden Afgift.

Imidlertid ser det ud til, at denne Ret kan omtvistet; thi 1580 den 18. Dec. skriver Kongen til Lensmanden *Henning Gøye*, at han skal undersøge, hvad Adkomst Peter Beckmann i Kiel har til Gaabense Færgegaard. Hvis han ikke kan fremlægge sine Breve, skal Lensmanden lægge Færgegaarden ind under Slottet, indtil Brevene fremlægges. Peter Beckmann havde altsaa Færgeriet uden Afgift; desuden var han fritaget for at betale Sise af alt det Rostockerøl, som han udtappede i Huset. Denne Ret fik Færgemand Simen Jørgensen ved Vordingborg 23. Juni 1577, og da nævnes det, at Færgemændene ved Gaabense Færge altid har haft denne Rettighed. Derimod maatte de ikke sælge Tyskøl i Læste-, Tønde- eller Halvtøndetal.

1613 d. 9. Februar udstedes et Pas for *Morten Svering*, boende i Gense Færgegaard paa Falster, til frit at sejle paa Riga eller andensteds i Østersø og Vesterhav. Det er ikke til at se, om Morten Svering har været Færgemand eller ikke; vi hører ikke mere om ham. Men til Gengæld ved vi desto mere om de følgende Beboere af den allerede paa dette Tidspunkt historiske Færgegaard.

Omkring 1635 var *Friederich Mortensen* Færgemand. Han nævnes gentagne Gange i Falsters Nørre Herreds ældste Tingbog 1633—37, som Regel som »Friederich Fergemand fra Gobens«. Formodentlig har han været en stridbar Natur, thi han er jævnlig at finde i Tingbogen. 5. Maj 1635 mødes han saaledes paa Tinge med *Christen Nielsen*, Bomand i Egelev. Bogen fortæller: »Friederich Mortensen, Færgemand i Gobens, tilspurgte Christen Nielsen i Egelev, om han ikke tog Tal paa hans Gods, som han i sin Skude indtog for København, og om han ikke tilspurgte ham, førend han drog af Havnen, om han ikke havde 15 Læster og 2 Tdr. Fisk og

Sild inde paa hans Vegne. Hertil svarede forn. Christen Nielsen og formente, at Friederich Mortensen bør at bevise at have taget Tal paa forn. Gods«. Tirsdag d. 15. December 1635 faldt der Dom i Sagen, og Christen Nielsen blev frikendt; men 28. Februar 1637 var Færgemanden ikke desto mindre paa ny i Klammeri med Christen Bomand om, »hvor meget Fisk og Sild der blev opskibet ved Gods«. Sagen kan ikke følges videre, da den gamle Tingbogs Blade netop her er meget lasede; men den giver os et hastigt Glimt af Livet for 300 Aar siden i Gaabense, der baade er Færgested og Nordfalsters betydeligste Udskibningssted.

Om Friederich Mortensen erfarer vi ikke mere. Han er sandsynligvis død omkring Aar 1657; thi 24. Januar 1658 fik *Friederich Härdtil* (eller Härtel) kongeligt Brev paa Gaabense Færge. I dette staar bl. a. (smaalandske Registre): »... og skal han ikke mod kongelig Forordning og Mandater nogen hemmeligt eller aabenbart overføre, og ej heller de, som overføres, med ubillig Færgeløn eller i andre Maader molestere og besværge, saafremt han ellers denne vor Benaadning agter at nyde«.

Friederich Härtel er utvivlsomt den stouteste af alle Færgemændene i Gaabense og tillige i mange Henseender en interessant Skikkelse. Overleveringen ved at berette, at han talte bedre Tysk end Dansk, og at han, naar han blev vred, altid slog over i det tyske Sprog og da ufoldede en overvældende Veltalighed. Dette havde sin naturlige Aarsag i den Omstændighed, at Friederich Härtel hørte til den Skare af Lykkejægere og Eventyrere, der med Frederik den 3. og Sofie Amalie kom til Danmark og Tid efter anden blev foretrukket for Landets egne Børn ved Besættelsen af Embeder og Bestillinger.

Friederich Härtel var født i Culmbach og blev i en ung Alder Livknægt hos Frederik d. 3., der til Tak for tro Tjeneste benaadede ham med Færgestedet, hvortil $\frac{1}{5}$ 1659 føjedes Bestalling som kgl. Skovrider i Nørre Herred. Hans Løn som saadan var »16 gamle Daller, en sedvanlig Hofkledning, forder (fremdeles) och Maal paa en Hest och til Kostpenge hver Maaned 4 Daller«.

Under Svenskekrigene brændte Svenskerne Gaabense Færgegaard af, og det er da formodentlig som en Slags Erstatning for de derved forvoldte Tab, at Friederich Härtel fik Skovriderbestallingen. Alligevel synes det at have knebet for den forarmede Færgemand, der selv skulde bekoste Opførelsen af den nye Færgegaard. Da han i Marts 1663 søgte om, at Privilegiet maa gaa i Arv til hans Hustru, skriver han bl. a.: »Da jeg vilde anvende min største Formue, det jeg paa Stedet igen kunde faa opbygget noget temmelig Husværelse, hvorudi jeg mig med min Fattigdom kunde behjælpe, hvortil jeg maa anvende over min Formue stor Bekostning og tilmed sætte mig udi saadan Gæld, som jeg udi min Tid ikke kan betale«.

I Begyndelsen af Maj 1663 kom Kongeparret paa Besøg paa Falster, og Færgemanden benyttede da den gode Lejlighed til at beklage sig over sine vanskelige Kaar. Kongen lovede, at Hustruen maatte arve Færgeprivilegiet; thi Friederich Härtel skriver kort efter: »Da som højt bemeldte kongelig og dronninglig Majestæter nu nylig sidste Rejse did over allernaadigst thaver tilsagt mig, at min Hustru maa arve Færgen«, saa beder han nu om Bekræftelse herpaa. Denne udstedtes $\frac{9}{7}$ 1666; hans og Hustruens Testamente konfirmeredes $\frac{30}{6}$ 1667, og Papirerne angaaende Testamente og Privilegium $\frac{29}{8}$ 1670 efter Tronskiftet.

Härtel døde vistnok omkring 1670. $\frac{12}{10}$ 1672 udnævntes en ny Skovrider Casper Eberhard Meyer, fhv. Livkarl hos Dronning Sofie Amalie. 1673 og 1681 nævnes i Brarup Kirkebog ved Daabshandler »Friederich Fergemands Hustru fra Gaabense«, hvad der kunde tyde paa, at hun da var Enke.

$\frac{2}{8}$ 1679 opsattes i Nr. Vedby Kirke et meget smukt Epitafium over dem begge (Fig. 2.). Det viser os dem som et Par ældre Mennesker med faste, men godlidende Ansigtstræk. De blodrige Skikkelser, de pragtfulde Klæder, de er iført, og endelig selve det storslaaede Epitafium synes at fortælle, at der er fulgt gode Aar efter Svenskekrigens Ødelæggelser. I det hele taget fejler man næppe, naar man af Epitafiet slutter, at Härtel har været en bedre Kromand end Færgeskipper.

Under Maleriet staar følgende Inskription:

»Gott allein Die Ehre. Dero zu Dennemarck, Norwagen Königl. Mayst. Friedrich 3. Gewesener Leib-Knächht Her Nacher Fehrman

bey Gobens Fehr, Friedrich Hårdtil, nebens seiner Liebsten Anna Marta von Wechlen Haben Dieses Epitaphium Lassen ver Färdtigen Gott zu Ehren, der Kircken zu Ziratt ond Ihnin zu Einen Gedächtnis, Den 2. Augusti Anno 1679«.

(»Gud alene Æren. Hans kgl. Majestæt til Danmark og Norge Fr. d. 3.s tidligere Livknægt, senere Færgemand ved Gaabense Færge, har tillige med sin Kæreste, Anna Marta von Wechlen, ladet forfærdige dette Epitafium, Gud til Ære, Kirken til Pryd og dem til et Minde«.)

Fig. 2 Friederich Hårdtil, Færgemand ved Gaabense Færge, med Hustru Anna Maria von Wechlen.

Anna Maria (ikke Marta som paa Epitafiet) *von Wechlen*, der var født i Stift Bremen, overtog altsaa Styret i Gaabense Færgegaard efter sin Mand. Hun døde ifølge Nr. Vedby Kirkebog (1700—1795) i Aaret 1710. Kirkebogen fortæller: »1710 Dom. Rogate blev Sl. Friedrich Härtels Ænke Anne Marie von Vexel, som var her til Kirkeværgens Oluf Hugge, begravet i Choret«.

1695 maa hun være blevet ked af det brydsomme Liv i Færgegaarden og er saa formodentlig flyttet til Oluf Hugge i Nr. Vedby; thi $\frac{3}{5}$ 1695 taksredes Færgegaarden og overleveres til Eftermanden *Kaptajn Wichmand Pedersen Hoffmand*.

Det overmaade interessante Taksationsdokument er ved et Tilfælde blevet bevaret og opbevares nu i Rigsarkivet. Det giver os saa nøje Oplysninger om den omkring 1660 opførte Færgegaard, at man paa Grundlag af det kan danne sig et

nøjagtigt Billede af Gaabense Færgegaard, saadan som den har set ud i Tiden 1660 til August 1813, da de gamle Udhuse nedbrændte.

Dokumentet gengives — med moderne Retskrivning — i det følgende:

Efter de høje og velædle Herrers udi Kammer-Kollegio Skrivelse til velbaarne Hr. Stiftamtmand von Lützou de Dato d. 30. Marti indeværende Aar med paafølgende Ordre af højbemeldte Hr. Stiftamtmanden til os underskrevne af d. 6. April 1695 har vi os efter skyldig højsamme forføjet til Gaabense Færgegaard saavel d. 15. ejusdem (dennes) som nu til i Dag og fremdeles foretaget den anbefalede Besigtning og Taksering udi bemeldte Færgegaard med tilliggende Brug, Herlighed og Ejendom efter bedste og lovligste Maader.

I.

Vraauset, som staar i Sønder og Nør, bestaar af 18 Bindinger eller 17 Fag af Egetømmer med murede Tav. Til Tavlene at kalke og udspække: $\frac{1}{2}$ Læst Kalk. Arbejdsløn: 6 Rdl. — 1) Den søndre Stue af 4 Fag med en Skorsten udi, 6 Vindueskarne af Eg, hver med to Vinduer med Beslag, ved Magt uden nogle faa Ruder, som er knækkede. Stuen omkring med Panel af Fyr med Smaahylder ovenpaa uden bag Sengestedet. Gulvet med Fyrrebræder overlagt. — 2) Vesten ved et lidet Sovekammer, Gulvet ogsaa lagt med Fyrrebræder, hvorudi 2 Vindueskarne, hver med to Vinduer, med Beslag. 3 Døre, de to med Beslag og Laase, den 3. slet med Hængsel og uden Laase. — 3) Den daglige Stue, fire Fag med 4 Vindueskarne, hver med to Vinduer med Beslag. Seks Ruder i Stykker. Gulvet med Teglsten overlagt, gammelt dog noget brugeligt. Stuen omklædt med Fyrrepanel foruden som oven staar. 3 Bænke, nagel-faste. 1 Dør, som gaar ind i Sønderstuen, med Laas og Beslag, Laasen noget brøstfældig. 1 Dør til Kælderstuen med Laas og Beslag. 1 Dør til Køkkenet med Beslag og Tryklaas. 1 Dør til Mælkekammeret med Laas og Beslag. 1 Dør til Kælderstuen med Hængsel og Tryklaas. — 4) 1 Kælderstue med en Gang til Kælderen overklædt med Fyrrebræder, 1 gammel Fyrrehylde, 4 Alen lang, over Kældertrappen, en lukket Seng, 1 Vindueskarm med 2 Vinduer og Beslag. — 5) 1 lidet Mælkekammer med 3 Rader Hylder rundt omkring, paa den nordre Side klædt med Bræder. — 6) 1 Køkken Nord for den daglige Stue, hvorudi 1 Skorsten, norden ved brøstfældig, fattes 300 Mursten og $1\frac{1}{2}$ Tønde Kalk. 1 dobbelt Jernstang udi Skorstenen. 1 Bænk af Bøg, hvorpaa 1 Tinskab med 4 Rader Hylder. 2 Vindueskarne med 4 Vinduer med Beslag, tvende i Stykker. Fra Køkkenet ud til Gaarden 2 Halvdøre med Laas, Hængsler og Klinker. — 7) Ved Køkkenet 1 Spisekammer, derudi

15 Hylder. 1 Dør ind til Køkkenet. Over Døren ind til Køkkenet 2 Vinduer det ene med Beslag, 2 Ruder i Stykker. 2 Vinduer ind til Forstuen, det ene med Beslag. — 8) En Forstue, derudi 2 Vinduer med Karne og Beslag, 1 Rude i Stykker og 12 knækkede. 2 Halvdøre udi Øster med Laas, Beslag og Klinker. 2 Halvdøre for Gangen tværs igennem Huset med Beslag, Laas og Klinker. Gulvet lagt med Mursten, nogenlunde brugeligt. — 9) Et lidet Kammer i den vestre Side ind fra Forstuen, derudi 1 Vindueskarm med 2 Vinduer. 8 Ruder knækkede. En Dør med Laas og Beslag. Panelhylder oven omkring. Gulvet lagt med Mursten. — 10) I samme Side i den nordre Ende 1 liden Stue med Skorsten. 3 Vindueskarne hver med 2 Vinduer og Beslag, tvende Ruder knækkede, 2 Hylder, 1 Dør med Laas og Beslag, Stuen omkring med Maatter. — 11) I den nordre Ende ved den østre Side et Kammer, derudi 2 Vindueskarne med 4 Vinduer med Rammer og Beslag, 16 Ruder knust, Laas og Beslag for Døren, 8 Alen Hylder af Panel. Klædt med Maatter paa de 3 Sider. Gulvet af Mursten, brugeligt. — 12) Næst sønder for 1 lidet Rum under Trappen med Dør, Laas og Hængsler for. — 13) Udi dette Hus i den søndre Ende findes en dobbelt Kælder, den ene 6 Fag. Loftet af Fyrrebræder, Gulvet lagt af Kampesten, 3 smaa Vinduer. 1 Dør med Hængsel, Laas og Hasper. En liden Kælder paa 5 Fag. 1 Dør derfor af Eg ud til Gaarden med Hængsel og Hasper. Trappen ud til Gaarden brøstfældig, kan repareres med 16 Alen Egetømmer á 12 Sk. = 2 Rdl. Arbejdsløn $1\frac{1}{2}$ Rdl. 2 Kælderlemme af Eg med Hængsler. Under Loftet en Del overtrukket at sætte Mælk under. 1 Dør til en liden Ølkælder med Laas og Hængsler med Bøgestakit (?) omkringsat. 1 anden Dør til Trappen fra Kælderen til Sovekammeret med Hængsel og Hasper. — 14) En Gang til Trappen paa Loftet. 1 Dør med Hængsel og Laas. Trappen ved Magt. — 15) Loftet over hele Huset er brugeligt, lagt af Fyrrebræder, 2 Tylt Bræder brøstfældig, dertil 100 Firetommersøm og Arbejdsløn. For den søndre Gavl paa Loftet, klædt med Bræder, en Kistebænk med Beslag. Begge Gavle oven for Loftet klædt med Bræder, brøstfældige, dertil 6 Tyltver Bræder at reparere med. 300 Tretommersøm, 6 Rdl. til Arbejdsløn. Taget behængt med Teglpandesten med Kalk. Brøstfældigt. Hertil 200 Tagsten, $\frac{1}{2}$ Læst Kalk. Arbejdsløn 6 Rdl. Stortømmeret omklædt med Bræder.

Hvert Fag udi bemeldte Hus, i den Stand, som de nu findes, med alt, hvad derudi jord- og nagelfast er befindtlig, er takseret for 18 Rdl., i alt 306 Rdl.

II.

Udi Forgaarden, naar man kommer ind udi Porten paa den nordre Side, 1 lidet Hus med 5 Rum af 4 Bindinger temmelig ved Magt; Stolperne af Eg og Sparrer af Fyr, Gavlene klædt med Bræder. Hvert Fag er takseret for 1 Rdl., i alt 3 Rdl.

III.

Næst Østen ved 1 Hestestald, 6 Bindinger lang, sat i Fod, med 6 Egestøtter, fattes 2 Stykker. Undertømmer af Eg, og Oventømmeret af Fyr, 6 Bjælker gamle og ormstukne, Spiltov fattes udi 2 Rum, 2 lange [Ordet ulæseligt] brøstfældige. 2 gamle Krybber. 2 dito ogsaa gamle og daarlige. Lervæggene er brøstfældige, fattes 12 Traver Langhalm = 2 Rdl. 3 Mk., Tækkeløn 1 Rdl. Gavlene klædt med Bræder, der er gamle og brøstfældige. 1 Lem med Hængsel og Hasper, 1 Halvdør af Eg med Hængsel og Hasper, fattes $\frac{1}{2}$ Dør, er 3 Mk. Hver Fag er takseret for 4 Slettedaler, i alt 13 Rdl. 2 Mk.

Fra Forgaarden til Baggaarden: 1 Port af Egekløft med Hængsler, og 1 gammel Dør derhos med 1 gl. Laas og Hængsler, hvilke alt i næst forrige Taksering er medregnet.

IV.

Udi Baggaarden den nordre Længe, beliggende i Øst og Vest, med 16 Bindinger eller 15 Fag. — 1) I den østre Ende et Kammer med 1 Dør med Laas og Hængsler, kaldet Rullekammeret. 3 Vinduer over Døren, ganske brøstfældige. Det brøstfældige med Bræder tilklædt. — 2) Sandkammeret, brøstfældigt 2 Stolper, derudi 2 Vinduer. — 3) Karlekammeret, 3 Vinduer brøstfældige. — 4) Den store Hestestald. I 5 Spiltove fattes Klædninger — 2 Tylvter Bræder — fattes Langhalm — 6 Traver à 20 Sk., Tækkeløn 1 Rdl. Hestekrybberne af Eg, nogenledes ved Magt. Her findes intet Loft uden Stængetræer, 2 Halvdøre af Egeplanker med Hængsel og Hasper; 2 Vinduer, 5 Ruder borte og 10 knækkede. — 5) Under forbemeldte Rullekammer findes 1 Kælder kaldet Saltekælder, fyldt med Vand, saa at ingen kan gaa derudi, omsat med Kampesten 4 Fag, Loftet og Bjælkerne gamle og brøstfældige, 1 Dør med Hængsel og Hasper, 6 Trappetrin af Eg, brøstfældige, kan repareres med 12 Alen Egestømmer. Hvert Fag af dette Hus 3 Rdl. = 45 Rdl.

V.

1) Kornladen, som er i den vestre Længe, bestaar af 7 Bindinger = 6 Fag. — 2) Tærskeloen 2 Fag. Undertømmeret af Eg sat udi Fod, Oventømmeret af Fyr, tækket med Langhalm, er ved Magt uden 8 Traver Langhalm. 1 Kvist med 1 Lem for med Hængsel og Hasper. 1 Ladeport, gammel dog brugelig, med Jernhængsel, 2 Halvdøre af Fyrrebræder med Hængsel og Hasper, med en Egeplanke at sætte for, naar Porten aabnes. Hvert Fag à 3 Rdl. = 24 Rdl.

VI.

Næst sønder ved en Kostald af 8 Bindinger. Derudi Halvdøre med Jernhængsler og Hasper, 2 Bjælker i Stykker. Hvert Fag takseret for 3 Rdl. = 21 Rdl.

VII.

1 lidet Hønsehus — 3 Bindinger — Undertømmeret af Eg og

Oventømmeret af Fyr, 1 Dør med Hængsel, à 2 Slettedlr. er 2 Rdl. 4 Mk.

VIII.

Næst Østen ved et Foderhus opsat paa Suler — 24 Alen langt — af Navr, Eg og deslige. 2 Døre med Hængsler og Hasper, tilsammen 6 Rdl. 1 Vognskur ved den vestre Ende er deri takseret.

IX.

Næst ved et Bryggerhus, 10 Bindinger, Undertømmer af Eg, staar i Fod, dog Fodstykket raadent, fattes 12 Alen Fodstykker à 12 Sk. er 9 Mark, Arbejdsløn 2 Rdl. Oventømmer af Fyr. Taget hængt med Tagsten paa den nordre Side 9 Fag, paa den vestre Side tækket med Halm, temmelig ved Magt. Loftet lagt med Fyrrebræder, brøstfældigt, kan repareres med 6 Tylvter Bræder à 10 Mk. = 10 Rdl., Arbejdsløn 6 Rdl. 300 Tretommersøm à 2 Mk. er 1 Rdl. Paa Loftet 1 Lem med Hængsel og Hasper. 1 lidet Røgkammer afklædt paa Hanebaandene over 4 Fag med 1 Dør med Hængsel og Laas, Gulvet af Fyrrebræder. 1 Lem i Loftet med Jernhængsel at vinde Malt igennem med en Blok ovenover. Udi bemeldte Bryggers 1 Skorsten, ved Magt; derved en Bageovn af Mursten, ved Magt; saa og 1 Kiøllen (d. v. s. en Maltkølle) med Tilbehør stor at tørre 6 Tønder Malt paa hver Gang. 2 Halvdøre af Eg med Hængsler, Klinker og Laase for. Ved den nordre Side 2 Lemme med Hængsler og Hasper. 2 Vinduer mest i Stykker, 1 Trappe til Loftet med 1 Dør for med Hængsler og Jernhaandtag.

X.

Næst ved 1 lidet Kammer at sætte Øl udi; 2 Vinduer, fire Ruder i Stykker. 1 Dør med Hængsler og Kramper. Kværnhuset næst ved med to Vinduer med Trætralværk for, 1 Dør med Hængsler og Klinker.

XI.

Øster ved et Kammer af 6 Bindinger eller 5 Fag, Undertømmeret af Eg og Oventømmeret af Fyr, paa den nordre Side hængt med Tagsten og paa den søndre tækket med Langhalm, er udi god Stand og Underlaget med Fodstykker. 3 Karme med 6 Vinduer, de 2 Vinduer øde og tilslagne med Bræder; fattes 7 Tylvter Bræder til Loftet à 10 Mk. er 10 Rdl. 300 Tretommersøm: 1 Rdl. Arbejdsløn: 6 Rdl. Sønner ved et lidet Kammer til Jern. Dette Kammer tillige med Bryggerset er 15 Fag. Hvert Fag takseret for 5 Rdl. er 75 Rdl.

Summa: Bygningernes Taksering: 496 Rdl.

Desuden:

1 Port i Baggaarden med en Portal og dobbelte Porte med Hængsler og Laase, 1 Dør af Egebræder, saavelsom Porten, næst ved, med Hængsel og Laas, ved Magt.

Endvidere befindes udi Forgaarden den østre Port-Portal af Eg

med 2de Porte af Egeplanker med Hængsel og Laas, 1 Dør af Fyrreplanker med Hængsel og Laas.

En Humlehave, ved Magt. Tre Karuse-Parke. En Frugthave, som er ogsaa en Køkkenhave, vel indrettet, derudi nogle og firsindstve Æble- og Pæretræer, samt Ribs, Stikkelsbær. Herudi ogsaa en Humlehave. 1 Dør for Haven med Hængsel og Laas. Omkring den søndre og østre Side ved Stuerne 1 Have med Vinranker for Vinduerne og et Morbærtræ samt Ribs og Stikkelsbær samt adskillige Slags Urter. 1 Dør med Laas og Hængsler. Endnu en Køkkenhave uden for Porten.

Rugsæden, som skal være saadet efter Avlskarlens Beretning og findes ved Magt, er 14 Tdr. à 2 Rdl. = 28 Rdl.

Derforuden kan saas 10 Tdr. Byg og Hør, aarlig at avle: 5 Læst, udi et Vænge, som ligger ved Færgegaarden, hvorudi ogsaa findes en veldrevet Skov, dels gamle Ege og Bøge, dog mest unge tilvoksende Træer; samt et Vænge — kaldes Kallehaugen — hvorudi Færgemanden ogsaa har to Skifter at høste aarlig.

1 øde Jord udi Riserup, som giver til Færgegaarden aarlig Landgilde 6 Tdr. Byg.

Efter foranskrevne befindtlige Tilstand er formedelst høje Øvrigheds Bestalling Gaabense Færgegaard overleveret *Kaptajn Wichmand Pedersen Hoffmand*. Det er fremdeles efter velbaarne Hr. Stiftamtmandens høje Bestalling foreholdt denne at skaffe Gaarden ryddelig, hvilket vi hermed testerer under vore Hænder.

Gaabense Færgegaard, d. 3. Maj ut supra.

C. Møller. Peder Hansen. Daniel Michelsen. Niels Nielsen.

Man kan ikke sige, at den Færgegaard, som Kaptajn Wichmann overtog 3. Maj 1695, var i den mest fuldkomne Orden. De mange ituslaede Ruder, Manglerne i Stalde og Udhuse o.s.v. kunde unægtelig tyde paa, at Härtels Enke ikke i de senere Aar magtede Styret. Men i det store og hele var Gaarden, Skoven og Jorden »ved Magt«. Størstedelen af Bygningerne var jo da ogsaa paa dette Tidspunkt kun 35 Aar gamle.

Skønt Härtel beskedent i sin Ansøgning 1663 omtaler den nye Færgegaard som »noget temmelig Husværelse, hvorudi jeg mig med min Fattigdom kunde behjælpe«, maa Gaabense Færgegaard med sit 17 Fags Stuehus og sine mange Udhuse efter Datidens Forhold siges at have været en anelig Bygning. At den tillige har været en hyggelig Gaard, synes Vinrankerne op ad Muren mod Syd og Øst, Træpanelerne i Stuerne o.s.v. at tyde paa.

Er endelig de mange Rum til Øl, Vin, Sul, saltet Kød blevet benyttede efter deres Bestemmelse, har Færgegaardens Gæster ikke haft Grund til Beklagelser, selv om Kælderstuen med sin gamle Fyrrehylde og sin Alkove over Kældertrappen samt sit eneste lille Vindue ikke synes at have været synderlig indbydende. Men Kælderstuen har vel ogsaa været en Art »Slyngelstue«, hvor Godtfolk ikke behøvede at komme. Om

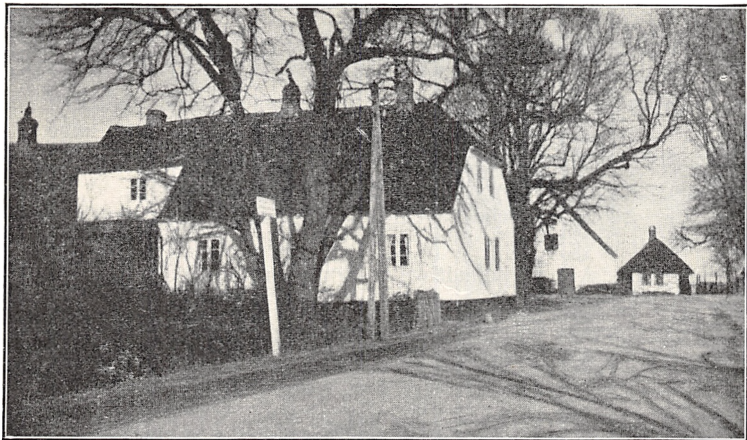

Fig. 3. Gaabense Færgegaard, den forreste Bygning opført ca. 1840.
Fot. Sv. Jørgensen.

Kaptajn *Wichmann* vides i øvrigt intet. Det har ikke i samtlige skriftlige Kilder været muligt at opspore det allermindste om hans Person.

Adskilligt tyder paa, at der i Ufredens Aar under den store nordiske Krig (1700—1720) har været en vis Forbindelse mellem Færgeriet og Flaaden. Maaske har Søofficerer udøvet Tilsyn med Færgested og rejsende, eller der har i Gaabense været stationeret en Art Kystforsvar. I Nr. Vedby Kirkebog 1700—1795 nævnes i Aarene 1702—07 adskillige Gange »Captain-Lieutenant Møller af Gaavense«. Han ses at have haft fast Bopæl i Gaabense; thi 21. April 1707 døbes hans Søn i Kirken. Hans »Kæreste« (Hustru) var en efterstræbt Gudmoder; mindst 10 Børn bar hun i disse Aar til Daaben i Nr. Vedby Kirke. Flere Gange nævnes ogsaa Kaptajn-Løjtnant Mørup.

Størstedelen af det 18. Aarhundrede stod Slægten *Thiellesen* for Styret i den gamle, historiske Færgegaard. — *Frederik Poggenberg Thiellesen* kom dertil omkring 1725 og døde 1743 d. 25. Januar. Han ligger begravet i Koret i Nr. Vedby Kirke. Fra hans Tid foreligger de første virkelige Oplysninger om selve Færgeriet. 1732 d. 30. Maj fremsender han til Kongen »Proposition til en Vinter- og Sommer-Taxt og

Fig. 4. Gamle Færgehuse ved Gaabense Færgegaard.

Fot. Sv. Jørgensen.

Færgefart ved Gaabense«. Det oplyses heri bl. a., at Færgemateriellet bestaar af 1) en stor Færge, 2) en Post- eller Færgejagt, 3) en stor Baad, 4) en mindre Baad, 5) en Isbaad. Taksterne foreslaas saaledes, idet det først fastsættes, at Sommertakst skal gælde fra Paaske til Mikkelsdag og Vintertakst fra Mikkelsdag til Paaske: Den store Færge: Sommer 7 Mk., Vinter 9 Mk. samt desforuden til Færgefolkene henholdsvis 1 Mk. 8 Sk. og 2 Mk. 4 Sk.

Den lille Færge: Sommer 6 Mk., Vinter 7 Mk. samt til Færgefolkene henholdsvis 1 Mk. 4 Sk. og 1 Mk. 12 Sk. Paa den store Færge maa overføres ad Gangen: 6 Heste, eller 4 Heste med tilhørende Folk og Bagage, eller 8 Stude og Køer med 4 Karle. Paa den lille Færge maa være: 4 Heste, eller 2 Heste med Vogn, Bagage og Folk, eller 5—6 Stude med 2—3 Karle.

Dette Forslag blev godkendt af Kongen og underskrevet af ham i Altona 14. Maj 1734 med Paabud til Færgemanden om at lade Taksterne opslaa ved Færgestederne.

Frederik Poggenberg Thiellesen efterfulgtes af *Frederik Lovin*, der var Færgemand fra 1743 til sin Død 23. August 1757. Baade han og hans Hustru *Catharina Hedevig Kei* (død 29. Dec. 1769 »i en Alder af 77 Aar 4 Maaneder og 12 Dage«) fandt deres sidste Hvilested i Kirkens Sakristi.

Hun havde — saa vidt det kan ses — først været gift med Frederik Poggenberg Thiellesen; og da Skæbnen magede det saa, at dennes Søn *Frederik Conrad Thiellesen* blev Lovins Eftermand, fik hun paa den Maade Lov til at bo i Færgegaarden til sin Død. Den yngre Thiellesen var Indehaver af Færgeprivilegiet, indtil han ved sin Død 25. April 1785, 67 Aar gammel, stedtes til Hvile i Kirken »fra Færgegaardens Stoel og opad imod Corsdøren«.

Hans Enke *Christence Guldbech* ses at have arvet Privilegiet. Paa hendes Foranledning indsendtes til Kancelliet Dokumentet angaaende de i 1734 fastsatte Færgetakster. 17. Dec. 1785 stadfæstede Kancelliet paa ny Taksterne uden væsentlige Ændringer, og det gamle Dokument tilbage- sendtes til stadig Opbevaring i Færgegaarden.

Det synes, som Slægten Thiellesen har været *Ejer* af Færgegaarden; thi 1794 købte Staten denne af Konstistorial- raad *v. Westen*, der vel maa have arvet den efter Christence Guldbech. Samme Aar blev *Ole Christian Uttermøhlen* »Forpagter af den hans Majestæt Kongen tilhørende Gaabense Færgegaard paa Falster med tilliggende Jorder og Værts- hushold saavel som Færgeløbet imellem Falster og Sjælland« for en aarlig Afgift af 700 Rdl., som Steneke og Søn i Næstved 24. Juni s. A. kautionerede for. Imidlertid fratraadte han allerede 1799 Forpagtningen, uden at det nu kan ses, hvad der var Aarsagen hertil.

Saavel ved hans Tiltræden som ved hans Fratræden foretoges omfattende Synsforretninger, akkurat som 100 Aar før.

Færgegaarden bestod da af følgende Bygninger:

- 1) *Vaaningshuset*, i Syd og Nord, 1 Etage høj, opført af brændte

Sten, Tegltag, Kælder under 4 Fag. Bygningen 17 Fag lang, 14 Al. dyb med 2 smaa Kviste, engelske Vinduer og hollandske Døre. 4 Værelser med Bryst- og Fodpanel, Fjællegulv (undtagen i Gang, Borgerstue og Køkken, der har Murstensgulv), 3 Kakkellovne og 1 Bilægger. Takseret til 1900 Rdl.

2) *Søndre Længe*. 14 Fag, 15 Al. dyb, opført af brændte Sten med Straatag, indrettet til Værelser, Bryggers og Kamre. De 5 Værelser med Fjællegulv, Resten med Gulv af Kampesten. 6 Fag engelske Vinduer, 8 Fag Bly ditto. 1 Vindovn og 2 Bilæggere. Takseret til 580 Rdl.

3) *Vestre Længe*. 23 Fag, 10 Al. dyb. Murede Vægge, dels Raa-sten, dels brændte Sten, Straatag. Indrettet til Lade, Lo, Huggehus. 4 Porte. Takseret til 920 Rdl.

4) *Nordre Længe*. 31 Fag, 11 Al. dyb. Vægge af brændte Sten, Straatag. 18 Fag indrettet til Værelser, heraf 14 Fag med Fjællegulv, 4 Fag med Stengulv. 3 Vindovne. Resten af Længen er Stald og Foderlo. Takseret til 1420 Rdl.

5) *En Hestestald* i Syd og Nord. 11 Fag lang, 11 Al. dyb, opført af brændte Sten og med Straatag. Takseret til 220 Rdl.

I B a g g a a r d e n :

6) *Østre Længe*. 12 Fag, 11 Al. dyb med klinede Vægge og Straatag. Indrettet til Faarehus og Vognremisse, uden Loft. Takseret til 60 Rdl.

7) *Den søndre Længe*. 4 Fag, 10½ Al. dyb med klinede Vægge og Straatag. Indrettet til Vognremisse, 4 Porte. Takseret til 30 Rdl.

F æ r g e h u s e n e :

a) 1 Færgehus beboet af Hans Chr. Schiær, beliggende i Øst-Vest, 9 Fag, 8 Al. dybt, klinede Vægge, Straatag. Takseret til 50 Rdl. Et Udhus ansat til 20 Rdl.

b) 1 Færgehus, beboet af Fr. Rasmussen, beliggende i Øst-Vest, 11 Fag, 7 Al. dybt med klinede Vægge og Straatag. 40 Rdl.

c) 1 Færgehus beboet af Rasmus Nielsen, i Øst-Vest, 8 Fag, 8 Al. dybt, klinede Vægge, Straatag. 60 Rdl.

d) 1 Færgehus beboet af Hans Olsen, i Syd-Nord, 7 Fag, 7½ Al. dybt, klinede Vægge, Straatag, 40 Rdl.

Ganske interessant er det at se, at medens man i 1695 takserede hele Færgegaarden til 496 Rdl., er Værdien i 1794 steget til 5340 Rdl., altsaa til mere end det 10-dobbelte — et godt Vidnesbyrd om Forskydningen i Penges Værdi i det forløbne Aarhundrede.

De to gamle Dokumenter, af hvilke det sidste her er gengivet i meget sammentrængt Form, viser os meget tydeligt, hvilke Forandringer der i Løbet af 100 Aar er sket med Færgegaarden. Større Omvæltninger synes ikke at have fundet Sted, selv om den i 1794 omtalte søndre Længe med

de mange Gæsteværelser maa være af nyere Dato. I det store og hele er det dog Härtels Gaard fra 1660, vi atter stifter Bekendtskab med. Det stadig stigende Antal rejsende har derimod nødvendiggjort forskellige Forbedringer i det indre. Der er saaledes indrettet en Række Gæsteværelser, hvoraf de fleste har Fjællegulv og en Del tillige Vindovne eller dog Bilæggere. En Plage for de rejsende maa den gamle Gaards mange Rotter have været. 1799 fortælles det, at de ganske har ødelagt Fjællegulvet i adskillige Gæsteværelser og plaget de rejsende meget.

Ole Christian Uttermøhlen fratraadte, som allerede nævnt, 1799 efter kun 4 Aars Forpagtningstid. Ved hans Fratræden fandt Synsmændene Mangler for 11 Rdl., men Forbedringer for 51 Rdl. 5 Mk. Ogsaa Færgefartøjerne vurderedes ved denne Lejlighed. Der fandtes da: 1 Færge, 1 Jagt, 1 Isbaad og 1 Jolle, og det hele Materiel ansattes til en samlet Værdi af 1063 Rdl.

I Aaret 1798 var der for øvrigt stor Opstandelse i Færgegaarden i Anledning af en Mordsag. Mordet blev ganske vist ikke begaaet paa selve Færgegaarden; men da det var en af Gaardens faste Daglejere, der var Gerningsmanden, var det intet Under, at Begivenheden gjorde et dybt Indtryk paa Beboerne. Det var Arbejdsmand Hans Troelsen, der 4. Juni 1798 myrdede sin Hustru og derfor dømtes til Døden. Dommen blev fuldbyrdet paa Ønslev Galgebakke¹).

I Tiden 1794 til 1813 skiftede den gamle Færgegaard Gang paa Gang Beboere. Efter Uttermøhlen fulgte i nogle Aar (1799—1804) Prokurator *Jørgen Heebo*, der atter afløstes af Forpagter *Smauch* (1804—13).

Aaret 1813 bragte paa flere Maader et Vendepunkt i i Gaabense Færgegaards Historie. 1. Maj overtog en ny Forpagter den paa dette Tidspunkt vistnok meget forfaldne Gaard og de nærmest ubrugelige Færgefartøjer. Forpagtningen lød paa en Periode af 12 Aar, og Afgiften var 204 Tdr. Rug og 204 Tdr. Byg.

Den nye Færgemand hed *Hans Michael Arnkiel* og var Nordmand. Som ung havde han faret til Søs, hvorefter han en Tid var Foged i Saltens Fogderi i Norge. Han og hans

Hustru *Anna Elisa Mathea Klinge*, der ligesom han var omkring 30 Aar gammel, kom til Gaabense med en Formue paa ca. 10000 Rdl. og med de unge Aars Tro til Fremtiden trods de vanskelige Tider.

Deres Komme blev Indledningen til det sidste Afsnit i den kongelige Gaabense Færgegaards Historie og for deres eget Vedkommende Begyndelsen til et langt Livs Bestræbelser for at opretholde en Institution, som Tiden var ved at løbe fra. Skuffelserne og Modgangen udeblev da heller ikke.

Begyndelsen var ikke god. Den 5. August 1813 brændte Færgegaarden med Undtagelse af Stuehuset. Hele Besætningen indebrændte og meget af Indboet ødelagdes.

Arnkiel tabte imidlertid ikke Modet, men tog fat med Lyst og Energi. Nye Udlænger rejstes, Færgerne forbedredes, og Gaardens 120 Tdr. Land, af hvilke dog kun 80 Tdr. efter hans Udsagn var Pløjeland, forbedredes ved Grøftgravning og Plantning. Arnkiel oplyser senere, at han foruden levende Hegn i den første Del af sin Forpagtningstid plantede over 800 Træer.

Alligevel kneb det stadig med at udrede Afgiften, hvorfor han da ogsaa efter Ansøgning i en Aarrække fik eftergivet $\frac{1}{4}$ af Summen, ja, enkelte Aar endog mere. Dette forhindrede dog ikke, at Forpagtningen 1825 paa ny blev overdraget ham i 6 Aar, hvortil senere kom endnu 1 Aar, paa de sædvanlige Vilkaar. Da han imidlertid stadig var i stor Restance med Afgiften (1830 saaledes 3040 Rdl.), nyttede det ham dog ikke, at han i 1831 androg Kongen om Tilladelse til at beholde Forpagtningen i 12 Aar, uden at denne stilledes til offentlig Auktion. Man havde aabenbart i Rentekammeret begyndt at faa Kig paa ham — trods Stiftamtmand v. Jessens Anbefaling af Andragendet.

Ved Auktionen 22. Nov. 1831 fik Arnkiel dog Forpagtningen fornyet for 12 Aar — Afgiften var 755 Rdl. *rede Sølv* — skønt han havde flere Medbejlere. Den farligste af disse, Propr. Seidelin fra Hallagergaard paa Sjælland, der mødte med et Overbud paa 100 Rdl., kom imidlertid for sent til Auktionen paa Grund af en besværlig Overfart — hvis Besværligheder dog maaske skyldtes mere end et Tilfælde!

Skønt Arnkiel stadig besværede sig over sine vanskelige Kaar, var han dog kort efter sin sidste Forpagtningsperiodes Begyndelse i Stand til at købe Herregaarden Holgershaab, hvorfor han ansøgte Rentekammeret om Tilladelse til $\frac{1}{6}$ 1847 at fratræde Forpagtningen. Denne Tilladelse fik han omgaaende. Der fastsattes ny Auktion til $\frac{23}{2}$ 1847, og Konditionerne, der var meget omstændelige, forelaa allerede trykt. Saa fortrød Arnkiel pludselig, og hans Søn Anton Arnkiel ansøgte i sidste Øjeblik paa hans Vegne om, at han maatte beholde Forpagtningen for sin lange og tro Tjenestes Skyld. Dette tillodes, og Auktionen bortfaldt saa, mod at Arnkiel afholdt de deraf flydte Udgifter.

73 Aar gammel døde Arnkiel $\frac{30}{6}$ 1858. Kort forinden, nemlig i 1857, var han blevet Ejer af den Færgegaard, han nu i over en Menneskealder havde bestyret for Staten. I Kirkebogen betegnes han da ogsaa som »Postexpediteur og Proprietair«.

Sønnen *Hans Anton Klinge Arnkiel* († 1890 i en Alder af 78 Aar) overtog Gaarden efter ham, men solgte den 1878 til Kammerraad *Aagaard*, der atter i 1884 afhændede den til *Ole Rasmussen*. Den nuværende Ejer er Propr. *O. Rasmussen*.

Allerede i Midten af Fyrerne begyndte man at drøfte Planerne om en Omordning af det hele Færgeri over Storstrømmen samt Anskaffelsen af et Postdampskib til Overfarten Masnedsund—Gaabense. Alt blev dog ved at gaa i den gamle Gænge, indtil Falsterbanen — og dermed Orehoved Færgehavn — anlagdes og aabnedes for Driften $\frac{22}{6}$ 1872, altsaa for netop 60 Aar siden. Dermed forsvandt det travle Liv, der nu gennem Aarhundreder havde udfoldet sig i og om Gaabense Færgegaard, og Kroholdet ophørte.

Færgegaardens rummelige, hyggelige Stuer er ikke undergaaet store Forandringer. Størstedelen af dem ser endnu den Dag i Dag ud, som da gamle Arnkiel færdedes her og den »lille, magre, men rare Madam Arnkiel« tog mod forkomne rejsende og tøde dem op med varmt Øl med Sukker og Tvebakker i (se Camillus Nyrop: »Fra Riserup Præstegaard«, Aarbog 1914, S. 1 ff.).

De rejsende befandt sig i alle Maader vel i Arnkiels Stuer. Chr. Winther fortæller, at han altid var glad, naar han kom til Gaabense paa Rejse hjem til Købelev Præstegaard paa »den saftgrønne Ø«, som han kaldte Lolland. I en af Færgegaardens Gæstebøger, der altid laa fremme i Gæstestuen, har han engang givet Vidnesbyrd herom. Paa første Side i

Fig. 6. Gaabense Færgegaard.

en af Bøgerne havde en Haandværkssvend skrevet et Vers, der begyndte saaledes:

»Der Wind ist gut, das Wetter schön«,

Chr. Winther tilføjede da:

»Jeg er saa frisk, jeg er saa glad,
som Svenden paa det første Blad«.

Hvor mon for øvrigt disse Bøger er blevet af? De kunde utvivlsomt fortælle mangt og meget af Interesse.

Interessant vilde det ogsaa være, om det kunde opklares, om Færgestedets Blok, hvori der indsamledes Gaver til gamle Færgekarle og deres Enker, endnu er til.

Jens C. Stub fortæller (Aarvog 1918 S. 127), at »For-siden af denne Blok havde en Tavle, hvorpaa der var malet en gammel Sømand, som var ved at stige i Land fra sin Jolle«. Under Billedet stod følgende Vers:

Se fattig gammel Sømand staa,
 Ham Nød og Armod skrække.
 Hans Haab staar til Guds Himmel blaa,
 Ham mild en Skærv du række.
 Stolt Dannebrog var al hans Lyst,
 Nu trykkes han af Nøden,
 Du danske Broder vær hans Trøst,
 Gud signe dig til Døden.

Ifølge Stub var der ogsaa i Gæstestuen en Bøsse, som samlede Gaver til samme Formaal. Paa en Tavle ved Siden af Bøssen stod et Vers, som *Th. J. Hansen* (Aarvog 1919 Pag. 117) gengiver saaledes:

Jeg foer i Storm paa skumklædt Hav
 Foer som en Fugl paa Bølge.
 Nu gaar jeg kroget mod min Grav,
 Og Savn og Nød mig følge.
 Velsignet hver, som mild i Aand
 Den gamle Sømand rækker Haand.

* * *

Stilhed og Glemsel sænkede sig over den gamle Færggaard og den lille By omkring den tomme Færghavn og Færgbroen med den ujævne Brolægning, over hvilken Vognhjul nu kun en sjælden Gang skramlede.

Først det sidste Tiaars stadig stigende Biltrafik og Landevejenes deraf følgende Renæssance bragte atter Liv til Gaabense. Bilfærgernes travle Plasken indledede et nyt Afsnit i Færgstedets Historie — et Afsnit, som netop nu, da disse Linier skrives, efter al Sandsynlighed nærmer sig sin Afslutning. Storstrømsbroens Vedtagelse er omsider blevet en Kendsgerning, og naar Broen om faa Aar er færdig, vil Færgeriet for bestandig tilhøre Historien, og Stilheden vil paa ny sænke sig over Stedet.

Men endnu ligger den gamle Gaard med sine hvide Længer lysende i Solskinnet paa Næset og byder den rejsende et venligt Velkommen til Lolland-Falster, saadan som den har gjort det i Aarhundreder, selv om Strømmen nu gaar dens Døre forbi.

¹⁾ Note. Se om denne Mordsag under denne Aarvogs »Smaastykker«.

To Bidrag til Orebygaards Historie.

Af Johan Hvidtfeldt.

I de gamle adelige Slægtebøger, der almindeligvis er affattede af Adelsdamerne i det 16. og 17. Aarhundrede, finder man ofte interessante Fortællinger om den gamle Adel.

Selv om disse Damer set med den Tids Øjne har besiddet en overmaade høj Kultur og Dannelse, har de selvfølgelig ikke anvendt nogen videre Kritik ved Affattelsen af deres Slægtebøger — naar man tænker paa, hvor længe det varede, inden den faglige Videnskab optog Kildekritikken, undrer man sig ikke derover.

Om flere Adelsslægter fortælles det, at de er af kongelig Afstamning, som oftest Efterkommere af et af Kongernes naturlige Børn. Saaledes fortælles om Løvenbalkernes kendte Slægt, og saaledes fortælles om en Slægt, hvis kvindelige Linier i lang Tid var Ejere af Orebygaard.

I det følgende skal der meddeles en lille slægtshistorisk Optegnelse om Orebys Beboere. Den findes blandt Kristoffer Goyes Privatpapirer i hans Privatarkiv i Rigsarkivet (Pakke III H. Afskrifter og Optegnelser). Den er vistnok ført i Pennen af Lars Krog, som har været Skriver eller lignende hos Birgitte Bølle, der havde arvet Orebygaard efter sin Fader, Erik Madsen Bølle. Denne døde i 1562, og en enkelt Passus i Optegnelsen kunde tyde paa, at Erik Madsen endnu var levende, da den blev affattet; men da Lars Krog først i 1582 nævnes i den private Korrespondance mellem Kristoffer Goye og Birgitte Bølle (udgivet af Gustav Bang), maa man dog sikkert nærmest sætte Affattelsestiden ved ca. 1580.

I denne Optegnelse gøres Rede for, hvorledes Bøllerne paa Kvindesiden nedstammer fra en af Orebys tidligste

Ejere, *Erik Sjællandsfar*. Denne Erik Sjællandsfar, som er en fuldt ud historisk Person, og som kendes fra forskellige Dokumenter, har for nogle Aar siden givet Anledning til en meget lang Diskussion i Personalhistorisk Tidsskrift, idet den kendte Genealog Hauch-Fausbøll og Dr. Zahrtmann ikke kunde blive enige om, hvem han var en Søn af.

En af de gamle Slægtebøger, som er forfattet af Mette Goye i 1663 (Nye danske Magazin 2. R. p. 341), siger, at Valdemar Atterdag sammen med Tovelille havde en Søn, som hed Erik, og som var gift med Mette Goye; der er nu det kedelige ved det, at Tovelille er en konstrueret Skikkelse hos Huitfeldt og Peder Syv, som er fremkommet ved Sammenblanding af de to Konger Valdemar den Store og Valdemar Atterdag (se Artiklen Tove i Biografisk Leksikon); herved svækkes Mette Goyes Troværdighed jo allerede en Del; de to nævnte Forskere har nu taget Spørgsmaalet op og undersøgt det med Benyttelse af alt det hidtil kendte Stof¹). Dr. Zahrtmann hævder, at Erik Sjællandsfar ikke kan være en uægte Søn af Valdemar Atterdag, da han næsten er jævnaldrende med denne, som man maa antage er født omkring 1320, medens Erik Sjællandsfar træder ind i Historien i 1326, da Karl, Ærkebisp i Lund, modtog Hammershus af Erik Sjællandsfar²). Han maa være død inden 1370 eller 1371, da hans Enke Margrethe Jacobsdatter skænker noget Gods til Franciskanerne i Odense og Næstved³). I 1376 bortskænkede hun atter Gods, dog denne Gang kun til Prædikebrødrene i Odense; det er vistnok dette Brev, som A. Huitfeldt opfører under 1378 (Folioudgaven p. 564); af forskellige Grunde kan den Antagelse, Erslev i Repertoriet har fremsat, om at disse forskellige Oplysninger omhandlede det samme Brev, ikke være rigtig.

Hauch-Fausbøll hævder derimod, at de to Personer af Navnet Erik Sjællandsfar, som nævnes i 1326 og 1371, ikke kan være den samme; thi den i 1326 nævnte Person maa allerede da have været en ikke ung Mand — en saadan vilde man ikke betro et saa vigtigt Hverv, medens den før 1371 afdøde Erik maa være død ret ung, da hans Svigerfader efterfulgte ham som Hovedsmand paa Søborg Slot. Han

fastholder, at denne Erik er en Søn af Valdemar, idet hans Vaaben, der kendes fra et Brev, han har medunderseglet i 1364, har en vis Lighed med det danske Kongevaaben. Valdemar Atterdags Fødsel vil han gerne sætte noget længere tilbage, end man almindeligvis gør, nemlig ca. 1308. Senere kommer en ny Deltager ind i Diskussionen, nemlig Ingeniør Uldall, han søger at vise, at Eriks Svigerfader allerede var død i 1350, og at Valdemar Atterdag maa være født i hvert Fald efter 1311, og hans Opfattelse falder nærmest sammen med Dr. Zahrtmanns, selv om han er tilbøjelig til helt at underkende den kongelige Oprindelse, medens Doktoren antyder, at Valdemar (IV) af Sønderjylland eventuelt kan være Faderen. Der er saaledes ikke kommet noget afgørende Resultat ud af hele Diskussionen, men dog har denne været frugtbar, idet den har fremdraget nyt Stof til Belysning af Spørgsmaalet. Uden i øvrigt at tage noget Standpunkt til de forskellige Spørgsmaal forekommer det mig dog, at Dr. Zahrtmann har Ret i sin Paastand om, at de to Personer fra 1326 og 1371 er identiske.

Den førnævnte Optegnelse i Kristoffer Goyes Privatarkiv giver nu et meget interessant Bidrag til Belysning af Spørgsmaalet, idet den gør Erik Sjællandsfar til en uægte Søn af Kong Erik; denne Kong Erik maa selvfølgelig være Erik Mened, der er født 1274 og død 1319; forudsætter vi, at dette er rigtigt, kommer Kronologien i Orden. Erik Sjællandsfar er født i Slutningen af det 13. eller Begyndelsen af det 14. Aarhundrede og død ca. 1370, 70 eller nogle og 70 Aar gammel. Men der gives flere interessante Oplysninger; det siges nemlig, at han blev Kongens Fodermarskal, ligesom Kongen ogsaa skænkede ham *Oreby Birk*.

Engang holdt Kong Erik Herredag paa Vordingborg, og der var mange tyske Herrer til Stede. Der erhvervede Erik Sjællandsfar paa ny Stadsfæstelsesbrev paa Orebygaards Birk med menige Rogensraads og de tyske Herrers Besegling og Samtykke. Dette giver jo ganske nye Oplysninger om Erik Sjællandsfar, og hvis de er rigtige, vilde Kendskabet til hans Historie være udvidet betydeligt. Men det er nødvendigt at underkaste Oplysningerne en nærmere Undersøgelse. Den

Erik Konge, som bekræftede Gavebrevet, maa sikkert være Erik Kristoffersen, som regerede som Faderens Medkonge, indtil han døde i 1331. Han havde ofte Ophold paa Vordingborg, hvor han ogsaa blev kronet. Bekræftelsen af Gavebrevet maa altsaa være udstedt inden 1332, og Erik altsaa inden dette Tidspunkt være Ejer af Orebygaard. Efterretningen synes meget troværdig, da Optegnelsen selv oplyser, at Bekræftelsesbrevet og, som det synes, ogsaa Gavebrevet endnu findes paa Gaarden og altsaa maa antages at ligge til Grund for Efterretningen; Oplysningen om de tyske Herrer synes ogsaa at tale til Gunst for Troværdigheden; thi det var jo i de Tider, da de tyske Adelsmænd som ingen Sinde før eller senere oversvømmede Danmark. For saa vidt er alt i Orden. Men hele den skønne Bygning væltes omkuld med eet Slag; thi i et Brev hos Suhm⁴) nævnes i Aaret 1333: Siffridus dictus de Oreby nostre curie Marschalcus (d.e.: Sigfred af Oreby vor Hofmarskal). Erik kan altsaa ikke i 1333 have været Ejer af Gaarden, og en Kong Erik ikke have udstedt nogen Stadfæstelse paa Gavebrevet; men hvorledes hænger Sagen da sammen?

Oreby's Historie i denne Tid er nærmest ukendt. Vi ved, at en Sigfred var Ejer af den i 1316 (Eline Goyes Jordebog p. 117), og at en Sigfred Lauritsøn af Oreby i 1317 gik i Borgen for Prinsesse Elisabeth's Brudegave (Hv. Folie-udg. I p. 394); den Sigfred, vi kender fra 1333, er vist næppe identisk med Sigfred Lauritsøn fra 1317, da han 1336 kaldes Sigfred Sigfredsen (Danske Herregaarde II Bd. 2. Afd. p. 160) og altsaa sikkert er en Søn af den første Sigfred. Men er Brevet da fuldstændig falskt, eller hvorledes forklares dette Mysterium? Som vi saa, kaldtes den i 1333 nævnte Sigfred Hofmarskal hos den unge Prins Otto. Dette leder Tanken hen paa Optegnelsens »Fodermarskalk«, som sikkert er en forkert Oversættelse fra Latin; thi Begrebet Fodermarsk kendes først meget senere. Det ligger nu nær at tro, at der har fundet en Fejllæsning eller Forveksling Sted af Navnene Sigfred og Erik, og en Sammenblanding af de to Sigfreder, saaledes at den gamle Herr Sigfred Lauritsøn har faaet Orebybirk før 1316, vel nærmest af Erik (Menved),

og at Sønnen Sigfred har faaet denne Gave bekræftet paa et Danehof i Vordingborg i Tiden før 1332 af Erik (Kristoffersen). Herr Sigfred Sigfredsen kan jo godt have været Hofmarskal hos Prins Otto inden Kong Kristoffers Død, derom ved vi intet, og Udtrykket Kongens Fodermarskalk skal vel ikke tages for højtideligt i en Tid, da Forskellen mellem Prinsers og regerende Fyrster ikke var saa skarp.

Denne Hypotese — thi som andet kan vi jo ikke betegne det foregaaende — bekræftes ved, at vi ved, at Kongen engang i det 13. Aarhundrede har været Ejer af Oreby, idet der i Kong Valdemars Jordebog i Listen over Krongods i Lolland nævnes Woræby 2 bol^s). Men Spørgsmaalet om Erik Sjællandsfar og hans Afstamning staar stadig uløst.

For at belyse dette nærmere, vil det være nødvendigt at forsøge at udrede Spørgsmaalet om Optegnelseens Tilblivelssesmaade. Det er tidligere nævnt, at den synes at være ført i Pennen af Lars Krog; men har denne selv affattet den paa Grundlag af Brevene, hvis Efterretninger maaske er blevet suppleret med Slægtstradition, eller er det hans Herskab, der har dikteret den? Hvordan det nu end er gaaet til, saa er det ikke sagkyndige Folk, der har foretaget Tydningen af Brevene, og en Fejllæsning af Erik i Stedet for Sigfred kan let forklares. En Fejllæsning er dog ikke engang en nødvendig Forklaring. Den Tid var ikke alt for nøjagtig, hvad angaar Navne og sligt. Forfatteren, som har kendt Gavebrevet og Bekræftelsen derpaa, har vel ogsaa haft en Oplysning om Erik Sjællandsfar og om hans kongelige Afstamning; ganske ubevidst har han saa blandet de to Personer sammen. Kongebloodet gav da Forklaring paa Kongegaven.

Sandsynligst er det vel, at Bøllerne har haft en Overlevering om, at deres Slægt, som jo stammede ned fra Erik Sjællandsfar, var af kongelig Afstamning. Vi synes saaledes her at staa overfor en Overlevering, der er betydelig ældre end Mette Goyes. At der i Brevet skulde have været nogen Oplysning om, at Sigfred var Kongesøn, kan vist roligt lades ude at Betragtning; thi saa vilde han ikke have faaet Navnet Laursen, men Faderens plus sen, derpaa haves mange Eksempler.

Det forekommer mig, at Forklaringen om Sammenblanding af de to Sigfreder i Forening med Fejlæsning eller Fejlhuskning og Familietradition er den sandsynligste. Men under alle Omstændigheder synes jeg, at man faar en om ikke bevist saa dog sandsynlig Oplysning om, at *Sigfred Laursen* har faaet Oreby som Gave af Kongen, og at denne Gave er blevet bekræftet paa et Danehof i Vordingborg inden 1332.

Optegnelsens andre Oplysninger om Ejerne er, saa vidt de har kunnet kontrolleres, rigtige. At Erik Sjællandsfar skulde have haft 3 Døtre, siger Mette Goye ogsaa i sine Slægtsoptegnelser (Danske Magazin II p. 341 f.), men den ene af dem er hos hende blevet klostergivet, om den anden, som hun kalder Zidsel, har Uldall^o) bevist, at hendes Far slet ikke havde hedt Erik, men Niels. Denne Oplysning om de tre Døtre og deres Mænd er saaledes ogsaa ny, men om den er rigtig, skal vi lade være usagt.

Efter denne Analyse af de vigtigste Oplysninger i Optegnelsen og af deres Betydning for den almindelige Historie meddeler vi selve Dokumentet i dets Helhed, idet vi beholder Sætningsbygningen uforandret; men for at lette Forstaaelsen forandrer vi Stavemaaden og Tegnsætningen, saa den kommer saa nær op ad moderne Sprogbrug som muligt.

»Item var en Konge i Danmark hed Kong Erik, og han havde en Slegfredsøn hed Erik Sjællandsfar, og han blev mandig, da han voksede op og kom til Alder, saa han var meget vellidt iblandt Folk, baade af Kongen og Adel, saa han kom til Regimente og blev først Kongens Fodermarskalk, og Kongen fik »love« og Lid til ham (d.e.: syntes godt om og fik Tillid til ham), saa han begavede (d.e.: skænkede) ham med Orebybirk hans Livstid, og dersom han fik Ægtehustru og blev begavet med ægte Livsarvinger, da skulde han beholde til Ejendom og hans Arvinger til evig Tid, og han blev ægtegivet og fik en Adelsfrue og avlede med hende 3 ægte Døtre, den ene, hendes Husbond hed Niels Iversen til Aarsmarksgaard og havde Askø og Feø i Forlening, den anden, hendes Husbond hed Per Nielsen til Skjoldenæs og havde Jungshoved i Forlening, den tredie Datter, hendes

Husbond hed Laurits Jensen til Oreby; thi han arvede Oreby med sin Hustru, som var Erik Sjællandsfars Datter, og havde han Nykøbing i Forlening, og havde førnævnte Laurits Jensen 2 Sønner, den ene hed Sigfred Laursen, den anden Oluf Laursen; Sigfred Laursen havde en Datter, hed Fru Anne, som var Herr Mads Eriksens Moder, Oluf Laursen havde 3 Sønner efter sig, den ene hed Erik Olufsen, han var Fader til Fru Barbrend paa Beritzgaard, den anden hed Jacob Olufsen, den tredie Jørgen Olufsen. Sigfred Laursen og Oluf Laursen Brødre fik baade Orebygaard i Skifte, og Sigfred Laursens Datter, Fru Anne, som var Herr Mads' Moder, hun arvede ene Halvparten [af] Orebygaard efter sin Fader; thi hun var ene Barn efter sine Forældre. Erik Olufsen arvede ene den anden Halvpart i Orebygaard, og de andre to, hans Brødre, fik Vederlag derimod andetsteds.

Item alle Breve, som lyder paa Orebygaard og dens Ejendom, ligger i en Vegerkurv (Vidjekurv) i Erik Madsens Brevkiste, og er Flesteparten paa Latin, og er Gavebrevet paa Latin, og findes der mange andre Breve, som er baade paa Latin, Tysk og Dansk, og holdt Kong Erik engang en Herredag paa Vordingborg; og var mange tyske Herrer dér, da erhvervede Erik Sjællandsfar paa det ny Stadfæstelsesbrev paa Orebygaards Birk med menige Danmarks Rigens Baads og de tyske Herrers Besegling og Stadfæstelse, og findes dette Brev i samme Vegerkurv«.

Det andet Bidrag er et *Regnskab* over *Teglsten*, der er leveret til Orebygaard i Tiden fra 1578 til 1584. Vi faar ikke blot at vide, hvor meget en Teglbrænder har tjent paa den Tid, og hvor meget han har faaet for at fabrikere Stenene, men vi lærer ogsaa en Del Priser og andre interessante Forhold at kende, og vi ser, i hvor høj Grad Datidens Hus-holdning var Natural-, ikke Pengehusholdning. Per Teglstreyger har faaet næsten hele sin Løn i Madvarer.

Det er kendt, at i 1587 opførtes en ny smuk Hovedbygning paa Orebygaard, vistnok af den fra Uranienborg kendte Hans Stenwinkel. Vi tager sikkert ikke fejl, hvis vi antager,

at de Sten, som Per Teglstryger har strøget, er blevet anvendt hertil.

Ved Gengivelsen er den samme Fremgangsmaade anvendt som ved Optegnelsen, idet dog enkelte Gentagelser og Om-skrivninger er udeladt. Den Jens, der nævnes, er vistnok Jens Nielsen, Kristoffer Goyes Foged paa Oreby.

»Ekstrakt og Forklaring paa, hvis Stene Per Teglstryger har strøget og brændt hertil Orebygaard og paa hvis han derpaa har opbaaret paa Regnskab fra Paaske Aar [15]78 og til Mikael Aar [15]84.

Item først hvis Sten han har brændt i 7 Somre, som er 27 Ovne, og regnet i Summa Tal hver Slags især og regnet 6 Snes i hvert Hundrede, som efter følger.

Summarum paa førnævnte Ovnstene er

Mursten	367 Tusind 3½ Hundrede, 1½ Snes.
Tagsten	22 Tusind 4 Hundrede.
Adsten	3 Tusind 2½ Hundrede.

Og skal han have for hvert Tusind Tagsten at brænde: 8 Mark og for hvert Tusind Mursten: 5½ Mark og for hvert Tusind Adsten: 5½ Mark, ligesom han fik ved Estrup af Gregers Trudsen.

Beløber sig for førnævnte Stene i Penge: 5½ Hundrede, 4 Daler, 1½ Mark, 2 Skilling.

Summarum paa Korn, Fetalje og Penge, som Per Teglstryger har opbaaret paa Regnskab for førnævnte Sten at stryge og brænde.

Rug og Mel	78½ Tønde, 2 Skæpper.
Byg og Malt	1½ Hundrede, 26 Tønder, 1 Skæppe.
Havre	2 Tønder, 2 Skæpper.
Boghvede	31 Skæpper.
Ærter	1 Skæppe.
Smør	3½ Tønde, 1 Fjerdings.
Søde Oste	1 Fjerdings.
Flæsk, 13 Sider, som vejede	20 Bismerpund, 10 Mark.
Saltede Norge-Sild	3 Tønder.

Saltede Bundgarnssild . . . . . 5½ Tønder.
 Tørrede Sild . . . . . 4 Tønder.

I rede Penge, Per har annammet: Penge 2½ Hundrede, 19 Daler. Endnu Penge Niels Rye har lønnet Pers Svende, siden han var død, deslige bekostet til hans og hans Hustru og 3 hans Børns og 2 hans Svendes Begravelse: 14½ Mark, 6 Skilling.

Summarum Penge: 2½ Hundrede, 22½ Daler, 14 Skilling.

Item af forskrevne Korn og Smør for 7 Somre Per Teglstryger har strøget og brændt skal afkortes for hver Sommer, 1. Pund Rug, 1. Pund Malt og 1. Fjerding Smør, som er for »sticker stene«, som er ikke hele kommet af Ovnen, efter de Vilkaar han havde ved Estrup, da skal dette efternævnte Korn, Fetalje og Penge Per Teglbænder tilregnes i sin Betaling for Penge efter denne efterskrevne Lejlighed.

Som er 1 Tønne Rug: 1 Daler, 1 Tønne Byg og Malt: 1 Daler, 1 Tønne Havre: 2½ Mark, 1 Skæppe Ærter: 10 Skilling, 1 Skæppe Boghvede: 14 Skilling, 1 Fjerding Smør: 12 Mark, 1 Mark Flæsk: 4 Album, 1 Tønne Salt Norge-Sild: 2 Daler, 1 Tønne Salt Bundgarn-Sild: 1½ Daler, 1 Tønne tørrede Sild: 1 Daler.

[Kornet og Levnedsmidlerne beløber sig da i alt til:]

Penge 2½ Hundrede, 22½ Daler, 14 Skilling.

Summarum Korn, Fetalje og Penge alt sammen regnet i Summarum Penge 5 Hundrede, 39 Daler, 2 Skilling.

Lignet og lagt hvis Penge Per Teglbænder tilkommer for førnævnte Sten at brænde og stryge imod, hvis han derpaa i Korn, Fetalje og Penge annammet har, da befindes min Frue at blive Per Teglbænders Børn skyldig

Penge: 15 Daler, 1½ Mark.

Item af førnævnte 15 Daler, 1½ Mark skal afkortes 3½ Daler, som Niels Rye gav en Teglbænder for de 2 sidste Ovnestene at brænde, som var siden Per var død; dog var samme Sten strøget paa Pers Bekostning, deslige skal afkortes 3 Ugers Kost, som samme Karl fik her paa Gaarden, den Stund han brændte samme 2 Ovnestene. Regnet hans Mad og Øl om Dagen 6 Skilling er 7½ Mark og 6 Skilling.

Item endnu finder jeg i Jenses Regnskab, at Per Teglbærnder har faaet paa Regnskab mere, end der fandtes i Pers eget Register, som er 2 Tønder Rug og Mel, 5 Tønder Byg og Malt, 1 Otting Smør regnet i Penge 8½ Daler.

Lignet og regnet alt imod hinanden, da bliver min Frue Per Teglbærnders Børn skyldig 5½ Mark, 2 Skilling, og derimod bliver de min Frue skyldig for Oldengæld, af hvis Svin Per Teglbærnder fik fedet paa min Frues Skove i Aar«.

Noter.

1) Personalhistorisk Tidsskrift 8. Række 4. Bind p. 348, 5. Bind p. 305, 6. Bind p. 83, p. 170, p. 261, p. 262; 9. Række 1. Bind p. 73, p. 70, p. 229 ff. — 2) De ældste danske Archivregistraturer IV, p. 27, XXI 2. — 3) *Scriptores Rerum Danicarum* I p. 312 Hamsforts *Chronologia secunda*, se ogsaa i en Optegnelse af Brandt i ny kgl. Samling 1185 4to Bl. 8. — 4) Tome XII p. 388; se ogsaa *Historisk Tidsskrift* I Bd. p. 472. — 5) O. Nielsens Udgave p. 73; denne Del af Jordebogen er efter O. Nielsens Mening affattet i Tiden mellem 1231 og 1250. — 6) *Personalh. Tidsskr.* 9. Rk. 1. Bd. p. 73 ff.

Sommer i By.

Sommerridningen i Kalø 1872.

Af Laurits Suhr.

Mørket og Kulden er Menneskenes aabenbare Fjender. Den argeste af de to er Mørket, saa vist som vi først af alt er Lysets Børn, og ser vi tilbage gennem Tiderne, da er det Lysets Sejr over Mørket, der har udløst den højeste Jubel i Menneskesindet. Af de stemningsfyldte Stunder, der hæver sig over Aarets Række af jævne Hverdage, har den fra vore Oldtidsfædre nedarvede Lysfest haft den stærkeste Livskraft. I Forening med Kristendommens jublende Fanfare over Lysets Sejr over selve Dødens Mørke, er den bleven den største af alle vore Fester, — den nordiske Jul, der løfter den mørketrætte Menneskehed over i Forhaabningernes og Forventningernes Nytaarsmorgen.

Det er, som og Skaberens evige Foraars-Under allerede skete ved Solhverv. Siden da har Sindet været paa Vej mod Sommerens fulde Glæder. Livsudfoldelsens store Øjeblik faar os til at juble om Kap med Lærkesang og Stærefløjt. Men det har ikke formaaet at skabe en altomfattende Stemning, saadan som Solhverv har kunnet det. Kristendommens to store Foraarfester med deres mægtige religiøse Indhold har heller aldrig faaet Julens Fylde.

— Trods alt maa det alligevel forekomme os mærkeligt, at Vaaren og den tilstundende Frugtbarhed, hvoraf hele vort Folks Vel er afhængigt, ikke har formaaet at gaa saa dybt i Sindet, at den har kunnet udløse en Stemning stærk nok til at bære en varig Fest hos os.

Helt nede i den dunkle Oldtid skimter vi en saadan Vaarfest — en religiøs Fest. Senere formede den sig som Vikingerne Afskedsfest, inden de drog ud paa Tog. Frem gennem

Middelalderen har den efterhaanden mistet sit religiøse Indhold. Den er bleven til en i høj Grad verdslig Fest, smittet af Fastelavns kaade Lystighed og med et Slæng af alskens Udskejelser hængende paa sig, saa den til sidst er kvalt deraf.

En af de Former for Vaarfest, der har holdt sig længst, er *Sommerridningen*. »Ride Sommer i By« betød oprindeligt at hente »Sommeren« (et nysudsprunget Træ) ude i Naturen (Skoven) og bringe det til Byen for at plante det der og danse og feste om det.

Hver Mand mødte til Hest og i »fuldt Gevær«, og i Spidsen for Optoget red Majgreven og Majgrevinden.

Denne Tanke — halvt religiøst, halvt overtroisk præget —: at hidføre Grøde og Givtighed fra den store Naturs Overflødigdhedshorn til den dyrkede Mark er smuk og har et godt Indhold. Men den blev ikke ved med at være Festens Tyngdepunkt. Den svandt mange Steder helt bort, saa »Sommeren« ikke mere blev hentet ude i Naturen, men blev til et almindeligt Mastetræ — Majstangen—, der rejstes i Byen og udstyredes med paahængt Stads og Pynt, — en mærkelig Erstatning for det friske Løv.

Ligesom den bærende Tanke saaledes gled ud i en ren Meningsløshed, saa skiftede Festens Udfoldelse Karakter: Optogets Vej gik ikke mere til Skoven, men rundt i Byen for at tigge Bidrag ind til Gildet.

Majgildet, der holdtes om Aftenen og Natten, fik, efter som Tiden gik, ilde Ry paa sig. Drukkenskab, Voldsomheder og Udskejelser tog saadan Overhaand, at Kirken med Biskop Peder Palladius i Spidsen maatte ty til kraftige Ord for at fordømme den gamle Folkeskik. Majfesten hørte da ogsaa lidt efter lidt op. Den kunde ikke som Julen frigøre sig for sit urene Islæt og leve styrket videre. Den døde under Processen.

Ned igennem Tiderne kaldes Sommerridningen dog nu og da til Live igen. I Kalø skete det sidste Gang i Aaret 1872.

Den ligger endnu inden for Mands Munde, og adskillige af de Mennesker, der deltog i den, lever endnu. Fra dem stammer de Oplysninger om den, som her skal gengives.

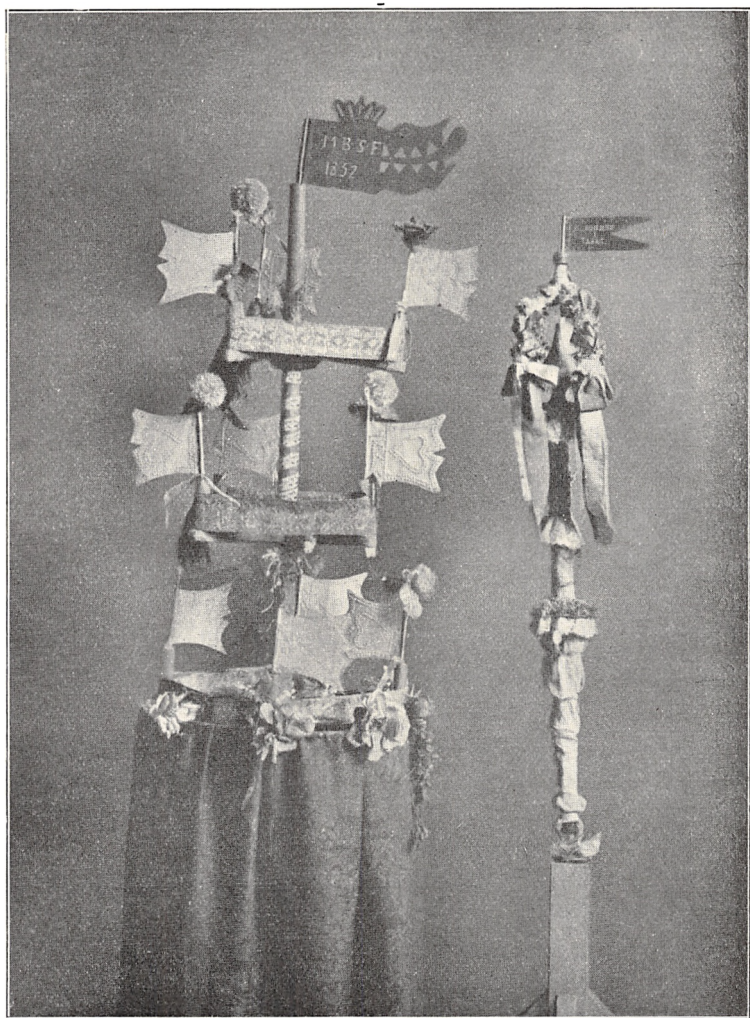

Fig. 1. Sommerfane og Skafferstok. (Stiftsmuseet i Maribo).

Denne Sommerridning kan betragtes som en ægte Udløber fra den gamle Stamme, for saa vidt som den overleverede Tradition endnu var i Live hos den daværende gamle Slægt.

Optoget var sammensat paa følgende Vis:

Ridende: Skafferen med Skafferstagen. — Skafferpigene. — »Sommeren« med »Sommerstagen«. — »Sommerpigene« med »Sommerens« Fane (Fig. 1). — Fire Sangere og en

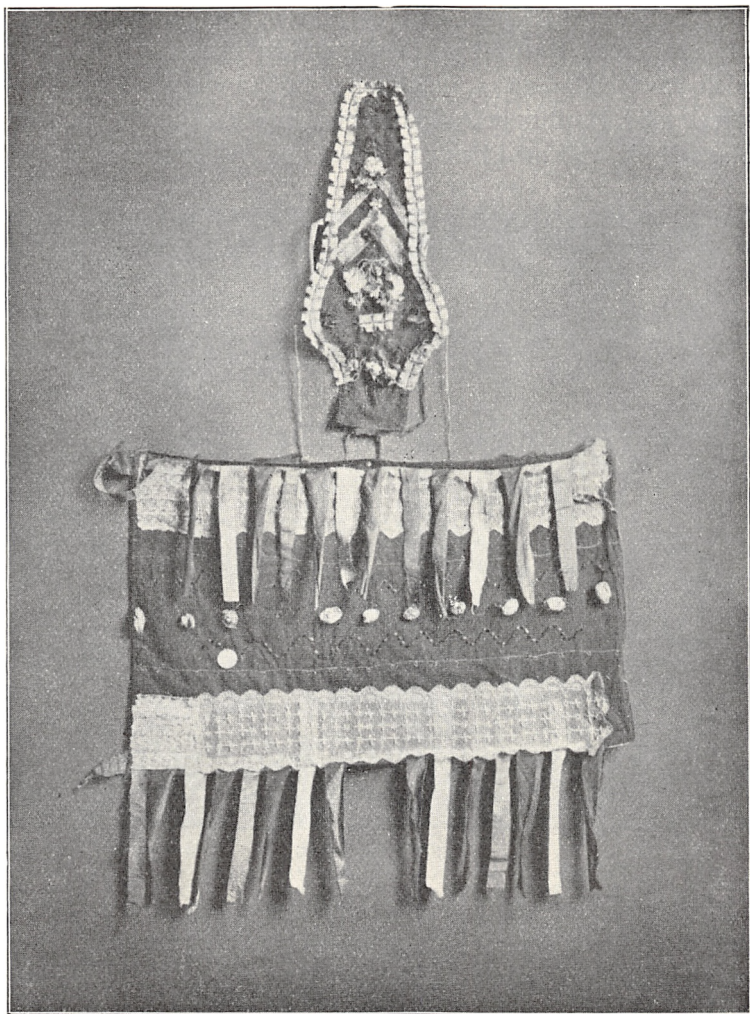

Fig. 2. Mankestykke og Pandestykke. (Stiftsmuseet i Maribo).

Reservesanger. — En Fanebærer med Fane. — Tre Hornblæsere og en Trommeslager. — Desuden Mandskab til at føre Hestene for alle disse.

Kørende: En Vogn med unge Piger. — En Vogn med ældre Gaardmænd.

De ridende var klædt i farverige Dragter og smykket med Blomster. Sangerne maatte dog nøjes med hvide Bluser.

Hestene var pyntet med Hovedstykke og Mankestykke (Fig. 2), Skafferens Hest tillige med Lændestykke (Fig. 3). Desuden var Skafferens, »Sommeren«s og Sangernes Heste udstyret med Horntoppe. »Sommerstagen« var pyntet med en Slags Kjole, rød med hvidt Overtræk og behængt med Baand

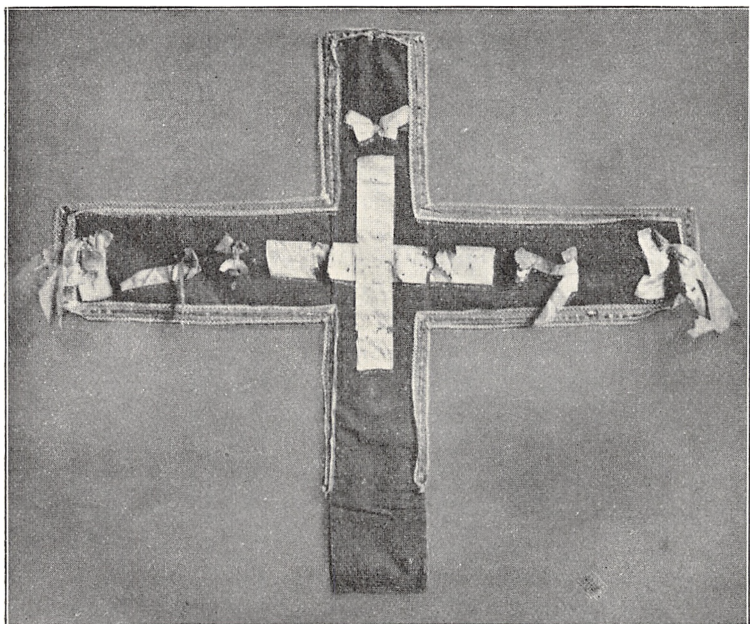

Fig 3. Lændestykke.

(Stiftsmuseet i Maribo).

i mange Farver. De unge Piger medførte Hornkranse (bundet af Spaaner, der var skrabet af Kohorn), og disse uddeltes til dem, der gav særlig rundelige Gaver.

Sammenligner man dette festlige Optog med den oprindelige Sommerridning, da falder de mellemliggende Aarhundreders omdannende Indflydelse straks i Øjnene.

Skafferen og *Skafferpigen* er vel et Laan fra Fastelavnssridningen. De har fundet deres naturlige Plads i Optoget, efterhaanden som Sommerridningen blev til en Slags Tiggergang. — »Sommeren« og »Sommerpigen« betegner svundne Tidens Majgreve og Majgrevinde. — »Sommerstagen« er en tøjomvunden Rest af det engang saa stolte, friskløvede

Majtræ. — Den betegner fuldtud Symbolets Forfald. — *Hornkransene* er en ikke videre poetisk, men til Gengæld en mere holdbar Erstatning for de duftende, farvestraalende Blomsterkranse. — *Vognenes* Forekomst i Toget er derimod ikke en Nydannelse. De har fra gammel Tid været brugt som en praktisk Foranstaltning for dem, der ikke ret godt taalte den noget strabadserende Ridning, jfr. en Bestemmelse om Majridningen i Malmø i Aaret 1549: »Alle skulle møde til Hest, eller til Vogns hvo der ikke gider redet«.

— — —
 Optoget udgik fra Lars Brandts Gaard i Kalø Kl. 7 om Morgenen. Alle Porte i Byen stod paa vid Gab for at modtage Gæsterne. De var særdeles velkomne overalt. Naar de kom ind i en Gaard, sang de Sommersangen. Det var ikke den gamle Majvise: »Alverdens Skaber mild og blid«, men følgende:

Se Vaarens Engel fløj mod Nord
 paa sine lette Vinger
 med Hilsen til vor Moderjord
 og løste Vintrens Lænker.
 Smukt nu grønnes Danmarks Skove.

Vi sad i Vintrens kolde Tid
 og tænkte ej paa Glæde,
 da kom den grønne Maj saa blid.
 Nu vil vi alle kvæde:
 Smukt nu grønnes Danmarks Skove.

Vi hilse eder, I gode Mænd,
 nu Sommer i By vi ride.
 Vi blive alle eders Ven,
 og det kan I vel lide.
 Smukt nu grønnes Danmarks Skove.

Hvor saa I større Skønhedspragt
 end her ved Danmarks Strande,
 naar Vaaren med sin Højtidsdragt
 har smykket vore Lande.
 Smukt nu grønnes Danmarks Skove.

Og derfor elsker jeg mit Land
 i Lykken som i Nøden.
 For det jeg virke vil som Mand
 i Livet indtil Døden!
 Smukt nu grønnes Danmarks Skove.

Hvem der er Forfatteren til denne Sang vides ikke. En af de deltagende Sangere har fortalt, at de gik op hos daværende Lærer Jensen i Kalø og lærte den. »Han har vel nok selv digtet den«, mente han.

— Naar Sangen var endt, dansede »Sommeren« — bærende »Sommerstagen« — med Konen i Huset, fulgt af Skafferen, der svang sin Stage med den ene Haand og sin Skafferpige med den anden, og alle, hvem der kunde, dansede med.

Ved Afskeden sang man følgende:

Nu til Afsked Farvel, ja, Farvel!
 Held og Lykke vi ønske til eder!
 Gid i Ro I maa bo,
 derom vi alle nu beder.
 Lad ingen Sorg sig jer nærme,
 men Glædens Engel jer beskærme!
 Gid Glæde og Lykke maa fylde jert Bryst,
 gid Haabet, I har, maa opfyldes!
 Med Sang og Tak til eder,
 før vi drage af Sted,
 vi ønske jer alle: Levvel!

— — —
 Om Aftenen Kl. 7 sluttede Ridningen, og Dansen gik derefter lystigt paa en Estrade, der var rejst paa Toften hos Lars Brandt og festlig smykket.

Fire Dage tog det at komme Byen og Omegnen rundt. For den Sags Skyld kunde man godt have fortsat. Greven paa Hardenberg bød 50 Rdl., hvis Optøget vilde aflægge et Besøg hos ham. Man maatte imidlertid afslaa det smukke Tilbud, da der ikke kunde afses mere Tid fra Arbejdet.

Den økonomiske Side af Sagen var i den bedste Orden.

Der blev alle Steder ydet en Skærv som Tak for Besøget. En enkelt gav 10 Rdl. Det var Godsforvalter Trap paa Orebygaard. Men han fik ogsaa en pragtfuld Hornkrans til Gengæld. — I Sakskøbing By alene indkom 96 Rdl. — Da alle Udgifter var afholdt, blev der endda 20 Rdl. tilovers til Fattiggassen.

Deltagernes Navne er det kun delvis lykkedes at opspore. Skafferen: Kristen Romme. »Sommeren«: Mathias Hansen. De fire Sangere: Hans Ottosen, Hans Antonsen, Lars Hansen Hovmand og Peder Olsen. — Reservesanger: Lars Nielsen. Trommeslageren: Lars Vægter.

Andre Deltagere var: Rasmus Brandt, Jens Jensen og Jørgen Albrekt. Der var iblandt Deltagerne en ung Mand, som ikke havde haft Raad til at pynte hverken sig eller sin Hest noget videre. Han havde da heller ingen Høj Stjerne hos de unge Piger. En af dem udtalte endog, at det hele kunde have været rigtig smukt og nydeligt, naar blot ikke denne Fattighusdreng havde faaet Lov til at være med. Men Gud Amor, den Skælm, straffede hende for hendes slemme Mund. Hun blev gift med »Fattighusdrengen«, og de levede for øvrigt et lykkeligt langt Liv sammen.

— Denne Sommerridning var et ualmindelig friskt Skud paa det gamle Majtræs indtørrede Grene. Den var udsprunget af Trangen til at hævde en fra Fædrene nedarvet Skik, og den skabte en virkelig smuk Stemning, ja, blev en Begivenhed for Deltagerne. Endnu ca. 60 Aar efter mindes de den med den største Glæde, og de gamle Traditioner er endnu saa levende, at der let kunde bygges videre paa dem. Men evner den gamle Skik nogen Sinde at løfte sin poesifyldte, stemningsvækkende Vaartone op gennem Traktorernes og Selvbindernes klaprende Prosa?

Falsters Gravhøje i Sagnoverleveringen.

Af *Inger Margrethe Boberg.*

Der er ikke noget overvældende stort Stof at tage fat paa, naar man prøver at samle alt, hvad der findes af Sagn og Tro om Gravhøjene paa Falster. Og det endskønt Arkæologerne har fundet Spor af en 6—700 Jættestuer og Gravhøje her paa Øen fra Stenalderens yngste Tid og fra Bronzealderen. Højene selv og de Fund, der er gjort i dem, fortæller paa deres tavse Sprog Arkæologerne — og derigennem os andre — mangt og meget om den Tids Liv og Tanke, der skabte dem til Bolig for deres døde. Men de kan ikke sige os, hvilke Forestillinger og Sagn en senere Slægt har knyttet til sine Forfædres Gravpladser. Disse Forestillinger kender vi kun, for saa vidt de har levet længe nok til at blive nedskrevet og derved bevaret. Og paa Falster er det desværre først sket sent. Ja, det er saamænd ikke, fordi vi nogen Steder i Danmark har Overflod paa gamle Sagnopskrifter! I Reglen er vi henrykte over den Smule Oplysning, en mager Præsteindberetning kan slumpe til at give os, især hvis det er en af de ældste, der sendtes til Ole Worm eller P. H. Resen i det 17. Aarhundrede, henholdsvis o. 1624 og o. 1667. Men af de falsterske er der ikke bevaret nogen ældre end fra 1755. Da henvendte Arkitekt Laurids de Thurah sig til Landets Præster og bad dem hjælpe med til at samle Stof til en topografisk Beskrivelse af Danmark, og de indkomne Sognebeskrivelser er bevaret i en Afskrift, som har tilhørt den lærde Historiker H. de Hofman og nu findes paa det kongelige Bibliotek i København (Kall 4° 377 II). Hverken Worms eller Thurahs planlagte Værk blev nogen Sinde færdigt. Resens findes i Manuskript, men naaede aldrig at blive trykt; og om Falsters Gravhøje giver det ingen Oplysninger. Indberetningerne til

Thurah er benyttet af H. de Hofman og Erik Pontoppidan, i Hofmans Samling af danske og norske Fundationer 1755—80 (forkortet: Fund.) og i Pontoppidans Danske Atlas 1763—81 (forkortet: D. Atl.); men ud over et Par Beretninger om Udgravninger af Høje indeholder de ikke stort af Interesse for os. For den ældre Tids Vedkommende er vi altsaa meget ilde hjulpne. Senere kunde man da vente, at Falsters berømte Søn, Digteren B. S. Ingemann, der i Slutningen af det 18. Aarhundrede oplaskedes med Sagn og Eventyr i Torkildstrups stille Præstegaard, i sin Digtning eller i sin Levnedsbog havde fæstet noget af det paa Papiret, som han hørte som Barn. Det har han ganske vist ogsaa, men det er mest Fortællinger om Gengangere, han har interesseret sig for, ikke saa meget de Væsener, der fylder *Naturen* med Liv.

Det blev en anden falstersk Præstesøn, der kom til at optegne de første Sagn af Betydning om dem paa Falster: *Niels Lindberg*, den senere velkendte grundtvigske Stridsmand, der døde som Valgmenighedspræst i Kerteminde 1886. Han blev født i Tingsted 1829 som Søn af den lærde Sognepræst Jacob Chr. Lindberg. Allerede denne havde faaet Interesse for Egnens Folkeminder og til Nationalmuseets antikvarisk-topografiske Afdeling indsendt en Række Sagnoptegnelser. Men det var hans to Børn, Niels og Elise Lindberg, der kom til at gøre det største Arbejde her. I alt har disse tre samlet o. 100 falsterske Folkesagn og Optegnelser af Folketro og -skik. De fleste er trykt 1857 i Sv. Grundtvigs Samling, »Gamle danske Minder« (Gl. d. M.) II Nr. 19—112, et Par enkelte i E. Tang Kristensens vældige Samling af danske Sagn (forkortet: D. S.). De Folkeminder, Lindberjerne har interesseret sig mest for, er i Modsætning til Ingemann netop Sagnene om de mytiske Væsener, der tænkes at bo i Naturen, i Havet og Skoven, i Moser og Aaer og især i Højene. Da jeg i denne Afhandling netop vil fremlægge det Stof, der omhandler Højene og de overtroiske Forestillinger, der er knyttet til disse, bliver det derfor naturligt at begynde med Højene i Tingsted Sogn som nogle af dem, vi ved bedst Besked med. Fra nyere Tid har vi ganske vist lige saa fyldige Oplysninger fra andre falsterske Sogne, især fra Væggerløse,

hvor Gaardejerske *Karen Toxværd*, og for Resten ogsaa hendes Bror og Far, har optegnet en Række glimrende Sagn til Dansk Folkemindesamling (forkortet: D. F. S.). Men dels er de nyere, og dels er det forholdsvis faa af disse Sagn, der angaar Gravhøje.

Tingsted.

Om Højene i Tingsted Sogn oplyser den nævnte Præsteindberetning til Thurah 1755 følgende: »Der udi (vist i Bruntofte) er ved en Hændelse fundet i en Høj for 10 Aar siden en saa kaldet Kæmpe-Grav(;) udi samme, som af Kampesten var muret, fandtes ej andet end gamle Lerkrukker, Stenknive, og en forrustet Kaarde, og af slige stenbesatte Høje findes 6 á 7, men ej aabnede« (Kall 4° 377 II Bl. 350, Fund. VI S. 148, D. Atl. VI S. 512). I sine Samlinger til de danske Øers »Laalands og Falsters Historie« siger P. Rhode, at det var i Kæmpen *Fodes Grav*, disse Ting fandtes (II 1794 S. 192). Denne Oplysning maa Rhode have paa første Haand, da den mangler i de litterære Kilder, han ellers har øst af. Fode kender jeg ellers ikke som Personnavn.

Nu om Stunder ligger næsten alle de Gravhøje, der er bevaret, i en *Gruppe i Bruntofte Skov*, hvor de har kunnet ligge uforstyrret af Plov og Harve. De danner en Slags Fortsættelse af de mange Smaahøje i Oustrup Skov i Eskildstrup Sogn, som er dækket af saa tæt og uigennemtrængelig Skov, at det ikke er saa mærkeligt, at det efter Pastor Lindbergs Udsagn er et af de faa Steder, hvor der endnu findes Trolde. Man behøver dog ikke at være bange for dem; thi hvis man bare tager en »Maj-røn-tol« — d.e.: en lille Kvist af et Rønnebærtræ, skaaret af i Maj Maaned — i Munden, saa kan Troldtøjet ikke gøre én nogen Skade; derfor bærer ogsaa enhver »fornuftig« Mand altid saadan en hos sig (Gl. d. M. II Nr. 26). Med Troldtøjet menes her Højfolket — »med Gravhøjenes Forstyrrelse dør Troldtøjet ud«, siges smst. Betegnelser som Højfolk og Ellefolk og underjordiske, Nisser og Trolde løber ofte i eet, især i lidt ældre Litteratur. I Folkemindeforskningen forstaas nu ved Højfolk de Vætter, der lever i Højene; ved Ellefolk dem i Moserne og til Dels Skovene; og ved de underjordiske eller

Undervættene smaa Væsener, der tænkes at holde til lige under Jorden og Huset; Nissen er den velkendte lille Fyr med den røde Hue, der holder Orden i Gaard og Stald og har al for travlt til at tænke paa at gifte sig og stifte Familie saadan som de andre; og Trolde er en ret ubestemt Betegnelse, de hører mere hjemme i Eventyrets end i Sagnets Verden.

Bruntofte-Troldene — der altsaa ikke er egentlige Trolde, men almindelige Højfolk — fik engang paa en snild og blandt Troldfolk meget benyttet Maade bragt Bud til Vaalse om en af deres Kammeraters Død: De raabte simpelt hen til en Bonde, der kom kørende paa Vej hjem fra Nykøbing og saaledes kom lige forbi Bruntofte Skov: »Hils Bommerisse fra Bommerasse (eller Bommerusse), at Pipperen er død!« Da Manden kom hjem, fortalte han sin Kone, hvad han havde hørt, og straks hørte de begge en Stemme i Bryggerset raabe: »Aa, er Pipperen død!« Manden gik da ud i Bryggerset, hvor han fandt Tappen tagen fra Tønden, saa alt Øllet spølede ud over Gulvet; men under Tønden stod et lille Sølvkruis, som han tog til sig!« (Gl. d. M. II Nr. 31 og D. S. I Nr. 307, henholdsvis Niels og Elise Lindberg). Og det bragte Lykke til Gaarden, tilføjer Elise L. Dette Sagn er særlig velkendt paa Stevns, hvor det var de smaa i Elverhøj, der sendte Bud til Ate, at Date var død, og saa i Befippelse glemte deres Kedel paa Gaarden (Danske Studier 1931 S. 11 ff.). Fra hele Norden kendes der tilsvarende Optegnelser, men Navnene er meget varierende. Man har endog ment at finde en Parallel i en gammel græsk Forfatters Fortælling om den store Pans Død (Plutarch: De defectu oraculorum 17).

Dog Bruntofte Skov er ikke det eneste Sted i Tingsted Sogn, hvor der har været Højfolk. Da gamle Hans Sommer som Dreng — det maa have været o. 1790 — vogtede Faar i Eskemose ved Øverup og vilde »stinke Halvhoved« ned ad *Dortehøj*, blev han pludselig liggende paa Ryggen uden at kunne røre sig, »og han hørte en Hujen og Hvinen inde i Højen, som hans Øren skulde springe. Siden den Tid kom han aldrig til »den Troldhøj« mere« (Gl. d. M. II Nr. 51).

Lige saa heldigt som Hans Sommer slap ogsaa Ole Stranges Far fra et Møde med Højfolkene. Han kom en Morgen i Dagbrækningen hjem fra Gilde og saa da en lille grøn Mand sidde og ryge Tobak ved en *Gravhøj*, der laa lige over for hans Gaard. Men netop da Gaardmanden vilde til at bede den lille Fyr om at faa sin Pibe tændt hos ham, »kastede Solen sine første Straaler over Jorden, og han mærkede da, at det havde været en Trolde; thi den grønne Mand dukkede straks ned i Højen« (Gl. d. M. II Nr. 27).

Dortehøj synes sporløst forsvundet. Og Højen ved Ole Stranges Gaard var allerede før 1847, da Pastor Lindberg optegnede den nævnte Begivenhed, forstyrret — om det nu var, fordi Ole Strange havde haft Brug for Jorden, eller blot fordi han fik Lyst at grave i den for at se, hvad der var indeni. Thi der er mange, der i Tidernes Løb har haft Mod paa at grave efter Skatte. Stedet, hvor de gemtes, kendetegnedes, mente man, ved, at der brændte Lys ved Nat. Men en saadan Skattegravning var altid forbundet med en vis Risiko: Boede der Smaafolk i Højen, vilde de sikkert vide at hævne sig ved at sende Sygdom og andre Ulykker over Fredsstyreren og hans Hus. Og var der virkelig en Skat gemt i Højen, var der bestemt ogsaa en Skattevogter, som man maatte se at affinde sig med. Paa Falster har *Gravsoen* faaet det særlige Hverv at værne Jordens Skatte, ellers er det oftest en Hund. »Dens Ryg er saa skarp som en Kniv, og sjælden slipper nogen levende fra den Saa snart en har begyndt at grave i Højen, hvor *Gravsoen* er, kommer den farende og siger: »Hvad gør du her?« Skattegraveren maa da svare: »Jeg vilde gerne have lidt Penge, og dem er det, jeg graver efter, dersom du ikke bliver vred«. Saa maa *Gravsoen* finde sig deri, og de gaar da paa Akkord: »Ifald du er færdig, naar jeg kommer 3. Gang, saa er det dit, som du finder; men er du ikke færdig til den Tid, saa løber jeg paa dig og ødelægger dig«. Har Skattegraveren nu Mod til at slutte denne Akkord, saa gælder det om at skynde sig. Kommer *Gravsoen* 3. Gang, inden han er færdig, saa løber den imellem Benene paa ham og flækker ham helt med

sin skarpe Ryg. Den gamle Per Smed i Taaderup, som nu er død, havde Ord for at have faaet sin Rigdom paa denne Maade«. Men Gravsoen naaede at faa gnedet sig op ad hans ene Ben, som han ikke havde faaet helt op af Hullet, og derfor havde han altid siden nogle jammerlige Ben, hvor rig han saa var (Gl. d. M. II Nr. 47).

Gravsoen som Skattevogter kendes, saa vidt jeg ved, kun paa Falster. I Reglen opfattes Gravsoen som Genfærd af en levende begravet So eller — mere mærkeligt — af et myrdet Barn. I Sverige ser den ud til at være en gammel Frugtbarhedsgud og er vel som saadan i Slægt med Guden Freys Galt med de gyldne Børster: Glosoen, d.e.: den gloende, skinnende So, kaldes den baade paa Sjælland og i Skaane. Dens Stilling som Vogter af Jordens Skatte lader sig ogsaa let aflede af en gammel Forbindelse med Jordens Frugtbarhed. For Resten er hele denne falsterske Skattegravnings-Historie ret enestaaende. Det plejer at være helt andre Forhold, der er de afgørende for, om Gravningen skal lykkes, først og fremmest om man kan tie stille, saa længe det staar paa. Den Slags Beretninger er især yndet i Jylland, hvor de ofte er udsmykket med overdaadig Fantasi; paa Falster kender vi blot en fra Vaalse Sogn.

I en nu forsvundet Høj, *Barnehøj* paa Pillens Mark ved Øverup, »høres ofte Barneskrig. Der skal nemlig i gamle Dage være gravet levende Børn ned« (Gl. d. M. II Nr. 52). Dette Sagn er sikkert lavet for at forklare, hvorfor Højen hed Barnehøj, idet man mente, det maatte staa i Forbindelse med Ordet Barn. Barnehøj er imidlertid en meget almindelig Fordrejning af *Bavnehøj*, d.v.s. en Høj, der har været brugt til at tænde Bavn paa for at vare mod fremtrængende Fjender, Bavnene var Brændestabler, der stod rejst paa de højeste Punkter i Eggen. Bavnene selv er længst forsvundet, men mange Høje har faaet Navn efter dem. Ogsaa paa Falster kendes adskillige Bavneshøje, og flere af dem er gamle Gravhøje: *Barnehøj* i Maglebrænde (Stangerup Mtr. Nr. 2 b), *Bavnehøj* i Vaalse og *Bavnehøjen* Nord for Gedsersgaard i Skelby Sogn. Naturlige Bakker af dette Navn

findes i Lillebrænde, Nørre Vedby, Nørre Alslev (? *Banehøj* Agre 1682), Idestrup (Barnehøj) og Skelby (Sydvest for Kirken).

Ønslev.

Ogsaa fra Tingsteds Næbosogn, Ønslev, har Niels Lindberg optegnet adskillige Sagn: I Hylrekrogen i Vestenskovent skal man ikke kunne nære sig for Troldtøj (Gl. d. M. II Nr. 50). Og om 2 Høje i Sognet har han hørt, at der brænder Lys paa dem: der skulde altsaa være Skatte i dem. Den ene er *Sandvaagen* i Byskov Skov, der vist ikke kendes mere, den anden *Svenshøj* i Storskovent. Svenshøj er en stor Langhøj i det nordøstre Hjørne af Skovent; den er nu fredlyst og reddet fra Udslettelse. Det var Niels Skovfoged, der ofte saa 3 store Lys brænde paa den og engang sammen med sin Kone saa den staa i lys Lue. Det blev han imidlertid ikke bange for, hvorimod han ikke var helt glad, da han en Nat hørte ligesom Ugleskrig ved Højen og saa en stor, hvid Hund; da skyndte han sig hjem, »for ellers var han kommen til at gaa i Skovent hele Natten« (Gl. d. M. II Nr. 48 og 49). Det er vist ogsaa i Svenshøj, at det »klinger af Guld, naar man løber ned ad den« (D. F. S. 1906/23: 823, J. Jensen 1918).

Om Højfolk i Svenshøj kender jeg ingen Sagn. De har hellere holdt til i de mange velbevarede Gravhøje i Vestsiden af Storskovent, hvor de var nærmere ved Menneskene, for dem kan de nu ikke undvære, naar det kommer til Stykket. Seminarist Kr. Bruun fra Byskov fortæller 1910, at Højfolkene derfra plejede at komme til en Gaard i Udkanten af Klodskov, dels for at hente Proviant, dels for at varme sig. Men til sidst blev Manden i Gaarden ked af det Rendi: »Og engang da de havde slagtet, fik Karlen paa Gaarden vundet noget Halm om sig, for at Troldmor ikke skulde kende ham, naar de kom for at faa Pølse. Troldmor og hendes Unger kom, og de skulde hen at varme sig henne ved Kedlen. Der stod Karlen indsvøbt i Halm, og for at han kunde komme til at ødelægge Troldene med det kogende Vand, rykkede han sig lidt nærmere Kedlen. Det saa de smaa Troldunger, og de sagde til Moderen: »Straaet gaar!« men hun svarede:

»Varm I kun jeres Laar!« Og lidt efter styrtede Karlen Vandet ned over Ungerne, saa de døde. Men Morgenen efter laa der 3 døde Køer i Bondens Stald« (D. F. S. 1906/23: 823). Varianter af samme Sagn er optegnet baade i Falkerslev og Aastrup Sogne, saa det synes et af de bedst kendte Sagn paa Falster; det er saa meget mere bemærkelsesværdigt, som det ellers ikke er ret almindeligt.

Ligesom Trolldøjet saaledes kan hævne sig, naar det ikke behandles godt, saaledes ved det dog ogsaa at vise sin Taknemmelighed, naar der er Grund til det og Mennesket ikke i sin Taabelighed selv ødelægger det for sig. Det kendes der ogsaa et Eksempel paa fra Klodskovegnen, optegnet af Elise Lindberg. En Kone i Klodskov var engang paa Besøg hos sin Søster i en anden By, og dér fik hun saadan noget godt Øl at drikke, at hun spurgte Søsteren, hvordan hun bar sig ad med at lave det. »Ja«, sagde Søsteren, »det Øl kommer jeg nu saa meget nemt til; og jeg skulde vel ikke snakke om det, men dig kan jeg vel nok sige det. Der kom en Dag en Nisse (d. e.: Bjergmand) og laante en Potte Øl hos mig, og lige siden den Tid har jeg haft Tønden fuld, saa min Tap bliver aldrig tør«. »Aa, vil du dog ikke tappe mig en lille Taar?« sagde Konen fra Klodskov, »for jeg er bleven saa tørstig af at høre derom«. Søsteren løb nu ud med Ølpotten, men kom ind igen med den tomme Potte; thi nu var Tappen tør, og hun kunde ikke faa en Draabe af Tønden. Se det var nu kun, fordi hun havde snakket om det« (Gl. d. M. II Nr. 39, Sml. D. S. I Nr. 471). Paa samme Maade gik det Kæmpes i Idstrup Sogn, da de kiggede i den Tønne, Bjergfolkene havde givet dem: Saa var den fuld af bare Spindelvæv. Ja, det er noget af det sværeste, man kan forlange af et Menneske, og især, siger man jo, af en Kvinde: at skulle styre sin Nysgerrighed og tie stille med noget meget mærkeligt. Og det viser sig Gang paa Gang, at det omtrent er det vigtigste at kunne, hvis man vil omgaas Nisser og Trolde og den Slags. Kan man ikke tie, saa taber deres Gaver straks deres vidunderlige Egenskaber; saa synker Skatten lige i det Øjeblik, man tror at have den fat; og saa først faar den Genganger, man møder, Magt til at slaa den aabenmuede

med Sot og Sindssyge. Paa samme Maade maa *Nysgerrigheden* ovenvindes, ellers gaar det let, som det gik Konen, der gik Glip af sin kostelige Øltønde.

Brarup og Kippinge.

Fra de nærmeste Sogne Nord for Ønslev-Eskildstrup, Stadager, Nørre Kirkeby, Brarup og Kippinge, kender vi saa godt som ingen Sagn om Gravhøje. Og der har dog været adskillige Høje i disse Sogne, selv om der nu kun er et Mindretal tilbage. I sin Indberetning til Thurah 1755 omtaler Pastor Ulrich Sontum en *Sten paa Brarup Mark*, »om hvilken Bønderne fabulerer, at derunder er begravet en Kæmpe ved Navn Ebbe, om hvilken skal have en Vise, den mig ikke er for Øjne kommet« (Kall 4° 377 II Bl. 349). Sikkert tænker Sontum her paa den berømte Riddervise om Ebbe Skammelsøn, der »træder saa mangen Sti vild«; det formoder da ogsaa baade Hofman og P. Rhode (Fund VI, S. 148, Saml. 2 S. 204). Vi skal siden se, at det ikke er den eneste Folkevisе, man har forsøgt at stedfeste paa Falster.

Fra *Kippinge* kendes dog et Sagn, det kunde ligge nær at nævne i Forbindelse med Falsters Gravhøje. Det er Sagnet om Kirkens Grundvold, der maatte flyttes, fordi det, der blev bygget op om Dagen, hver Nat blev revet ned igen, saa man til sidst opgav det og byggede et andet Sted, hvor det kunde ske uhindret. Det er nemlig næsten altid Bjergfolkene i de omliggende Høje eller i selve Kirkebanken, der er imod Kirkens Opførelse og sætter alt ind paa at hindre den. Det siges ganske vist ikke ligefrem, i Kippinge var det »noget, man skulde lade være med at se efter«, der hindrede Kirken i at blive bygget paa søndre Mark (Rask: Morskabslæsning 1846 S. 132). I *Gundslev Sogn* blev Materialerne hver Nat flyttet »paa en uforklarlig Maade« fra det Sted midt i Sagnet, hvor siden Forsamlingshuset kom til at ligge (D.F.S. 1906/23: 814). Og i *Idestrup* var det »usynlige Magter«, eller »Troldeøj«, der gjorde, at Kirkens Grundvold maatte flyttes fra Kranget eller Tærings Mark i Hillestrup (D. S. III Nr. 919 og D. F. S. 1906/23: 832, V. Dyrlov 1909). Ogsaa i *Væggerløse* kendes Sagnet, Kirken skulde her have ligget

paa St. Oles Høj. Det Sted, der bliver udpeget som Kirkens oprindelige Bestemmelsessted, er næsten altid et, hvor man har fundet Sten eller andet Spor af gammel Bebyggelse. Dem har man saa søgt at forklare ved at tænke sig, at det var Kirken, der først var paabegyndt her.

Vaalse.

I Vaalse Sogn, dybt inde i Vesterskoven, ligger 2 anseelige, fredlyste Stendysser, eller rettere en Dysse og en Jættestue: *Bondekirkerne*. En Højskoleelev har hørt, at Navnet kommer af, at Bønderne i ældre Tid samledes her, naar der var noget særligt paa Færde (D. F. S. 1906/23: 817, opt. 1919). I Præsteindberetningen omtales i Vesterskoven »et Sted, som kaldes Bondeskov, det bestaar af nogle store Stene, paa hvilke(n) er lagt 3 store Stene, som har nogenlunde en flad Side, som vender i Vejret; om det har været et Offersted eller en fornemme Begravelse, ved jeg ikke« (Kall 4° 377 II Bl. 345). Muligvis er Bondeskov en Fejlskrivning for Bondekirke i Tilslutning til det foranstaaende Vesterskov, det Kall'ske Haandskrift er ikke Originalen, men kun en Afskrift til H. de Hofman af Indberetningerne til Thurah. Men det er heller ikke umuligt, at den Del af Skoven, hvor Bondekirkerne ligger, — der kan ikke være Tvivl om, at det er dem, der tænkes paa — engang har heddet Bondeskoven, og at Dysserne har Navn efter den. Hvordan det nu er, saa er Bondekirkerne i hvert Fald senere nærmest blevet skyet af Folk: »Der var skummelt og fælt om Dagen, og det vilde være den visse Død at færdes der, naar Horsjægeren forlod sin Hule ved Nattens Frembrud«. *Horsjægeren* er et mytisk Væsen, der ikke kendes uden for Falster. Han kommer frem om Natten og jager Dyr og Mennesker, som han træffer paa Markerne, foran sig som en vild Hjord, til den om Morgenen dødræt og udmattet af det vilde Løb synker om. Saaledes har Pastor Chr. Heilmann Rosen, der er født 1832 i Vaalse, i sin Barndom hørt en o. 60-aarig Arbejdsmand Lars Mikkelsen fortælle om Horsjægeren, som han selv engang havde mødt (D. F. S. 1906/23: 817). Ogsaa E. og N. Lindberg kender »Hossejaveren«, der i Tingsted

Sogn særlig skal holde til i Hannenov Skov (Gl. d. M. II Nr. 54). Nær beslægtet med Horsejægeren er en anden vild Jæger paa Lolland-Falster: *Goen*. Men i Modsætning til Horsejægeren er Goen nærmest Menneskets Ven og Beskytter mod alle onde Magter, hvorfor det sidste Neg paa Marken og det sidste Æble paa Træet ifølge ældgammel Skik overlades ham. I en mærkelig Optegnelse af K. Uldall efter Husmand Ole Madsen i Vaalse, f. o. 1863, fortælles om Goen, at han bor i *Vedby Bjerget* og hver Julenat rider til *Orehøj* »for at fri til Jomfruen, som bor der. Naar han rider ud, da er det langsomt og besindigt, og da raaber han til Menneskene: Være(r) alle saa glade som jeg! — Den, der tilfældigt hører Goens lystige Udraab, den venter et Aar fuldt af Glæder. Goen tilbringer Julen paa O'ershøj og nyder Juleglæden der til Dagen før Helligtrekonger. Da frier han til Jomfruen og faar Afslag. Helligtrekonger Aften rider Goen tilbage, vildt som en Stormvind. Da raaber Goen ud i Harme: Være(r) alle saa sorgfulde som jeg! — Saa ved det Menneske, som tilfældigt hører Goens Tilraab, at der venter ham et Aar fuldt af Sorger og Uheld. Alt vil mislykkes.....« (Danm. Folke-minder 28 S. 54—55).

Orehøj ligger ved Orehøjgaard Nord for Indløbet til Vaalse Vig, det er vist egentlig ingen Gravhøj. Det er almindelig kendt paa Øerne, at den vilde Jæger netop i Juletiden er ude at ride; derimod næppe, at det er paa Frierfod.

Uden for Vaalse Vesterskov, hvor der foruden Store og Lille Bondekirke findes o. 15 Gravhøje, er der ikke mange Oldtidsmindesmærker tilbage i Sognet. Sydvest for Egense, paa Mtr. Nr. 5a, ligger *Maglehøj*, hvor der skal være begravet en »Høvding eller en anden stor og anset Mand« (D. F. S. 1906/23: 817). Ogsaa Sognets højeste Punkt, *Bavnehøj* Syd for Springkildegård, er en gammel Gravhøj. I en Præstendberetning fra 1808 kaldes den sammen med 2 nærliggende Høje for *Snogshøje*; den ene af disse er nu forsvundet.

Vi har ogsaa Vidnesbyrd om *Højfolkens* Liv og Færden i Vaalse Sogn, det er blot ikke knyttet til nogen bestemt Høj. Det er den samme Lars Mikkelsen, der mødte Horsejægeren, der har fortalt det. Han var nemlig et Søndagsbarn og kunde derfor se baade Nisser og Højfolk og vare sig for dem:

En Nat saa han saaledes en Høj blive hævet paa 5 Støtter og Højfolkene myldre frem og give sig til at »danse omkring Støtterne i det klare Maaneskin. Dette saa saa pudsigt ud, at Lars Mikkelsen ikke kunde lade være at le højt. Men aldrig saa snart fik de smaa Højfolk Lyden af hans Stemme at høre, før de øjeblikkelig alle som en gav sig til at forfølge ham for at gribe og straffe ham, fordi han ved sin Latter havde forhaanet dem. .... I Begyndelsen fik han et langt Forspring; men saa begyndte han at blive træt og hørte nu tydeligt, hvorledes Bulderet af de mange Forfølgere kom nærmere og nærmere. Saa fandt han paa at springe ind over Vejgrøften for at løbe over en pløjet Mark, der strakte sig helt ned til Byen. Hele Flokken, der var kommet ham ganske nær, fulgte straks samme Vej, men her kneb det for de smaa, der med deres korte Ben hvert Øjeblik snublede over Plovfurerne, saa at de faldt og derved sinkedes i Forfølgelsen. Harmfulde raabte de efter ham: »Løb paa det bolde, og ikke paa de Knolde!!« Men det skulde han nok vogte sig for.....«, og saaledes slap han frelst ind paa Kirkegaarden, hvor Højfolkene ikke havde nogen Magt (D. F. S. 1906/23: 817 se S. 93).

Denne Flugt fra Højfolkene, der kun lykkes, ved at den flygtende tager Vejen ind over Pløjejord, kendes her i Danmark bedst i Forbindelse med Sagnet om Højfolkenes røvede Bæger, der siden skænkes til den Kirke, hvor den forvovne Rytter redder sig ind. Et saadant Bæger findes ogsaa paa Falster i Aastrup Kirke, og paa Lolland i Vigsnæs Kirke (D. S. I Nr. 810), og Sagnet fortæller i Idestrup Sogn noget lignende (sml. Loll.-F. Aarbog 1927 S. 64).

Naturligvis vidste Lars Mikkelsen, at hvor man saa et Lys brænde, der var en Skat begravet. »Men han vidste ogsaa, at der plejede at vise sig besynderlige »Syner« for Skattegraverne, saa at der skulde en stor Selvbeherskelse til for at kunne bevare Tavsheden, hvad enten saa det, man fik at se, var forfærdeligt eller pudsigt«. Det var derfor ikke med store Forventninger, han engang lod sig overtale af Morten Bødker til at være med til saadan en Skattegravning, og man maa ogsaa sige, det var en haard Prøve, de blev sat paa: Først slog »en svær Ild op mellem de gravende — den sluk-

kede Lars med Jord i sin venstre Sko —, saa kom der 2 Mus trækkende med et stort Hølæs; og en Hane, der slog en Fjert, saa det rystede i Luften; og til sidst, da de løftede Kedlen, der var fuld af skinnende Guldpenge, hørte de et underligt jamrende Skrig ligesom af en Kvinde i Barselnød. Til alt det lykkedes det dem at tie stille. Og saa gik det alligevel galt: for tidligt følte Morten sig sikker og raabte: »Nu fik vi ham!« og da sank Kedlen dybt ned i Afgrunden«. Siden vilde Lars Mikkelsen ikke prøve mere (D.F.S. 1906/23: 817).

Nr. Vedby.

Om Gravhøjene her kender jeg ingen Sagn. Højfolkene dér har foretrukket at slaa sig ned i *Nr. Vedby Bjerg*, en Bakke lige Syd for *Nr. Vedby* ved Kippinge-Vejen. Det var ogsaa den, Goen boede i. Gdr. J. Stub fortæller om de underjordiske i *Vedby Bjerg*, at de engang laante »en Rage og en Grisle til Bagning hos Konen paa Gaarden, der var Nabo til Højen. Hun turde ikke sige nej, men hun blev ogsaa belønnet for sin Villighed, for næste Dag stod Redskaberne uden for Bjerget. Ragen stod med Stagen i Jorden, og oven paa Ragen laa en Simle som Tak for Laan« (L.-F. Aarvog 1916 p. 125). At Bjergfolk saa vel som almindelige Mennesker maa bage en Gang imellem og da maa have deres Blussetøj i Orden, er en gængs Forestilling. De underjordiske her i Bjerget har altsaa været saa daarligt stillet, at de har maattet *laane* sig frem. I *Væggerløse* fortælles, hvordan de smaa i *Blishøj* fik deres *Ovntøj repareret* af en barmhjertig Karl. Den sidste Sagntype er den almindeligste, i E. Tang Kristensens Danske Sagn findes et halvt Hundrede Optegnelser af den under Betegnelsen »Skydsel (Grissel) og Rage«.

De underjordiske i *Vedby Bjerg* tog ogsaa engang en Pige ind til sig. Hun blev siden set engang, da hun hentede Vand til dem i Agerkilde, og hendes Usynlighedshat blæste af Hovedet paa hende; men hun bad blot om at faa den igen og komme tilbage til Trolde (L.-L. Aarvog 1919 S. 110).

Portrætter af Dronning Sofie.

Af *O. Andrup.*

De danske Dronninger har sjældent været saa udprægede Personligheder, at deres Gerning og Virksomhed formaaede at gøre mere end deres Navn til Folkets historiske Æje. Menigmands Opfattelse af en Sofie Amalie eller Sofie Magdalene kan ligge fast nok; thi det er jo ikke netop almenyndede Egenskaber, som den folkelige Bedømmelse tillagde disse, i deres Væsen udanske Personligheder; men de fleste af de andre Dronninger tegner sig i Almenhedens Bevidsthed med vage, gobelinagtige Farver som »Dronninger«. Selv Mindet om Christian III's Gemalinde Dronning Dorothea og Frederik V's blide Louise er blegnet. Men enkelte staar dog med en stærk og fast Tone, vel især i de Landsdele, hvor deres særlige Virksomhed faldt, og ingen mere end Christian IV's Moder Dronning Sofie.

Hun havde saa mange særlig danske Egenskaber: Virkelyst; praktisk Trang; Interesse for Detailler; Raadsnarhed til at finde Udveje, naar Planen i første Øjeblik glippede; medfødt Sans for at indstille sig paa det aandelige Niveau, som var Landets gængse; passende Religiøsitet; passende Sans for de økonomiske Hjælpesilder; passende Enkelhed i Livsførelsen og dog en højbaaren og værdig Fyrstinde, naar det gjaldt; et varmt Moderhjerte, og en Karakter, for hvem Dagene ikke maatte svinde unyttede bort. Det var i og for sig ikke mærkeligt; thi hun var gennem Moderen Elisabeth, en Halvsøster til Christian III, beslægtet med det danske Kongehus. Faderen var en af hine arbejdsglade og skabende Mecklenborger-Hertuger, hvis Livsvilkaar saa nøje stemmede ind i det dansk-skandinaviske Stormands-Niveau fra den Tid.

Hun fik, endnu kun et Barn paa 15 Aar, den Skæbne at blive Hustru for den danske Konge, Frederik II, som i sine

gode og ulykkelige Egenskaber vel altid vil staa som den mest menneskelige og mest sympatetiske af alle Bærerne af den dansk-norske Dobbeltkrone.

Familien og Vennerne havde stadig foreholdt Hans Naade, at han maatte indgaa Ægteskab; Rigsraadet havde trængt paa; Folket var i Forventning; det var svært for en Mand, som tog Kronens Byrder med Alvor, at gaa derimod, om end hans Hjerte var andensteds. Unge Prinsesser, passende til Dronningeværdigheden, blev saa af Kongens Søstre og Tanter førte til Hoffet. Kongen unddrog sig stadig en Aigjørelse; men endelig skete der noget uventet; den lille Niece, Barneprinsessen fra Mecklenburg, som man ikke havde regnet med, blev Kongens Brud. Frederik II viste, at han personlig stod bag denne Beslutning. Blandt de tusinde konventionelle Skrivelser, man finder fra den Tid, staar Kongens Breve til sin »Soffi« med en egenartet personlig Farve. Friluftsmanden, Jægeren, brister over af sin Stemning og sprænger Formernes Hylster i sin Trang til at meddele sine smaa Glæder. »Jeg fandt Violer i Dag ved Badstuen«.

Dronning og Moder, den sikre, magtkæmpende Enkefyrstinde og Formynderregentinde i Hertugdømmerne og til sidst den virksomme Styrer af Livgedinget paa Lolland og Falster, det er Hovedfacerne i Dronning Sofies Liv. Og Karakteren giver sig sit typiske Udslag i Portrætterne.

Mange er forsvundne, saa vi kun kender dem af Omtale eller af Beskrivelser i gamle Inventarer; Slotsbrandene har jo ødelagt saa mange af de historiske Minder i vort Land. Paa Grundlag af dette kan vi dog med Sikkerhed opstille en Række Typer, som viser Dronning Sofie paa de forskellige Tider.

Nr. 1: Det tidligste Billede af Dronningen, som er bevaret, er Oliemaleriet af hende paa Rosenborg (72 × 54,4 cm). Hun er fremstillet ganske ung, og Haaret skjules næsten helt af en perlestukken Hue, der foroven har ligesom en Krone af Juveler. Den røde Kjole er tætsluttende med brede Guldbroderier foran og guldbroderede Pufærmer og snævre Sølv mors Ærmer. Den højt opstaaende Krave ligesom spænder Pibekraven tæt ind til Hovedet. Som den unge,

rige Fyrstinde er hun prydet med talrige Smykker og Kæder, bl. a. St. Jørgens Billede i Guld og Emaille, et Kors af Taffelsten i Kæde, og Ringe paa to af Fingrene. Billedet er

Nr. 1.

et Værkstedsbillede fra hans Atelier, da det i ren formel Henseende paa forskellig Vis skiller sig fra de andre Billeder, som gaar under Kniepers Navn.

Nr. 2: Bronzebuste paa Rosenborg (Højde 46,2 cm). Den staar i Type Hoftebilledet Nr. 1 ret nær — den perlestukne Hue, den tætsluttende Pibekrave, — men synes udført noget senere. Udtrykket i Ansigtet er en Del forskelligt derfra og mindre personligt. Kronen er erstattet af en lille, bagtil fjerprydet Hat. Bag paa er udskåret S. R. D. (Sophia Regina Daniae). Man har været tilbøjelig til at mene, at Busten er udført af Hans Billedgyder, Hans v. d. Schardt (Du-

afskaaret som Hoftestykke, og det synes malet faa Aar efter, at hun blev gift med Kong Frederik II (1572).

Billedet hænger nu paa Rosenborg, men kom dertil 1858 fra Magasinet paa Frederiksborg, hvortil det var kommet 1836. Det synes ikke at være bemærket af Høyen, da han i sin Tid gennemgik Samlingen paa Frederiksborg. Det har været henført til Hans Knieper, som 1577 kom ind i Landet, men man maatte da antage, at det kun er

Nr. 2

hørt, var Labenwolf's og v. d. Schardt's Talsmand hos Kongeparret. Man kunde da tænke sig, at denne Buste er en Replik efter den brændte. Men denne Teori er stærkt betvivlet, fordi der er en betydelig Uoverensstemmelse i Udførelsen mellem Rosenborg-Bustens Pendant af Kongen og v. d. Schardt's Lerudkast, som nu opbevares paa Frederiksborg. Man har da tænkt sig, at Busten er udført i Udlandet efter et

Nr. 3.

Maleri eller en Mønt (Nr. 3) af en Mand, som ikke har set Dronningen personlig.

Nr. 3: En Medaille uden Aarstal viser Dronningens Profilportræt til højre. Den bærer Indskriften »Sophia : D : G : Regina : Dani :«. Drag-

ten er nøjagtig som Bustens, men Dronningen ser noget ældre ud, og ogsaa Kongens Billede, som findes paa den anden Side, tyder paa, at vi er naaet *henimod 1580'erne*.

Nr. 17.

Disse tre Fremstillinger viser alle den unge Dronning. Ansigtet er vel karakteristisk og racepræget, men det er, som om Kunstnerne kun har givet noget konventionelt i Fremstillingen; det ungdommelige, det værdige, det fornemme ses vel, men der er ikke meget personligt menneskeligt i Gengivelsen.

Nr. 4: I 1577 anskaffede Rigskansleren Ejler Grubbe til Lystrup, der var forlenet med Provstiet i Lund, et nyt og stort Alter til Lunds Domkirke. Det er endnu bevaret, om end ikke paa sin Plads, og henstaar i Domkirkemuseet i Lund. Ved Rekonstruktionen er der paa Gesimsen over Altertavlen

anbragt to Alabastbilleder af en Konge og en Dronning samt af et Barn. Da Kongebilledet har en vis typisk Lighed med Frederik II, har man, hvor mærkeligt det end kan synes Nutiden at anbringe Portrætter af Kongehuset paa en Altertavle,

Nr. 5.

(Ewert Wrangel: *Konstverk i Lunds Domkyrka*. 1923, pag. 56). Som Mester har man udpeget Hans Paaske. Det maa betvivles, at Billedet er et Portræt af Dronningen.

Nr. 5 er et lille Portræt paa Træ (24 × 19 cm), Hoftebillede i Skitse, som hænger paa Frederiksborg. Her bærer Dronningen rød Dragt med tætsluttende Ærmer og derover sort Overkjole, stor udstaaende Pibekrave og paa Hovedet en Høllike med Kniplinger og Juveler, dertil en højpuldet mørk Hat med et Vaaben og derover syv Hejrefjer. Billedet har fra gammel Tid hængt paa Frederiksborg, hvorhen det kom med Hjelmstjernes Samling. Det har tidligere været i Klevenfeldts Eje. Den tilsvarende Skitse af Kongen viser ham

med Sikkerhed gaaet ud fra, at det forestillede Kongen, og at det tilsvarende

Dronningebillede derfor skulde forestille Dronning Sofie, skønt Bustens Fremstilling med sit store krøllede Haar, sin lange Næse og store Øjne samt lave Pande har yderst ringe Lighed med de samtidige Billeder af denne. Ja, det lille Barneportræt, som ogsaa findes der, har man identificeret med Prinsesse Elisabeth

som en graahaaret Mand, bærende St. Georgsordenen, som han fik i 1582. Billedet maa derfor være malet efter dette Aar. Forvaskninger i Aarenes Løb har berøvet det egentlig Værdi som Portræt, men det har Interesse som Repræsentant for en nu forsvunden Type af Dronningens Portrætter.

Nr. 6: Fra 1586 findes en Medaille med Dronningens Portræt i Profil mod venstre. Haaret er strøget tilbage, og hun bærer derover den udstaaende Høllike, som ogsaa ses paa Frederiksborgbilledet (Nr. 5). En høj og tæt Pibekrave gør Hovedets Holdning stift opadrettet. Dragten synes rigt broderet. Om Billedet staar Dronningens Navn, paa Bagsiden det mecklenborgske Vaaben, hendes Valgsprog »Gott verlest die seinen nicht« og 1586. Ganske samme Type finder vi i en Medaille uden Aarstal, men rimeligvis fra Christian IV's første Regeringstid; den bærer paa den ene Side Dronning Sofies Billede med samme Omskrift som paa Nr. 6, paa den anden Side den endnu helt unge Konges Portræt. Vi har her en Fremstilling af Dronningen i modnere Alder, fastere og bestemt i Udtryk, et Menneske, hvem det ydre praktiske Liv begynder at faa Tag i.

Nr. 6.

Nr. 7: Paa Frederiksborg fandtes før Branden 1859 et Brystbillede paa Lærred (32 × 24 Tommer), som beskrives saaledes: »Hun staar foran et rødt Forhæng. Hun har en lille rød guldbesat Hat oven paa sin perlestukne Hue. Kraven gaar højt op om Kinderne, og om den højhalsede, røde Kjole bærer hun et prægtigt Smykke. Det er en Kæde, som dannes af 2 forskellige Led: *a.* tvende Perler indfattede i Guld og Emaille som et 8-Tal; og *b.* et lille Tempel med 2 emaillede Figurer i (Venus og Cupido?). Midt for Brystet er det største Led: 3 Engle med Salomons Segl i en Cirkel imellem sig. Fra denne Kæde nedhænger det egentlige Brystsmykke: et Tempel med en Mars af Diamanter og paa hver Side af ham en lille emaillet Figur. Den røde Overkjole, der er aaben fortil og har korte posede Ærmer, har afvekslende en lille

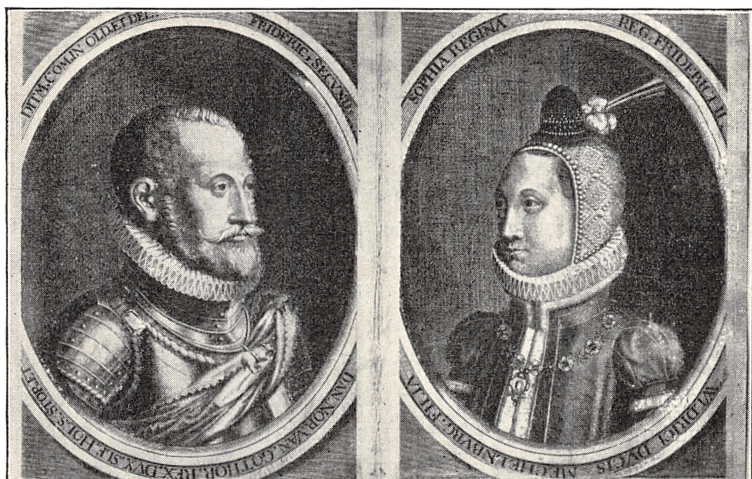

Nr. 8.

(Strunk Nr. 190), som atter har været Forbilledet for Sticket i Resens (Frederik II's Krønike fra 1680 (Nr. 8 a). Karakteristisk for Typen er Perlehuen, hvorpaa der er anbragt en lille Hat med høj, rund Puld og med Fjer.

Guld-Rose og et kronet F. S. som Bort langs ned ad Kjo- len og ogsaa paa Ærmerne. Underdragten er hvid, perle- besat ... Temmelig ung. Interessant Originalportræt, der synes at være af samme Mester som Børneportrætterne af Prinsesserne Augusta og Hedevig og Prins Ulrik«. — Dette interessante Bille- de, som af Høyen henføres til Knieper, brændte 1859, men efter Beskrivelsen synes det at have været Forbillede for eller nær beslægtet med det følgende Portræt.

Nr. 8: Kobberstikket

Nr. 8 a.

Nr. 9: Samme Type gaar igen i en Sølvmedaille fra 1587 med Dronningens Profilbillede mod venstre. Den har Indskriften »Sophia. Kinnigin zv Denmarck«. Paa den anden Side findes Frederik II's Portræt. Den er sikkert udført af Hans Raadt.

Nr. 9.

Til denne Type har ogsaa hørt en nu forsvunden Fremstilling af Dronningen. Resen beretter i Indledningen til sin Frederik II's Historie, at han ejer et Alabastrelief af Dronning Sofie »med en Hat paa sit Hoved prydet med en Krone og Plumager«, tillige med et tilsvarende Relief af hendes Gemal. Han tilføjer, at de efter hans Død skal opbevares paa Universitetsbiblioteket. Her er de formodentlig gaaet til Grunde ved Branden 1728. Dronningens

Billede er helt forsvundet; derimod findes lignende Alabastrelieffer af Kongen baade paa Rosenborg og Grips-holm; de er udført i Aarene nærmest efter Kongens Død og skyldes sikkert Geert van Egen. (Om disse Alabastrelieffer

skriver Sixten Strömbom i Nationalmusei Årsbok. Stockholm 1929. S. 13, ff.). Vi har i denne Type Billedet af en Personlighed,

Nr. 12.

som er helt vaagnet til Energi, moden og daadkraftig, og man mindes hendes Handlekraft og Initiativ under Kongens sidste Sygdom.

Nr. 10: Fra 1591 findes en forgyldt Sølvmonnt med Enkedronningens Billede og Omskriften »Sophia Königin zv Denmarck etc.« og paa Bagsiden det mecklenborgske Vaaben og Dronning Sofies Valgsprog »Gott verlest die seinen nicht« og

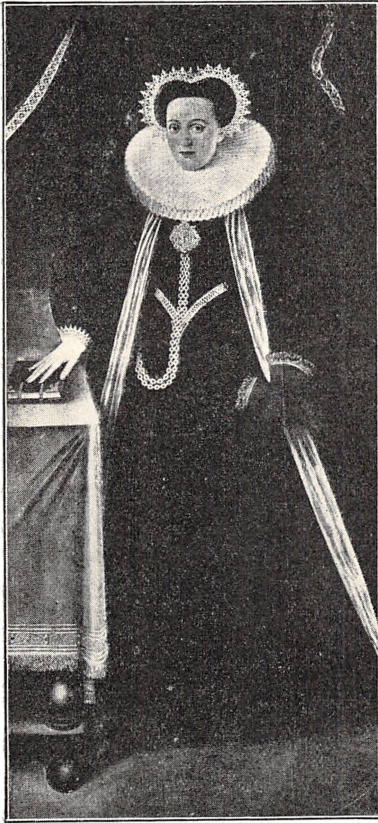

Fig. 11.

Aarstallet. Som Portræt fjerner denne Fremstilling sig ikke langt fra Nr. 6, men hun synes paa Hovedet at have en Hue med en lille Fletning foran og om Halsen en større møllestensagtig Pibekrave.

Nr. 11: Fornemmere er en anden Fremstilling af Dronningen som Enke, et Helfigurs Billede paa Lærred paa Frederiksborg (212 × 97 cm). Dronningen staar ved et Bord og lægger Haanden paa en Bog, som ligger paa dette. Hun er klædt i sort med hvidt Enkelin, en mægtig Pibekrave og paa Hovedet en juvelbesat Høllike. Hun bærer talrige Smykker (deriblandt Kristi Monogram). Ansigtet er vel fyldigt, men langt mere personligt præget end paa de tidligere Portrætter. Bille-

det hang allerede i 1830'erne paa Frederiksborg, hvor Høyen fremhævede det som et meget interessant Billede, om man end kunde betvivle, at det var Dronningen, en Tvivl, som i Nutidens Øjne næppe tør understreges saa stærkt. Navne-givningen, som for 100 Aar siden læstes bagpaa, var senere paamalet — Billedet selv formentlig en Kopi. Skål man finde en Mester dertil, ledes man uvilkaarlig hen imod Gert

Corneliszen van Haarlem eller Johan van Wyck, som begge var knyttet til Hoffet. Det er den fornemme, bekymrede unge Enke, vi ser for os, et Portræt fra Tiden for de bitre Kampe med det danske Rigsraad.

Nr. 12: Da Frederiksborg-Museet i 1918 købte en Række Miniaturer fra Samlingen i Gotha, som for en Del indeholdt Genstande, som var bragt til Thüringen med den udvalgte Prins Christians Enke,

der ægtede Hertugen af Sachsen-Altenburg, var der deriblandt et Billede af Dronning Sofie (12,2×10,2 cm), en Pendant til et Billede af Kongen af den Knieperske Type. Hun er her fremstillet i en modnere Alder, vel ved Magt og blomstrende sund. Det rødlige Haar er strøget tilbage, og hun har paa Hovedet en udstaaende Høllike og

Nr. 13.

i Nakken en sort Hat med sorte og hvide Fjer. Om Halsen bærer hun en møllestensformet Pibekrave, over den sorte Kjole en Kæde med ovale Perleled. Billedet har et stærkt Præg af at være udført Ansigt til Ansigt med Dronningen, et Præg, som det tilsvarende Kongebillede ganske savner. Antagelig er Miniaturen malet henimod 1600, da hun længst sad som Enke — medens Kongens Billede kun er en Kopi.

Portrættet har ikke netop et elskværdigt Udtryk; Dronningen ser utilfreds ud og afvisende. Det viser hende efter Nederlagene i Kampene mod Rigsraadet.

Nr. 13: Det næste Billede af Dronningen viser hende som den allerede lidt ældre Enke. Haaret er skjult under en hvid

kniplingsbesat Hue. Hun er i sort Dragt med Perlesnore og bærer en dobbelt Pibekrave. Et Billede af denne Type findes paa Rosenborg (50,5×43,5 cm), hvortil det førtes fra Frederiksborg 1858, altsaa før Branden, men det synes engang tidligere at have været paa Rosenborg og 1836 at være flyttet derfra til Frederiksborg. Det skulde da være omtalt allerede 1718 paa Rosenborg i dettes Inventar (548). — Paa Frederiksborg brændte 1859 et Helfigursbillede af Dronningen af lignende Type. Her skulde der

Nr. 13 a.

paa et rødt betrukket Bord findes et Ur og en opslaaet Bog, hvori man læste: »So hat Gott die Welt geliebet etc. 1598« — 1762 blev der af J. S. Lymann stukket et Billede af Dronningen »efter Originalen paa det Kongelig-Slott Rosenborg«; men Billedet er ikke fuldt i Overensstemmelse med noget af de nævnte Billeder der, selv om det i Type nærmer sig det under Nr. 13 nævnte Rosenborgbillede. Herhen hører ogsaa Fremstillingen (Nr. 13 a) af Dronningen paa hendes store Anetavle i Nykøbing Kirke fra 1622—23, udført af Anton Clement fra Odense. Og endelig er samme Type af Billeder benyttet paa et lille Helfigurs-Maleri (Nr. 13 b), som Jacob van Doordt 1611 malede af hende og Kong Frederik, et Billede, som nu findes i Nationalmuseet i Stockholm (se S. 110).

Typen viser Enkedronningen, som hun saa ud, efter at hun var kommen over Stridighederne, og nu myndigt og daadkraftigt ofrede al sin Energi paa Styrelsen af sit store Livgeding.

Nr. 14: I nogen Grad overensstemmende med denne Type er et andet lille Billede (50×41 cm) paa Lærred, som i sin Tid var paa Frederiksborg, men som nu findes i Maribomuseet. Dronningen bærer her den hvide Linhue og en stor Pibekrave, men over denne et Perlebaand om Halsen. Indskriften har adskillig Interesse. Der staar: Sophia Filia ulrici D. Meckl., nata 1557 nupta Frederi. Regi Dan. 1572, denata

Nr. 14.

1631 in Arce Nicop. Falstr.; quae hodie sc. Ao. 1768 destruit., ideoq Possessor Effigiei ita canit:

Nunc Arx Sophiae, non virtus alta peribit
 Nescia nam mortis undiq. nota manet
 Nomine non tantum, sed Re Sophia vocanda est
 Et Templo et Musis Munera multa dedit.

C. R.

(Sophia, Datter af Hertug Ulrik af Mecklenburg, født 1557,

Nr. 13 b.

gift med Kong Frederik af Danmark 1572, død 1631 paa Nykøbing Slot paa Falster, som nu, d. v. s. 1768, bliver nedbrudt, og derfor synger Ejeren af Billedet saaledes: Nu vil Sophias Borg gaa til Grunde, men ikke hendes høje Aand; thi hun vil uden at vide af Død vedblive at være kendt overalt; ikke blot af Navn, men af Gavn bør hun kaldes Sophia [d. e. Visdom]; hun skænkede baade Templet og Muserne mange Gaver.) Det er sikkert digtet af Christian Ramus (1725—94), der var Præst i Maribo 1760—70, men baade før og efter den Tid havde andre lollandske Kald (Sandby, Stokke-marke).

Nr. 15: Fra 1616 findes der en Medaille med Dronningens Portræt i Profil mod venstre. Man ser Huen og det hvide Lin, Pibekraven og den rige Dragt og et stort Smykke, vistnok

et V (Udalricus, d. e.: Ulrik). Paa Forsiden staar: »Sophia Königin zu Denmarck z.«. Paa Bagsiden findes det mecklenborgske Vaaben og Dronningens Valgsprog: »Gott verlest die seinen nicht«, samt Aarstallet. Er det mon unaturligt at antage, at Mesteren for denne Medaille er hin Vokspousserer Jacob van Doordt, som saa ofte opvartede Dronningen. Saa meget mere som der utvivlsomt findes en indre Sammenhæng mellem dette Billede og Nr. 17.

Nr. 15.

Sandsynligvis hører denne Medaille til de 36 Kontrafeier til en Vægt af i alt 48 Lod $\frac{1}{2}$ Kv., som Guldsmeden Jørgen Preuss 1616 leverede Dronning Sofie (F. R. Friis: Dansk Kunsthistorie. 1890—1901. S. 157 f.).

Nr. 16 er et Billede (24 $\times$ 18 Tommer), som før Branden 1859 fandtes paa Frederiksborg forestillende Dronning Sofie som gammel »med hvidt Lin paa Hovedet og pibet Strimmel om Halsen«. Paa Brystet bar hun et Smykke, et V med en Krone over, sikkert et Minde om den yngste Søn Ulrik eller om hendes Fader, Hertugen af Mecklenburg. Billedet kom til Frederiksborg med den Hjelmstjerne'ske Samling, i hvis Katalog det nævnes S. 332 som Nr. 18. Høyen giver det Karakteren »ret godt«.

Nr. 17. Kammerregisteret fra Dronningens Hof beretter, at Dronningen 1626 to Gange lod sig male af Jacob van Doordt. Det ene af disse Billeder blev sikkert skænket til den yngste Datter Augusta, som blev gift med Hertugen af Gottorp, thi det blev fundet af Konferensraad Chr. Jürgensen Thomsen paa Husum Slot og derefter 1830 bragt til Frederiksborg, hvor det brændte 1859. Der eksisterer dog (paa Frederiksborg) en i 1858 udført Tegning af F. C. Lund efter dette Maleri, og Maleren Heinrich Hansen havde ogsaa malet en lille Kopi deraf før Branden, som ligeledes findes paa Frederiksborg. Efter Heinrich Hansens Kopi er der udgivet et Litografi af Em. Bærentzen. — Paa Orebygaard findes en omtrent samtidig Gentagelse af Jacob van Doordts Billede, men Forskeligheder i Inskriptionen og i Gengivelsen af Dronningens

Smykker viser, at dets Original er det andet af de to 1626 malede Portrætter. Dette kom i Dronningens Datter Elisabeth af Brunsvigs Eje og gik derfra til dennes Datter, Sofie Hedvig, Fyrstinden af Nassau-Dietz, som stod Christian IV saa nær og bl. a. under Trediveaarskrigen husede flere af hans Børn med Kirsten Munk. Billedet synes gennem Aarhundreder at være bevaret i den Oranien-Nassau'ske Familie: Det hang i Begyndelsen af dette Aarhundrede i Mauritshuis i Haag, men blev ved særlig Opmærksomhed fra den nederlandske Regerings Side i 1922 som Gave sendt til Frederiksborg. Billedet (115 × 102 cm) viser Dronningen næsten en face siddende ved et Bord med rødt Tæppe, hvorpaa staar en Krone med Kristi Monogram. Hun er iført sort Brokadeskjole. Paa Hovedet har hun først en Kniplingshue, derover et gennemsigtigt hvidt Lin og derover igen en sort perlebesat Hue. Den pibede Krave er aaben fortil, saa at et ligesom fileret Perlesmykke ses. Paa Brystet har hun et Hængesmykke. Paa en Tavle til venstre for hende staar hendes Navn og Titler samt 1626 (se Fig. 17, S. 101).

Disse Billeder fra 1626 giver en stærk Karakteristik; gammel og venlig, men med et Præg af Alderdommens Usikkerhed, stirrer den før saa bydende og endnu rige og mægtige Fyrstinde ned paa Beskueren; den solide tunge Pragt i Smykker og Dragt, det kongelige Udstyr skal endnu stemme Tilskueren til Ærefrygt for den mægtige, men Ansigtets Furer taler om menneskelige Sorger og Bekymringer, det var jo i Krigens Tider, og i Øjnenes Udtryk læser man som Afglans af Alderdommens Frygt og Trøst Døden.

Vi har nu gennem Portrætterne fulgt Dronning Sofie fra Aar til Aar, Barnebruden, Kongens Hustru, den bekymrede Moder, den arbejdsglade Enke og den gamle, trætte Frue; men altid har vi set et Ansigt, som kunde tale direkte til os; paa sin Vis var hun stadig et Led af vor Stamme; netop denne hendes Menneskelighed har sikret hendes Berømmelse.

Dronning Sofie af Mecklenburg*).

Af *Helene Strange.*

II.

Som Kansler havde Dronningen faaet en Tysker, Dr. Sybrandt, der stadig hidsede hende yderligere op og i mange Retninger havde en daarlig Indflydelse paa hende. Dr. Sybrandt gød som Olie paa Ilden for at faa den til at blusse stærkere. Mangfoldige onde og saarende og ukloge Skrivelser fik han Dronningen til at afsende, og jo mere hun tabte, des mere ondt Blod fik han sat i hendes stridbare Sind. Men de forskellige Breve forstod han altid at affatte saa snedigt, saa ingen juridisk set kunde ramme hverken ham eller Dronningen.

Mod Dronningens Lensmand Hans Blome i Haderslev rettedes der fra mange Sider stærke Anklager, og Regeringsraadet ønskede ham ogsaa fjernet, men det vilde Dronningen ikke gaa med til, da hun hævdede, at han altid havde været hende og Frederik den Anden en tro Mand — og han blev derfor gennem flere Aar siddende uanfægtet i sin Stilling. Som Regent for den hertugelige Del i Hertugdømmerne var nu kommet Hertug Johan Adolf af Gottorp; men for at han ikke skulde faa et Forspring for Christian den Fjerde, der endnu var umyndig Konge i Danmark, hindrede Dronning Sofie ved »Kvindelist og Kvindesnedighed« i over 2 Aar hans Hyldning. At Hertugen var rasende og Statholderen og alle Raaderne mere end forbitrede over hendes Modstand, siger sig selv. I Maj 1592 maatte hun saa bøje sig for Overmagten, og Hyldningen fandt Sted. Samtidig fattede Dronningen en meget dristig Plan om at vinde Hertugen for igennem ham at tøjle de genstridige og oprørske holstenske Landraader. Nu, da Johan Adolf sad sikrere i Sadlen i Hertugdømmerne end Christian den Fjerde og desuden havde faaet sin Søster gift med Kongen af Sverige, maatte hun være klar over, at der skulde tages Hensyn til ham, og at hans og den danske Konges Interesser faldt sammen igennem deres Fælleseje — Arveretten i Hertugdøm-

merne. For at faa sin Plan gjort til Virkelighed vilde hun saa for en Tid tage Ophold i Holsten, saa hun bedre kunde faa Lejlighed til personligt at omgaas Hertugen, men let var det ikke at komme ham nær i Begyndelsen. Af et godt Hjerte hadede han Dronningen, men ved en Klogskab og Finhed, som alle priser, forstod Dronning Sofie at hidføre et Omslag hos Hertugen, saa inden et Aar var gaaet, stod hun ikke alene som hans politiske Raadgiverske, men var ham ogsaa en moderlig Veninde, der bl. a. stadig formanede ham til at afholde sig fra Drik og hellere gaa noget mere paa Jagt. Johan Adolf friede til hendes næstungste Datter, Prinsesse Augusta. Christian den Fjerde kunde ellers ikke lide Hertugen, men Dronningen fik dog Partiet i Stand, og Brylluppet fandt Sted i København Dagen efter Kongens Kroning. Prinsessen var da knap 16 Aar.

Efter Frederik den Andens Død havde der hersket meget lovløse Tilstande i Hertugdømmerne, og da Dronning Sofie i sin Tid lovede at overtage Stillingen som Overformynderske, var hendes Ønske om at faa indført en bedre Ordning en medvirkende Aarsag til, at hun efterkom Opfordringen. Hidtil havde hun dog ikke formaaet at udrette ret meget i saa Henseende, men efter at hun var blevet forligt med Johan Adolf, vilde hun, at de i Fællesskab skulde arbejde for at haandhæve Straffeloven i al dens Strenghed. Ogsaa imod Adelen og dens Spidser — Amtmændene, der bedrog Kronen, idet deres Lensregnskaber ikke var i Orden, hvilket Dronningen særlig forstod sig paa. Statholderen Johan Rantzau begyndte nu ogsaa at forstaa, at her skulde han tage sig i Agt, da det nu kunde gælde baade Lenet og Statholderskabet. Som altid var han dog klog, »korrekt-ærbødigeleskværdig-katteblød og kattespændstig over for Dronningen. selv om han blev grebet i Kraven og rusket og rystet, saa Fjerene fløj«. Da Dronningen dog ikke altid kunde faa Amtmændene til at aflægge Regnskaberne og af forskellige Grunde heller ikke altid vilde tvinge dem, var hun klog nok til at stifte saa stor en Gæld paa forventet Kassebeholdning, at det lykkedes hende at tappe Amtskasserne selv uden Regnskabsaflæggelse. Som det var at vente, vakte alt dette en voldsom Harme imod hende og »sammen med Modbølgen fra Danmark rev den hende bort«.

Efter Dronningens Bortrejse fra Holsten overtog Johan Adolf Ledelsen af Fællesregeringen, og mellem ham og de danske Regeringsraader opstod der nu en stor Strid, om det rige slesvigske Stift hørte til Danmark eller Sønderjylland. Regeringsraadet hævdede, at Stiftet var dansk, medens Johan Adolf paastod, det var hertugeligt Land og derfor

skulde unddrages Rigsraadets Bestemmelser. I sig selv var Spørgsmaalet ikke nogen Nationalitetskamp, »men i Virkeligheden en Styrkeprøve mellem Regeringsraadet og Enkedronningen — mellem Adel og Fyrstemagt«. For at faa afgjort alle Tvistigheder og faa al Magten samlet i een Person besluttede Regeringsraadet, at Christian den Fjerde skulde erklæres for myndig før den ellers fastsatte Tid. Kejser Rudolf af Tyskland udstedte ogsaa i den Anledning en Myndighedserklæring, og i Kraft af denne mente Regeringsraadet enten med det gode eller det onde at kunne tvinge Dronningen fuldstændig væk.

Paa en Skrivelse derom fik de Svaret, at Dronning Sofie med Glæde vilde sige Farvel til alle Bryderier som Overformynderiske i Hertugdømmerne, naar Christian den Fjerde virkelig var myndig og kronet i Danmark. Men ikke et Øjeblik før dette var sket, vilde hun gøre det. Nedlagde hun helt Regeringen nu, vilde Kongen, der var for ung til selv at have en moden Mening om Tingene, komme til at gaa i Regeringens Ledebaand, og fik dette ham til at nægte at bekræfte Privilegierne, vilde hele Landet vælge Johan Adolf til Hersker og Hertugdømmerne saaledes gaa tabt for hendes Børn. Og bekræftede Kongen Privilegierne, men i øvrigt rettede sig efter Regeringsraadets Anordninger, vilde der i Hertugdømmerne rejse sig Forbitrelse over Fremmedherredømmet, og det vilde ligeledes være til Skade for Christian den Fjerde. Naar hun mente sig saa fuldt berettiget til at varetage Sønnens og Slægtens Rettigheder, var det ogsaa særlig, fordi Frederik den Anden altid havde hævdet, at Danmark var kun et Valgrige, medens Hertugdømmerne var hans Arverige, og paa Landdagen i 1590 var det fastslaaet, at Christian skulde bekræfte Privilegierne, naar han var myndig, og dette var han først ved Myndighedsalderen og ved Kroningen.

Regeringsraadet fik nu Kongen til at fordre, at Dronningen skulde fratræde Regeringen i Hertugdømmerne; men hun svarede, at da Stillingen ikke var hende givet hverken af Kongen eller Regeringsraadet, men af Hertugdømmernes Landraader, var det ogsaa kun disse, der kunde fratage hende den. For at blive den besværlige Dronning kvit kom der nu et nøjere Samarbejde i Stand imellem Regeringsraadet og Statholderen, og denne fik saa samlet alle kongelige Raader til et Møde i Kiel, hvor det vedtoges at sende Dronningen en Opsigelse, fordi Christian den Fjerde havde sendt dem en Meddelelse om, at han selv vilde overtage Regeringen. Dronning Sofie fik dog ingen Opsigelse selv, men kun Meddelelse om Udfaldet gennem en Skrivelse fra Fade-

ren. Alt sammen beregnet paa at saare hende, og selvfølgelig følte hun sig ogsaa højlig krænkede over den lumpne Fremgangsmaade. Endnu i længere Tid fortsattes de heftige Stridigheder mellem Dronningen og Regeringsraadet samt Kongen, som nu ogsaa stod ret skarpt imod Moderen. Den gamle Hertug Ulrik forsøgte flere Gange at mægle Parterne imellem, men det frugtede ikke stort.

Under alt dette blev Forholdene ved det danske Hof ret utaalelige for alle Parter, ikke mindst for Dronningen, men hendes »underlige Blanding af Smaalighed, personligt Mod og Sans for det storladne« fik hende nu til at foretrække det gratis Ophold ved Hoffet fremfor at drage andre Steder hen. Helt let var det heller ikke for hende at faa sig et andet Hjem. I flere Aar havde hun hævdet, at *Nykøbing Slot* ikke var standsmæssigt færdigt, skønt Regeringsraadet mente det modsatte, da der var »indmuret 60,000 Daler deri«. Men Bygherren havde dog ikke afleveret det, og alt Udstyr manglede. Tage Ophold paa en af sine store Gaarde Aalholm eller Halsted Kloster vilde hun ikke, da dette var som at »mænge« sig med Adelen. Slottene i Hertugdømmerne kunde hun heller ikke mere bebo, og paa de danske Slotte vilde hun være udsat for mange forskellige Ubehageligheder. Under Striden mellem hende og Regeringsraadet forlangte dette, betegnende nok, at Dronningen skulde respektere den Myndighedserklæring til Kongen, som den tyske Kejser efter Regeringsraadets Anmodning havde udstedt, men selv vilde det ikke respektere Kejserens Befalinger vedrørende Dronningens Rettigheder hverken m. H. t. Regeringen i Sønderjylland eller hendes Ret til at staa som Formyndere for sine yngre Børn. Efter dansk Lov kan ingen Kvinde være virkelig Formyndere, hævdede Christian den Fjerde, naturligvis efter Regeringsraadets Anordning. Kongen vilde ogsaa selv foretage al Delingen mellem sig og Brødrene vedrørende den kongelige Part af Hertugdømmerne, og trods Kejserens Paabud om, at Overtagelsen af Regeringen først maatte finde Sted, naar Christian havde delt med de to andre Prinser, Ulrik og Hans, blev der ikke agtet herpaa. Regeringsraaderne paastod stadig igennem den unge Regent, at som Konge var han sine Søkendes Formyndere, og at han vilde handle forsvarligt imod dem.

Til sidst udartede det hele sig til, at Regeringsraaderne bad Dronningen forlade Hoffet og bl. a. begrundede det med, at de saa paa hendes Søns Fordel. »Herfra dog undtaget, hvad de selv tager«, bemærker hun i en Skrivelse til Faderen. For at tvinge hende af Sted opsagde Regeringsraadet nu alle hendes Tjenere fra den første til den sidste, saa hun

stod uden mindste Betjening og derved »gjordes til Spot fra den højeste til den laveste«.

Herom skriver hun til Hertug Ulrik: »Regeringsraaderne ved ikke den Skam, som de jo vil tilføje mig. Jeg er vel da nødt til at begive mig bort«. Der gik ogsaa Rygter om, at en Kok havde villet forgive hende, og i en anden Brevskrivelse til Faderen hedder det »Her er en Køkkenknægt, der længe har været syg og opført sig besynderligt og ført sælsom Tale, f. Eks. brugt Ord som disse, at jeg intet maatte tilregne ham. Hvad han havde gjort, var han blevet bragt til af andre. — Men Regeringsraaderne har givet ham 50 Daler og dermed skaffet ham af Vejen. Aarsagen til, at de har skænket ham disse Penge, da de dog ellers ikke er meget villige til at betænke selv dem, der har fortjent det, giver mig en Del at tænke paa. — Det være dog hermed som det vil, saa er jeg fast overtydet om, at hvis Gud vil tillade dem det, saa var det saaledes hans Vilje«.

Brevet her bærer intet daarligt Vidnesbyrd imod Dronningens Karakter. Udadtil kom det da heller ikke til Skandale, da hun endelig skulde rejse. »En taktfast Haand« havde som grebet ind i sidste Øjeblik og hindrede, at hun med Vold og Haan blev jaget bort. Hvem Haanden tilhørte, vides ikke. Der gætttes baade paa den gamle Kansler Niels Kaas og den forhenværende Hofmester Henrik Rammel, der, efter at Kongen var bleven voksen, atter var kommet frem. Ligeledes kunde det ogsaa tænkes, det var Christian den Fjerde, som ikke vilde tillade en saadan Krænkelse overfor Moderen, og muligvis havde ogsaa Dronningen selv sin Part af Æren for, at Bortrejsen fandt Sted under sømmelige Former. Fra først af havde hun tænkt at ville rejse Syd paa til Klostret Cismar, som Hertug Johan Adolf havde rede til hende, men hun besluttede sig omsider for *Nykøbing*. Haardt holdt det i Begyndelsen. »Her er intet Bohave, og Sengeklæder og Linned mangler fuldstændigt, saa det vil blive mig svært at falde til rette her med min Husholdning«, klager hun til Faderen.

Ret længe varede det dog alligevel ikke, før hun følte sig hjemme, og Opholdet i de fredelige Omgivelser virkede beroligende paa hende. I et senere Brev hedder det »Jeg takker Gud, at jeg er væk fra dem (Regeringsraaderne), og om nogen vilde give mig 10,000 Daler for at skulle blive hos dem paa samme Maade som hidtil, jeg vilde ikke gøre det«.

For Resten fik Regeringen at føle, at Dronningen i sin Tilbagetrækkethed kunde give den nok at tænke paa. Straks hun kom til *Nykøbing*, forbød hun, at der i hendes Skove blev hugget Træ til Flaaden, »ikke saa meget, om det saa

kun var til Knæer eller Indholdter«. Kort efter fulgte Brev — uden om Regeringsraaderne, som nu var Luft for hende — til Kongen, hvori hun paatalte, at Henrik Gøje havde jaget og skudt en Hare paa hendes Enemærker og fisket i hendes Ferskvandssøer. Dette skulde Kongen personlig forbyde ham, hvis ikke hun skulde tvinges til at lade Hr. Gøje anden Straf vederfares.

I den sidste Tid havde Slottets Bygmester Philip Brandin arbejdet med fuld Kraft for at faa det færdigt, og Dronningen havde da for at fremme Arbejdet udlagt store Summer. Nu var der Lejlighed for Regeringen til at ramme hende; nu kunde hun faa se, naar hun fik sine Penge igen! Hun skulde faa Lov at skrive mangt et Brev til Rentemesteren, førend den Sag blev bragt i Orden. Naturligvis vakte Regeringsraadets tarvelige Hævn Dronningens højeste Forbitrelse, og Slag i Slag fulgte fra begge Sider det ene Angreb efter det andet.

Ret før Frederik den Anden døde, havde han tilskiftet sig baade *Torkildstrupgaard* og *Bønnetgaard* paa Falster »for dermed at afrunde og sikre sin Gemalindes vordende Enke-eje«. Ved hans Død blev Ejendommene ogsaa uomstridt overgivet Dronning Sofie som en Del af hendes Livgeding, og driftig, som hun var, lod hun her indrette flere Damme og Fiskeparker, hvilket særlig lykkedes paa Bønnetgaard, der blev drevet mønsterværdigt. For at ramme Dronningen paa det føleligste besluttede Regeringsraadet nu at fratage hende begge Gaardene, idet de hævdede, at Frederik den Anden først havde købt dem henholdsvis 1585 og 1588 og altsaa ikke kunde have indsat dem i Livgedingsbrevet af 1572. Gaardene blev derfor uden videre bortforleuede til Johan Barnekow, og saa lumpent gik man ogsaa her frem, at Dronningen ikke engang underrettedes derom. Baade hun og Hertug Ulrik klagede til Kongen og til Regeringsraadet, men Klagerne blev ikke taget til Følge. Den Dag, da Afslaget blev udfærdiget, døde Regeringens bedste Mand, Kansleren Niels Kaas, saa han har ikke haft Skylden.

Med Christian den Fjerde, der af Naturen var godhjertet og med udpræget Slægtsfølelse, kom hun i Kraft af sine ypperlige Evner som Moder og Hustru temmelig hurtig i bedre Forstaaelse. Hvor voldsomme Skridt end Regeringsraadet havde faaet ham til at foretage imod Moderen, havde han dog ikke glemt, hvad hun var for ham. Regeringsraadet havde derfor ogsaa altid næret Frygt for, at han skulde komme for meget ind under hendes Paavirkning. Hos Dronningen havde Aarene og Modgangen nu bragt Forandring, saa hun ikke mere saa Drengen, men en voksen Mand i Kon-

gen, og hele deres Forhold gled ind i et nyt og bedre Spor. En særlig afgørende Tilnærmelse mellem dem foregik, da Enkedronningen begyndte at vise Sønnen Fortrolighed paa Pengevæsenets Omraade. Her besad hun Egenskaber, der var gaaet i Arv til ham og affødte en fælles Forstaaelse. Dronningen havde saaledes ogsaa fra et Ophold Vinteren 1594—95 paa Cismar-Klostret skrevet et meget fortroligt Brev til Kongen, hvori hun søger at aabne hans Øjne for den Fare, der truede fra Rantzauerne, som havde en hel Del Gods i Forlening, som dog udløb ved Statholderens Død. Meddelelsen gjorde stærk Virkning paa Kongen, og han takkede hende varmt for Oplysningen.

Et andet Forhold førte dem ogsaa nærmere sammen. Nu begyndte man ved de forskellige europæiske Hoffer med giftefærdige Døtre at interessere sig stærkt for den unge Konge, saa her var ikke saa helt lidt at tænke paa. Blandt de særlig interesserede var Kongens Fæster, Kurfyrstinde Anna af Sachsen, der arbejdede stærkt for at faa ham forlovet med en Prinsesse Marie af Prøjsen, da hun var »ret en skøn, fin gudfrygtig Frøken, en høj Fyrste værdig, og hun var da ogsaa ganske gerne villig«. Alt dette til Trods fandt Dronning Sofie alligevel, det vilde være bedre med Markgreven af Brandenburgs Datter Anna Cathrine, der var en »ren Perle«. Perlens Moder var ogsaa højlig begejstret og forsikrede hel- ligt og dyrt, at hvis et saadant Ægteskab kom i Stand, vilde hun »billigt sige den guddommelige hellige Trefoldighed hjer- telig Lov, Pris og Tak«. Fra Brandenburg fik Enkedronnin- gen mange Foræringer af alle Slags, og Markgrevinden sendte hende bl. a. en fortræffelig Lokkehund. Til Gengæld gav Dronningen, der aldrig var »den tabende Part« med Hensyn til Gavegivning, en lille Katteskilling, som senere voksede op og blev en »ganske allerkæreste lille Kat, Markgrevinden til stor og særlig Glæde«. Dronning Sofie fik ogsaa Branden- burgernes Apoteker over hos sig, for at han skulde lave hende mange forskellige Ting.

Hertug Ulrik var ligeledes meget stemt for Partiet med Prinsesse Anna Cathrine; men da Christian den Fjerde snart vilde sidde som kronet Konge, maatte der gaas meget for- sigtigt til Værks for ikke at støde ham bort. Her viste Dron- ningen sig imidlertid som en Mester, og under et uventet Pinsebesøg, som Kongen aflagde paa Nykøbing Slot 1595, blev ogsaa Forbindelsen med den brandenborgske Prinsesse drøftet.

I Vinteren 1595—96 slog Dronning Sofie atter tilsynela- dende som paa »Trods« sig ned i Cismar, men i Virkeligheden var der indtraadt en Forandring i hele Forholdet. Ifølge en

stiltiende Overenskomst indskrænkede hun nu her sin Styrelse af Landet som Formynderske til som oprindeligt blot at forvalte de overskydende Indtægter.

Her paa Cismar holdt Dronningen for øvrigt »Mønsterhof«. Foruden hende selv og de yngste Prinsesser var der 1 Hofmesterinde, 6 Jomfruer, 8 Piger, 7 Tjenere, 3 Pager, 3 Skrædere, 3 Bagere, 2 Køkkenskrivere, Sølvpuksere, Kældersvende, almindelige Svende, Jægere, Fyrbødere og Sadelknægte — i alt 108 Personer.

Hvad der nu bandt Dronningen mest til disse Cismar-Vintre var, foruden den kortere Rejse til Faderen, vistnok den gratis Hofholdning, hun nød som Formynderske. Da hendes yngste Barn, Prins Hans, 1601 var blevet myndig, og Formynder-Regnskabet dermed afsluttet, ophørte hendes Vinterophold i Holsten.

Vel havde Kongen vundet i Striden hernede, men Dronningen havde opnaaet, at Fyrstemagten i alt væsentligt var ubeskaaret, og Arvedelingen, der var blevet overladt Kong Christian, var her i gode Hænder, da han nu stod som en kærlig og hensynsfuld Søn og Broder.

Senere skænkede han ogsaa Moderen Bønnetgaard igen, saa alt her blev efter Faderens Bestemmelse. Enkedronningen fik ligeledes tilkendt Prins Ulrik Slesvig Bispedømme som Erstatning for Tab af Landet. For øvrigt voldte denne hende ikke altid Glæde, og hun gik ofte haardt i Rette med ham for Drikkeriets Skyld; han blev ikke gift og døde allerede 1624. — Ogsaa den yngste Søn Hans (hvis kranke Lykke Tyge Brahe havde læst i Stjernerne ved hans Fødsel) havde hun maattet se gaa i Graven. Som sin Arv havde Prins Hans faaet 60,000 Daler samt »Anvisning« paa den russiske Kejser Boris' skønne Datter Xenia; men paa Rejsen til Rusland 1. August 1602 for at holde Bryllup blev han syg og døde i Moskva uden at have faaet set sin Brud.

Samme Aar som Prins Hans døde, blev den yngste af Døtrene, Hedvig, gift med Kurfyrst Christian af Sachsen, saa de allerfleste Aar af sin lange Enkestand tilbragte Dronningen altsaa alene paa Nykøbing Slot. Men ofte kom Børn og Svigerbørn paa Besøg hos hende, og flere af Børnebørnene var der i længere Tid; særlig opholdt Sønnesønnen, den *udvalgte Prins Christian*, sig meget paa Slottet.

Efter at alle politiske Tvistigheder var gledet i Lave, kunde Dronningen helt ud hellige sig Ledelsen af Enkesædet »og der lukke sig inde i Travlhedens Bjerg og spinde sit Guld«. Det er som den dygtige og driftige Godsbestyrerinde, at Dronningen særlig er blevet kendt paa Falster og Lolland. Mange af hendes Regnskaber er gaaet tabt, men de, som

findes, giver god Forstaaelse af Dronningen og Tidens Forhold.

Dronningens Lensmænd var ved hendes stadige Indgriben i mange Smaating og hendes nøje Beregnen mere at regne som Godsforvaltere end som egentlige Lensmænd. Deres Stilling var ellers i det store og hele anslaaet som lige med Lensmændene paa de kongelige Godser. Deres Instrukser var meget strenge, og deres Rettigheder skarpt afgrænsede. Foruden det særlige Lensbrev fik de yderligere Paabud om, hvor mange Lam der skulde købes, hvor mange Okser der skulde fedes, hvor mange Trækul de havde at brænde, hvor meget Hørfrø der skulde saas, og meget andet af lignende Art. De fik ligeledes bestemt at vide, hvad de havde Ret til at fiske og jage; og ve den, der overtraadte Reglerne. »Som en Smed« passede hun ogsaa paa, at Svin og Gæs ikke fik for meget Korn, og det maatte heller ikke glemmes at føre deres Fedt og Fjer til Indtægt. For at være sikker paa, at Pengesagerne var i tilbørlig Orden lod hun Lensmændenes Regnskaber revidere baade af sin egen Rentemester og i Kongens Rentekammer, og der er blevet sagt, at Hovedegenskaben ved hendes Styrelse var en Sparsommelighed, der næsten grænsede til Gerrighed.

Livgedingets Tilstand var ikke god, da Dronningen overtog det, saa der var rigeligt for hendes Virketrang at gaa i Lag med. Markerne lod hun rense for Tjørn og Krat og alskens Ukrudt; desuden blev de indgrøftede og hegnede med solide Stengærder. Søer og Moser fik hun udtørret, og hun opmuntrede stadig Bønderne til at kultivere Jorden.

Der høstedes ofte kun 2—3 Fold; derimod var Kvægavlen bedre, og Dronningen drev stor Studedefning og opkøbte hvert Aar en Mængde Kreaturer til at staldede. Opdræt havde ogsaa hendes største Interesse, og hun flyttede stadig rundt med Kalve og Stude paa de forskellige Gaarde, hvor der var bedst Plads. I 1611 lod hun »hugge en ny Kostald til 32 Bindinger paa Aalholm, fordi vor Kvægavl ved Guds Velsignelse har formeret sig fra Aar til Aar, hvor for den Almægtigste billigvis skal have Lov og Tak«. Mejeridriften forsømte hun heller ikke, og sine Mejersker fik hun gerne fra de indvandrede Hollændere paa Bøtø, da disse var særlig dygtige til at lave Smør. Engang da Dronningen skulde have en Mejerske til Nykøbing Ladegaard, og der ingen Sydfalstring var at faa, søgte hun »en god, from og ærlig Kvinde fra Amager«. Af hollandsk Afstamning skulde Mejersken altsaa være.

Til sine Damme og Fiskeparker fik Dronningen megen Fiskeyngel fra Mecklenburg. Hun antog ogsaa en Digemester

til Falster og Lolland for at anlægge Diger, og hun skriver bl. a. til Lensmanden Niels Friis, at han skal lade undersøge, »om der er noget Sted, hvor Stranden løber op, at den udi Fremtiden kunde dæmmes og gøres ferske Søer af«.

Skovene har hun ligeledes Omtanke for, og ingen maatte hugge uden Skovfogdens Tilladelse og Udvisning. Hun holdt altid uddannet Gartner til at passe Slotshaven, »Rosengaarden«, og var stærkt interesseret i Frugtavl og alle Slags Urter og Blomster. Straks hun kom til Nykøbing, lod hun her anlægge en Iskælder paa Slottet, saaledes at de f. Eks. kunde have frosne Nødder, og et Aar solgte hun ikke mindre end halvfjerde Hundrede Tønder. I det hele var intet hende hverken for stort eller smaat, naar først det kom ind under hendes Omraade. Hendes skarpe Øje saa alt, og intet fik Lov at ligge unyttet hen, men skabtes om til Indtægtskilder. Hun taalte heller intet Sløseri eller tillod unødvendige Udgifter, og der skrives om hende, at hun havde større Udsyn end de fleste og forenede en Mands Overblik i det store og en Kvindes Indsigt i det mindre.

At hun havde Tanke for Smaatingene, ses bl. a. af hendes Ivrighed for at faa udryddet baade Rotter og Mus, og hun ansatte paa en Maade »Danmarks første Kammerjæger«. Hans Løn var dog ikke særlig kongelig, idet den kun beløb sig til 3 Daler om Aaret og frit Underhold, naar han var paa Jagt.

Dronningen var altid godt underrettet om de tyske Kornpriser og havde udmærkede Handelsforbindelser og sørgede gerne for at købe Varer, naar Prisen laa lavt. Hun forstod ogsaa at faa anbragt sine Penge, saa de stadig formerede sig. Hun kunde derfor ikke sjældent yde andre Laan, og ikke mindst Christian den Fjerde henvendte sig flere Gange til hende, naar han var i Forlegenhed for Penge.

En hel Del store Foræringer faldt der af baade til ham og andre, mens Dronningen var i levende Live, men det var dog kun en ringe Part af sit Gods, hun paa den Maade spredte ud. Ved sin Død efterlod hun sig omtrent 5 Millioner Rigsdaler foruden en Mængde forskellige værdifulde Ting, hvoraf særskilt nævnes 282 Damaskes og Drejls Haandklæder, hver 10—12 Alen lange med spraglede Syninger.

Som Dronning Sofie var en streng og myndig Herskerinde overfor sine Lensmænd og andre Embedsmænd, var hun det i ikke mindre Grad imod Bondestanden. For at Bønderne kunde blive dygtige, skulde de have det haardt, hævdede hun, og hun mente tillige, at Jorden i al Almindelighed kun kunde blive forbedret ved, at de smaa Gaarde kom ind under de større. Et ikke ringe Antal falsterske og lollandske Bønder-

gaarde blev derfor i hendes Tid nedlagt eller »ødelagt«, som det da hed. Til hendes brutale Nedlæggen af de mange Gaarde kommer ogsaa hendes Haardhed overfor de fattige Bønder, som bad om Henstand og Hjælp i deres Nød. Et kort og koldt Afslag var gerne Dronningens Svar paa deres Bønner.

Ifølge sin Natur og i Kraft af den høje Tro, hun havde om sin Fyrsteret, har hun sikkert i mange Retninger været streng og ubarmhertig imod sine Medmennesker i al Almindelighed og sine undergivne i Særdeleshed. Men til Gengæld er der heller ikke nogen, som ved, om ikke flere af de efterladte Bønskrifter stammer fra Folk, der har været saa sløve og ligegyldige, saa det i Grunden var som spildt at give dem Henstand eller særlige Lettelser; og naar Ret skal være Ret, kan det jo heller ikke nægtes, at der er forekommet flere Tilfælde, hvor Bønderne har søgt at komme tilbage under Dronningen, hvis deres Gaarde ved Mageskifte eller lignende var gaaet ind under andre, saa her er et Forhold, som ingen kommer helt uden om. For øvrigt er der flere Beviser paa, at Dronningen ikke sjældent har grebet ind, hvis andre ude fra søgte at gaa Bøndernes Ret for nær, og hun var dem en god Forsvarer, dersom de led Overgreb fra Fogders eller Lensmænds Side. Hun skar her alle over een Kam, og baade høj og lav fik ren Besked.

En Bonde klager saaledes over, at en Adelsfrue og en Skriver har fratvunget ham noget Korn, og Dronningen skriver da herom til Lensmanden: »Skulde det nu i Sandhed forholde sig, som han klager, da undrer vi os ikke over, at, som du beretter, at mange Gaarde er øde, og vore Under-saatter bliver fattigere, medens derimod Fogder og Skrivere tager til i Velstand«.

At det under hendes Regering blev daarlige Tider for Bønderne, skyldes heller ikke alene Dronningen, men mange forskellige andre Omstændigheder. Men at hun var en streng Herre at tjene, er der ingen Tvivl om. Bønderne maatte ogsaa hos hende gøre mere Arbejde, end de nogen Sinde tidligere havde gjort. Ikke blot maatte de som sædvanligt møde ved Markarbejde, pløje, saa, køre Gødning, høste o.m.a., men de maatte tillige kløve Staver, trække Vod, ruske Hør, skætte, hegle og spinde baade den og Blaar, vinde Garn og adskilligt lignende. Deres Klager herover var ogsaa mange, men som Helhed blev der intet Hensyn taget dertil.

Iblandt de mange Ting, der kunde glæde sig ved Dronning Sofies Bevaagenhed, var f. Eks. *Kroen ved Gedserodde*, som Frederik den Anden havde oprettet for de rejsende, der skulde vente paa Bør til Tyskland. Dronningens Forældre havde fra først af altid opholdt sig paa Gedsersgaard, naar

Vejr og Vind ikke vilde tillade dem at komme over Østersøen, men efter Hertugindeus Død vilde Hertugen ikke tage Ophold der, og Dronningen lod derfor Kroen udstyre paa det bedste, for at Faderen iher kunde befinde sig vel. Gedser Kro blomstrede nu ogsaa stærkt op, og Kromanden fik den kvit og frit »uden en Skillings Afgift med Ager og Eng og Brændsel og Olden til 20 Svin«. Til Gengæld maatte han ikke være ublu imod Gæsterne, og først og fremmest skulde han sørge godt for Hertug Ulrik og hans Folk.

Den første Kromand hed Mathias Røver og havde tidligere været »Enspænder«, d.v.s. kongelig Sendebud og Brevdrager. Som saadan havde han gjort mange Rejser til Tyskland og talte udmærket Tysk. Da Frederik den Anden døde, hentede han ogsaa Dronning Sofies Barndomsveninde Hippolyta Passov, for at hun kunde være Dronningen til Trøst i Sorgen. Mathias Røver døde i 1590. Den nye Enspænder blev derpaa ansat som Kromand, og Dronningen gav ham et Magtomraade, der næsten grænsede til det utrolige. Han fik mere Jord af Gedsergaard og fik Overopsyn med Gods og Skov, saa Herregaarden kom som til at staa under Kroen. Men da den gamle Hertug Ulrik i 1603 døde, var dens store Glansperiode forbi, og Gedserkroen sank ned til at blive en slet og ret Kro.

Nykøbing Kirke blev ogsaa flere Gange betænkt af Dronning Sofie. Hun var saaledes med til at udvide og smykke Kirkerummet. Altertavlen og Prædikestolen stammer ligeledes fra hendes Tid, men det vides dog ikke bestemt, om de er skænket af hende; derimod har hun foræret den store mecklenborgske Stamtavle med 32 af hendes Aner, som endnu er Kirkens fornemste Prydelse.

Dronningen kom ofte selv med sit Følge i Kirken og bragte derved stor Forøgelse i Kirkegangen. Især var der mange Kirkegængere af hendes underordnede Tjenerskab, der næppe heller stod sig ved imod Dronningens Ønske at blive borte fra Gudstjenesten. For at fremme Gudfrygtigheden inden for sine Omgivelser indsatte hun ogsaa som første Punkt i Hofordningen: »Først og fremmest ville vi af kristelig Andagt og Nidkærlighed have enhver formanet at gaa flittigere i Kirke, end hidtil er sket, og holde sig fra Drukkenskab og alt, hvad Kristi Fjender, der søge at drage ham fra Guds Ord, vil friste ham til at fortabe sig i fremfor at sørge for Sjælens Frelse. Heller ikke maa det glemmes ved Maaltidets Begyndelse og Slutning at gøre Bøn og Taksigelse til Gud den Almægtige«.

Sine Hofpræster lønnede hun højt, men de var ogsaa

pligtige til at prædike 3 Gange om Ugen i Slotskirken og følge med paa hendes Rejser.

Til Nykøbing Hospital gav Dronningen heller ikke lidt. Frederik den Anden stod jo som Stiftelsens Grundlægger, og hun lagde her mange Gaver til hans. Under hendes Styre herskede der god Ro og Orden, og Hospitalslemmerne havde det efter de Tidens Forhold godt.

Da hun var død, gik det tilbage baade i den ene og den anden Retning, og det mærkedes baade her og mange andre Steder, at hendes stærke styrende Haand var borte. Den tomme Plads efter hende var der ingen til at fylde. Trods sine Fejl var hun et af de store Træer i Skoven. Rundt om hende var meget Puslingekrat.

---

*) Af Kilder er benyttet bl. a. Arbejder af Troels Lund og M. Mackeprang, hvis Fremstilling nøje er fulgt flere Steder. Da Dronning Sofie har spillet en saa stor Rolle for Lolland og Falster, vil en populær Fremstilling af hendes Liv, paa Grundlag af trykte Kilder, formentlig i dette særlige Tilfælde være paa sin Plads. — Første Del af Artiklen findes i Aarbog 1933 S. 135 ff.

En Historie om Mosegrisene paa Fejø 1664—65.

Af Niels Stenfeldt.

I 1665 faldt der en afsluttende Dom i en mærkelig Sag, Fejø Mænd og Præst angaaende. Den havde i Aar og Dage sat alle Sind i Uro. I lang Tid havde der paa Lolland gaaet Rygter om Øens Præst, Hr. Lauritz Hansen og en stor Del Bomænd: de skulde have øvet Trolddom; der var ført Proces derom ved Fejø Birketing, Sagen var kommen for en Provsteret, den havde været for Højesteret, men var bleven vist tilbage til ny og bedre Behandling, men nu blev Sagen afgjort ved Lollands Landsting i Maribo. — Fejø havde i længere Tid været plaget af »Mosegrise«, d.e.: Vandrotter, der i Mængde oprodede Jorden og aad Kornets Rødder. Mod denne store Landeplage havde man fundet det naturligt at søge Hjælp hos to Troldmænd, og det var jo syndigt; men det var ikke alene det, at Præsten og hans Fæller havde brugt »Manen« og »Signen«; det vidste jo alle, at nok var det forbudt baade i gejstlig og verdslig Lov, men dog var det noget reelt, virksomt; nej, det rigtig slemme ved Sagen var, at Maningen var foretaget »udi Dieffuelens Naffn«.

En ung Præst, Hr. Gert Eriksen, som ved Præstevalget i 1658 var bleven skubbet til Side til Fordel for Hr. Lauritz Hansen, havde siden da bevaret et glødende Nag til sin heldigere Medbejler til Kaldet og Præsteenken, og det var ham, der optraadte virksomst i Sagen mod Manerne. Han fik hidset Herredsprovsten, hos hvem han var bleven Kapellan, saa han anklagede Hr. Lauritz for Biskoppen¹).

Sagen for Landsretten indledes saaledes: »Tingsvidner, Proces og Dom-Slutning imod Præsten og menige Indbyg-

gere paa Fæøe for Trolddom og deslige Ting, som de var beskyldte for 1665. — Stygge Høegh til Giorslev, Landsdommer over Laaland og Falster, gør vitterligt, at Aar 1665, Onsdagen den 26. April paa Laalandsfar Landsting, var skikket hæderlig og vellærd Mand, Hr. Lauritz Hansen, Sognepræst paa Fæøe, item menige Fæøe Indbyggere og i Særdeleshed Niels Jørgensen, Rasmus Snedker, Oluf Jeppesen og Peder Jeppesen«.

— »Det begyndte med en Sladder, som en Lollik, Jens Skinder, foregiver, forleden om Mortensdagstide for et Aar siden, at han skal have hørt og fortalt videre, mens han og hans Stifdatter Anna laa ved Stranden ved Kragenæs ovre paa Lollandssiden og snakkede med Rasmus Snedker paa Fæøe om Hr. Lauritz Hansen, Niels Jørgensen og de andre Mænd paa Fæøe angaaende de Mosegrises Fordrivelse«. Men Rasmus Snedker sværger nu, at derom har han aldrig talt. Jo, han skulde have sagt, »at der var bygget et Baal paa Fæøe i Fandens Navn, og de havde en Maner der hos sig paa Landet (d.e.: Øen), som de vilde kaste paa Ilden, da Maningen ikke hjalp; de havde ofret 3 Smuler Brød i Fandens Navn ved en anden Maner; de havde gravet Brød ned i Jorden sammen med noget rødt noget, en Tingest, som kunde være Skallen af en Pommerans. — Han skulde ogsaa have sagt til dem, at Oluf Jeppesen og hans Hustru skulde have bandet Præsten, Hr. Lauritz, og sagt, at han var første Aarsag til den Trolddom«. — Alle de sigtede forsikrede, at »det var Løgn alt sammen; han havde dennem saadant løgnagtigen paasagt for en Tvistighed, der var imellem dem og hannem«.

Præsten og Fejð Mænd havde anlagt Kontrasag »mod mange Folk i Nakskov, som havde sladret ondt om dem, mod Hr. Gert Eriksen, nu Sognepræst til Kettinge, mod en anden Præst, Hr. Søfren Jensen paa Askø og mod Provsten, Hr. Jacob Clausen, som skulde have søgt og eftertragtet, hvorledes han kunde hidse og opirre Almuen paa Fejð imod deres Sognepræst, Hr. Lauritz, ligesom han var et ugudeligt Menneske og stort Afguderi skulde have begaaet, hvad han af Had og ingen retmæssig Aarsag havde antændt«. — Hr.

Lauritz havde været for en Provsteret og var midlertidig suspenderet fra sit Embede; Dommen var gaaet til Højsteret, som havde afvist Sagen, fordi den var for svagt underbygget, og henvist den til ny Vidneførsel og Dom for Landstinget.

Højsteretsafvisningen skete den 8. Juli 1664; dens Slutning lyder: »Efterdi Processen i denne Sag er i adskillige Maader ej efter Landsloven ført, og Gerningerne i sig selv ikke er bevist, bør Sagen komme for sin tilbørlige Underdommer igen«.

— Sagen her for Landstinget er ogsaa efter nutidigt Skøn yderst forvirret fremstillet og saa unødigt vidtløftig, at vi maa nøjes med de mest talende Vidnesbyrd og stille dem paa rette Plads, saa der bliver nogen Mening i det.

Mens Hr. Lauritz som suspenderet surmulede i sin Præstegaard, var netop hans bitre Fjende, Hr. Gert Eriksen, bleven anbragt her som Præst i hans Sted. Hr. Lauritz Hansens Herredsbroder og Nabo, Præsten paa Askø, Hr. Søfren Jenssøn, vidnede mod ham: »Udi forleden Aar 1662 i Efterhøsten, der jeg var overrejt til Fæøe mit Ærinde at forrette, da gik der Ord og Tale paa Landet (d.e.: Øen), at den Mand, som var kommen til dennem, at skulle fordrive deres Mosegrise, skulde købe nye Potter og andet, hvad han skulde bruge dertil, i Fandens Navn. Der jeg saadant formærkede, formanede jeg Hr. Lauritz broderligen, at han ikke skulde samtykke saadan Handel, men hellere afraade sin Menighed fra saadan Bedragere, at de ikke skulde opvække og føre Guds og Øvrighedens Straf over dennem, men min venlige og broderlige Paamindelse blev ikke vel optagen«. — Hr. Lauritz's Sagfører bad Askøpræsten om at opgive Navnene paa sine Hjemmelmænd, »men han kendte ikke Navnene paa de Personer, som havde fortalt ham om Sagen, ej heller kendte han dem af Ansigt«. — — »Og Hr. Lauritz selv stod frem og svor sin højeste Æd paa, at han aldrig ved, at Hr. Søfren haver haft saadanne Ord til hannem i et Hus eller givet saadan Formaning til hannem«. — Nu fremstod Hr. Gert Eriksen og vidnede: »Imidlertid at jeg var paa Fæøe at forrette Gudstjeneste i Hr. Lauritz's Suspension efter

Provstens Befaling, da en Formiddag kom en stor Del af Fæøe Indbyggere fra Hr. Lauritz's Hus og begærede af mig, at jeg paa deres Vegne vilde gaa beskikkelsesvis til Hr. Lauritz, hvorføre jeg undskyldte mig, helst efterdi at jeg med Kalk og Disk var gangen ud af Fogeden Jens Zachriesens Hus at betjene et svagt Menneske, som laa paa sin Sotteseng. De begærede derfor yderligere af mig, at jeg med en Skrivelse til Provsten, Hr. Jacob Claussøn, vilde være dem befordrerlig, at han vilde kende dem nogen gode Raad, at de til hemmelig Absolution (Skriftemaal) kunde blive annammede (Øen var sat i et Slags Band, mens Sagen stod paa, saa der ikke fandt Skriftemaal og Altergang Sted), hvorpaa jeg svarede, at jeg lidet vilde betænke mig og gerne tjene dennem i alle kristelige mulige Maader; men efter at jeg havde forrettet mit Embede med det syge Menneske og holdt Maaltid med den Dannemand, Fogeden Jens Zachriesen, gik jeg ned til Vesterby og bød mig selv til at følge over (til Provsten paa Lolland) med dennem, dersom de vilde forskaffe mig frit over til Provstens Hus, hvilket de gerne samtykte og syntes at være glade for; blev derfor tagen en Dannemand af hver By (Østerby og Vesterby), som skulde følge mig, nemlig Thorkild (Terkel) Nielssøn og Ole Jørgenssøn. — Men, som vi mod Aften kom til Provstens Hus i hans Fraværelse, frygtede vi vel, at vor Rejse skulde vare noget, fordi han ej var til Stede, men han dog efter en halv Time kom hjem, og hans kære Hustru forkyndede hannem min og de tvende Fæøemænds Nærværelse. Da spurgte han ligesom med Forundring, hvad vi nu vilde bestille der; men der han kom i Stuen, fulgtes jeg straks med hannem i Kammerset og gav hannem vores Ærinde til Kende, nemlig, at de maatte annammes til Sakramentet, hvorpaa han svarede, at han ej vidste, ved hvad Middel det kunde ske, men vilde dog selv tale med Mændene den næste Dags Morgen, men som de blev fordret ned i hans Studerekammer, og han fornåm af dennem, at det var deres Begæring at forhjælpes til hemmelig Absolution, sagde han, at han forstod det ikke at kunne ske, medmindre at enten Dommen, som var gangen i Nykøbing (Provsteretsdommen), blev underkendt eller og til Hove

(d.e.: til Kongen) derom suppliceredes (blev ansøgt), hvorpaa de svarede, at de var vel tilfreds dermed, og bl. a. sagde: »Gud bedre os arme Mænd, at vi er komne i denne Viderværdighed!« Og de foregav derhos, at de havde maaske været saadant foruden, hvis Hr. Lauritz Hansen ikke havde været (det var netop Gert Eriksens Ord og stadige Tanke); men der de skulde til at forklare det, at de havde hørt af Niels Jørgensen, hvorledes Hr. Lauritz en Bededag formandede Almuen, at de skulde blive til Stede efter Prædiken, og der Gudstjenesten var til Ende, skal han være gangen ud til Menigheden (paa Kirkegaarden) og føreholdet dennem om den store Plage, som de var straffede med, af de Mosegrise, og hvad der skulde søges derimod, hvortil den Dannemand Niels Jørgensen skal have svaret: »Det er bedst, Hr. Lauritz, at vi beder Gud om Naade, saa kan han, som haver lagt os Plagen paa, tage den fra os igen«. Hvortil Hr. Lauritz svarede: »Niels, hvor er I nu bleven saa hellig! Tænk I, at Gud kommer ned af Himmelen og gør »Miraculer« som i gamle Dage? Nej, der maa Raad til Guds Raad«. — Men som Provsten taledede atter om Supplikation (Ansøgning), gik Mændene op i Stuen af Kammerset tillige med mig, og disimidlertid konciperede (opsatte) Provsten selv en Supplikation til Hans kongelige Majestæt, og der den var forfærdiget, blev vi fordret ned i Kammerset igen, og Provsten læste Supplikationen for os; der det var sket, sagde de tvende Mænd af Fæøe, at de intet kunde gøre derved eller samtykke noget derudi, førend de havde raadført sig med deres andre Sognemænd, begærede derfor, at de maatte faa samme Konzept eller en Kopi deraf med sig, hvilket og blev bevilget og samtykt, og samme Konzept tog jeg med mig til Landet, og er det den samme, som her for Retten er fremlagt. Og tillod Provsten Hr. Gert at annamme Kvindfolk, unge Folk og syge Mennesker samt dem, som kunde bevise sig ikke at have været til Stede, da Gerningen skete, til Alterens Sakramente. — Ydermere vidnede Hr. Gert, at Hr. Jacob sagde til de tvende Mænd i den Mening (d.e.: om-trent som saa): »Rammer Eders eget Bedste, og sætter Eder ikke i Fare for andre, og lader den have Skyld, som haver

Skyld«. (Hr. Lauritz!) — Item (ligeledes) bekendte Hr. Gert, at han havde Mændene forsamlet efter deres oplagte Raad i Baaden, medens de sejlede hjem til Fæøe, i begge Byer og oplæste for dennem den Koncept, om de saa vilde have den og den underskrive, hvortil de svarede, at de vilde tage det i Betænkning.

Siden, da jeg rejste bort af Landet (d. v. s. da Hr. Gert Eriksen fik Sognekald i Kettinge) og nogle af Mændene ginge med hannem over Isen for Fares Skyld, da bad Jørgen Jørgensen hannem, at han maatte faa samme Koncept, hvilken han og overlod hannem.

Endvidere vidnede Hr. Gert, at han ej hørte flere Klagemaal, ej hellere kan ihukomme, at de tvende Mænd taled om Hr. Lauritz videre, end omtalt er i denne indstævned Sag«.

Den Supplik (Ansøgning), som Provsten skrev til Kongen i Bøndernes Navn, lyder saaledes:

»Vi fattige (stakkels), enfoldige Folk haver været for et Aar siden eller to saa højt plaget, at vor Plage maa kaldes en ægyptisk Plage; thi Sjørøtter, som vi kalder Mosegrise, haver undergravet vore Agre og Eng og derved fordærvet os Korn og Kaal, ja, de haver ikke skaanet vore Kornlader og Madskabe, saa Gud sig endnu over os forbarme! Saa er der paa vores Land vel brugt Midler en Gang og anden Gang, først af en i Laaland boendes, som selv ankom og bød sig til at rejse til Sælland, hvor han kendte en, som hannem skulde undervise og lære sligt Utøj at fordrive, og hannem da til Rejsen blev givet af hver Mand 8 Skilling danske. Siden kom han igen og sagde, at han havde lært en syndelig Maade at bruge dertil af en Degn i Sælland, som var at anrette et Baal af en ny Potte med noget Svovl og noget Hvidt, som skulde dertil af andet Stof; saa skulde de syde og stege nogle af Mosegrisene; derved skulde alle de andre Mosegrise komme og løbe selv ind i Baalet. — Dette blev prøvet paa en Odde ud fra Landet, som kaldes Skalø. Om den Bedrager brugte noget andet Middel eller Manér dertil, det hørte og fornåm ingen af os; om han og var paa Apoteket i Naskov og begærede til Købs, hvad han dertil skulde

bruge, i den onde Mands Navn, det er os alle uvitterligt. Men mange adskillige Folk, som synes os at være forstandige, sagde os, at sligt kunde være naturligt og lovligt, hvorfor vi og i vor Nød brugte det, som vi mente lovligt at være.

Den anden Bedrager, som kom til os i samme Nød, lovede alting senere at forrette bedre i Guds Navn og aleneste nedgravede nogle Stykker Brød i Jorden, og var der ikke mange af os derhos paa den Tid, da sligt efter hans egen Bekendelse skete. Saa havde vi aldrig tænkt, at sligt havde været saa stor en Synd, som vor kære Herredsprovst forklarede os det, da han noget derefter var her og vor Kirke visiterede, og han da af vor Sognepræst, Hr. Lauritz, om sligt var underrettet, og som det syntes, da havde Hr. Lauritz sagt det noget værre for Provsten, end det skete, paa det at han kunde føre os udi Suspicion og Mistanke, for han vidste, at vi havde adskilligt at klage paa hannem for Provsten, naar vi i Kirken samledes, saa nu beklagede vi, at sligt var sket. Dersom vi havde haft en Sjælesørger, som kunde have raadført os og sagt, sligt at være Synd, saa han ikke alene tilstedede det første med Baalet, hvilket vi tænke at være vel bestilt (gjort), fordi Præsten ikke raadede derfra, men endogsaa, efterat det første fandtes at være forfængeligt (forgæves) og til ingen Fremgang, da, som Menigheden paa en Bededag gik af vor Kirke, gjorde Præsten sin Tale til dem, at der endnu vilde bruges andet Middel, om det ikke var i Dannemark at finde, man da kunde hente en fra Tyskland, hvortil en Dannemand ved Navn Niels Jørgensen svarede offentlig paa alles Vegne: »Hr. Lauritz, lad os bede Gud om Naade, som haver lagt os Plagen paa, han kan bedst hjælpe os«. Hvortil Hr. Lauritz igen svarede, som Niels Jørgensen vil det bestaa (bevidne) og mange Folk, som var til Stede og det hørte: »Niels! Hvor er I bleven nu saa hellig! Tænker I, Gud kommer nu ned af Himmelen som i fordums Tid? Der skal Raad til Guds Raad«.

At vi intet skal forbigaa, hvorledes Hr. Lauritz ellers i Fejde- og Fredstid haver været os til Besværlighed, Skade og Forargelse, hvorføre vi takker Gud og vor allernaadigste

Konning, at vi med en retsindig Sjælesørger maa blive forsynede. Og efterdi Hans kongelige Majestæt, vor allernaadigste Herre, af denne vor ydmygeligste, sandfærdige Beretning vil naadigst eragte, hvorledes vi er bedragne af den, som skulde give os de bedste Raad, da beder vi paa det underdanigste, at den maa lide, som haver Skylden, og at vi, som aldrig hørte heri nogen Gensigelse af hannem og derfor tænkte, at det var lovligt, maatte forskaanes. — Vi haaber, at vi i Tide efter vores Hjerters Længsel stedes til vores Saligheds-Middel (Sakramentet) at bruge, hvorfra vi nu en Tid lang haver været forhindrede«. — De (d.e.: Provsten) beder saa om at faa en anden Præst og slutter: »Vi beder Gud, at det maa gaa Kongen (Frederik den Tredie) og det ganske kongelige Hus vel. Eders kongelige Majestæts, vores allernaadigste Herres og Konges allerunderdanigste Undersaatter paa Fæøe«.

Kongen bøn hørte dem og befalede i Brev af 22. Oktober 1664 Biskoppen igen at lade Folkene paa Fejø annamme Sakramentet. — Paa Landstinget stod nu Fejømændene frem og protesterede kraftigt mod denne Provstens Fremstilling; de kendte den, de havde jo faaet en Kopi af den. De sagde: »Provsten haver os stævnet anlangendes nogle Ord, han i sin Stævning foregiver, at vi i hans Hus skulde have brugt og beklaget os over vores Sognepræst, Hr. Lauritz, at hvad som var sket paa Landet, havde aldrig sket, om ikke Hr. Lauritz havde været, saa er vi højlig forarsaget vores korte Erklæring paa dette Sted herimod at indstille, nemlig, at vi forundrer os højlig, at Hr. Gert Eriksøn, som var Provstens Kapellan og brugt af hannem i vor Sognepræsts Sted, saa og efter egen Erbydelse (Tilbud) lader sig bruge som et Middel til at hjælpe os sammen med den øvrige Menighed til at forlige os med Provsten, for at vi maatte annammes til Alterens Sakramente, hvilket var vores eneste Aarsag og vores eneste Hverv, hvorfor vi med hannem fulgtes og rejste over til Provsten. Sligt er os fattige Mænds Enfoldighed at misbruge. Vi gjorde ikke og kunde ikke med en god Samvittighed føre Klagemaal over vores Sognepræst, Hr. Lauritz Hansøn, thi vi aldrig vidste nogen utilbørlig Handel

at være sket, hvorfors vi enten hannem eller nogen anden af Menigheden kunde beskylde, men Provsten selv for os fremtog sin Provstebog og oplæste, hvorledes han deri havde optegnet og berettet, at saaledes havde Hr. Lauritz for hannem berettet at skulle være sket paa Fæøe med det Utøj at fordrive, hvilket kom os fremmed fore, saa vi derpaa svarede: »Dersom den Dannemand, Hr. Lauritz, haver saadant for Eder berettet, da kunde han det aldrig gøre med en god Samvittighed; vi haver aldrig saadant forrettet. De Ord, Niels Jørgensen skal have sagt paa Sognestævne, benægter vi højliggen, at vi aldrig sligt berettede, men vi skal udi Sandhed være gestændig (vedstaa), hvad vi nu haver underskrevet paa, saa vidt Sandheden deraf er os bevidst. Den 27. September 1664«.

Terkel Nielsens Bomærke X og Oluf Jørgensens Navn.

— En anden Klage mod Hr. Lauritz lød saaledes: Hr. Gert Eriksen, Terkel Nielsen fra Vesterby og Oluf Jørgensen fra Østerby havde tidligere underskrevet et Vidnesbyrd, som de to sidstnævnte Mænd nu lige saa lidt vilde vedkende sig som Provstens lange Fremstilling, — det er nok saa, at Hr. Gert havde skrevet det sortere, end de andre havde tænkt sig, eller Sagen er nok snarere den, at Præsten og Bønderne paa Fejø nu var blevne enige om rent ud at benægte alt, ogsaa hvad de tidligere havde vidnet. Den nye Klage lød saaledes: Den 18. Januar 1663 kom de fra Fejø til Bandholm paa deres Rejse til Provsten. Ved Stranden der stod Kromanden i Bandholm, Rasmus. Han pegede paa en Baad, som sejlede forbi, og spurgte, hvem det var, som sejlede der. »Vi svarede ham, at den Baad havde Præsten paa Fæøe inde«. Da sagde Rasmus: »Det vilde være godt, om den Mand laa paa Havsens Bund og ikke kom til Folk, han er en forargelig Mand for alle. For føje Tid siden kom han her op til Bandholm og vilde leje sig en Vogn; da blev det hannem svaret, at Hestene var nu paa det Sted svage, faa og smaa, thi de Svenske havde taget de bedste«. — Da svarede han: »Da var det vel, at det gik saa' til. Gud give, at nu Tyrken vilde komme snart efter«. Dette var sket under Hr. Lauritz's Suspension. Han gik ej heller i Kirke i den Tid, mens Hr. Gert var der paa Fæøe, og der de spurgte ham, hvorfor han ej

det gjorde, svarede han: »Hvis I saa en fremmed paa Eders Kvinde, vilde I da ikke blive vred?« Da skammede de sig ved hans uforskammede Svar og ublu Tale; men han sagde: »Saa gider jeg ikke se, at en fremmed gaar paa min Prædikestol«.

Altsaa, dette Klagemaal fragik Mændene ogsaa, ligesom Hr. Lauritz benægtede Sandheden af alt, hvad han var bleven beskyldt for, en Fremgangsmaade, han og alle paa Øen synes at være bleven enige om at følge, hvad der ogsaa bragte dem Held.

Hr. Lauritz sagde bl. a.: »Da endog jeg for Gud i Him-melen med en god Samvittighed er forsikret, at hverken Hr. Gert Eriksen eller nogen skal mig udi Liv, Levned, Lærdom eller i denne Sag kunnet andet end alt, kristeligt, ærligt, tilbørligt, forsvarligt er, beskylde, men den Dannemand (Hr. Gert eller Provsten?) skal erklære, efter hvis Ordre han har sammenskrevet det, som for Højesteret er fremlagt, eftersom jeg derudi i højeste Maade er angreben paa Ære, Embede og Velfærd, og som mig aldrig er eller næst Guds Hjælp skal overbevises«.

— Nu kunde Provsten nok skønne, at hans Angreb paa Hr. Lauritz Hansen var mislykkedes, og hans Slutningstale var derfor heftig, fuld af gammeltestamentlig Patos og Citater: Hr. Lauritz har virkelig overfor ham lastet sin Menighed og fortalt ham om Meningen, hvad han nu betegner som ren Snak; men det var ikke Opspind af enkelte eller noget, han selv havde fundet paa; de andre fragik nu alt, fordrejede alle deres tidligere Udsagn. En vis Jørgen Jørgensen i Vesterby har paa Nykøbing Landemode i 1663 højt svoret paa, »ja, han bad Djævelen rive hans Sjæl af hans Legeme, om der nogen Tid var anrettet Baal paa Fæøe Land til Mosegrisene at fordrive. Alle gruede, Haaret maatte styele (rejse sig) paa mange, som vidste bedre«. — Ingen kunde den falske Ed forstaa, førend vi kom ned igen af Raadhuset i Byen, at Meningen var denne: Baalet blev antændt og udbrændt paa en Odde af Landet, som kaldes »Skaldø«, fordi det Sted var omdraget med et lidet Bakkedrag, som de dog ginge over, der havde med Baalet at skaffe. Hr. Lauritz og hver, der vilde ride over paa deres Heste, ligesom man

vilde, kunde da sværge paa, at det ikke var sket paa Fæøe, ligesom Folk, der bor i Stevns Herred, kan sige, de ikke bor paa Sælland, eller hvad der sker paa Albuen, det sker ikke i Laaland«. — »De siger, jeg hader Hr. Lauritz og Landfolket paa Fæøe; Hr. Lauritz gjorde mig for min Person aldrig imod, og hvi skulde jeg nu hade Landfolket, som aldrig haver bevist mig andet end Ære og godt, uden det, at de nu uden al Aarsage vælter sig ind paa mig, som i denne Sag intet haver med dennem at bestille, men med Præsten alene«.

For at rense sig for al Mistanke fortæller han, at han skaanede Fejømændene for Udgifter, da han forgangen Aar afholdt den store Kommission, der skulde opmaale hver Mands Jord, fra at rejse derover. Han vidste, at de alle havde ens Jord og ens Landgilde, at det der var »anderledes end hos os, saa naar man vidste Beskaffenheden af een Gaard, saa vidste man om alle«. »Det gaar ud over mig og mine fattige (stakkels) moderløse, som er ene mod et helt Land (Fejø), eftersom Præsten haver nu faaet sig det ganske Land anhangig. Jeg staar endnu fast ved mine Ord, at Hr. Lauritz Hansen med allerstørste Iver og Alvor berettede mig alting herom, ligesom jeg det skrev til Bispen, saa sandt hjælpe mig Gud og hans hellige Evangelium!« — »O, Herre min Gud, som du ved, at jeg i al denne Sag toer mine Hænder i Uskyldighed, saa red og mig, din uskyldige Tjener, at dit Navn skal ikke beskæmmes!«

— Flere Vidner støttede Provsten; de erklærede, at vist var Maningen foregaaet, som det var fortalt, endogsaa, at »da Maningen dennom mislingede (mislykkedes), da vilde somme have kastet Maneren paa Ilden, og somme slog hannom med Brande. — Men de, som havde talt imod dem og siden havde været glade for, at de ikke havde været med dertil, de svor nu paa, at det hele var »Sladder og Børnepjat«.

— Dommen gik Provsten imod: »Da efter Tiltale, Gensvar og denne Sags vidtløftige Beskaffenhed, saa og, fordi Saggiveren bør efter al Ret det lovligen bevise, og den Højesteretsslutning indeholder Krav om Vidners Førelse, som kunde udi Gerningen drive den indstævnedes Sag, og ikke desmindre vedkommer alle de hidindtil indkomne Vidnesbyrd ej egentlig Hovedsagen i sig selv, men aleneste bestaar udi

Eftersnak paa andres Snak, hvoraf de første ved højeste Ed fragaar den paa deres Ord gjorde Bekendelse, da dog den, som skal vidne nogen til Skade, selv bør have egentlig Videnskab (Viden) om det, han skal bære Vidne om, og saaledes, at han haver det selv set og hørt, og ej til Vidnesbyrds Bekræftelse bruge fremmedes Øjne og Øren, — da er efter berørte med flere Omstændigheder *afsagt for Ret*, at denne Sag ej anderledes kan anses end for en Mumme (Karnevalsspøg) og løs Snak uden al nøjagtig Forklaring og Bevis, hvorføre og de mangfoldige — Sagen aleneste til Forvirring og den rette Sandhed til Undertrykkelse — sammen sankede Vidnesbyrd ikke bør eller kan holdes for saa kraftige og af den Værd, at Hr. Lauritz og Menigheden paa Fæøe dermed kan overbevises om nogen Troldviis Kundskab, langt mindre om dets afskyelige Brug. Thi bør de, og det uden videre Vidnes Førelse i denne Sag, døde og magtesløse at være og ikke komme Hr. Lauritz og Menigheden paa Fæøe til Nachdel (d.e.: tysk = Skade, det modsatte af Fordel) i nogen Maade«.

Trods denne Doms-Afvisning af Sagen maa man vistnok formode, at de, der vidnede sidst, havde Ret: Vist har Meningen fundet Sted; men da alle Øjen- og Ørenvidner, da det kneb, blev enige om at nægte, saa gik det ud over den arme Provst, som mente kun at kæmpe for Religionens Skyld, men kom til at staa til Spot og Spe for den her paa Øen vragede Hr. Gert Eriksens Skyld, der haabede her endelig at have fundet det Vaaben, hvormed han kunde fælde sin gamle Rival. Troen paa trolddomskraftige Virkninger var endnu levende baade hos Menigmand og hos gejstlige, men de mere oplyste og dannede Dommere vilde helst undgaa at have med den Slags Sager at gøre.

Note.

1) Det er en meget indviklet Sag, som den foreligger i et Haandskrift paa Kongeligt Bibliotek: Ny kongelig Samling Nr. 727. Det er en helt statelig, fint indbunden Bog paa 192 Sider; men naar man ser bort fra de mange Gentagelser, lønner det sig at følge den; de mange Enkeltheder røber mangt og meget om Livet paa den lille Ø i de gamle Tider.

Et Ægteskabsdrama paa Lolland i det 17. Aarhundrede.

Ved *Karl Olsen.*

For enhver, der beskæftiger sig med Historie, vil det være af Betydning at holde sig for Øje, at Menneskene til alle Tider har været ens, at de altid har været bevæget af de samme Lidenskaber, betaget af de samme Glæder og de samme Bekymringer; Lidenskabernes Udtryksformer har været forskellige til de forskellige Tider, men i sin Dybde er den menneskelige Natur uforanderlig; derfor er vi i Stand til at indleve os i svundne Tidens Tankegang og paa Grundlag af Datidens Beretninger klarlægge de Begivenheder, der engang har beskæftiget Menneskene.

En uvurderlig Kilde til Belysning af en svunden Tids Dagligliv er Retsprotokollerne; bag de som Regel juridisk tørre Referater af Retsforhandlinger mærker man Menneskeskæbner, de gulnede, tæt beskrevne Foliosider beretter om Menneskers Kamp for deres Ret, om Triumfer og om Nederlag. I det følgende skal der redegøres for en saadan Retssag, der foruden at aftegne to Menneskekarakterer uden noget Forsøg paa Udsmykning viser et Udsnit af Datidens Dagligliv.

For Lokalhistorien findes der især rigt Stof i disse Protokoller; hvad enten en Sag drejer sig om et Stykke Jord, en Handel eller som det i det efterfølgende er Tilfældet en ægteskabelig Strid, faar man altid et Billede af Livet paa vedkommende Egn, af hvad der optog dens Beboere og meget ofte ogsaa direkte Oplysninger om Forhold, som er ukendte i anden Forbindelse.

I Aaret 1660 ægtede Magdalena Sybilla von Pappenheim den bremiske Adelsmand Otto Josva von Korff til Oederquart

i Stift Bremen i Tyskland og Nørregaard paa Lolland¹); i Ægteskabet, der blev meget ulykkeligt, fødtes syv Børn. Korff har efter alt at dømme været en ualmindelig slet og brutal Person; det daarlige Forhold mellem Ægtefællerne kulminerede i 1670, da Korffs Mishandlinger af Hustruen antog en saadan Karakter, at hendes Frænder saa sig foranlediget til at skride ind; Sagen kom for Højesteret, Dommen faldt 1671, og i Overensstemmelse med denne blev han samme Aar deporteret til de vestindiske Øer; allerede Aaret efter vendte han imidlertid tilbage med Regeringens Tilladelse paa Hustruens Forbøn, og Ægtefællerne flyttede atter sammen. Derefter var der stille om dem i nogle Aar, indtil pludselig i 1676 Offentligheden opskræmtes ved Efterretningen om, at Korff d. 22. Januar havde myrdet sin Hustru. De nærmere Omstændigheder ved Retssagen og Mordet var følgende:

Korff var, som ovenfor nævnt, Ejer af Nørregaard Nordøst for Maribo Sø; imidlertid havde han af Tønne Juul til Thorupgaard²) omkring 1670 købt den nærliggende Engestoftegaard; da han skulde afdrage første Termin paa dette Køb, saa han sig ikke i Stand hertil og blev derfor paa Tønne Juuls Forlangende sat i Gældsarrest i København; herfra indkom han d. 30. Oktober 1670 med en Klage til Kongen over sin Hustru; denne Klage fremkom, efter at Fru Magdalena Sybillas Broder Christian von Pappenheim paa Søstereens Vegne havde udtaget Stævning mod Korff. Klagens ydre Form saavel som Indhold lader ane dens Ophavsmands uligevægtige Karakter; med Hensyn til Formen maa man dog erindre, at Korff var Tysker og sandsynligvis ikke har været det danske Sprog fuldt ud mægtig. (Klageskriftet³) lyder saaledes⁴):

»Eders kgl. M. paa det allerunderdanigste med denne min fjerde Supplikation, som en fremmed udenlands født Mand og nu Eders kgl. M. deres underdanigste tro Undersaat, at søge, og om naadigst Svar at anmode, som bede, saa ogsaa allerunderdanigst vidtløftigere tilkendegive, er jeg meget højlig forarsaget til, hvorledes jeg fattige Mand ikke alene her til Karen (Dobbelsteens⁵) en langsommelig Tid haver ligget og tæret, men ogsaa den ganske Tid forsømt mit Hus

mig og mine smaa Børn til stor Skade og Bekostning af Aarsag, at velbemeldte Tønne Juul til Thorupgaard ej vil lade sig nøje med, hvad jeg hannem efter Eders kgl. M.s over mig forhvervede Arrest til nøjagtig Forsikring haver tilbudt, som jeg allerunderdanigst udi min forrige Supplikation med videre haver ommeldt. Ej heller velbemeldte Hans Stenow fil Grimsted^e), Eders kgl. M.s oberste Lieutenant, sig ikke endnu hos mig haver indstillet med Pengene efter hans Løfte og rigtige Obligation eller derfor holder Indmaning, hvilken dog lovligen hos hannem er bleven forkyndt, hvormed jeg haver kunnet erlagt og afbetalt den første Termin hos velbemeldte Tønne Juul paa Engestoftegaards Køb, saa beder jeg ydermere allerunderdanigst Eders kgl. M. naadigst vilde lade bekomme mig en kgl. Arrest over velbemeldte Eders kgl. M.s oberste Lieutenant Hans Stenow og den at maatte holde her i Byen efter hans Haand og Forskrivning eller ogsaa merbemeldte Tønne Juul til en Forskrivning med det tilbørde indtil d. 11. Juni førstkommendes være benøjet, paa det jeg fattige Mand med mine smaa Børn ikke derover udi videre Bekostning skal geraade, men saadan en over mig erlanget Arrest af Eders kgl. M. naadigst maa blive løsgiven. Og eftersom min givne Frue sig her i Byen mig uafvidende opholder, som er Magdalena Sybilla von Pappenheim, og ligger med Tugt at sige for Eders kgl. M. udi et slemt løsagtigt Liv og Levned og er mere mulig interesseret med de ugudelige Mennesker, som skulde have villet myrde mig af et ukristeligt Forsæt i Søvnen her til Karen Dobbelseens om Natten, imens jeg holder denne Arrest, som jeg vidtløftigen haver fornømmen og ikke rettere ved, men at hun en blot Kniv, i hvad Mening kan jeg ikke vide, tog hos sig i Sengen om Aftenen det sidste hun var her. Er vis saa og kan ske med min Skytte tilforn skal have villet noget praktiseret imod mig, uanset jeg ikke i ringeste Maade ved at have given hende nogen Aarsag dertil eller kan betænke, hvorfor hun skulde have villet gøre dette eller Aarsagen dertil skulde være den Andendagsfeber, som hun er beladen med nu maa volde det, hvorfor jeg i saa Maader under denne Arrest saavel som altid allerunderdanigst som Deres Undersaat, som før

er benævnt, indflyer til Eders kgl. M.s naadigste Protektion og Schüdtz, saa og er min underdanigste Bøn og Begæring til Eders kgl. M., at jeg naadigst ogsaa maatte bekomme Arrest over hende, eller ogsaa hun at maatte stille Borgen, indtil det med Lov og Ret kan blive udført, saa og i lige Maade de andre, uanset jeg ikke saa lige kender dem, hvem de Personer skulde have været, maatte fastsættes, hvilken Forhaabning jeg underdanigst haver, som beder, maa ske af mig fattige Mand nu paa den fjerde underdanigste Supplikation af Eders kgl. M. naadigst maa blive Svar givet og meddelt. Saadan Eders kgl. M.s Naade det Gud allermægtigste visseligen igen vide at belønne og forbliver med Liv og Blod i al Underdanighed etc.«.

Dette uklare Aktstykke indeholder først Kravet om Løsladelse af Gældsarresten, og dernæst et Forlangende om at erholde Arrest over Oberstløjtnant Hans Stenow og Hustruen Magdalena Sybilla; denne er hans fjerde Klage til Kongen, de tre forudgaaende »Supplikationer«, som ikke findes bevarede, var alle forblevet ubesvarede, hvilket kan tyde paa, at Kongen (og dermed Kancelliet) ikke har taget ham alvorlig; efter alt at dømme har de tidligere Klager ikke indeholdt Beskyldninger mod Hustruen.

D. 18. November samme Aar indkom denne med en Memorial?) til Kongen dateret Nørregaard:

»Efter jeg med største Hjertesorrigten smerteligen er til Vidende vorden, at min Ægtemand og Husbond, Otto Josva von Korff, med hannem jeg nu paa tiende Aar haver levet udi ærligt Ægteskab og os desmidlertid med syv Børn af Gud velsignet, skal have for Eders kgl. M. allerunderdanigst angivet, suppliceret og mig beskyldt for utilbørlige Bedrifter med andet mere, da fordrer min Uskyldighed, Ærbarhed og adelige Stamme over saadan Angivende mig allerunderdanigst for Eders kgl. M. at beklage, og som slikt Angivende aldrig er sandfærdigt, da allerunderdanigst søger jeg bedrøvede Kvinde min allernaadigste Herres og Konges Forsvar, Redning og Beskærmelse, at hvad min Ægtemand og Husbond, Otto Josva von Korff for Eders kgl. M. underdanigst haver angivet maatte af hannem bevislig gøres, eller ogsaa

for saadan usandfærdig Angivende at straffes og lide derfor; saadan Eders kgl. M.s store Naade vil Gud allermægtigste visseligen igen belønne, og jeg forbliver udi al Underdanighed etc.«.

Dette er den krænkede Hustrus retfærdige Harme, Taalmodigheden er bristet, og hun forlanger nu: Bevis eller Straf; man kan af dette og senere Aktstykker skimte Konturerne af hendes Karakter, hun har været den taalmodige Moder og Hustru, der i Stilhed har taalt Mandens Brutalitet; først da han offentlig kaster Smuds paa hendes Ære, bliver hun den adelstolte Kvinde, der søger til Kongen for at kræve sin Ret. Klagens Stil vil maaske bringe Læseren til med Smil at mindes Holbergs uforlignelige Else Skolemesters, men man maa her vel huske, at det er Tidens Stil, og at det først er for en langt senere Tid, at der ligger et komisk Moment i de stadige dobbelte og tredobbelte Gentagelser.

Imidlertid var Korff kommet fri af Gældsarresten, efter at han havde maattet ladet Købet af Engestoftegaard gaa tilbage, sandsynligvis efter at der var ført Proces om Sagen. Kongen lod derefter en Kommission varetage Undersøgelsen af den ægteskabelig Strid; for denne Kommission blev Korff tilsagt til Forhør d. 4. Maj, men Forhøret blev først afholdt d. 15. Juli, da Korff efter sin Løsladelse var bortrejst til Tyskland for hos Landgreverne af Hessen at erholde en Anbefalingskrivelse til Kongen af Danmark. Efter Forhøret afgav han paa Kommissærenes Anmodning et Indlæg⁸⁾, der havde følgende Indhold:

»Eftersom for min ægtegivne Frue, Magdalena Sybilla von Pappenheim, hendes Broder⁹⁾ haver tagen efter Hans kgl. M.s naadigst udgangne Befaling Stævning hos velbemeldte Herrens Kommissarier d. 15. April over mig, at skulle have mødt d. 4. Maj her i København for dennem til Sagens Forhør, hvad jeg hende udi min underdanigste Supplikation sigter for, saa og hvad Stævningen selv om formelder, da for min Udrejse til Tyskland paa samme Tid ikke skete, men der jeg kom hjem igen, er paa ny berammet, og da Sagen igen som, hvor den 10. Juli skulde have været for, saa endeligen i Dag d. 15. Juli har været for, da giver jeg efter de gode Mænd,

Herrer Kommissarier deres Bøgøring til Monsieur von Pappenheim med hans Broder¹⁰) paa deres Søsters Vegne efter de angivne Poster, saa og ellers, hvad jeg kan erindre til Sagens Oplysning, saavel som deres Beskyldning og mig er foreholdet, hermed mit Svar:

I. Først hvorledes hun i mangfoldige Maader haver dulgt for mig og holdt med Folkene de kunde føre mig Skade paa, blandt andet, der vi havde en gammel Kone, hvis Navn var Else, med hendes Søn, som tjente mig for Røgter, og de slog mig af Ondskab en Staldstud med meget andet af Gris og Smaakvæg ihjel, saa ellers de havde stjaalet baade Smør og andet, og skete det paa Gaarden i Husene, formedelst jeg havde fæstet en anden i hendes Sted; der jeg straffede dem noget haardt derfor og maatte gaa fra Gaarden, løb hun¹¹) siden hen til Søholt¹²) til hendes Moder, hvor hun skal ladet falde nogle Ord om mig, som min Moder¹³) siden, der jeg kom til Søholt omtalte, spurgte mig, om jeg slet var af med gamle Else. Svarede jeg hende ja. Sagde hun: »Ja, I ved ikke Søn lille, hvad hun haver sagt for slem Ord om eder, hvilket jeg dog ikke tror«. Svarede jeg: »Da ved jeg ikke, hvad hun kan sige«. Sagde hun: »Jeg vil ikke heller være den første at sige eder det«, hvilket hun og hendes Broder, Christian von Pappenheim over Bordet med anhørte. Saa og naar der var Piger, som ikke gjorde, som de burde, og jeg kunde tale et haardt Ord til dennem eller gav dem et Slag, raadede hun dem straks til, at de skulde løbe bort, ja, og var den første, der talte til mig, om de maatte komme bort, førend de selv vilde derfra, hvorfor jeg engang haver given hende et Slag eller noget; udi hendes Skrivelse melder hun ogsaa om hendes Broder Knud Alexander von Pappenheim, hvilken et tro eller godt Svogerskab han haver bevist mig og alligevel mig ikke udi ringest Maade sagt, der jeg dog haver adspurgt hende. Fru Helvig Rosenkrantz¹⁴) i lige Maade skulde have sagt hende noget og betroet, hvor hun raader mig ej at begive mig fra København og at sælge min Øksen, dog ikke et Ord udi hendes Mund mig er sagt.

II. Hvormed jeg vilde bevise min ægtegivne Frue sig her i Byen opholder mig uvidendes: først da haver jeg fuld-

kommeligen bemærket det af Folk og ellers vidtløftigen hørt, at naar hun begav sig fra mig, opholdt hun sig alligevel nogen Tid her i Byen, saa været af en Sted til en anden om Natten her i Huset ¹⁵⁾ om Dagen i Kælderen, saa haver jeg ogsaa egentlig hørt hendes Latter, Hosten og Spytten og Husdøren Aften sildig og Morgen tidlig oplukt; jeg ogsaa haver set med mine Øjne Kvindfolk ind- og udgaa; saa skal hun ogsaa have mest opholdt sig i en Gaard i Helliggejstesstræde.

III. Hvormed jeg hendes Horelvned kan bevise, da kan jeg ikke sige af Sandhed, jeg nogen Tid tilforn, førend hun ifjor kom hertil København, skulde have fornommet dertil eller alt andet som herudi meldes mig vilde tage til nogen Behjælpning i Sagen eller af nogen Had gjorde det, men der hun kom da til København, som var sidste Gang, Pernille Jacobsdatter¹⁶⁾ var med hende, som var en Torsdag, om Mandag Nat siden er Monsieur Dibbern¹⁷⁾ kommen ind og sovet hos hende, siden og Peder Olsen, Karen Dobbelseens Karl, i Salen paa Bænken, saavel som hun selv er opstanden og gangen til dem i deres Kammer, hvilket jeg haver hørt, saavel som til andre, da laa her i Husene. Siden om Tirsdagen holdt jeg hende saadant Levned for, da lovede hun meget haardt det aldrig at gøre mere; ellers er mig og noget bevidst, som jeg for Tugt Skyld ikke vil nævne her, men om det begæres skal jeg det paa visse Steder give til Kende; og peger hun med Finger af mig baade over Bordet som ellers paa utilbørlige Steder og sætter mig Hareøren op¹⁸⁾, som de det kalder, hvor jeg vendte mig noget fra hende, hvilket i denne Dag efter hende, saa og de ved hun er en Hore, gør mine egne Folk som fremmede ligesaa. Desligeste der jeg kom hjem fra Arresten fra København, og hun samme Aften ikke havde febris, søgte hun dog ikke Seng med mig; men om anden Aften, som hun var syg, kom hun til Sengs, da er mine Folk tilgangen og krøben ind udi Vinduet saa og ellers gaaen til hende og sovet hos hende; saa og naar jeg laa i Søvn om Natten, stod hun op, tog mine Sko paa og gik ned til dennem i Ladegaarden, hvilket om Morgenen rigeligen paa Skoene kunde kendes, efterdi jeg om Dagen tilforn ikke havde været ude af Huset. Jeg og en Nat vaagnede op af Søvn, der

hun vilde op af Sengen; da jeg talte til hende, blev hun liggende. Ja, de ringeste Stoddere, der kom der til Gaarden, søgte hun Lejlighed at komme til dem; Skytten ogsaa, at skulle være Fader til det mindste Barn efter deres egen Ros, er ogsaa i alle Folks Mund; der jeg nu saadant uskikkeligt Liv og Levned fornam og saa stor Synd blev bedreven, bevægedes jeg til for saadan Bespottelse mig overgik med den Overlast og Vold, haver jeg en Aften ydermere holdt hende saadant for og gav hende nogen Slag med en Kæp, da bad hun mig om Forladelse, som Barnepigen Karen hørte. Ellers gjorde hun mangan unyttig Rejse baade til Søholt og ellers til Købstæderne, saa og naar jeg var rejst nogen Sted eller paa Jagt, blev besøgt af en og anden, mest af Præsten Hr. Jacob¹⁹⁾ og hendes Broder, men hvad de haver haft sammen, er mig uvidendes.

IV. Hvorledes hun af mig beskyldes mulig at være med de ugudelige Mennesker interesseret, som mig skulde vilde have myrdet i Søvn her til Karen Dobbelseens, da haver jeg egentlig af Folks Mund her i et Vindue til Helliggejstesstræde hørt, hvorledes en gammel Kone og ellers 2 eller 3 Bodkarle, som skulde have villet holdt mig og myrdet tilsammen. Da eftersom den samme Kvinde, som forom meldes, Else, haver spurgt mig og sagt, at dersom jeg ikke vilde give hende og Sønnen hendes og hans Løn, vilde hun søge Kongen og forklage mig, hvilket min Frues Moder mig berettet, saa ogsaa John min Tjener det samme, at hun vilde søge Peder Lauesen paa Krenkerup²⁰⁾ saavel som Amtsforvalteren Hans Hansen, saafremt jeg ikke gav dennem deres Løn, som ogsaa Bartskærsløn; haver ogsaa siden været hos Ridefogden i Nysted²¹⁾, som jeg uforvarende fik at vide, idet hendes Moder²²⁾ skrev hende et Brev til med Maren Amme, som bar det, og vilde hun ikke vise samme Brev, førend jeg tog det af hendes Hænder, som samme Ord kan ses af Fru Regitze Urne²³⁾ haver tilforn talt om men ikke, hvad det skulde være, hvilket hun vel ikke heller nægter, hvad hun haver sagt; og spurgte saa min Frue ad, hvi hun gør mig saadant uvitterlig, som samme Brev ellers om formelder, saa og Fruen vilde, jeg skulde dennem Lønnen give, da kan-

ske det kan have været samme Kone; hun ogsaa mulig ved derom mere min Frue.

V. Efter saadan Beskaffenhed, at hun ogsaa med Skytten Niels skulde have noget ondt oplagt imod mig, haver jeg ogsaa af Folk i Lolland uforvarendes hørt, jeg og det selv fuldkommelige af hannem det bemærket, hvorledes han mig efterganger og maatte have noget i Sinde, og hvor Bøssen skal være slaaet fejl, ogsaa hørt at være bleven vaad for hannem; saa og der jeg nu igen og var paa Jagt, vidste ikke andet end Hare var her hos Hundene, som de gav Hals, som dog drev fra mig, hørte jeg hans Bøsse slog fejl; der jeg saa mig om, stod han mig idelig nær, og jeg saa intet løbendes, han kunde have villet skyde efter; spurgte jeg hannem, hvor efter Bøssen slog fejl; svarede han: »Efter en Hare«; og det var en Vinterdag, Haren ikke rejser sig af sin Leje om højlys Dag, uden at han blev opdaget. Hun ogsaa selv her til Karen Dobbelsteens, der hun begav sig d. 14. Sept. fra mig noget tilforn, en Nattetid tog hun en blot Kniv med sig i Sengen; der jeg fandt Kniven, blev den borte enten i Sengen eller bag Sengen; den første Nat havde hun ogsaa noget med sig i Sengen, men jeg ved ikke, hvad det var eller i hvad Mening.

VI. Ja, mulig mig udi Mad og Drikke har været tænkt ondt til af hende og Pigerne, fordi jeg haver haft saa meget tit ondt, ellers ogsaa med Mad og Drikke omganger, saa og imod mig selv, som er en stor Synd for Gud i Himmerig og ikke for Forargelsens Skyld gider talt om.

VII. Efterdi hun haver da selv agtet umulig at skulle have villet gøre ondt imod mig, mens hun tog den blotte Kniv i Sengen med, jeg ogsaa befunden hende udi et letfærdigt Liv og Levned og holdt hende det for; ikke heller benam af hende andet end alt ondt udi hendes Skrivelse, som deraf kan erves.

VIII. Saa og de for her meldte Omstændigheder begærede jeg for Rettens Udførelse Arrest over hende, og at jeg det ikke over de andre haver været begærendes udi min underdanigste Supplikation.

IX. Er Aarsagen fordi jeg ikke saa egentlig vidste, hvem det skulde have været, undtagendes som jeg dertil fornom-

men, som er sagt. Ellers da haver hun af mig været begærendes en stor gammel Sølvkande at maatte lade gøre om til to Kander; gaar hun til og tager for 15 Rdl. deraf ungefær og lader deraf gøre en Sukkerbøsse i Nykøbing hos en Guldsmed, ved Navn Anthoni in der Grentze, mig uafvidendes og beretter saa mig, at det er den Sukkerbøsse, hendes Moder havde lovet mig og hende, og er der stukken hendes Forældres Vaaben derpaa, jeg heller ikke anderledes vidste, end der jeg vejede Sølvkanderne og spurgte hende saa ad, hvilket hun ikke heller benægtede; desligste naar jeg var nogetstede om Dagen eller forrejste, haver jeg fuldkommeligen fornømt baade hint Penges Mistelse og Brevs Bortblivelse, hvorledes hun kunde komme over Kister og Skabe, hvor hun vilde; saa og ellers forkommen og bortgiven et og andet af Huset, jeg ikke maatte vide af, saa og i andre Maader med unødlig og skændelig Breve og Ord ladet falde imod mig, som af hendes hosfølgende Breve kan ses, saa og Folkene er bevidst, om de deres Sandhed vilde sige; derimod lod hun Folkene raade, som de selv vilde, og havde de aldeles ingen Frygt for hende, Børnene fast ligesaa. Formoder derfor, de højvise Herrer Kommissarier efter Hans kgl. M.s naadigste Befaling til Hans kgl. M.s videre naadigste Anordning og Befaling til Sagens Endelighed bliver underdanigst befordret, formedelst af den store Beskæmmelse mig og mine Børn vederfares, saa og den Vold og Overlast mig i saa Maader af andre saa vel af mine egne Folk mig er overgangen, som desværre men end for meget er bevislig og aabenbar bekendt for Gud og Mennesker, saa og forhaanet og beskæmmet mig baade udi Guds Hus som ellers; for haver derfor haft saadan ulidelig og ubillig Medhandel Hans kgl. M.s de gode Herrer Kommissariers gode Paamindelse naadigste Relation til Sagens ved Rettens Udførelse videre endelig det af Hans kgl. M. og at siden maa gaa til Dom imellem os til Skilsmisse, ogsaa de andre Straf efter Hans kgl. M.s Vilje, hvilket jeg tjenstvillig beder og begærer de gode Herrer Kommissarier ubeskaaret underdanigst vilde tilkendegive paa mine Vegne, hvorpaa jeg af dennem tjenstvillig Svar er forventendes. Med forblivende etc.«.

Ligesom Korffs første Klage bærer ogsaa dette omstæn-

delige Indlæg Præget af hans forvirrede Karakter, han er mistænksom og mistroisk indtil Sygelighed, han er skinsyg og hyklerisk, han er gerrig og forfængelig, kort sagt en ualmindelig utiltalende Person. Betegnende for ham er, at han udelukkende fremsætter løse og ubeviste Paastande, hvilket i højeste Grad letter Modparten Arbejdet, idet Magdalena Sybilla eller paa hendes Vegne Broderen kan indskrænke deres Deltagelse i Proceduren til stadig at kræve Beviser.

I et Indlæg²³), dateret Pederstrup d. 7. August 1671, beretter Magdalena Sybilla, at hun atter har været Genstand for sin Husbonds Brutalitet:

»Den ukristelige, ja umiskundelige og meget ubarmhertige Medhandling, som imod mig, som var et svagt Menneſke, er øvet af den, min Ægtefællig og Forsvarer skulde været, nemlig Otto Josva von Korff, er Gud og det ganske Land bekendt, saa at jeg, som med en heftig Febris var beladen og det mestens paa en Aarstid, er om Nattetid, da jeg af samme Febris var angreben, af hannem uden nogen given Aarsag, da jeg laa paa min Seng, bleven saaledes medhandlet og tilredt, at jeg des beklageligere det ikke endnu haver forvundet, saa jeg ikke for Svagheds Skyld selv udi København kan præsentere sliĝ ukristelig Medfart min allernaadigste Arvekonge og Herre allerunderdanigst at foredrage; beder fordi allerunderdanigst, at denne min ringe Undskyldning, som Svaghed er Aarsag udi, at jeg ej selv kan møde, i Naade maatte optages, og efter at det er mig foredragen, at bemeldte Otto Josva von Korff mig meget højligen og groveligen for de gode Herrer Kommissarier skal have beskyldt og tillagt det, som han aldrig, saa sandt mig Gud og hans hellige Ord hjælpe skal, haver haft den ringeste Aarsag, medens han, naar han vil gaa til sin Samvittighed, selv med mig maa sige og bekende, at han mig sliĝt usandfærdigt og ublueligt haver paasagt og paadigtet, hvilket jeg med en god Samvittighed sandfærdig kan bekræfte, hvorfor han og (det jeg ej paativler) erlanger sin Løn andre til Eksempel og Afsky, og allerunderdanigst begærer denne min korte og ringe dog sandfærdige Erklæring, som jeg ikke selv for Svaghed og formedelst hans Tilredelse kan møde i Retten, i Naade

maatte anses, som er i sig selv sandfærdig, saa sandt hjælpe mig Gud«.

D. 18. August besvarer Christian von Pappenheim i et Indlæg²⁴) paa Søsterens Vegne Korffs Klagepunkter ved Punkt for Punkt at forlange Beviser. Saavel hans som Søsterens Indlæg røber, hvor pinlig berørt Familien er ved, at Sagen er kommet frem for Offentligheden:

»Allernaadigste Herre og Konge. Saasom et Menneske uden Ære er levende død, og Recessen derfor skatterer Ære og Liv lige højt, saa haver Gud, Retten, al Ærbarhed og Naturen forpligtet ærlige Folk deres Ære lige højt ved Livet at forsvare, og med hvad for stor Taalmodighed vor kære Moder og vi hendes Børn haver i nogen Aar maattet tilse, høre og fornemme vor kære Søsters, Magdalena Sybilla von Pappenheims sørgelige Tilstand i sit Ægteskab med Otto Josva von Korff, er Gud allermægtigste og det hele Land bekendt og mange adelige og fornemme Folk med os kondoleret; haver ogsaa slig usømmelig Medfart forsmertede, hvis ikke Otto Josva von Korff haver bemeldte vor Søster for Eders kgl. M. vor allernaadigste Arveherre og Konge selv skriftlig med egen Haand angivet, sigtet og beskyldt for højeste misdædigste Gerninger som Hor, Mord og andre Utilbørligheder, som hans Supplikation d. 30. Oktober²⁵) afvigte indeholder, det derved ikke ladet forblive, men herfra København af Eders kgl. M.s Arrest sig begivet og forrejst til Lolland, der vor Søster sin Ægtehustru paa tyransk Maade medhandlet, slaget og forjaget, saa hun næppe med Livet er undkommen og vel aldrig her i Verden forvinder, som desværre det hele Land er bekendt, hvorfor vi som hendes kødelige Brødre haver da endeligen og højligten været tiltrængt vor som eneste Søsters adelig Stand og Ære at tage i Forsvar, og efter allerunderdanigste Klage og Ansøgning haver Eders kgl. M. allernaadigst ladet sig behage Sagen at forhøre til allerunderdanigste Relation, hvor bemeldte Otto Josva von Korff haver erskæmmet og da ikke mindre men langt mere offentlig baade skriftlig og mundtlig sin Angivelse for Eders kgl. M. været gestendig og derforuden hende paa ny for Hor, Mord og Tyveri med mere utilbørligt tillagt

og beskyldt og det saa højt og stadig, at han haver til Bekræftelse derfor begæret og paastaaet Ægteskabs Adskillelse; nu som vi er for Gud allermægtigste i saa og for Eders kgl. M.s vor allernaadigste Arvekonges og Herres Aasyn og for al den ærbar Verden forsikret, at Otto Josva von Korff slig Beskyldninger mod vor Søster aldrig skal kunne bevise, da er paa vor kære Moders samt vor bedrøvede og af sin egen Ægtemand forladte Søsters og vor ganske Families Vegne vor allerunderdanigste Bøn og Begæring, at Otto Josva von Korff nu maa blive tilholdt saadanne hans tillagte Beskyldninger at bevise eller og tilbørligen at straffes.

I. Hvad der haver foraarsaget hannem saadant for Eders kgl. M. at angive.

II. Hvormed han kan bevise, at hans ægtegivne Frue sig her i Byen hannem uafvidendes her haver opholdt.

III. At han beskylder hende egentlig paa sin Ære og siger, at hun ligger med Tugt og Ære at sige for Eders kgl. M. udi et slemt løsagtigt Liv og Levned, at han beviser Tiden, Steden, Maaden og Personen.

IV. Beskyldte vor Søster at være interesseret med de ugudelige Mennesker, som hannem vilde have myrdet udi Søvnne, hvilket han aldrig kan bevise.

V. At vor Søster af et ukristeligt Forsæt til Karen Dobbelsteens om Natten skal have haft hos sig en blot Kniv, hvorfor han haver baaret Livsfare og siger, det er vist, det han dog aldrig kan bevise, at han nogen Livsfare havde sig af sin ægtegivne Frue at formode, som hannem dog af yderste Formue med al Ære og Skyldighed opvartet og beegnet.

VI. Vor Søster beskyldes, at hun tilforn med hans Skytte skulde have villet noget imod hannem praktiseret, hvilket han dog aldrig i ringeste Maade kan bevise.

VII. Begærer Otto Josva von Korff Arrest paa vor Søsters Person, hvad hannem dertil haver foraarsaget, at han det beviser.

VIII. Regner han vor Søster lig med andre Personer, som han saa lige ikke kender, som han hos Eders kgl. M. allerunderdanigst søger at fastsætte.

Hvilke Beskyldninger er af Eders kgl. M.s allernaadigst deputerede Kommissarier efter deres derom allerunderdanigst gjorte Relation videre at se og erfare, thi vil jeg paa min kære Moders og ganske Families Vegne allerunderdanigst formode, at bemeldte Otto Josva von Korff, efterdi han slige hans meget grove Angivelse og Beskyldninger aldrig kan bevise, saaledes haver handlet, overtraadt og misbrugt sin Ægteskabs Tro og Løfte, at vor Søster Magdalena Sybilla von Pappenheim efter hendes saavel som hans underdanigste Begæring paa begge Sider efter Guds og alle ukristelige Love bør fra hans Ægteskab at separeres og fri at være og min Søster, hvad hun selv haver bragt med i Boen til sig og sine smaa Børns Ophold og Fremtarv nyde, det være sig Guld, Sølv, Mobilier og Gældsbreve eller i Steden deres Værdi, om noget deraf var forkommen, og velbemeldte Otto Josva von Korff maa stille nøjagtig Borgen eller selv Borgen blive, aldrig noget ondt eller Ulykke enten hende eller min Fru Moder at tilføje; thi hvis det ikke allernaadigst vorder anset, og han kommer paa fri Fod dertil Landet igen, kan hverken min Søster eller min Moder nogen Time for Ulykke være sikker eller forvarede, hvorfor jeg i dybeste Underdanighed indflyer til Eders M.s naadigste Protektion og Beskærmelse, paa det vor Søster og Familie for hannem kan være uden videre Mølest, og han for sine grove utilbørlige Beskyldninger mod sin adelige Ære og Ægteskabsed at straffes, som det Eders kgl. M.s naadigste Dom allerunderdanigst ervarter«.

Endelig gør Korff d. 17. August et Forsøg paa at føre Bevis for sine Beskyldninger mod Hustruen²⁰⁾:

»Eftersom paa Hans kgl. M.s naadigst udgaaede Befaling d. 4. April 1671 de højjædle og velvise Herrer Kommissarier d. 15. Juli, der jeg mig underdanigst indstillede, haver forhørt denne Sag imellem mig og min Frue Magdalena Sybilla von Pappenheim og siden d. 17. dito overgivet mit Indlæg eller Svar paa, hvad jeg da kunde erindre mig til bemeldte Herrer Kommissarier og nu efter Hans kgl. M.s naadigste videre Resolution og udgivne Stævning d. 8. August for den Højeste Ret Sagen er indstævnet, saa meldes fremdeles der-

hos udi dette mit Indlæg, hvad jeg mig tilforn ikke kunde da saa lige erindre paa foreholdte Poster og nu siden noget deraf er sket, jeg ikke rettere ved, og haver Kammerherre Bucks Frue, Fru Anne Sophie Arentfeldt²⁷) sagt mig (som dog var før), hvorledes det var udi Folks Mund, min Frue at skulle have ligget i med min Skytte; saa og Fru Dorethe Lykke²⁸) adspurgt mig, om det var sandt, Folk sagde, det hun laa i med hannem; desligeste der de foromnævnte var inde paa Salen og sov hos min Frue, tykkes mig, hvorledes jeg hørte nogen Ord, som jeg nu kan mindes, nemlig: sagde ogsaa fort, og en sagde: Hanrej, og var det ligesom, de havde haft Lys hos dem, uden saa var der kunde have gaaet nogen med Fakkell paa Gaden²⁹); og rørte der nogen ved mig, men i hvad Mening kan jeg ikke sige, og mulig mere havde været til at observere, dersom man havde turdet røre sig eller se ret op. Gjørrel Ewert Wiltfang³⁰) ogsaa derom vel skal være bevidst, og de der var inde hos hende, som jeg vidtløftigen erfarede, dersom de vilde sige deres Sandhed derom. Ellers erindrer jeg ogsaa, hvorledes der var to Nøgler til Salsdøren, som min Frue selv viste mig, og var det ikke samme Nøgle her endnu findes i Døren. Peder, Karen Dobbelseens Tjener, ogsaa en Nat hentede Lysestagen udaf Salen, som jeg selv adspurgte hannem saa og hørte af andre, hvor hun skulde have været over til en Hørkræmmers lige over for Karen Dobbelseens og kørt paa Gaden nogle Gange her i lukket Vogn og ellers ogsaa hørt hende nu paa ny igen hendes Hosten og Spytten med Latter her nedentil Karen Dobbelseens, medmindre nogen anden har gjort det efter hende mig dermed at forføre. Mens det dennem nu er bevist, saa haver hun ogsaa været oppe af Sengen, og hørte jeg, hvorledes det pikkede paa Døren, og Døren blev oplukt, og de er gangen ind til hverandre. Saa skal hun ogsaa have bortgiven nogen Dynevaar mig uafvidendes. Som hun da ogsaa med saadant forargeligt Liv og Levned ikke alene mig højlig til dette, saavel som før bemeldt er, bleven foraarsaget, men ogsaa stor Synd for Gud begaaet, saavel som mig og mine Børn til stor Beskæmmelse og Vanære, ja hendes egen Venner og Slægt til liden Glæde, formoder derunderdanigst

jeg hende efter saadan Beskaffenhed ikke aleneste maa være frikendt og adskilt, men ogsaa hvad Midler der kan findes, i hvad som helst det være kan eller hendes Børn i Fremtiden tilfalde kunde, at blive mit og mine Børns, som hun dog ilde vilde forestaa, ogsaa underdanigst formener, hun ikke der- efter anstillet sig at burde have videre end til hendes Op- hold; eller jeg enten begærer at lade nogen af de umyndige hos hende formedelst saadant Levned, hvilket alt sammen underdanigst indstilles til Hans kgl. M.s Betænkning, saavel- som, hvad Straf hun skal være undergivet for saadan Falsk- hed, hun imod mig sin Ægtemand haver øvet. I lige Maade siden jeg for Hans kgl. M.s forordnede Kommissarier var mødt til Forhør er min Svoger Christian von Pappenheim en Dag, som var d. 26. Juli paa en Onsdag, kommet her til Karen Dobbelsteens i mit Logi med nogle andre Herremænd, som berettes være 2 af de Kaaser, hvilke jeg dog ikke ken- der, Hans Lindenow og Jørgen Urne³¹) var ogsaa med og havende for hendes Skyld trakteret mig meget ilde, som mange Folk er bevidst, og gjort mig offentlig Vold og Over- last og saaledes tilredet mig med Kaarder, Kæp og ellers, saa jeg det endnu finder og erkender og bliver til Syne, mens jeg lever, deraf jeg ikke endnu er kommen tilpas igen, der ud over jeg og samme Tid er bleven bestjaalet, af hvem ved jeg ikke, hvilket jeg underdanigst Eders kgl. M. hermed for Retten vil tilkendegive, og som jeg endnu er under Bart- skærs Haand underdanigst bedendes, eftersom jeg er ene og tilmed fremmed mig i saa Maader ej understaar noget imod dennem saadant at udføre, ikke heller kunnet forbigaa saadan uførlig Medfart Eders kgl. M. underdanigst at til- kendegive, og som Hans kgl. M. godt findes paa, hvad Maade mig fattige Mand for saadan Gevalt kunde ske Satisfaktion at straffe dennem, saa og jeg herefter kunde være i Fred for saadan hendes Anhængere og Medhold, og jeg siden efter Højeste Rets afsagte Dom at maatte give mig, hvor jeg selv lyster, formedelst mine smaa Børns Opfostring og min Husholdnings Skyld; hvad den kgl. Arrest sig anbe- langer Stævningen, da ved hver Mand, at jeg den her i Byen paa en atten Maaneders Tid underdanigst haver holdt,

og den ikke for den Skyld kvitteret, som de derudi foregiver; men snarere til Sagens Endelighed og min ringe Husholdning ikke at forsømme, og eftersom jeg ganske ingen Svar paa tre eller fire Supplikationer til Hans kgl. M. i Underdanighed anholdet af Sekretærer skulde kunne erlange, da er jeg bleven foraarsaget efter jeg Gaarden igen paa de Konditioner min Beskikkelse ommeldte havde til Tønne Juul afstaaet at udrejse til Tyskland, der hos de fyrstelige Durchlautigheder Landgreverne af Hessen³²) at anholde om deres Rekommendationsskrivelser til Hans kgl. M. formedelst mit underdanigste Anhold som en Fremmed her udi Riget hos Hans kgl. M. underdanigst rekommenderet at vorde og Svar at erlange, hvilket de højbaarne fyrstelige Durchlautigheder mig ogsaa naadigst meddelt haver, der foruden haver Tønne Juul Gaarden igen efter ergaaende Dom mig til største Skade antaget og bemægtiget, som af hosføjede mig tilskikkede Missive naadigst kan ses og fornemmes, saa jeg derfor underdanigst formoder deres Angivende ej at kunne komme mig til nogen Hinder eller Skade, og eftersom jeg er fremmed og snart synes at være ganske ene udi Sagen, formedelst jeg ikke nu i Retten kan fremføre Vidnesbyrdene efter Loven, hvilke synes at holde med hende, fordi mig ogsaa er bleven nægtet at give beskreven, hvad de for mig tilforn haver sagt og dennem ellers er bevist, eller jeg af nogen andre det tør begære, formedelst jeg ved de holder med; jeg ogsaa har været udrejst, som før er meldt, jeg og ikke haver nogen Svar paa min Supplikation derom bekommet, ej heller nu nogen haft, som Sagen paa mine Vegne kunde agere da efter denne og anden Beskaffenhed, saa og foromrørte Sagens Omstændigheder og i saa Maader passerede, som de selv ikke kan nægte, jeg underdanigst formoder at maatte nyde Ret og Eders kgl. M.s og højeste Rets Dom, saa jeg fattige Mand af mine smaa Børns og liden Husholdnings Forsømmelse ikke længer fraholdes eller i større Bekostning og Udgifter, som jeg nu over et Aars Tid haver haft, bringes, hvilket jeg underdanigst forhaaber, og forbliver etc.«.

Hans Bevisførelse var overordentlig svag, paa intet Punkt

lykkedes det ham afgørende at sætte Plet paa Hustruens Ære. Højeste Rets Dom³³) tog da ogsaa paa ethvert Punkt Afstand fra hans Sigtelser, idet den kom til at lyde saaledes:

»Uanset Otto Josva von Korff med sit meget ukristelige Forhold og aldeles ugrundede Liv og Ære angaaende Beskyldninger imod sin Ægtefællig Magdalena Sybilla von Pappenheim haver fortjent allerhøjeste Straf, ikke des mindre haver Hans kgl. M. af kgl. Naade samme Straf der formildet, at Otto Josva von Korff skal rømme Hans kgl. M.s Kongeriger og Fyrstendømmer og Grevskaber og under Æres og Livs Fortabelse sig aldrig der igen lade finde, og skal al den beholden Formue og Løsøre, som han med Fru Magdalena Sybilla bekommet haver, rigtig registreres og hende til egen og samtlige hendes Børns Fremtarv leveres, hvorimod Otto Josva von Korff skal gives noget til nødtørftig Underholdning, indtil han paa de beskikkede Steder uden for Hans kgl. M.s Riger og Fyrstendømmer og Grevskaber ankommer«.

Efter Dommens Afsigelse hensad Korff under Bevogtning i Karen Dobbelseens Gæstgivergaard, hvor han ogsaa havde opholdt sig, da han var Gældsfaenge; den 19. Oktober blev han deporteret til Vestindien.

Magdalena Sybilla maa imidlertid have faaet Medlidenskab med Korff, i alt Fald hengik der ikke et Aar, før han paa hendes Bøn med kongeligt Lejde vendte tilbage til Danmark. I et aabent Brev³⁴) af 21. Oktober 1672 hedder det:

»Gøre alle vitterlig, at eftersom Fru Magdalena Sybilla von Pappenheim for os allerunderdanigst haver ladet andrage, hvorledes hendes Mand Otto Josva von Korff, som Anno 1671 formedelst sit ukristelige Forhold imod hende af vore Riger og Lande er bleven forvist og til Vestindien udskikket, derfra igen efter meget imidlertid ustandne Ondskab være tilbage kommen og sig paa Nørregaard i vort Land Lolland lade finde, hvor han udi Kraft af den vor Højeste Rets over hannem i bemeldte Aar ergangne Dom til videre vor allernaadigste Resolution udi Arrest skal fast være anholden. Og hun nu i Henseende til deres fælles uopfødte Børns Bedste og Fremtarv og paa hans bevægelige Løfter, at han kristeligen og vel herefter med hende vil leve om vor aller-

naadigste Oprejsning og Pardon for hannem kunde erlanges, selv er allerunderdanigst anholden, at bemeldte Dom ej maa være hannem hinderlig, at han jo igen sin Fred og sikker Lejde i vore Riger og Lande maa bekomme, her bygge og bo, og at de fremdeles som Ægtefolk maa med hinanden samleve; da haver vi efter saadan Beskaffenhed af synderlig kgl. Naade og Mildhed og paa bemeldte Otto Josva von Korffs hans egen Hustrus herom allerunderdanigste Ansøgning og Begæring samt hans Kærligheds, Fyrstens af Holstens³⁵) (Forskrivelse (hannem denne Gang allernaadigst skænket og forundt og hermed skænker og forunder sikker Fred og Lejde overalt udi vore Riger og Lande og derhos tillader, at han sig igen hos sin Hustru utiltalt maa opholde, og at de begge fri og ubehindrede hos hverandre maa forblive, saaledes at merommeldte vor Højeste Rets Dom ej skal hannem paa Ære, Liv eller Gods nu eller i Fremtiden til Hinder, Skade eller Præjudice i nogen Maade; hvorimod fornævnte Otto Josva von Korff skal være forpligtet og hermed alvorligen tilholden sin Hustru fornævnte Magdalena Sybilla tilbørligen, ustraffeligen og upaaklageligen herefter at begægne og sig heller imod enhver og i Særdeleshed imod hendes Moder, Søskende samt Paarørende Slægt og Venner, saaledes som det en ærlig, retsindig og ærekær Mand anstaar og sømmer, skikker og forholder, saafremt denne vor Oprejsning og Benaadning nogen Magt skal have, og han ej strengeligen om anderledes fornemmes derfor vil anses og straffes. Forlydende etc.«.

Samtidig instrueredes Stiftamtmanden Cornelius Lerche³⁶) i en kongelig Skrivelse³⁷), hvorledes han i Tilfælde, at Korff »sig uskikkelig begænger«, skulde forholde sig:

»Vor Naade tilforn. Vid at vi af sær kgl. Naade og Mildhed allernaadigst haver skænket og forundt Otto Josva von Korff, som formedelst sit ukristelige Forhold mod sin Hustru Fru Magdalena Sybilla von Pappenheim af vore Riger og Lande haver været forvist, sikker Fred og Lejde overalt i vore Riger, hvorimod han haver lovet og skal forpligtet være fornævnte sin Hustru tilbørligen, ustraffeligen og upaaklageligen at begægne og sig imod hendes Moder, Søskende samt

fælles Slægt og Venner og ellers alle og enhver, saaledes som det en ærlig, retsindig og ærekær Mand anstaar at skikke og forholde, hvorfor du hannem nu af hans Arrest haver at løslade; men dersom bemeldte Otto Josva von Korff sig ej, som forbemeldt er, skulde forholde, da haver du straks, naar du noget saadant formærker dig igen om hans Person paa behørig Maader at forsikre; dermed etc.«.

I de følgende tre Aar hører man intet om Ægteparret, og hvorledes Forholdet imellem dem har udviklet sig, kan ikke oplyses, da enhver Efterretning savnes; deres Samliv har dog sikkert bevaret den samme Karakter som før Korffs Deportation. I Begyndelsen af Aaret 1676 sker Katastrofen, da Korff myrder sin Hustru, antagelig i Dagene omkring d. 1. Februar; paa dette Sagens mest dramatiske Punkt begynder beklageligvis Kilderne at svigte; Stiftamtmand Lerche har i en omstændelig Memorial meddelt Kongen (Kancelliet) Mordet og Korffs Fængsling, men denne Memorial er gaaet tabt og kendes kun gennem Svaret³⁸⁾ til Lerche d. 10. Februar:

»Vor Gunst tilforn eftersom du udi din allerunderdanigste til os fremskikkede Memorial angaaende det afskyelige Mord, som Otto Josva von Korff paa sin Hustru skal have begaaet, hvorfor han ogsaa fængslet skal være anholdet, begærer at vide, hvorledes med hans Proces skal omgaaes, eftersom du formener ikke paa hans Liv uden for os og vor Højeste Ret efter de Adelstanden allernaadigst forundte Privilegier at kunne kendes, da saasom denne Otto Josva von Korff ikke naturaliseret efter Recessens³⁹⁾ klare og udtrykkelige Ord kan være delagtig udi de Adelstanden herudi Riget forundte Privilegier og Friheder, er vor allernaadigste Vilje og Befaling, at du Sagen imod bemeldte Otto Josva von Korff til Hjemting og Landsting straks lader drive og der endelig Dom over hannem som over en anden Misdæder lader hente; og saasom den Pardon, som vi ellers allernaadigst samme Korff paa hans forrige begangne onde Mædfart mod foreskrevne sin Hustru havde forundt, er saaledes restringeret, at han ved den saavel formedelst denne hans nye og forrige (som han konditionaliter blev pardoneret for) saalangt over-

gaaende Forseeelse allerede saa godt som af os er kondemneret, da saafremt Landstingsdom over ham vorder afsagt, vil vi ikke at hannem nogen videre Appel, om han den skulde begære, maa tilstedes, men at han straks derefter skal eksemplariter som en grov Misdæder og Morder lide og straffes«.

Som Supplement til denne Skrivelse modtager Lerche d. 15. April Meddelelse⁴⁰⁾ om, hvilken Henrettelsesmaade man skal benytte og Anvendelsen af Korffs efterladte Midler:

»Vor Gunst tilforn. Vor allernaadigste Vilje og Befaling er, at du efter ergangne Domsafsigelse med Eksekutionen over Otto Josva von Korff straks lader fortfare, nemlig, at han først mister Haanden og siden ved Sværdet rettes og derefter i Kristen-Jord og begraves. Og vil vi desforuden af sær kgl. Naade hans umyndige Børn hermed allernaadigst have skænket og givet, hvad Middel og Formue bemeldte von Korff sig efterladendes vorder og os med Rette bør hjemfalden at være. Hvorefter du dig allerunderdanigst haver at rette«.

Sagen mod Korff var saaledes blevet ført ved Lollands Landsting; imidlertid svigter ogsaa i dette Tilfælde Kilderne, idet Lollands Tings Dombøger for Perioden 1675—97 fattes; det er derfor udelukket nærmere at redegøre for de Omstændigheder, der førte til Mordet og Korffs Domfældelse; ej heller har det været muligt at fastslaa, naar og hvor Korffs Henrettelse har fundet Sted; dog kan man med nogen Sikkerhed antage, at den er fuldbyrdet inden d. 28. April 1676, da Kongen i en Skrivelse⁴¹⁾ af denne Dato beskikker Henning Daldorff til Øllingsø og Jørgen Lautrup af Saks-købing⁴²⁾ til Tilsynsførende med Boets Afvikling:

»Vide maa I Henning Daldorff til Øllingsø og Jørgen Lautrup i Saks-købing, at eftersom Fru Regitze Urne, afgangne Fridrich Pappenheims, hos os allerunderdanigst haver ladet ansøge og begære, at vi 2de Kommissarier allernaadigst vilde forordne, som hendes Dattermands, Otto Josva von Korffs Middel og Formue, hvilken os var hjemfalden, og vi af sær kgl. Naade hans Umyndige allernaadigst skænket og givet haver, efter rigtig gjorte Registrering til bemeldte umyndige Børn kunde udlægge. Thi er vor allernaadigste Vilje og Befaling, at I retter Eder med forderligst til en vis

Tid udi Sterbboen at lade indfinde og efter des befunden Beskaffenhed tilbørlig Indseende haver at med Skifte og Deling saavel som Gældens Afbetaling efter Lands Lov og Ret og kgl. om Gæld udgangne Forordninger forrettet vorder, saa de Umyndige derved ingen Skade tilføjes, etc.«.

Hermed ophører Efterretningerne i denne Sag; man kan kun beklage; at Kilderne paa afgørende Punkter svigter, men ud af det bevarede træder to Skikkelser, to Karakterer, der i deres Indlæg har givet sig selv, og som, selv om de ikke kan kaldes typiske for deres Tid, dog yder et Bidrag til den- nes Karakteristik.

Noter.

¹⁾ Se: Personalhistorisk Tidsskrift 2 R V 261—267. — ²⁾ *Tønne Juul* til Thaarupgaard og Søgaard 1620—1698; 1649 blev han i København gift med *Anne Cathrine Friis*, der bragte ham Gaarden Engestofte i Medgift. — ³⁾ Højesterets Dombog (H D) 1671 Litra (Lit.) B folio (fol.) 445. — ⁴⁾ Med Hensyn til Retskrivningen i dette og de følgende Aktstykker er at bemærke, at Originalernes Ortografi ikke er bibeholdt, men som Hæthed bragt i Overensstemmelse med den normerede, dog saaledes at særlig karakteristiske Former, i Tilfælde hvor Misforstaaelser er udelukket, er bevaret. — ⁵⁾ *Karen Haagesen*, Enke efter *Thomas Dobbelseen (Daabelsteen)* ejede et i Datidens København meget kendt Gæstgiveri, der var beliggende paa Amagertorv med Facade ogsaa mod Helligaandsstræde (Helliggejstesstræde). — ⁶⁾ *Hans Stenow* ell. *Steensen*, af Slægten *Steensen-Straale* til Astrup og Grimstedgaard; 1670 Oberstløjtnant i det nationale fynske Infanteriregiment; han var gift med *Ellen Urne*, en Søster til Korffs Svingermoder *Regitze Urne* (se ¹³⁾). Om det økonomiske Mellemværende, hvorom Korff taler i sit Indlæg, har intet kunnet oplyses. — ⁷⁾ H. D. 1671, Lit. B 446. — ⁸⁾ H. D. 1671, Lit. B 447. — ⁹⁾ *Knud Alexander von Pappenheim* 1645—1677; blev 1675 Kornet i den sjællandske Rostjeneste, 1676 Løjtnant og Kaptajn løjtnant; døde af Saar og Anstrengelse under Krigen mod Sverige 1675—79. — ¹⁰⁾ *Christian von Pappenheim* † ca. 1705; 1675 gift med *Anna Margrethe Quitzow*; ved Medgift og Arv kom han i Besiddelse af meget Gods, men døde fattig og forgældet. — ¹¹⁾ Gammel *Else* har vel været Tyende paa *Nørregaard*. — ¹²⁾ *Søholt* ejedes af *Knud Alexander v. P.* og var Moderens Enkesæde; ved *Knud Alexanders* Død arvede *Chr. v. P.* Godset. — ¹³⁾ Moder d. v. s. Svingermoder: *Regitze Urne* 1608—1679, gift 1632 med *Just Frederik v. Pappenheim* til Søholt; han døde 1649. — ¹⁴⁾ *Helvig Rosenkrantz* 1601—1672, ligger begravet i Nakskov; gift 1620 med *Borkard Rud* til Sæbyholm; denne døde 1649. — ¹⁵⁾ Hos *Karen Dobbelseens*. — ¹⁶⁾ Ukendt, har vel

været Pige hos *Magdalena Sibylla v. P.* — ¹⁷⁾ Ukendt, staar ikke paa Listen blandt de københavnske Borgere, der 1659 var pligtige at gaa til Volds. — ¹⁸⁾ Udtryk for Spot. — ¹⁹⁾ *Jacob Christensen Laaland* ell. *Boudelin*, Præst i Slemminge Sogn, i hvilket Nørregaard ligger; † ca. 1681. — ²⁰⁾ *Peder Lauesen paa Krenkerup* har sandsynligvis været Ridefoged paa Gaarden; Ejeren *Jørgen Rosenkrands* døde 1660 i Venedig, hvorefter Godset gik over til hans Søstre; Peder Lauesen har vel bestyret Godset. — Amstforvalter *Hans Hansen (Osten)* som 1661—1672 var Inspektør over Aalholm, Halsted Kloster og Nykøbing Amter. — ²¹⁾ Ridefogden i Nysted; dennes Identitet har ikke kunnet paavises. — ²²⁾ *Regitze Urne*, men Stedet tvivlsomt paa Grund af den uklare Skrivemaade. — ²³⁾ H. D. 1671, Lit. B fol. 453. — ²⁴⁾ Efter den indre Sammenhæng synes der at være en Unøjagtighed i Indlæggenes Datoer, idet *Korffs* Indlæg Side 5 synes at være formet som Svar paa *Magdalena Sibyllas* Indlæg af 7. og *Knud Alexanders* af 18. August; herpaa tyder ogsaa den punktvis ordnede Inddeling af saavel *Korffs* som *Knud Alexanders* Indlæg; der savnes imidlertid Midler til at udrede den nøjagtige Sammenhæng, og Indlæggenes Rækkefølge er derfor her bestemt af Dombogens Dateringer. — ²⁵⁾ Denne Supplikation er ikke bevaret. — ²⁶⁾ H. D. 1671, Lit. B fol. 454. — ²⁷⁾ *Anne Sophie Arentfeldt*, gift med *Bernt Frederik Buch*, der 1666 boede i Thisted. — ²⁸⁾ *Dorethe Lykke* kan være enten: Dorethe Helene Lykke, født 1648 og død efter 1719 — eller: *Dorte Lykke*, der levede endnu 1678 og var gift med Eggert Abildgaard; sandsynligvis dog førstnævnte. — ²⁹⁾ Teksten i disse Sætninger er som saa ofte i *Korffs* Indlæg uforstaaelige selv om Meningen ikke er til at tage fejl af! — ³⁰⁾ *Gjørrel Evert Wiltfang*; dennes Identitet har ikke kunnet paavises. — ³¹⁾ Hvem de to Kaas'er har været kan ikke med Bestemthed konstateres; men de har som de to sidstnævnte Adelsmænd sikkert været unge Officerer: *Jørgen Urne* til Sanderumgaard; 1664—70 Hofjunker hos Kronprinsen, den senere Chr. d. V., 1670 Løjtnant ved Livregimentet til Fods. Hans Farfader *Jørgen Urne* var Broder til *Regitze Urne*, *Magdalena Sibyllas* Moder. — *Hans Lindenov* var Kornet og ligeledes Hofjunker hos Kronprinsen. — ³²⁾ Der fandtes paa denne Tid 4 regerende Landgrever af Hessen; Stamfaderen til den danske Linie af Slægten *von Pappenheim*; *Georg v. P.* var Landgrev Philip af Hessens Raad paa Luthers Tid. — ³³⁾ H. D. 1671, Lit. B. fol. 457. — ³⁴⁾ Fynske Registre 9 355. — ³⁵⁾ Hertug *Christian Albrecht* af Holstein-Gottorp 1641—1694. *Korff* har sandsynligvis ogsaa indhentet en Anbefalingskrivelse fra denne. — ³⁶⁾ *Cornelius Lerche*, kgl. Raad, havde været Gesandt i Spanien, fungerede i Statskollegiet 1672—1674, Stiftamtmand over Lolland-Falster 1672, Etatsraad; død 1681. — ³⁷⁾ Fynske Tegnelser (F. T.) X, fol. 70. — ³⁸⁾ F. T. X, fol. 113. — ³⁹⁾ Rigsdagsrecessen 1536. — ⁴⁰⁾ F. T. X, fol. 118. — ⁴¹⁾ F. T. X, fol. 120. — ⁴²⁾ *Henning Daldorf* til Flügge (paa Femern), Bufendorf, Øllingsø, Højbygaard og Danstedgaard; gift med *Anna Steensen*. — *Jørgen Laurtups* Identitet har ikke kunnet konstateres.

Dagbog fra 1864

ført af *Vilh. Sidenius**).

Mand. 8. Febr. 1864. Torsd. 4de lidt op paa Formidd. saa vi allerede Fjenden begynde at røre sig baade med Artilleri og Kolonner. Vore Forposter vare slaaede tilbage fra Jagel og trukne helt tilbage til Skanserne. Kl. 10 kørte Fjendens Kanoner op paa Kongehøjen og vekslede Skud med Skanserne ved Bustorf. Det var et helt prægtigt Skuespil, Vejret klart og stille; hvis vi ikke havde været noget søvnige endnu, havde vi nok ønsket at se paa det hele Dagen. Henimod Middag flyttede et Par velrettede Granater Fjenden noget hovedkuld fra Kongehøjen, hvorefter han trak sig øster om Haddeby Nor. Herfra rettedes hele Aftenen en meget heftig Ild mod Skanserne ved Frederiksb., Slesvig og Maageøen, sidstnævnte bleve ham ikke Svar skyldig med sine langtrækkende, riflede Kanoner. Natten tilbragte vi i Skansen, alt var roligt. Fred. Morgen gik vi til Barakkerne for at faa noget varm Mad, hvortil vi saa højlig kunde trænge. Kedlerne kom i en Fart paa Ilden, og vi glædede os allerede til den varme Suppe, men ulykkeligvis faldt i det samme et Par Skud i Kæden, og den forsigtige Intendantur sørgede naturligvis for at faa Kedlen og dens kostbare Liv bragt i Sikkerhed til Isted Kro, som nok skal være deres Samlingsplads. Kl. 11 afløste vi 8. Komp. i Forværket til Nr. 11. Fjenden havde besat et Hus et godt Bøsseskud fra Skansen, Hovedfeltvagten havde han i Klosterkro, som med Lethed kunde skydes ned fra Skansen, men der frygtedes for, at vi havde en Del saarede liggende der af 21., hvorfor der besluttedes en natlig Udflugt mod den. Kl. 7 Aften udstilledes Vedetter, vi kunde tydelig høre de østerr. Poster tale sammen. De vare kun 100 Alen fra os, i Klosterkro var hele Eftermiddagen stærkt blæsende Musik go stor Lystighed i Feltvagterne. Skønt det var en bidende Kulde, kunde vi prægtig sove i Sneen; det vilde være den visse Død, naar vi laa for længe ad Gangen, hvorfor vi skiftedes til at gaa og sparke til dem, der havde ligget længst, for at de kunde komme og røre deres stivfrosne Lemmer lidt. Kl. 10 hørtes flere dumpe Brag lige oven paa hinanden, vi formodede, det var ved Mysunde.

Kl. 11 lød flere Hornsignaler fra den fjendtlige Lejr. Vagtilden slukkedes. Kl. 12 blev alle vore Poster trukken ind. Løjtn. Krøyer lod os spare paa hvad vi havde i Flaskerne, der forestod en alvorlig Gerning, vi troede naturligvis det gjaldt Klosterkro; rigtigt nok gik vi tilbage i Stedet for frem, men mente, at det var for at samle os bag Skanserne; da vi kom til disse, mærkede vi dog Uraad, de vare forladte, aabne og saa meget forstyrrede ud. I St. Dannevirke fik vi Sognefogden med som Vejviser, og først da vi havde gaaet $\frac{1}{2}$ Mil over pløjede Marker gennem Moser og Skov, erfarede vi, at det gjaldt et Tillbagetog fra Dannevirke. Vore Officerer vidste ikke Grunden, de formodede, at Stillingen var omgaaet, og opfordrede os til at anstrenge os af yderste Kræfter, før vi naaede Flensborg kunde der ikke være Tale om Standsning, hvis vi ikke inden den Tid var afskaaren. Da vi langt om længe naaede Chausseen, var den overfyldt med alle Slags Vaabenarter. Trods den store Menneskemasse hørtes kun Vognenes Rumlen; den sædvanlige Sang og Lystighed, som ellers overalt havde vedligeholdt sig trods Nattevaagen og Anstrengelser, var forstummet. Det lange Tog rykkede langsomt videre, man skulde næsten tro, det var en storartet Ligparade, naar ikke af og til en højrosted Stemme afbrød Stilheden: »Kør væk, for Satan, deroppe i 6te Batteri, eller i Grøften med den Flæskevogn«, Hestene var nemlig styrtede saa ofte i det glatte Føre, at Pisken ikke mere kunde rejse dem. En Vogn kunde standse hele Toget, der var altsaa ikke andet at gøre end adlyde Opfordringen; i Grøften kom den med Heste og samt, og den Vej gik mange. Ingen af Hestene var skærpede, hvert Øjeblik styrtede de for Kanonerne og lede frygtelig, trods den bidende Kulde kunde Skummet staa paa dem. Som Følge heraf gik Marchen yderst langsomt, for hver 100 Al., vi gik, kunde vi lægge os 5—10. $\frac{1}{2}$ Mil fra Flensborg mødte vi 17de Reg., Forstærkningsmænd klædte i islandske Trøjer og lyseblaa Kapper, de skulde danne vor Arrieregarde, og næppe havde vi naaet Byen, før vi alt hørte dem i Engagement med Fjenden. Da var Kl. 4—5, vi havde altsaa været 16—17 Timer om at gaa 6 Mil og i den Tid kun faaet vort raa Flæsk og noget Brændevin at skylle det ned med, saa mange glædede sig jo til et ordentlig Middagsmaaltid. Indkvarteringen gik hurtig for sig, Byens Borgere kom selv og bad om at faa saa mange, de kunde rumme, deres Koner kom med Kaffe og Hvedebrød til os, de græd af Ynk over os, og der var i det hele en saa stor Deltagelse, at manges skægget Kammerat fik Taarer i Øjnene derved. Jeg turde ikke rigtig gøre mig det bekvemt i Kvarteret, da Skydningen tiltog og

syntes at nærme sig. Næppe havde jeg ogsaa faaet Middagsmaden i mig, før Kavalleriet alarmerede, og straks efter lød Signalet for os. Vi marcherede ud af Sønder-Port, her var 1ste Reg. i Færd med at samle sine adspredte Levninger. Jeg talte med en af dem, der var kun 15 Md. at finde af hans Korps, ved et andet naaede de kun op til 50, en ung Officer maatte samle hele Reg. De vidste ikke, om der var flere i Live. Fjenden havde imidlertid oven paa denne Dyst trukken sig tilbage, alt var igen roligt, men vort Reg. blev dog placeret paa Chausseen Syd for Byen for at dække den uhyre Masse Trains mod et muligt natligt Overfald, hvortil der længere ud paa Aftenen viste sig Symptomer. 2 fjendtlige Kanoner var opkørte ikke langt fra os, vi skulde storme dem, men de var straks efter forsvunden. Hele Natten vandrede vi frem og tilbage paa Vejen, til alt var kommet fra Byen. Fjenden havde besat Skoven, der stødte umiddelbart til Byen, med paasat Bajonet ventede vi hvert Øjeblik hans Komme, men han udeblev, og Kl. 4 marcherede vi ud af Byen ad Sønderborg til. Denne Rejse foresvæver mig kun som en Drøm, jeg mindes kun af og til at være bleven vækket ved at styrte over en Stenbunke eller ved at rende Panden mod en Kanon eller dens Forspand, Grøfterne opfyldte med alle Slags Trains, Heste og Folk. I Graasten indkvarteredes vi; men da Komp. var bleven borte for mig, fandt jeg først i Kvarter, da det blev mørkt, hos Vægteren i Slottet, jeg fik akkurat en Kop Kaffe til Livs, da Alarmscenen fra Flensborg gentog sig. Sovende og aldeles ligegyldige ved alt, hvad der omgav os, slentrede vi videre og standsedes først i Sønderborg ved Menneskevrimlen; der blev en Masse Marodører tilbage, jeg husker paa Vejen at have haft fat paa een, hans Hoved laa paa en Sten, han bed saa haardt i sin Brødpose-rem, at jeg ikke med al Magt kunde trække den ud; jeg vilde hjælpe ham op, men han var aldeles stiv og kold, jeg tror ogsaa død. I Formiddags vaagnede jeg paa et rummeligt [Værelse], hvor vi laa sammenpakkede som Sild i en Tønde; hvorledes og naar jeg var kommen der, var mig aldeles uforklarligt, jeg var mig heller ikke bevidst at have sovet; der var dygtig koldt, og stiv i alle Lemmer var jeg, da jeg rejste mig. Naturalforplejningen gik i Dag for sig i det store, det var nødvendigt, da Sønderborg i et Nu var udtømt for Proviant ved at faa saa mange forsultne Kroppe paa een Gang. Trangen var derfor stor, og Uddelingen forekom adskillige for sen, de hjalp dem selv til Rette, og da Eksemplet engang var givet, gik det naturligvis for Alvor løs; der var en stor Del bajersk Øl, Bunden blev i en Fart slaaet ud af Tønderne med Geværkolber, det halve spildtes, Resten blev baaret

bort i Spandavis. Ikke bedre gik det Flæsketønderne, hele Sækkefulde og halve Sider paa Bajonetten falbødes for Spotpris til Byens Indvaanere, Løjtn. Bøggild, som havde Opsigt med Uddelingen, maatte forlade Valpladsen, Kapt. Magius kom til, men var nær bleven overfaldet af de drukne Artillerister; da kaldte han sin Bataillon om sig, og Orden bragtes igen til Veje. Det hele foregik uden for Kongens Vinduer. Da alt var bleven roligt, kom han ud, gik omkring og talte med os, takkede os for vor Udholdenhed, og til de saarede, som var indlagte paa Slottet, udtalte han den Trøst, at de ikke skulde se flere Kammerater svømme i Blod, i og for sig en daarlig Trøst, naar Sagen, hvorfor disse Stakler nu lede, ikke tillige blev afgjort til vor Fordel.

Tirsd. 9. Febr. indskibedes vi, 9., 19., 20. og 21de Reg. i 5—6 Dampere med Transportbaade til Fredericia. Det var et Hundevejr og blæste dygtig, jeg var saa heldig at faa Plads i Kahytten, hvorfra jeg dog senere forjagedes, da Søsysten begyndte at rase. Omtr. Kl. 5 naaede vi Fr. Kapt. var saa heldig i sine Manøvrer, at vi efter $\frac{1}{2}$ Times Forløb kunde gaa i Land; de andre var ikke saa lykkelige, mange af dem maatte tilbringe Natten paa Søen. I 6 Timer maatte vi derefter drive om i Gaderne i rygende Snefog for at blive indkvarterede, vort Natteleje var visselig ikke saa lang en Venten værd, tyve Mand laa vi hos Rebslager Michelsen i en Lade, næsten blottet for Gavl og Tag, og maatte naturligvis derfor bære os ad som i Fartorp.

Lørd. 13. Febr. I Gaar afmarch. vi 19. og 21. Reg. til Kolding, det var meget koldt, stærk Snefog; skønt Marchen kun var 3 Mil, blev der en Masse Marodører, jeg tror, det var den uvante ordentlige Levemaade, som havde voldt mange af os Kvaler i Maven. 4—5 Timer tilbragte vi i Kolding Slotsstald, inden vi indkvarteredes. Efter et Par Flytninger landede jeg hos en Vognmandsenke, Lejligheden var ikke den bedste, men vi havde Sengeklæder nok, bestaaende af Puder, Vognhwyder i alle Størrelser, Kuskekapper, Frakker, Fruentimmerklæder og gamle Hatte. Gamle Mutter sørgede saa godt som muligt for os: »I sølle Asner, a ka it nænne te I ska saadant fryes aa sult«.

Mand. 15. Febr. Forposttj. besørger dagl. af 3. Ko., 2. i Piquet i Kolding Gade, 1. i Feltvagt, 7de Ko. var ikke kommet endnu; der var altsaa 1 tilovers, og dette heldige Numer trak vi. Vor eneste Tjeneste er hver Dag 1 Deling til Kanonbedækning, det er vedvarende afskyeligt Vejr, naturligvis er de andre misundelige paa os, men det tager vi temmelig let og lever næsten bedre, end Omstændighederne tillader det, drikker Chokolade, Vin etc. Mutter gør rigtignok store

Øjne, vi ere dog ikke saa sølle, som hun troede, vi ere til sidst bleven saa lækkersultne, at Konditoren og Bageren klager over, at de ikke kunde skaffe os Kager fine nok. — Der træffes nu store Forberedelser til paa en anstændig Maade at modtage Fjenden. Broen over Kongeaaen er stærk barrikaderet med Tømmer og Espingolerne opkørte bag samme. Byens Borgere se skævt til disse ildevarslende Anstalter, de saa ihelst, vi snarest muligt rendte vor Vej, uden Modstand, da de frygte, at det skal gaa som i sidste Krig, hvilket jo ogsaa kan have Sandsynlighed. — Jeg var i Dag oppe at bese Slotsruinerne, som i Frastand tage sig meget storartede ud, da de ligger frit; kommer man ind imellem dem, gyser man uvilkaarlig ved at se op ad de faldefærdige Mure, som synes i næste Øjeblik at ville knuse os; rimeligvis staa de heller ikke mange Aar, der siges rigtignok, at Byen holder dem ved lige og faar derfor aarl. fra Spanien 1200 Rdl., saa længe de staa?

Torsd. 18. Febr. Tirsdag Morgen kom 4de Deling paa Vagt ved Kanonerne; om Formidd. var hele Reg. i Øvelse. i Nørre Bjert toge vi en Bondegd. til Vagstue. Kl. 12 alarmeredes vi og maatte trække os tilbage til Gudsø Pas, det var som sædvanligt blind Alarm, som foraarsagedes ved 3 Fruentimmer, som vilde bære Kaffe op til vore Forposter, men bleve af disse modtagne med Spidskugler, hvoraf heldigvis ingen traf, de gjorde os mere Fortræd ved at forstyrre vor gode Nattero. Det var et Hundevæjr, og ingen af os forberedt paa en saa lang Vagttur; heldigvis kom der en Del Brødvogne forbi, hvoraf vi furagerede. Der blev truffet adskillige Foranstaltninger til at levere Slag i det kuperede Terrain, i Gudsø rømmedes adskillige Huse til saaredes Forbinding, og en Del Vogne mødte for at transportere. Hele Styrken var nemlig ogsaa trukken fra Kolding, det hele blev dog kun til en lille Kavallerifægtning i N. Bjert mellem en Eskadron af 3. Dragonregiment og de preussiske Husarer, der faldt 2 af vore, Fjenden mistede lige saa mange, men skal have en Del saaredé, som de fik med dem. I Mørkningen gik vi tilbage til Taulov, hvor vi laa som Piquet til i Middags, derefter i Sønderbygd til Kl. 3, da vi afløstes af 9. Reg., hvis Kvart. vi indtog i Fredericia.

Mand. 7. Marts. Tiden er siden vor Koldingrejse gaaet saa temmelig ensformig, i Begyndelsen med dygtig streng Forposttjeneste i 48 Timer hver Tur; da et Angreb nu ikke befrygtes, gaar det noget lettere, vi komme kun ud hver 3die Dag 24 T. Bønderne beklage dem meget over den uhyre Indkvartering, som jo ogsaa kan være besværlig nok for de enkelte Gaarde, den falder paa; de faa ikke megen Nattero,

og nogle Rødder er der jo altid imellem os, som ikke bryde sig stort om at skelne mellem mit og dit; bliver en saadan opdaget, er han jo ogsaa Genstand for almindelig Vrede og Foragt, da det gaar ud over hele Afdelingen. En Jyde ved 9de Reg. havde i Stoustrup forgrebet sig paa en gammel Hane, men fik uheldigvis ikke rigtig vredet Halsen om paa den, saa den forraadte ham, da den kom til Live, ved at stikke Hovedet ud af Brødposen og raabe Gevalt. Synderen maatte naturligvis med Skam aflevere den igen og har formodentlig med 6 Timers Krumslutning haardt nok maattet bøde for sin Synd. Denne Udaad havde i en frygtelig Grad opivret en gammel Husholderske i Gaarden, saa at hun i sin retfærdige Vrede ytrede for os, at hun haabede, Fjenden snart maatte komme og jage os bort, han kunde da ved Gud ikke være saa slem som vi, og rimeligvis vilde vi ogsaa løbe, naar de kom, det plejede vi jo at gøre. Dette faldt naturligvis i god Jord, der faldt flere Ytringer om at behandle visse gamle tandløse Jomfruer paa samme Maade som Hanen eller tage dem med til Fæstningen, for at de ikke ved deres Snakkesyge skulde agere som Spioner for Fjenden; det virkede, saa rød i Hatten som en kalkunsk Hane trak hun sig tilbage og viste sig klogelig ikke mere. — Paa forrige Forposttur alarmeredes vi ved Sognefogden fra en By i Nærheden af Kolding, som underrettede os om, at Preusserne i Nattens Løb vilde forsøge at opsnappe vor Feltvagt som Revanche for de 30 Husarer, vi ved Vorbasse fratog dem. Hele Natten stod den halve Vagt opstillet ved en paa Chausseen opført Barrikade, i det stille Frostvej saa og hørte vi naturligvis meget i Fantasien, i Virkeligheden fik vi dog Lov til rolig at staa og fryse hele Natten. Et Par Dage før var hele Fæstningen alarmeret, formodentlig ved vor Spion, som havde bragt Underretning om, at der i Haderslev Amt af Fjenden var rekvireret 25—2600 Vogne, der formodedes bestemte for saarede ved en Ekspedition mod os; der viste sig imidlertid kun en Patrouille, men det gav dog Anledning til stor Forstyrrelse i Byen, Borgerne løb i Gaderne med Tungen ud af Halsen for at redde sig over til Fyn i Følge med en Del Fynboere, som havde povet dem herover for at besøge Venner og Brødre.

9. Marts. I Gaar Formid. Kl. 8—9 alarmeredes vi, og det var denne Gang ikke aldeles for ingenting. Vi indtog straks vor sædvanlige Stilling i Prinsens Ravelin og hørte i Retning af Stoustrup Kanon- og heftig Geværskydning. Ikke længe efter ankom de første saarede og blandt disse vor Kammerat General Wilster; han saa frygtelig tilrakked ud,

da Hesten var skudt under ham og Føret frygtelig sølet. Vi troede ham først død, men idet han passerede os, raabte han: »Jeg kommer straks igen, Kammerater«; muligvis bliver det dog ikke saa snart, da han skal være saaret to Steder af Granatstumper, som ligeledes knuste Benet paa hans Adjutant, Kapt. Hoffmann. Det var 20. Reg., der havde Forposten, de sølle Jyder vare aldeles graa af Morads og drivvaade af Vand, Retræten var meget lang, og Overmagten stor, saa de havde næppe faaet Tid til at besvare Fjendens Ild, før de naaede Stoustrup. De saarede vare næsten alle slupne temmelig godt fra det, Halvparten af dem gik selv ind til Lazaretterne; spurgte vi dem, hvorledes de havde det, svarede de: »A er godt fornyvet som ed æ gaaed«. Kun een førtes ind som død, Blodet løb endnu gennem Vognen. Fra 8de Komp. af 19., som havde venstre Fløj, udsendtes en Patrouille for at afsøge en lille Skov ved Fjorden; næppe havde de naaet Skoven, før Preusserne myldrede ud og fyrede paa dem af alle Kræfter, og de fik naturligvis Ben at gaa paa over Mosen, hvor 4 bleve saarede, de 2 faldt i Fjendens Haand, den ene glemte de imidlertid i Erritsø, da de gik tilbage, og han foretrak naturligvis Fredericia for Spandau. Kort efter sendtes 4 Granater over mod Sanddalsgrd., som var stærkt besat. Den første faldt i Hjørnet af Grd. og skal have gjort ypperlig Virkning, hvilket ogsaa viste sig paa det Hastværk, de fik med at komme bort. —

Mit Natlogi har jeg fremdeles hos Fætter I., hvor jeg tilbringer Aftenen med at læse Aviserne og spille en trekantet Whist med I. og Kand. Kock; Ordren lyder rigtignok meget strengt paa at holde os i Kvarter, men hvad vover man ikke for en god Seng og en gemytlig Passiar.

19. Marts. Vi have siden Fægtning den 8. oftere været alarmerede af Fjenden, som af og til har vist større Kolonner, uden dog at gøre andet end veksle Skud med Forposterne, formodentlig har det frygtelige Uføre hindret dem i at komme frem med svært Skyts. I Dag viste de henimod Middag større Styrke end sædvanligt. Vi var paa Arbejde i Kastellet, i Færd med at lave bombefaste Rum. Kl. 12 besatte vi Prins Georgs Bastion. Forposterne var stødte sammen paa alle Punkter, vore trak dem hurtig tilbage, til Fæstnings-Kanonen kunde begynde at virke. Hele Eftermidd. fyredes med Granater for at hindre Fjenden i at sætte sig fast i Slutten bag Tobakshuset N. for Koldingskansen. Granaterne gjorde tilsyneladende god Virkning uden dog at fordrive Fjenden. Et Komp. udsendtes i Mørkningen, men sloges tilbage under meget stærk Geværild, Tyskerne skøde

højt, enkelte Kugler gik endogsaa over Volden over Hovederne paa os. Vi havde kun enkelte saarede, deriblandt Løjtn. Christensen, der fik en Kugle gennem begge Tindinger.

20. Marts. Sidste Nat kunde jeg ikke tilbringe hos I., som jeg raadede til at rejse straks, han mente dog endnu et Par Dage havde det ingen Nød. — Forpostfægtningen var fortsat hele Natten. Vi stillede i Morges Kl. 4½, og 1 Time efter fik vi den første Hilsen fra Fjenden i Skikkelse af en Spidsgranat rettet efter Møllen, og snart glimtede det hele Vejen rundt om os, Granaterne fløj svirrende over Hovederne paa os med større eller mindre Knald til Finale, efter som de sprang i Bygninger eller paa Gaden. Da det blev lyst, saa vi et af deres Batterier knejse bag Tobakshuset med 10—12 Skydeskaar; nu begyndte ogsaa Fæstningen at tage til Genmæle, navnlig var Ilden kraftig paa højre Fløj fra den forskansede Lejr, hvor den formodentlig ogsaa maa have gjort Virkning, da Fjenden bragtes til Tavshed. Kl. 7 marcherede vi ud i Oldenb. Forværk, hvor Kuglerne fra 3 fjendtlige Batterier og af og til fra vore egne Bastioner passerede over os, saa vi havde hele Dagen haft den skønneste Musik. Opad Formiddagen begyndte de ogsaa at sende Brandraketter, og deres Virkning udeblev ikke længe. Jeg tror, F. Sidenius' Gaard var den første, der gik op i Flammer. Hen paa Eftermidd. saa det ud, som hele Danmarks og Norgesgade stode i et Ildhav, Vinden var østlig, tykke Røgskyer lejrede sig snart over hele vor Horisont. Forpostfægtningen er lige til nu fortsat uden Ophør, især op imod Erritsø Teglværk, hvor Fjenden søgte Dækning bag Stenstablerne. Nogle velrettede Granater traf og sprang lige i disse, tykke røde Skyer af Teglstensmuld hævede sig fra dem. Fjenden trak derfra, men besatte den straks efter med friske Kræfter. Sanddalsg. søgte de ogsaa denne Gang at besætte, men fordreves med et Par Granater. Lidt længere tilbage opstod pludselig ved Middagstid en meget livlig Fægtning, vi saa hele Salver affyredes; Løjtn. K. troede, det maatte være nogle af vore, der havde gjort Landgang for at falde Fjenden i Flanken, og besluttede at komme dem til Hjælp med en Deling, da det hele pludselig ophørte. Kl. 4 fik vi Tilladelse til at hente vore Tornystere, som vi havde efterladt i Kvartererne; det var just ingen behagelig Arbejde, da Norgesgade var mest udsat, saa vi brugte naturligvis Benene for at slippe ud af dette Helvede. Lige bag mit Kvarter brændte en stor Kalkovn med Sidebygningen og Kuloplag, herefter rettedes naturligvis Skuddene, der fulgte uafsladelig Knald paa Knald. En Granat sprang lige uden for Døren, hvor jeg laa og pakkede mit Tornyster,

det kippede lidt i mig, da Jord og Sten fløj om Ørene, i en Fart fik jeg Ranslen paa Nakken og af Sted igen. Pokker skulde staa ved Brandkoret, tænkte jeg, da jeg saa de arme forskudte Slesvigere, som haandterede Sprøjterne, det var en haard Straf nok for dem, fordi deres Kammerater deserterer. Et Par Heste laa midt paa Gaden, en Granat var gaaet igennem dem, var sprungen, saa Blod og Kød-stumper var sprøjtet op ad Murene paa begge Sider af Gaden. Da jeg kom hen bag Volden, blev jeg staaende lidt for at puste ud og se lidt paa dette Skuespil, som tog sig storartet nok ud med Ild, Røg, travl Færdsel med Sprøjter og Vand. Nogle Smaafolk af Byens Borgere vilde gerne have noget af deres Tøj reddet, de slæbte det ud paa Gaden og læssede det paa Vognen, Skabe, Porcelæn, Fødevarer etc., alt imellem hverandre, til en Granat pludselig slog ned imellem dem; over Hals og Hoved rendte de saa fra Tøjet, for at frelse Livet; straks efter saa jeg en Jens ganske rolig komme med en Spade paa Nakken og give sig i Færd med at grave Brumbassen ud. Mange gik i Mosen uden at sprænges, det var lutter Spidsgranater med Knaldsats i den spidse Ende, saa at de kun ved at støde an mod en haard Genstand kunde sprænges.

21. *Marts.* Bombardementet fortsattes hele sidste Nat, Brandraketterne for i en stor Bue over os med en lang lysende Hale efter sig som en Komet. Enkelte Granater faldt i Skansen mellem os, men uden at sprænge eller gøre nogen Fortræd. Forpostfægtningen vedblev ligeledes uden Ophør, nogle Gange kom endogsaa hele Salver, det var fra sammenstødende Patrouiller. Kl. 7 afløstes vi og trak ind i Byen. Her mødte os straks et Billede af Forstyrrelse, hele 8de Komp. kom slæbende med alle mulige Slags Varer og Indretninger. En havde alenlange Pølser under Armen, en kom med en Fjerding Sild paa Hovedet, 2 Oste under Armen, en Skralle i Haanden og en Fløjte i Munden, en hel Deling var forsynet med alle Slags Hatte, lige fra den fineste Silkehat til den noget bulede Sjøverhat, ja, man saa endogsaa Damehatte med Blomster og Strudsfjer i. Hele vort Reg. var allerede travlt beskæftiget med at bygge Barakker i Voldene. Vi udsøgte os en Plads for ligeledes at faa os indrettet en Hytte, hvor man med nogenlunde Sikkerhed kunde lægge sig til at sove, men først maatte vi dog have os reddet noget Proviant og Bygningsmateriale, medens der var noget at høre. Kommandantskabet havde givet os Tilladelse til at plyndre alle de Gaarde, der var Ild i, og de to nærmeste Naboer; dette blev naturligvis udvidet betydelig, da der ingen var til at paase det; mange ravede fulde omkring uden

at ænse Granaterne, som især mellem Prinsens Port og Møllen haglede temmelig stærkt, enkelte Gaarde vare genneborede som et Saald. Hen paa Eftermidd. havde Komp. faaet rejst en hel Baraklejr af et meget broget Udseende, sammensat af alle Slags Fjæle, Bordplader, Panel, Døre og Vinduer, det hele lignede mere en storartet Samling af Mistbænke end menneskelige Boliger. Jeg var ogsaa en lille Tur ude i Byen, først nede i Jakobs Gaard for at redde hans og mine egne Fødevarer, derefter var jeg inde i nogle af Butikkerne, det saa mig imidlertid saa uhyggelig røveragtig ud; alt hvad der ikke var spiseligt, Manufakturvarer, mange kostbare Stoffer og Porcelæn traadtes under Fødder og sloges i Stykker, det forekom mig et skammeligt Sted og Maade at miste Livet paa for en Kardus Tobak eller anden Bagatel, saa jeg løb med, hvad jeg fandt, til jeg var dækket bag Volden. Kl. 4—5 standsede pludselig Bombardementet; det var en Parlamentær med hvidt Flag, eskorteret af en Hornblæser og 2 Husarer, han kom for at opfordre Kommandanten til at overgive Fæstningen straks, i saa Fald kunde dens Besætning endnu faa Tilladelse til uantastet at afmarchere. Kommandanten svarede, hvis de ikke gjorde os mere Fortræd end i de sidste to Dage, kunde vi nok holde ud i ti Aar. De begyndte følgelig at fyre igen efter en Times Forløb, Fæstningen svarer, det gaar helt lystig, imidlertid kunne vi ganske gemytlig sidde i vore improviserede Hytter og godte os med det reddede Gods. Vor Sektion er vel forsynet med Glas, Kaffe, Sukker, Cikorie, Fedt, Sild, Sardinier, Brystsukker, Ost, Pølse, Lys o. s. v. En Granat, som jeg saa slaa ned i Gaden, tog jeg en Stump med af; den havde meget belejligt dannet sig til en Lysestage; nu er der god Brug for den, vor Kasemat nyder nemlig ikke meget godt af Dagslyset.

Note.

*) Forts. fra Aarbog 1930, S. 98, 1932, S. 147.

Lolland-Falsters Stednavne paa — lev.

Af V. C. Frederiksen.

I en Artikel »Stednavne paa -lev gælder Oldtidslevn« i Berlingske Tidende Søndag den 28. August 1932, der siden er udkommen som Særtryk i Kommission hos Mackeprangs Boghandel, Nykøbing F., har jeg henledt Opmærksomheden paa, at -lev som i elleve (een til Levns, naar man har talt til ti) og tolv (to til Levns) ogsaa i Stednavne ganske naturligt betyder Levning, idet alle de paagældende Egne svarende dertil den Dag i Dag i Almindelighed rummer endog flere Oldtidslevn.

Alle Lolland-Falsters Stednavne paa -lev kan da forklares i Overensstemmelse dermed. Forleddet i dem alle giver en eller anden Særbeskrivelse:

Alslev (Alleslev ved Roskilde eller, med rs. Ejefald, Al-
lerslev, 1305 Alwærslæf), Ullerslev (U. ved Nyborg, 1320
Vlwersleff) og Ulslev (U. paa Falster, 1231 Vluærsléf) indeholder alle det gamle Ord for Al, eventuelt med a til u, der beslægtet med det latinske albus, hvid, i tyske Dialekter bruges om Kalkjord og her i ældre Tid som endnu i Sverige ogsaa om Kalksten. Jvf. den gamle Talemaade, i sin oprindelige Form: Der er Ulver i Mosen, der stikker noget under, nemlig Al!

Branderslev er det samme Ord som Brønderslev i Vendsyssel. Til Vidnesbyrd om, hvad der angives ved Forleddet, er der ved Øster Brønderslev af Nationalmuseet fremdraget nogle store Brandtomter fra Jernalderen (Trap V 1924, S. 236); i Branderslev kan det have gjaldt forkullet Skov.

Egelev, jvf. Birkelev S. for Ribe, ligger meget betegnende ved N. Vedby (»Skovby«, altsaa egentlig gældende Egeskov).

Erindlev, i 13. Aarh. Jarandaleff, 1429 Jærindeleffue (inde = inge, jvf. Viskinde og Viskinge som Dobbeltnavn for en

Egn ved Kalundborg) har til Forled Jar, et gammelt Ord for Rand, Kant, smal, flad Strand; her Hyllekrog med Øerne Storear og Lillear; paa Kortene fejlagtigt: Storeager og Lilleager. (Jaring = jarig, forsynet med Jar, som Flintinge betyder flintig, forsynet med Flint).

Falkerslev, 1231 Fulcarslef, har til Forled et opr. Folkvard d. e. Folkevagtsted, Folkeværn, om den Langvold eller Virke, som ogsaa Virket har Navn efter, og som fra Tingsted Sogn gaar op i Falkerslev Sogn.

Frejlev — det jyske oppe ved Aalborg skreves 1445 Fredeloff — har til Forled det samme Ord som det nuværende Ord Fred, hvis opr. Betydning er Indhegning, »fredet« Sted, her gældende Dysser og Kæmpehøje, jvf. det tyske Friedhof, nu Betegnelse for Kirkegaard.

Gundslev, 1231 Gundrizlef (jvf. Gunderslev paa Sjælland, i skovrig Egn) har til Forled det gamle Ord Gand, Kæp, jvf. Købelev, 1231 Kæpælef, og til u-Omlyden jvf. beslægtede Stednavne som Ganderup og Gunderup. Baade »Gund« og »Køb« hentyder da til stærk Forekomst af »Kæppe«, jvf. »Stokkemark«. Skovbølle i Købelev og Skovby i Gundslev vidner ogsaa om rigelig Skov i gamle Dage.

Herreslev, 1403 Hæritzlef, har til Forled opr. har, høj (Høj), jvf. Harreslev ved Randers, 1426 Harredsløff. »I Sognets sydl. Halvdel har der været flere Gravhøje og enkelte Dysser, men nu er det meste sløjffet. Bevaret og fredlyst er en Gravhøj ved Herreslev samt ved Egholm en meget anelig Langdysse, Kæmpegaarden, 76 m. l., omsat med c. 100 Randsten« (Trap IV 1923 S. 209).

Horbelev har til Forled Horreby, 1231 Horæby, i tonsvækket og derfor lydforandret Form. I Horreby Sogn »kendes ingen Oldtidsmindesmærker« (Trap), men som Horreby har sin »Horreby Lyng«, har den ogsaa sit »Horbelev«, hvor der er fuldt op af Oldtidslevn — Sognedelingen tilhører først den kristne Tid, og uantastet heraf gælder -lev altid en Egn, større eller mindre end den nuværende Sognedeling. Hor — er i det ældste Sprog en hyppig Biform (Noreen § 438 o. a. S.) til har, høj (Høj), i selve Horreby gældende Møllebakken. — Købelev se under Gundslev.

Lommelev har Navn efter sin Mose. 1846—48 er der her fremdraget to Bronzelurer, et Bronzeskjold og to Bronzesværd fra den yngre Bronzealder, og i Egnen kendes ogsaa enkelte Gravhøje (jvf. Trap). Lomme er — ligesom det sønderjydske Løgum — egtl. »Lo-hjem« d. e. en Egn med Lo, indsøagtigt Vand, jvf. Torp: Nynorsk etym. Ordbog 1919 S. 367 og 398, under Laa og Log, med Henvisning til latinsk lacus, Indsø.

Sørslev har til Forled en rs-Ejefaldsform af det gamle Ord for Sø; en knap Kilometer fra den nuværende Landsby er der nu en Mose. Til Formen Sørs- jvf. Noreen: Altisl. Gram. 1923 § 365.

Ullerslev og Ulslev, se under Alslev.

Utterslev har til Forled det gamle Ord for Oddere, der altsaa dengang i Mængde har holdt til i »Maderne«, Engstrækningerne ud mod Smaalandsøhavet — ligesom i Utterslev Moser inde ved København.

Ønslev har Navn efter sine Jorder, der efter Trap er »lettere og mere sandede end almindeligt paa Falster«. Forleddet er Ejefald af det samme Ord som det svenske Dialektord Önn, det oldnordiske audn, Øde; i norsk Dialekt betyder aunen ufrugtbar Agerjord.

Ørslev har ligeledes Navn efter Jordbunden, idet oldnordisk aur, i svensk og dansk Dialekt Ør, bruges om daarlig Undergrund, Grums jvf. Elkenøre egtl. Alken-øre, sølet Ør; i Nørre Ørslev Sogn er Jorderne noget side og for det meste lerede, men »paa adskillige Steder naar Ploven Kridtunderlaget, som paa Egnen kaldes Moler« (Trap IV, S. 253), jvf. paa Norsk aurfor, Fure, som blotter Øren (Torp: Nynorsk etym. Ordb. S. 9, om alken se Torp S. 2).

(Litt.: V. C. Frederiksen: Stednavne paa -lev gælder Oldtidslevn. Nykøbing F. 1932; Trap: Danmark. 4. Udg. ved Weitemeyer og Gunnar Knudsen, Kbh. 1920—1932; Ordbog om det danske Sprog, ved Dahlerup o. fl., Kbh. 1919 ff.; Falk og Torp: Norsk-dansk etym. Ordb., tysk Udg., Heidelberg 1910—1911; Torp: Nynorsk etymologisk Ordbok, Kristiania 1919; Noreen: Altisländische Grammatik. Halle (Saale) 1923.).

Fra Sprogets Verden.

Østlollandske Ord. (Fortsat).

Af J. Jørgensen.

Forlov (fɔ'lvɔ): faa Forlov = dó. *de va da god, ha, feg fɔlvɔ*; *ha, hɔ le læ, någ*; det var da godt, han fik Forlov; han har ligget længe nok.

Formad ('fɔr,ma - i): For ikke lang Tid tilbage spistes Formaden (Søbemaden) altid sidst paa Østlolland.

fornærmet (fɔnæ'rmə*): ¹⁾ = Rigsm., ²⁾ fortrykt, forkuet, især med Henblik paa økonomiske Vanskeligheder. *møn hanə kɔ kla'rə gə'ari*; *jæ søns, ha, seər sɔ fɔnæ'rmə əw'*. Mon han ikke kan klare Gaarden; jeg synes, han ser saa fornærmet ud.

fornøjet (fɔ'nöjd): ¹⁾ glad, i godt Humør, ²⁾ tilfreds med. *hæ'r ha'r də fæ'm krownər fɔ dn əw'læj'ləhe*; *æ du fɔnöjd mæ de?* Her har du fem Kroner for din Ulejlighed, er du fornøjet med det?

fornørret (fɔ'nørə): forsviret, forvaaget, tung i Hovedet. *jæ nɔw fɔnørə i daw*; jeg er noget f. i Dag.

forover (fɔ'ɔwər): *gɔw fɔɔwər*, gaa forover, tabe sig, op-høre. *de æ gawə fɔɔwər ijæn*; det er gaaet forover igen ɔ: Smerten har fortaget sig.

forpisket (fɔ'pɪsgə): kedelig, ubehagelig, nederdrægtig; et forpisket Tilfælde; en forpisket Storm. *de dɔw fɔpɪsgə*; det er dog ogsaa kedeligt.

Forpløjning ('fɔr,plö'ne,j, - ən): det Stykke Jord, der ved Udkanterne maa pløjes paa modsat Led af det øvrige, da Pladsen ikke tillader Heste og Plov at komme helt ud til Kanten.

*) Med *ə* betegnes herefter en svag Udlydsvokal efterfulgt af et mere eller mindre hørligt *ð*.

Forreb (fʁr, rēw - ə): Rebet, hvormed Læssetræet snøres fortil paa Høstvognen.

Forrede (fʁ're.ə): jörə fʁə.ə fʁr, gøre Rede for, kende, vide Besked med. *ha, æ klɔw, dæj, lilə dræj,; ha, kɔ jör fʁ're.ə fʁ. ald.* Han er klog, den lille Dreng; han kan gøre F. for alt.

forrens (fʁns): derfor, af den Grund. *ha, va sɔ fʁ'ke'le, da ha, va bʁrn; fʁns ble' ha, a' tə nɔ.wə.* Han var saa forkælet, da han var Barn, derfor blev han aldrig til noget. *jæ sɛ.ə sæ'l, fʁns ve' jæ.ə;* jeg saa det selv, derfor ved jeg det.

forsant (fʁ'sand): stærk, solid, holdbar. *de' da ə fʁsand bowr;* det er da et solidt Bord. *de bowr æ da jowrd fʁsand;* det Bord er da gjort (lavet) solidt. *pas led pɔ sde'i., ha, ænə sɔ fʁsand;* pas lidt paa Stigen, den er ikke saa forsant.

forskabet (fʁ'sgɑ'bə): forbistret, slem, umedgørlig. *i, fʁsgɑ'bə kulə,* en f. Kulde; *i, fʁsgɑ'bə ɔ.w.ə,* en f. (uregerlig)Unge.

forskrækkelig (fʁ'sgræglə): „det er dog forskrækkelig godt med dem for Tiden“ ɔ: de er svært fine Venner.

forslasket (fʁ'slagə): gennemblødt, forpjusket af Vand. *i, fʁslagə kadɔ.w.ə,* en f. Kattekillig (jfr. vaadslasket).

forstjærnet (fʁ'sdjæ'rnə): forstokket, umedgørlig, uregerlig. *i, fʁsdjæ'rnə ɔ.w.ə,* en f. Unge (jfr. forhibet, forskabet).

forsyne (fʁ'søjnə): bruges i forskellige Udtryk og Forbindelser. Ved Bordet siges til Gæsterne: „Forsyn jer nu med hvad I staar Hu af“. Andre Vendinger: „Vi kommer først, naar vi har faaet forsynet Kreet“ (ɔ: givet Kreaturerne Aftenfoderet, har faaet malket o. s. v.). „Vi har da faaet forsynet Grisen, vi slagtede forgangen“ (ɔ: gemt den til Side, i Saltekarret). „Naar I nu først faar forsynet mig hen, skulde I gøre lidt ved Huset“, siges af en gammel Kone, der paa Grund af sin Alder tænker paa Døden.

fort (fʁrd): rask, hurtig, livlig. *nå led fʁrd mæ də;* nu lidt f. med dig.

fortabt (fʁ'tafd): *jæ jø'r fʁtafd,* jeg giver fortabt (naar man f. Eks. ikke kan gætte en Gaade o. l.).

Fortræd (fʁ'tre): *sđā vɔwni, dæj tæ fʁ'tres?* Staar Vognen dig til Fortræds? (ɔ: i Vejen).

Fortræk (ʃɔr, træg - ə): en løs Ring med Krog, der anvendes paa Hammelstangen, f. Eks. naar et ekstra Spand Heste skulde sættes for en Vogn. Kaldes i nyere Tid: Fortov.

frag (*fraw*): stor, fremmelig, pæn (om Børn). *ha, æ i, fraw dræj*; han er en f. Dreng.

frage (*fra'wə*): spørge. Udtryk fra det nu ikke mere gængse Kortspil Sole. „*jæ fra'wər*“ — *jæ fra'wər mæ*“ (om Overbud).

framands (*fra'må's*): bruges i Køresproget om at holde Hestene „fra sig“, naar Kusken gaar ved Siden af Vognen (jfr. tilmands).

franske Træsko (*fransgə trægswər*): Træsko med Træbunde og fuldt Overlæder (i Modsætning til Trætræsko); kaldes ogsaa Polkatræsko.

fravillig (*fra'velə*): modvillig, utilbøjelig til noget. *jæ sganə va'r fra'velə tæ ω jy ə bidraw*; jeg skal ikke være utilbøjelig til at give et Bidrag.

Fred (*fre - ən og i*): *dæ'r kəmər Owlə, sə æ fre'i, fəbi*; der kommer Ole, saa er Freden forbi. „Guds Fred“ var de gamles Hilsen for „Goddag“; hertil svarede: „Tak“.

Fremgulv (*fræ,j, gəl - ə*): Rum bag Køkkenet til Kar, Baljer o. desl.

fremme (*fræmə*): *mæn. klɔgə fræmər*; min Klokke fremmer (ɔ: mit Ur vinder), jfr. sætte.

Fremmede (*fræmēə*): Rotter og Mus. „Der gaar Fremmede i Kornet“.

Fremogtilbagepose: Tværsæk til at bære over Skulderen.

frem sagt (*fræm,sawd*): rap i Munden, rask til at give Svar, vistnok altid med en vis Bismag af Næsvished. Anvendes udelukkende om Børn og unge Mennesker. *ha, æ ləwlə fræmsawd alrəə*; han er lovlig fremsagt allerede.

friskne (*fresgnə*): friske, gøre frisk. *vi sga kalgə kætri*; *de fresgnər sω gød*; vi skal kalke Kælderren; det frisker saa godt.

Frossing (*frəsi, - i*): *fə' sə i, frəsi*, faa sig en F., blive gennemisnet af Kulde. *jæ feg mə i, sləm frəsi*, *da vi kør'd tə kergə*; jeg fik mig en slem F., da vi kørte til Kirke.

Frossenpes (*frəsi,pe's - i*): forfrossen, kuldskær Person.
fuldkommelig (*'fywl,kömlə*): rigelig stor, rigelig vid; om Klæder, Fodtøj o. desl. *denə sgow æ led fywkömlə*; dine Sko er lidt fuldkommelige.

fumset (*fomsə*): sammenfiltret, sammenklumpet, f. Eks. om Uldtøj. *men ultrö æ sō fomsə*; min Uldtrøje er saa fumset (naar Kroppen er svedt).

fus (*fus*): frastødende, affejende. *de æ i, fus pæ'son*; det er en fus Person. — *ha, æ alti sō fus*; han er altid saa fus.

fusme (*fusmə*): stryge en imaalt Korntønde med Haanden. *ən fusmə tō,ə*; en fusmet Tønde, jfr. en strøget Tønde (o: en med Strygeholt strøget Tønde) og en toppet Tønde.

Fyr (*før - ən*; pl. *førər*): et Fyrretræ.

Fæ (*fæ - ə*): *ha, pasər sə sæ'lə ə seər värgən fölg ælər fæ*; han passer sig selv og ser hverken Folk eller Fæ. *də sga bögəs bæ'sə ədər fæ*; der skal bygges Baase efter Fæ (o: det ene skal passe til det andet).

fæl (*fæ'l*): ¹⁾ styg, ond, afskrækkende. *ha, æ dōw i, fæ'l i., də,j, mā,*; han er dog en fæl en, den Mand. ²⁾ forstærkende adv. *hən æ dōw fæ'l sdu'r a ə frəwəntömər*; hun er dog fælt stor af et Kvindfolk at være.

Fælade (*fæ'la'ə - ən*): Brakmark (jfr. Udlæg).

fælde (*fælə*; *fælər - fælə - fælə*): ¹⁾ fælde Træer, fælde Tænder; *hənsnə fælər*; Hønsene fælder. ²⁾ fælde et Stykke i, kile et Stykke Tøj eller Træ ind i noget. ³⁾ fælde Jorden, harve efter Vinterpløjningen.

færdes (*fæ'rəs*): ¹⁾ = Rigsm., ²⁾ være i stadig travl Virksomhed, aldrig være ledig, fare om fra et Sted til et andet. *də,j, kownə fæ'rəs fra tilə tæ silə*; den Kone færdes fra tidlig til silde.

fæste Ilden (*fæsdə ili*): om Aftenen dække Gløderne til med Aske og gøre Korsets Tegn derover; derved hindredes Vaadeild.

føj (*føj də an*): føj dig an! skam dig dog (noget)!

Føl (*føl - ə*): *hən ve värgən trægə ælər bæ'rə föl*; hun vil hverken trække eller bære Føl; siges om en Pibe, der er forstoppet, og hvorigennem der altsaa ingen Træk er.

föl (*föl*): blød, slatten. *mi, fleb æ heal föl a swe'ə*; min Flip er helt føl af Sved. *sega'rnə æ blæjd fölä i kuli*; Cigarerne er blevet f. i Kulden.

Følgebaand (*fölbå*; - ə): Baand eller Sele, der anbragtes under Armene paa Smaabørn, naar disse skulde lære at gaa.

Følhov (*fölhov*): Følfod (Plantenavn).

følne (*fölnə*): *fölnə sə ödər*; rette sig efter. Den fjermer Hest er ellers lidt rask paa det, men han kan godt følne sig efter den nærmer.

Føløg (*fölöj* - ə): Hoppe, der har Føl.

før (*fö'ər*): frugtsommelig; *pæjən æ blæjd fö'ər*; Pigen er blevet før.

Føring (*fö're*; *j*, - ən): Fødevarer, som medbragtes fra Hjemmet til større Gilder.

gaa (*gə'ə*; *gə'ər* - *jeg* - *gə'ə*, *ældre ga'wə*). *kömər du ga'we,əs?* kommer du gaaende(s)? Dejen er gaaet godt ə: har hævet sig godt.

Gaardfolk (*gə'ərfołg*): Gaardmandsfolk (jfr. Husfolk). „De er Gaardfolk henne vester paa Landet“ (ə: Vestlolland).

Gaardkone (*gə'ərko'wnə* - ən): Gaardmandskone. „Hun opnaaede da at blive Gaardkone til sidst“.

Gaaseralre (*gə'əsəralre* - ən): Struben i Gaasen; brugtes i tørret Tilstand med et Par Ærter indeni som Garnvindsel.

Gaaseskraldre (*gə'əsəsgralrə* - ən) = Gaaseralre.

gabet (*ga'və*): være gabet, siges især om højrostede, pjankede Kvindfolk. *hən æ dōw fa'lə ga'və a' sə*; hun er dog farlig gabet af sig.

Gabflab (*ga'wfla'b* - *i*): Plantenavn (Løvemund).

Gade (*ga'ə*, ældre: *ga'ə* - ən; pl. *ga'ər*, *ga'ər*): ¹⁾ Gade i en Købstad, ²⁾ Vej (Hoved- eller Bivej). To almindelige Biveje i Toreby benævnes stadig Østergade og Vestergade. Bruges i denne Betydning vel ellers mest i enkelte Forbindelser. *dər kömər ji, hənə pō ga'ən*; der kommer en henne paa Gaden. *ræ; pō ga'ən om əwdne,ən*; rende paa Gaden om Aftenen (i Stedet for at gaa i sin Seng). ³⁾ græsbevokset Forstrand, f. Eks. ved Sundby. ⁴⁾ Bredgade (*brə'ga'ə*)

var tidligere en stor firkantet Byplads ved Toreby Kirke, Samlingssted for Møder og Leg.

Gadekov ('ga:kɔw - i.): Jordvolden med det risflettede Gærde omkring Gadetræet. Her samledes bl. a. i de senere Tider ogsaa Midsommersdrene (jfr. Aarb. 1921, S. 41).

Gadesjøvl ('ga:sjɔvl - i.): Gadekær. kaldes ogsaa blot Sjøvl.

Gadetræ ('ga:træ - ə): Træet, omkring hvilket Bystævnet holdtes.

gal (ga:l): „Vor Far er gal i Dag“ (gnaven, i daarligt Humør). „Hun har en gal Finger“ ɔ: en Finger, der „bryder“, hvori der er Betændelse. *jørə sə ga:l*, gøre sig gal, nedkomme, barsle. *hən hɔ jowrd sə ga:l i nad*; hun har gjort sig gal i Nat.

gale (ga:lə; ga:l(ə) - ga:lə - ga:lə). ¹⁾ *hå:ni, ga:l*; Hanen galer. ²⁾ raabe op, kræve ind. *sgowllærna di ba'r ga:lər ɔb, nɔ di ve hɔ jowrd nɔw væ hɔwsə; de' vos å:rə, də sga beta:lə*; Skolelærerne de bare galer op (kræver ind), naar de vil have gjort noget ved Huset; det er os andre (Skatteyderne), der skal betale.

Galepind (ga:ləpe,j - i.): Galepinden er den Tap, der sidder over „Gumpen“. Naar man skar den af, hørte Hanen op at gale.

galhoved (galhowə): hidsig, opfarende, umedgørlig.

Galryster ('gal,røsdər - i.): vilter, kaad, overgiven Krabat.

Galrøjs (gal'røjs - i.): vilter, kaad Fyr (jfr. Galryster).

Galtgris ('gald,gris - i.): gildet Ornegris.

Gamme (gamə - i.): Svamp, Tønder; brugtes til Fyrtøjet.

gammel (gaməl - ælrə - ælsd): „den Gamle“, det sidste Neg ved Opbindingen.

Gammelfar (gaməlfar - i.): siges om en Bedstefader eller en anden gammel Mand (Slægtning) i Hjemmet.

Gammelmor (gaməlmowr - ən): Bedstemoderen eller en anden gammel Kone i Familien.

gammelklog (gaməklɔw): klog og fornuftig i Forhold til sin Alder.

Gammeltøl (gaməldöl): kraftigt Øl, der bryggedes i Marts

Maaned og lagredes for at drikkes i Løbet af Sommeren, særligt i Høsttiden; „Gammeltøl med en Pind i“ ☉: tilsat Rom og Sukker (jfr. Gemmeøl).

Gammelvælling (*gaməlvæle_i - i_i*): det samme som den kendte lollandske Ret Sulevælling; salt Suppe, hvori findes Byggryn, Kartoffler, Gulerødder samt tørrede Æblestykker.

Gammeskamme (*gaməsgamə*): Svamp paa forraadnede Bøgetræer (jfr. Gamme).

gamse (*gamsə*): tygge, gumle; særlig om Heste.

gangesaa (*ga_isgə*): at gangesaa siges, naar Sædemanden kaster Sædekornet der, hvor han gaar, saaledes at der bliver en Kant, hvor der ingenting kommer.

Ganglod (*ga_ilɔd - ə*): det Lod, der driver Gangværket i et Ur i Modsætning til Slagloddet.

Gantepose (*gəndəpɔwsə - i_i*): Barnesut lavet af en Lærredsklud og fyldt med en Blanding af tygget Hvedebrød og Sukker.

gatte (*gadə*, eller *gadə pəə*): trygle, plage for at opnaa eller faa et eller andet; navnlig brugt om Børn.

Gavl (*gawl - i_i*): *pu_rrdi_i sdə pə vi gawl, ta_i ə ləg ham*; Porten staar paa vid Gavl, tag og luk den.

gavle op (*gawlə əb*): lukke op paa vid Gab. *de røj i sdowən*; *vi mædə gawlə alə də_rə ə vændəwər əb*; det røg i Stuen; vi maatte gavle alle Døre og Vinduer op.

Gavn (*gawn - ə*): *de_i ənə nown gawn tæ*; det er ikke nogen Gavn til. *ha_i besdel a_i 'sgærsgawn*; han bestiller aldrig Skærvs Gavn (driver hele Dagen igennem).

Ged (*ge_iə*, ældre: *je_iə - i_i*, og *ən*): *jə sə_iər də hy_iw_ireə ge_iər ə hy_iw_ireə sdəgər fə_iər ə glæ_ilə nøjds_iər*; jeg sender dig 100 Geder og 100 Stkr. Faar og et glædeligt Nytaar (kendt Ramse; jfr. nødsle).

Gedde (*jædə - ən*; pl. *jædər*): Geddefisken. *fa_i jædər*, fange Gedder ☉: dumpe i og faa Skoene eller Træskoene fulde af Vand.

gelassen (*ge^llasən*): livlig, frejdig, ufortrøden. *ha_i kəm nɔg sə gelasən*; han kom nok saa gelassen.

gemen (*ge^lmeⁿ*) venlig, nedladende, ligetil. *hærəmə^ləns frøwe ə svæ^rd gemeⁿ*; Herremandens Frue er svært gemen.

gemme (*je'mæ; je'mær - je'mdæ - je'md*): *ha; værgæn tæ*
ω je'mæ ælær kasdæ bōrd; han er hverken til at gemme
 eller kaste bort ☉: han duer, egner sig ikke til noget som helst.

Gemmeøl (*je'mæöl*): det samme som: Gammeltøl.

Gemmeæbler (*je'mææwlæ*): Æbler, der kan taale at gemmes i længere Tid (Vinteren over) uden at raadne.

Gespenst (*ge'sbæ,j,sd* eller *je'sbæ,j,sd - æ*): *seg dæw æ*
jesbæ,j,sd ω seæ pæ'æ; sikke dog et Gespenst (f. Eks. udhalet Kvindfolk) at se paa.

gesvindt (*je'svend*): hurtigt, rapt. *de sgu hælsd va'r led*
jesvend; det skulde helst være lidt gesvindt.

gifte (*jefdæ; jefdær - jefdæ - jefdæ*; ældre: *jøfde; jøfdær - jøfdæ - jøfdæ*); *he, ha, jøfdæ*; hende han giftede ☉: hans Kone.

Gigt (*jegd, ældre: jæjd - æn*): *jæjdæn riwær i alæ menæ*
læ;ær; Gigten river i alle mine Lænder.

Gilde (*jilæ - æ*; pl. *jilær*): Foruden de endnu eksisterende Gilder: Barselgilde eller Kirkegangsgilde (*kerge,sjilæ*), Avredsgilde, Høstgilde o. s. v. fandtes tidligere en hel Del, til Dels nu forsvundne: Klinegilde, Bragegilde, Skættegilde, Kartegilde o. a. Fremdeles: Møggilde, Pløjegilde og Saagilde, hvor Gaardmanden udførte Arbejdet for Husmanden, mod at denne som Vederlag gjorde Høstarbejde. Skovegilde holdtes, naar der skovedes (kørtes) Brænde hjem for Husmanden eller andre, der intet Køretøj selv havde.

„*Skal jeg gøre Gilde?*“ siges, naar en har faaet 2 Skeer lagt ved sin Kuvert.

Gildesbeder (*jilsbe'ær - i*): Indbyder til et (større) Gilde.

Gildeslag (*jil,slaw - æ*): den Omgangskreds man har, navnlig hvor Talen er om større Festligheder og Gilder. „Der var over 100 Mennesker med til Brylluppet, men de har jo ogsaa et stort Gildeslag.“

gildesyg (*jil,sy* eller *jil,søj*): forvaaget og lidt utilpas efter et Gilde. *jæ' led jilsy fra igæ'ær*; jeg er lidt gildesyg fra i Gaar.

gilke (*jelgæ; jelgær - jelgæ - jelgæ*): være løs i Sammenføjnngen o. l.; bruges om mange forskellige Ting. Stolen gilker; Kniven gilker (naar Bladet er løst ved Naglen).

Ordet bruges ogsaa om et daarligt Køretøj, hvor baade Hest og Vogn er simple. *ha, kørar ω jelgær vär daw*; han kører og gilker hver Dag.

Gimmer (jemær - ən): ungt Faar, som endnu ikke har faaet Lam.

gimpe (jimbə): gyng, vugge. *de' dōw le'd, sō jōlən jim-bər*; det er dog ledt (væmmeligt), saa Jollen gimper.

gisne (jesnə): gisne Brød, holde Brødene op for Ilden, for at de skal løfte sig. De sattes paa en Grisle (s. d.), der førtes hen til Ovnaabningen for Ildens Paavirkning.

Givt (giwd - ən): Maaltid til Dyr; f. Eks. en Givt Hø, Roer.

Glarøjne (glarö'n): *jæ hω glæmd mænə glarö'n*; jeg har glemt mine Glarøjne. Almindeligt siges nu Brillen.

Glas (glas - ə): Foruden i Rigsmaalets forskellige Betydninger bruges Ordet altid om smaa Flasker (f. Eks.: et Blækglas, Medicinglas).

Glaskiste (glaskisdə - ən): en let, flad Trækasse, hvori Glarmesteren kan bære Glasplader til Vindusruder.

Glasvogn (glasvōwn - i.): køre med Glasvognen, Udtryk for at transportere Drikkeglassene omkring paa en Bakke ved et Gilde.

glatne (glatnə): glatte paa noget, glatte ud, gøre pynteligt og net.

Glente (glæmdə - ən): *glæmdən ha'r ən sywlə råmbə*; Glenten har en sulet (kløftet) Hale. Da Glenten var slem til at tage Gæslinger, havde man forskellige Besværgelsesvers for at holde den borte:

glæmdə, glæmdə, glōwsə

də ta'fd dən höjre howsə

ōw i væsdrə mōwsə.

fly ødər dæ,j., sō fə'ər də dæ,j.,

sju, sja, di, jæsle,ətyw.

glide (gli'ə; gli'ər - glē - glid eller gled): „skal vi saa glide lidt igen;“ *o*: køre videre, pløje videre o. l.

Globist (glō'bisd - i.): Person, der staar og glor.

Smaastykker.

Nogle Smaating vedrørende Toreby Kirke.

I en Oversigt over Nationalmuseets Virksomhed i »Fortid og Nutid«, Aarg. 1921, S. 194, sætter Museumsinspektør Chr. Axel Jensen — formodentlig ud fra en almindelig Vurdering af Stilarten — den af *Jørgen Ringnis* fra Nakskov skaarne *Prædikestol* i Toreby Kirke til ca. 1630. Ved en Henvendelse fra min Side til Forfatteren af nævnte Oversigt naaede det rigtige Aarstal at komme med i den nye Udgave af Trap. Da der imidlertid stadig anføres forskellige Aarstal for *Jørgen Ringnis*' Billedsnider-Virksomhed (jvfr. C. M. Smidt: Loll.-Falst. Kirker, i L.-F. hist. Samf. Aarvog 1927, S. 118, og Niels Jokum Termansen: Inventaret i Kippinge Kirke, i Aarvog 1930 S. 44), tidsættes her en Stump af Regnskabet for Toreby Kirke 1645—46. Under Udgifter staar: Den 31. Maj (nl. 1645): Skaffede 2 Vogne til Nakskov at hente den ny Prædikestol, til Vognleje og Tærepenge: 4 Rdlr.; — Billedsnideren og hans Svend, mens de opsatte Prædikestolen, laa til Anders Høgghs 3 Nætter, for deres Kost dagligen 1 Ort er 4 M. 8 Sk.; holdt hannem en Arbejdskarl i 2 Dage: 2½ M.; givet Billedsniderens Svend til Drikkepenge 2 Rdlr.; er udgivet til en ny Prædikestol, som blev opsat derudi Kirken, er paa sin Part udgivet 50 Rdlr. —

Toreby, Juni 1681: Bønderne blev tilholdt at give hver Mand 4 Skilling til *Seyerværket* (Urværket) at stille, som de, efter Kirkeværgens Beretning, fast (d. e.: næsten) i 100 Aar haver udgivet. —

I Jordebog over Hs. kgl. Majestæts beholdne Kirker for Aar 1698 angives Toreby Kirkes *Inventarium* saaledes: 1 Kalk og Disk af Sølv forgyldt. 1 Kiste at forvare Alterklæderne udi. 1 gammelt Alterklæde. 1 gammel Alterdug. 1 Par Messinglysestager. 1 liden Sølvæske. 2 Tinflasker. 1 gammel

Messeskjorte. 1 gammel Messehagel. 1 puchert (d. e.: hamret) Messingbækken ved Fonten. 1 Haandklæde. 1 Alterbog. 1 Ritual. —

Til den formedelst fjendtlig Haand afbrændte Skoles Opbyggelse i Altona gav, efter Forordning af 19. og 20. Oktbr. 1713, Toreby Kirke 2 Rdlr. 1 Mark. —

Magister *Peder Reenberg*, Præst i Toreby fra 1711—1748, skriver i en Indberetning (Flintinge Præstegaard, 6. Juni 1719): Paa Toreby Kirke, som er Hans kgl. Majestæts, blev forleden Aar gjort saa tilstrækkelig Reparation, at ingen synderlig Brøstfældighed derpaa findes. Men dersom Kalk kunde faas, var det højlig fornødent, at Kirken og Vaabenhuset inden bleve hvidtede. Paa Kirkegaardsmuren vil paa tre Steder noget rettes for at hindre Svin at komme derover og oprode Kirkegaarden. Ved Tilhørernes Stolestader i Kirken vilde vel gøres anden Anordning, saasom de fleste tager Stade, som de vil. Mange, ej alene af Bønderne, men endog andre, saasom Sgr. Peder Fugl i Sundby Færgegaard og Skovrideren i Toreby, haver slet ingen Stolestade, hvilket de dog vel burde at have for sig og deres Familie, saasom hørende til Sognet og [givende] Tiende til Kirken.

P. S. Messeskjorten er ganske tyndslidt, i hvis Sted behøves en ny. —

Indberetning (af Sognepræst *Frederik Dresler*, Flintinge, 15. Januar 1807) om Toreby Kirkes Forfatning (attesteret i Kirkeværgen M. Hilt's Fraværelse af Sognedegn R. L. Brand):

Samme er endnu i samme maadelige Tilstand, i hvilken den alt i en Del Aar har været. Murværket saare forfaldet saavel udvendig, især paa søndre Side, som Kirkens Hvelvinger. Disse have taget stor Skade af Regn og Snevand, hvilket det daarlige Tag ikke kan holde ude. Stundom samles derfor betydelig Vand paa Kirkegulvet. Den løse og fugtige Jord i Stolene er et meget koldt Gulv for Tilhørerne. Kirkevinduene, hvori flere Ruder fattes, forarsage en for Menigheden og Præsten lige ubehagelig og skadelig Trækvind. Hr. Kammerjunker Wallmoden til Fuglsang er Kirkeejer.

J. Jørgensen.

Lægevæsen i ældre Tider.

Som niaarig Dreng brækkede min Fader den ene Arm i Aaret 1825, og Krigsraad Dr. Schov i Sakskøbing blev hentet til Faders Hjem i Nebbelunde for at ordne Armen. Man maa undre sig over en saadan Køretur, naar man tager i Betragtning, at Vejene var ufremkommelige paa den Tid, og muligt har der været Led over Vejene i alle Sogneskellene. Lægen, maa man tænke sig, har været anbragt paa et Knippe Halm som bageste Sæde. Fader omtalte ham som en flink Læge. — Børn og voksne havde paa den Tid en Skræk i Blodet, naar en Læge skulde tilkaldes, saa troede de, at det var Livet om at gøre, og paa den Tid var det en Sjældenhed at komme under Lægebehandling. Man gik hellere til de kloge Koner. Disse kloge Koner udførte paa den Tid, hvad man nærmest maa kalde en Sygeplejegering. Man har dog ikke hørt noget om, at de vaagede over syge om Natten. Naar man havde brugt den kloge Kones Anvisninger, var der ikke mere at stille op under en Sygdom, der saa blev betegnet som Helsot. Denne varede ofte i Maaneder, halve eller hele Aar; naar de syge saa ikke kunde dø, brugte de særlige Folk, der var Raadgiver i slige Tilfælde. Der blev sat Gløder i et Fad under den syges Seng, eller der blev slaet Bly over den syge, hvilket bestod i, at der blev sat et Fad Vand paa den syge, og i Vandet blev hældt smeltet Bly. — Der er saaledes fortalt mig om en Mand i Hunseby, der laa af Helsoten og ikke kunde dø, at han kom under den Behandling; den gjorde sin øjeblikkelige Virkning, idet Fadet med Vand blev stillet paa den syges Bryst, og da det smeltede Bly faldt i Fadet, gik dette i Stykker og Blyet faldt ned paa den syge, som blev saa forskrækket, at han for op af Sengen og ud i Gaarden; hvor længe han levede derefter, ved man ikke. — Paa samme Egn var der en Kone, der var bekendt for Mirakelkure. Hun kunde skære Kvæget for Haleorme; det var særlig, naar Kvæget ikke kunde trives, at det led af Haleorme. Hun skar saa lange Snit i Kohalen, og Blodet strømmede rigeligt. —

Kloge Koner var der flere af end kloge Mænd, og jeg skal, efter hvad Moder har fortalt, angive Steder, hvor de boede.

Tørveskærkonen boede i et lille ensomt Hus paa Maribo Tørvemose ved Gangstien, der fører ad Bursø til; hun var bekendt viden om og blev ofte hentet, naar en anden klog Kone ikke kunde helbrede; hun maa paa den Tid være blevet betragtet som en Overlæge; der blev ikke gjort store Anstalter med at køre, Konerne maatte altid vandre paa deres Fod, naar en Dreng eller Pige kom for at hente dem, og i hvilket som helst Vejr det var.—

En anden klog Kone gik under Benævnelserne Kanalbukdatteren og boede paa Binnitse Mark, hvor Hovedlandevejen har gaaet tidligere; Stedet kan ikke paavises. Hun blev rosende omtalt. —

Den kloge Kone, Moder særlig omtalte, var boende ikke langt fra mit Hjem ved Raahavevængerne, to smaa Skove, der er der endnu; hun hed Ane Per Jørgens, min Moder omtalte hende meget rosende for stor Viden og redbon Hjælp, saavel under Sygdom, som naar hun blev tilkaldt til Kreaturer. — De kloge Koner, som her er nævnt, befattede sig ikke med at signe eller maale; det blev betegnet som Heksekunster.

Frederik Grejsen.

Rullendøngstening.

Jaav, naa ska jæ faatælle Dæ, hvodden de jig tæ mæ ding Rullendøngsten. Dæ bode i gamle Daave novet Troltøi dæ ovre paa Sebbeholm; de va nog aa' ding Slaavs, di kalte Jætter; de va nog dem, dæ somme Tier slovs mæ Odin aa Tor, novne forfærdelie Jævle tæ aa slaas; aa di va møjet støre, en Faalk æ naa. Men da Kristendommen ble ingført her i Laet (se de kue di janne lie), saa skulle di da aassensaa haa bøgget dem en Kerke dæovre i Aarlinge, aa de ville disse Jævle faapurre. Saa tov di de store Sten, dæ laa ovre omkring væ Auninge Straa'en, dæ væ Sebbeholm, aa dem hev di aav'er imo Kerken dæovre i Aarlinge, da di haav'e blynt aa bygge paa ding. Aa novne Aa' dem falt nog ossensaa helt dæovre ov, aa dem bruvde de nog novne aa' to Kerkemuring. Men saa, da di saa', a den-ne reidi kue faa-slaa, saa tov di ding allerstøste, di kue hidde, aa hev ding dæovr imod, men ding kom kun Halveiing, ding falt dæovre

væ Grimskær, aa dæ ble et stort Hul, vaa ding falt, aa saa laa ding dær væ Seien aa Hullet i manne Aar. Jæ kaa da gaadt høvse a ding laa dæ. Aa ding kalte di saa Rullendøngstening; aa Hullet, ding ha'e lavet, da ding falt, kalte di Rullendønghullet.

Stening ble saa skut aa slaaet i Stygger, aa ding ble kørt over tæ ding Dæmning, dæ ble laavet mellem Holleboi aa Nøigaar. Dæ va nok over to ing hal Købekfavn i ding. Vejing, dæ gaar dæ øv faabei, vaa Stening laa, ding he'er Rullendøngveing, aa ding kær 'Do jo, aa deraa' kaa Do da vie, a de æ sant.

Hans Skaftø.

Fra Napoleonskrigens Dage.

En lille Fortælling »Pedrillo« eller »Den spanske Lollænder« af Reimhyl (trykt 1854 af S. Trier, Kbhvn.) meddeler Træk om »Spaniolerne« efter de spanske Troppers Opstand paa Fyn og Tilfangetagelsen (1808) af de spanske Soldater, der var kommen over til Sjælland.

Under fornøden Eskorte af danske Dragoner blev de i mindre Afdelinger førte over Øerne Falster og Lolland til Femern for siden videre derfra igen at transporteres til Hamburg, hvor de endelig afgaves til de der paa den Tid kantonerende franske militære Autoriteter. I Fortællingen hedder det derefter: Det var en mørk og højst uhyggelig, af idelige Regnbyger hjemløst Eftermiddag i Slutningen af September Maaned 1808, da den første Afdeling af forannævnte fangne Spaniere, under fornøden Bedækning af danske Dragoner, ankom til Købstaden Rødby i Lolland. Tavse og yderst nedslaaede og næsten blottede for Sko og Klæder traskede de under en talrig, saavel fra Omegnen som fra selve Byen sammenstimlet Mængde Menneskers nysgerrige Blikke ned ad Gaden til Torvet for der, efter de medfulgte Lister, at afleveres til den i Byen højstkommanderende Officer, der ufortøvet efter Overenskomst med Stedets civile Øvrighed lod den indespærre i Byens Kirke, til Overførelse fra Kramnitze i de befragtede Fartøjer, uden øjensynlig Fare for at blive opsnappede af de i Farvandet stadig krydsende engelske Krigsskibe, enten til Femern eller Heiligenhafen kunde iværksættes. ... I Reglen maatte de efter en eneste Dags Rasthold videre fort til Kramnitze, dels for at gøre Plads for de næstpaafølgende Fanger, men ogsaa for at være parat i Skibene,

saa snart Lejlighed til videre Afgang viste sig. Paa denne Maade gik det næsten i fjorten Dage, indtil endelig den sidste Trop ankom. Nu var Vejret blevet uroligt og engelske Krydsere havde formeret sig. I næste otte Dage maatte derfor denne Afdeling blive liggende i Byen.

— Det er yderst sparsomt, hvad der kendes af Beretninger fra Spaniolernes Overførsel over Lolland i Efteraaret 1808 genfortalt paa Egnen fra Slægt til Slægt¹⁾.

Afdøde Bødkermester Peder Pedersen, Holeby, har fortalt, at hans Bedstemoder, der var Gaardmandskone i Holeby, men født og opvokset i Bandholm, i sin Barndom havde oplevet Indkvarteringen af Spaniolere i Hjemmet hos Forældrene i Bandholm. De spanske Soldater kom til Byen ved Aftenstid en hellig Aften og mødte i det anviste Kvarter i hendes Hjem, netop som Husets Beboere skulde gaa til Bords ved Aftensmaaltidet. De var kun i Kvarter Natten over, og den paafølgende Morgen tidlig forlod de fremmede Soldater igen Byen.

Fra Egne, hvor Indkvartering af Spaniolere strakte sig over længere Tid, fortælles, at Spanierne ofte om Aftenen, naar Vejret var roligt, satte sig i en Rundkreds og sang deres hjemlige Sange. Det lød saa stemningsfuldt og kønt ud over Egnen i den stille Aftenstund.

Naar der ikke kendes meget fortalt gennem det forløbne godt 100 Aar om denne Soldatertransport over Øen, skyldes det formodentlig, at der ikke er gjort noget længere Ophold i Transporten over Lolland, men Overføringerne er sket i Huj og Hast.

¹⁾ I Nysted var Spanierne indkvarterede i Kærstrup-Magasinet; da saa man første Gang i Byen Cigarer, og somme mener, der fra den Tid er indblandet noget spansk Blod i Befolkningen (ifl. Stiftsfysikus C. A. Hansen). Red.

Jørgen Engelskmand og Niels Engelskmand. Medens Napoleonskrigene rasede og store engelske Krigsskibe laa paa Vagt i Bæltet mellem Femern og Lolland, forlystede to unge lollandske Bønderkarle sig en Sommerdag, da Søen var rolig, med at ro ud fra Lollandskysten i en lille Baad for at komme de store Krigsfartøjer paa nærmere Hold og tage dem rigtig i Øjesyn.

Ⓚrigsskibene laa stille derude i Bæltet, og da de to havde set tilstrækkeligt paa det første store Skib, roede de videre ind mellem Skibene og til andre bagved liggende Skibe; de naaede dog ikke hele Flaadeafdelingen igennem, inden en mere hurtiggaaende Baad med engelske Marinesoldater fra et af Flaadens Skibe indhentede dem og fik dem over i deres Baad, hvorpaa de blev sejlet til et af de store Skibe, hvor de blev halet op og derefter fik ufrivilligt Ophold paa de engelske Marineskibe, saa længe Krigen varede; Soldatertjenesten eller Krigsøvelserne om Bord kom de ikke til at tage Del i. De maatte være behjælpelige ved Madlavning og almindeligt forefaldende Arbejde paa Skibene, hvor de blev sendt hen, og maatte i øvrigt følge med paa Togter, der foretoges med Skibene, som de ikke fik Tilladelse til at forlade.

Da Krigen var endt, blev de udleveret til Danmark og kom tilbage til Lolland, hvor de efter den Udflugt begge fik Tilnavnet Engelskmand.

En af dem boede i Tiden omkring 1840'erne i Bursø.

Jens Wolsing.

Nykøbing Slots Møbel-Inventarium 1755

(forts., Aarb. 1931 S. 166).

Den øverste Etage Nr. 1 Garder-Salen: 1 gl. Fyrbord, 1 gl. Træbænk. *Nr. 2 Kongens Forgemak* omtrukket med blaat forgyldt Læder, ganske i Stykker og spoleret; 1 Fyrbord; 6 forgyldte Læderstole, ganske i Stykker; 1 Vindovn 3 Skruer høj.

Nr. 3 Hans Maj.s Kabinet omtrukket med blaaforgyldt Læder; 1 liden sort Fyrbord; 2 Stole med violet Plys betrukken; 1 Lænedo med samme overtr., gammel og i Stykker; 1 gl. Skilderi over Døren.

Nr. 4 Hans May's Sovegemak omtruk. med virket Tapitserie. de »Haude Liste«, i Stykker; 1 Fyrbord; 2 Geridoner; 4 Stole omtr. med violet Plys; 2 Lænestole med samme Overtræk ganske falnet og i Stykker; 3 gl. sønderrevne Jagtskilderier, 1 Spejl i sort Ramme, Omgangen om H. May.s Seng forgyldt.

(Derefter følger): *Nr. 5 »Forstuen — For-Altanen«* (uden

Inventar); *Nr. 6 Kabinet* (med ødelagt forgyldt Læderbetræk, 1 Stenskive-Bord, 2 Stole med violet Plys, 1 do. uden Overtræk, 1 Lænestol, itu, med violet Plys; 1 Spejl i sort Ramme med Glasset i 3 Stykker, 1 Vindovn); *Nr. 7 Gemak* (i rødt forgyldt Læder og Rester deraf over Vinduer og Døre, med Sengested med røde Sargis Omhæng, 3 Stkr. og 1 Dobbelt-Kappe med Himmel, Rygstykke af samme). [Fra 8—17 mangler Manuskriptet]. *Nr. 18 lidet Kammer* (med et gl. Sengested uden Bund). Paa Loftet over formeldte Kammer et gl. Stand-Sengested med Døre for; *Nr. 19 lidet Kammer* (gl. Fyrbord, gl. Stol, Himmelsengested med gl. grønne Raskes Gardiner, 4 Stkr. og 1 iKappe); *Nr. 20 Gemak* (betr. med gl. sønderrevet Lærred malet udi Landskab, gl. Fyrbord, gl. Skærm af Eg, Himmelsengested med iturevne grønne Raskes Omhæng, 3 Stkr. og 1 iKappe, 2 Lænestole); *Nr. 21 Gemak* (omtruk. med malet Lærred udi Landskaber, Egebord med Fod af Fyr; 1 Hul udi Muren, hvorudi staar et Sengested uden Omhæng, 2 Lænestole, 1 Vindovn, 2 Skruer høj. *Nr. 22—25 Gemakker*, betrukne med grønt forgyldt Læder (i *Nr. 22*: Fyrbord, Lænestol, Sengested med grønne Raskes Omhæng, 1 Skilderi af 2 Hjortetakker; i *Nr. 23*: lille ovalt Bord, gl. forgyldt iBærestol; i *Nr. 24*: Fyrbord, 2 iturevne forgyldte Læderstole, Vindovn 2 Skruer høj; i *Nr. 25*: stort Egebord med Fod af Fyr, 4 forgyldte Lænestole, 1 gl. Skilderi over Kaminen). Efter en Gang (*Nr. 26*) uden Inventar følger *Nr. 27 et Kammer* (1 meget gl. Fyrbord, 1 Stand-Sengested, 1 Skab i Muren uden Laas og Nøgler, 3 Natskrin, 1 do. ubrugeligt); *Nr. 28 et med grønt forgyldt Læder* (delvis i Stykker) betruk. *Kammer* (1 Fyrbord, 2 gl. Ruslæderstole, 1 Himmel-Sengested med grønne Raskes Omhæng, 2 Stkr. og 1 iKappe); *Nr. 29 et Gemak* med sønderrevet rødt forgyldt Læder (1 Fyrbord, 2 Ryslæder Stole, Sengested med grønne Raskes Omhæng, 2 Stkr. og 1 iKappe, 1 stor Jern-Kakkelovn 3 Skruer høj). Med *Nr. 30 Hofskriverens Kammer* (1 stort ovalt Fyrbord, 2 gl. iFjællestole, 1 gl. Træstol) naar vi i *Klokketaarnet* »Udi et lidet Kontor dernæst«: 1 Fyrbord, 1 Skab i Panelet uden Laas og Nøgler. I et tilsvarende *Kammer* (*Nr. 31*) i Taarnet staar Seyerværket (Ur-

værket) med Tilbehør, og i et do. *Kammer Nr. 32* er intet Inventar. Endelig selve *Klokketaarnet*, »hvor ud i findes 2de Klokker ophængte, som henhører til forbemeldte Seyerværk«. (Sluttet). A. Hk.

En Mordsag.

Den 4. Juni 1798 myrdede Arbejdsmand Hans Troelsen, Egense, sin Hustru Lisbeth Hansdatter. Om denne Tildragelse hedder det: Efter først aldeles at have benægtet sin Forbrydelse har Delinkventen i et senere Forhør gjort følgende Forklaring, som han derefter for Retten har vedgaaet: »at han da d. 4. Juni, da Folkene i Gaabense Færgegaard, hvor han gik i Dagleje, havde lagt sig, paa en af Færgemandens Heste, der stod paa Marken, var redet til Egense By og gaaet ind i sit Hus, hvor han fandt sin Kone liggende i Sengen, men endnu vaagen; derpaa havde han straks kvalt hende ved at lægge den ene Haand paa hendes Strube og den anden paa hendes Mund; siden, da han mærkede, at hun var død, var han paa samme Hest redet tilbage til Gaabense Færgegaard og gaaet til Sengs igen, førend nogen paa Gaarden var staaet op. Han forklarer videre, at han ikke havde brugt nogen Instrument for at dræbe hende, men at de Saar, der fandtes paa hendes Ansigt og højre Arm, var en Følge af de Stød, hun havde faaet paa Sengestolperne, da hun gjorde Modstand for at redde sit Liv. Han indrømmede, at han vel engang havde slaaet sin Kone, men at der ellers ikke havde været »ond Forligelse« dem imellem, ikke heller havde han haft anden Aarsag til sin Misgerning, end at han i nogen Tid ikke havde elsket hende, og endelig, at han især havde bestemt sig dertil, da en Dorthe Mortensdatter fortalte ham, at der var en anden, der holdt af hendes Datter Ane, hvorover han var blevet saa forbitret, at han havde besluttet at dræbe sin Hustru. Obduktionserklæringen saavel de forskellige Vidners Udsagn bestyrkede Rigtigheden af den anklagedes Forklaring. Ved Landstingsdom dømtes Hans Troelsen til »at knibes med gloende Tænger, dernæst hans højre Haand levende at afhugges, hvorpaa Legemet lægges paa Stejle, og Hovedet til-

lige med Haanden fæstes paa en Stage«. Denne Dom stadfæstede Højesteret 15. Nov. s. A., men ved kgl. Reskript til Amtmanden over Nykøbing Amt af 18. Nov. fritoges den dømte dog for at knibes med gloende Tænger, hvorimod den øvrige Del af Dommen skulde staa ved Magt.

(Collegial-Tidende 1799 Nr. 4). *P. Christensen.*

Ligsten

i Hr. Gæstgiver Olsens Gaard, Maribo, solgt fra Kirken 182... ved Auktion:

»Her ligger begravet ærlig og velagtede Mand Alberts Christoffersen, Kremmer, fordm Borger og Kemner her i Byen som sal. hensov i Herren den 13. Maj 1640 med sin kjære Hustru og gudfrygtige Kvinde Barbra Olufsdatter som hensov i Herren den .....

Gud give dennem med alle Guds Udvalgte en glædelig Opstandelse.

Haver den sal. Mands Hustru og Kvinde ladet denne Begravels Sten bekoste«.

Begravelsen forefindes i Kirkens nordre Gang under en af de smaa Hvælvinger, er muret og kostede til Kirken 16 Daler Kurant. (Maribo, 9/7 82. C. M. Ross).

Oluf Olsen.

Hr. Johannes i Ryde.

Omkring Aar 1375 var der i Ryde en Præst ved Navn Hr. Johannes. Som de fleste af sine Kaldsbrødre i Sønder Herred var han Medlem af Præsternes Gildeslag, Christi Legems Gildeslag. Ved dette Lags Sammenkomster maa det have gaaet ret lystigt til. I hvert Fald kom Hr. Johannes og en Adelsmand ved Navn *Detlev Valstorp*, der ogsaa var Medlem af Laget, ved en saadan Lejlighed op at skændes. Vel fik de andre Gildesbrødre talt dem til Rette, men Detlev Valstorp truede dog Hr. Johannes paa Livet. — En Søndag nogen Tid efter skulde Præsten prædike i Landet Kirke, og Detlev Valstorp besluttede nu at passe ham op for at udføre sin Hævn. Da Hr. Johannes var paa Hjemvejen, overfaldt Adelsmanden ham, og for at redde sit Liv maatte Præsten skynd-

somst flygte ud i en Vanding ved Vejen, og her maatte han staa i Vand til Halsen, indtil den vrede Adelsmand omsider fandt det for godt at gaa sin Vej.

(Efter P. Rhode).

Sv. Jørgensen.

Spøgelseshistorier og Folkesagn.

1. *Spøgeri paa Ringsebøllevejen.* Det hændte ofte, naar Nebbelundepræsten, Pastor Trojel og hans Karl Jørgen Buk var ude at køre om Aftenen, at de kom ud for onde Hændelser. Det var især galt fat et Sted paa »Ringsebøllevejen«. Ofte, naar de kom dertil, vilde det ene Baghjul paa Vognen ikke gaa rundt, og Hestene kunde af al Magt ikke trække Vognen videre, før Præsten eller Karlen tog Hjulet af og lagde det op bag i Vognen. Saa gik det let og sikkert paa de tre Hjul, for da maatte »den Onde« bære den hjulløse Aksel Resten af Vejen. Næste Morgen sad Hjulet altid paa sin Plads, og der var ingenting i Vejen med Vognen. (Fortalt af min Far).

Jørgen Aug. Larsen.

2. *Hoppen og Føllet.* — Min Hjemmelsmand fortæller: Vi var tre unge Karle, som gik fra Skyttefest i »Lysemose«. Vi var alle tre fuldstændig ædru. I Erikstrup skraaede vi over Markerne for at skyde Genvej hjem. Da vi var kommet lidt ind paa Marken, saa jeg en Hoppe med et Føl ved Siden staa lidt borte fra os. Jeg sagde det til mine Kammerater, og vi standsede. Den ene af dem kunde se Dyrene lige saa tydeligt som jeg; men den tredie af os kunde ingenting se. Det var heller ikke almindelige Heste. De var graalige og helt oversaaet med Stjerner eller lyse Pletter; men det var en Hoppe og et Føl, jeg saa dem ganske tydeligt, som de stod stille og ludede med Hovederne. Vi gik forbi dem, og endnu da vi var kommet et Stykke Vej derfra og vi saa os tilbage, stod de der paa selvsamme Sted.

Næste Morgen var de væk, og der var ikke engang et Traad at se, hvor de havde staaet.

Jørgen Aug. Larsen.

3. *Strigholts Agre.* I Erikstrup, tæt ved »Eriksvolde« findes en Mark, hvor nu Gdm. Carl Petersens og Rs. Clausens Jorder støder sammen, som kaldes »Strigholts Agre«.

Der var, siger Sagnet, i gamle Dage Begravelsesplads, og her er alle de døde fra Borgen og fra Krigene deromkring blevet jordet; derfor er Jorden her af en sær Beskaffenhed, saa »morret«, fedtet og leret af alt det Blod, den har drukket.

Iørgen Aug. Larsen.

Lars Boisens Digt.

Da jeg læste: »Budstykke Boisens Liv og Levned«, fandt jeg efterfølgende Digt af Biskop Boisens Søn *Lars Nannestad Boisen*, Præst i *Vesterborg* 1831—75. Det er digtet i Bonn i Anledning af hans Moder (Bispindens) Fødselsdag den 7de Maj 1826.

Du lille Fugl, som kvidrer hist paa Taget,
Som hopper om saa let og sjælefro,
Fra hvilken Egn — sig — er Du hid mon draget?
Hvor vil i Morgen mon Du fæste Bo?
Sig — har Du Tid mod Norden hen at fare
Ustandselig paa Dine Vinger snare —
Tag med en Hilsen til mit Fødeland!

Og naar en Ø i Aftenrødens Lue
Du øjner lav imellem Havets Hær,
Og dog saa skøn, saa venlig er at skue,
Skovkranset helt og blomsterstrøet den er,
Hvor Agren trindt er heget til en Have.
Hvor rige Frugtbarhed er Herrens Gave.
Did hen, o Fugl, det er mit Fødehjem!

Og hvor blandt Lollands skønne Blomsterdale
Du ser den skønneste ved Søens Bred,
Hvor Sø og Eng og Lund saa sødt sig male
I venlig Ro i blid Endrægtighed,
Hvor Vesterborgens Aa i Enge flyder,
Hvor straatakt Bo til Hvile Dig indbyder,
Did hen, o Fugl, det er mit Fædrehjem.

End mellem Rosningskovens unge Kroner
Du finde mig en Broderbolig kær,
Dig lede Nattergalens fulde Toner,
Hvor Skovens krumme Sti Dig vildsom er;
I denne Lund har jeg min Pige fundet,
I disse Skygger hendes Hjerter vundet.
Der sæt Dig Fugl, det er min Elskovslund!

Karen Christiansen.

»Lollandsk Lyksalighed« i en ganske anden Tone har vi i nedenstaaende Digt. I en Almanak fra 1873 findes følgende Vers, betitlet: »*Lollands Lyksalighed*«.

Gulgule Ærter og Flæsket i Striber
 Tanken alene faar Tænder i Vand,
 Tredjedags Feber hverandre angriber,
 Drikken er blandet med Ler og Sand.
 Trealtens Hvede og Bønner til Bælte
 Bag ved de skærmende Pillehegn gror,
 Regner det lidt, man i Leret maa ælte:
 Lolland: Hvor er din Lyksalighed stor.

N. Larsen, Haulykke.

Fra Fejø.

Paa den sydlige Del af Fejø ligger en ret stor, men ikke særlig god Eng »Avernakke«, der i gamle Dage var fælles for Bønderne i Østerby og Vesterby. Ifølge en meget gammel Skik skulde Præsterne i gamle Dage have udlagt en Græsning til 2 a 4 Kvæghøveder paa »Avernakke« mod at give 2 Tdr. gammelt Øl og 2 Tdr. godt Øl til Bønderne saavel i Østerby som Vesterby. Dette Øl blev afhentet i Præstegaarden Pinseaften og drukket hos Gaardmænd i de to Byer efter Omgang anden Pinsedag. I 1840 klager Præsten paa Fejø over, at Bønderne i Østerby glemte at udlægge Græsning til Præsten, men Øllet vilde de godt have. Denne Skik er for længst ophørt.

Samme Præst skriver i øvrigt samme Aar om Beboerne paa Fejø, at »de er opvakte og mer end almindeligt dannede, hvilket er en Følge af, at de alle tidligt farer til Søs. De er velvillige og har Lyst til at høre Guds Ord«. Helt tilfreds med sine Sognebørn er den gode Præst dog ikke; thi han slutter med at skrive, at »det var ønskeligt, om de kunde sætte en snævere Grænse for deres Lystigheder, som ikke sjældent gaar vel vidt«.

Niels Larsen.

Fra Bogverdenen.

Ved A. Hk.

Selv om der ikke var en Linie om Lolland-Falster i den store og billedrige »Kunst« (1931, 466 S.) — blot et enkelt Bind af det 1931 paabegyndte mægtige Foretagende »Nordisk Kultur« —, burde denne Bog omtales her. Den giver en paa een Gang sammenfattende og indgaaende Fremstilling af al vor Viden om Kunst i de fem nordiske Riger i Oldtid og Middelalder og om »Folkekunsten« indtil 1800-Tallet, og den er skrevet i letlæselig Form af nordiske Videnskabsmænd (danske: *Johs. Brøndsted, Chr. Elling, Jørgen Olrik*), der indbyrdes har gennemgaaet Stoffet inden den endelige Nedskrivning. Vi faar da her det Overblik og den Sammenhæng, vi ikke kan undvære, naar vi vil forstaa vore egne Forhold herved. Nu giver Bogen tillige dog en lille Smule om vore stedlige Foreteelser, ganske vist kun i hurtige Strejflys, naar den fremdrager særlige Træk eller udprægede Eksempler ud af Enkelthedernes Myldr. Saaledes optræder i Stenalderens Lerkar-Prydkunst, da den gaar paa Hæld, en lille særegen Gruppe *svungne Kar* fra Lolland-Falster og Fyn — med vandrette Bælter foroven af Zigzag- og Skraastreg-Linier, udførte med Tandstempel eller paa anden Vis, men ikke, som samtidig i Jylland, med Snore — der staar Østersølandenes Lerkar-Kunst nær og har særlig Tilknytning til Egne som Mecklenburg og Rügen. Under Omtalen af den romerske Jernalder nævner Brøndsted *Hoby-Fundet*, Bøjlenaalene (afbildede) og Bægrene, men ganske vist kun som Eksempler paa fremragende fremmed Kunst og Industri, funden i vor Jord. Elling berømmer under gotisk Kirkekunst *Maribo Birgittinerkirke* som en af Unionstidens ypperste, med dens Rumvirkning af en hidtil ukendt Lethed

og Lysfylde, og anfører *Kalkmalerierne* (1301) i *Nr. Alslev Kirkes Østside* som betegnende for den ny Stil under Brydningen mellem Romansk og Gotisk. Endelig gør Olrik i sin Afhandling om dansk Folkekunst — udøvet af Bønder og Haandværkere paa Landet — opmærksom paa de for Lolland og Falster ejendommelige Skabsborde og paa Langbordets Anbringelse paa Falster og det sjællandske Røsnæs langs Gavlvæggen i Stuen (der kunde være tilføjjet, at dette delvis ogsaa gælder Lolland).

En ganske lille Afhandling af Museumsinspektør *Chr. A. Jensen* slutter sig til Sune Lindqvist's Skildring i nysnævnte Værk af *Vikingestilen*. I »Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1932« fortæller Chr. A. Jensen om et morsomt lille Fund, han for nylig gjorde paa Auktionen over Oldsagssamlingen paa *Orebygaard*: en lille, knap 10 cm lang *Bronzhest*, der efter Stilen (indridsede Spiraler ved Laarene m. v.) stammer fra 1000-Tallet. Den har nok en Tid siddet paa en Vindfløj i Lighed med de smaa Løver, Drager og Dragehoveder, der har knejset til Tops paa de gyldne Vindfløje med rige, kunstfærdigt slyngede Ornamentter, der er funden paa nogle norske og svenske Kirker, men disse Fløje har oprindeligt prydet Vikingeskibes Stavne og er først senere, da Skibene lagde op, kommet til Kirke-Højsæde. Ikke usandsynligt har da vor lille Hest, der længe har ligget ukendt paa et lollandsk Herresæde, faret til Søs paa lollandsk Vikingeskib og været til Vejrs paa en lollandsk Kirke. — I Tilknytning til »Kunst« kan vi ogsaa føje Museumsdirektør *M. Mackeprang's* Bidrag i Festskriftet til H. P. Hansen (Aabenraa 1932) om *Oldsagssamlingen i Kiel*. Vi faar her at høre, at Oldsagskommissionen i København, som paa saa mange Maader støttede det unge Museum i Kiel, i 1835 skænkede dette et anseligt Udvalg af et i *Vaalse* paa Falster gjort *Sølvfund* fra Oldtidens Slutning — og derved i øvrigt syndede mod den hævdvundne Regel, at et Fund ikke uden tvingende Forhold bør splittes. —

Der er ikke saa lidt Bognyt om vore Kirker og deres Op-land. Saaledes i to Jubilæumsskrifter fra Nykøbing. Dr. *Johs. Lollesgaard's* »Nykøbing Kirke 5. Juni 1532 — 5. Juni 1932« giver i en kort, klar Oversigt Kirkens Historie fra 1532,

da Byens brøstfældige Sognekirke »til Vor Frue« (paa Torvets Nordside, jfr. Gadenavnet »Gl. Kirkegaard«) skulde nedbrydes og Kirken i det 1419 oprettede Graabrødre-kloster traadte i Stedet som Byens Kirke, sikkert tæt ved det Sted, hvor Byens ældste Gudshus, Skt. Nicolaus-Kapellet — der skænkedes Klosteret ved dets Oprettelse — havde staaet. Til Bogens Skildring af Kloster-Kirkebygningen med dens Historie og rige Inventar slutter sig Levnedstegninger af de til Kirken knyttede Præster gennem Tiderne.

Fra selve Kirken kommer vi med *Johs. Lollesgaard's »Nykøbing Katedralskoles Historie«* (1932) over i vestre Klosterfløjs nederste Stokværk. Her holdt den lutherske Latinskole til fra 1532 — som en paa een Gang kirkelig og borgerlig Institution — i nogle mørkladne Rum med Vægge af Fyrretømmer mellem »Lectierne« (Klasserne), med Gulv af Mursten og stampet Ler og underneden Fængselskælder, som Disciplene engang imellem morede sig med at bore Hul ned til, og her holdt man ud — under Tidernes skiftende Anvendelse af Raadhuslokalerne ovenover (ogsaa til Eksercits, naar det blev Regnvej) —, til Befrielsens Time slog 1808 med Købet af den nuværende Bolig, Hincheldey's solide og smukke Gaard. For 16. Aarh.s Vedkommende maa Forf. væsentlig holde sig til de almene Vilkaar for Datidens Latin-skoler, men indføjer stedlige Træk, bl. a. fra Løbedegnens ret kummerlige Tilværelse og fra Musikundervisningen, der snart blev Skolen en væsentlig Erhvervskilde (Elevernes Sangopvarthning ved Bryllup og Begravelse, »Ligpengene«, »Diskantpengene« ved den flerstemmige »Diskant«s Omgangssang paa Helligaftener m. m.); den skabte Skolen, alt som Instrumentalmusikken toges i Brug, saa stort et Ry, at en Geografi fra 1718 under Omtalen af Nykøbing anfører »en berømt Skole af musikalske Exercitier«, en Virksomhed, der imidlertid i Slutn. af 18. Aarh. gled fra Skolens over til Organistens Ledelse. I 17. Aarh. — da man fra 1618 har den ubrudte Række af Rektor-Navne og i 1617 Navnet paa den første vidnefaste Nykøbing-Student: den 33-aarige Rasmus Sørensen, senere Præst i Vaalse — faar vi »Slotstiden«, under Hoffets Vinger, men ogsaa under dets Tryk, glørvær-

digt afsluttet med Sofie Amalies store Skolelegat 1680 og paabegyndt med Legatet 1629 fra Enkedronning Sofie — det var jo under hendes Ligfærd 1631, at Nykøbing Skoles Sangkor ved Ligtogets Ankomst til Vordingborg maatte døje den Tort, at Rektor under Kæppestriden med Vordingborgs Skolekor bogstavelig fik Prygl af den Vordingborg Rektor. Vi forstaar, at Lærerstandens Kaar just ikke var lystelige og at Skolearbejdet i 17. Aarhundrede gav rigeligt med Skuffelser og Møje, naar vi hører om Rektor Stenstrup, at han, efter »idelig som Sisyfos at have rullet Sten frem og tilbage«, endelig (1670) til Belønning for 6 Aars Bekymringer fik Taars Præstekald paa Lolland, eller naar Rektor Fulda i Optegnelser om Disciples Afgang som Grund anfører: Dumhed, Uværdighed, Tyveri, »stukket af« m. v.; en enkelt giver han til Afsked det Skudsmaal: »ikke nyttig til noget; blev Degn i Karleby«. Bogens talrige personhistoriske Data samler sig efterhaanden om udprægede Personligheder. Saaledes Rektor Højelse, der virkede til 1704, en frodig Skikkelse (myndig, duelig Skolemand og Administrator, Kingo's Ven), som blæste ny Aand i Skolen og skabte en Overlevering, der i 18. Aarh. indgød Borgerstanden Tillid (nu kom en Række borgerlige Legater) og gav Lærere og Elever Fremdrift. I 18. Aarh. faar vi Skolens Lys, den senere kendte Sproggransker og Digter Chr. Falster, 10 Aar gl. sat i Nykøbing Skole og en kortere Tid Hører, til han 1712 forflyttedes til Ribe, en livlig Aand, ogsaa parat til kaade og iltre Streger (1708 med i Bataillen paa Zarens Hus mellem Skoleelever og Skriverkarle fra Slot og Amtstue) og som Hører og Kantor Leder af Musikken ved Opførelsen paa Raadhussalen af Skolekomedien »Dronning Ester«. 1805 blev Nykøbing latinske Skole Katedralskole og Statsinstitution og omtr. samtidig den betydelige Rektor S. N. J. Bloch dens humane Leder. Forf.s nænsomt tegnede Levnedsskildringer af de mange Rektorer og Lærere — hvoriblandt Rektor C. Paludan-Müller rager op mellem Dygtigheder — skrumper naturligt nok, jo mere man nærmer sig Nutiden, ind til de nøgne Person-Data.

Kirkerne har i Tidens Løb været brugt til alskens *verdslige* Forehavender. Herom faar vi interessante Vink i Museums-

inspektør *Kai Uldall's* »Kirkens Profanbenyttelse i ældre Tid« (»Fortid og Nutid«, 9. Bd. 2. Hefte 1931). Der var saaledes Kirkernes Brug i Forsvarsøjemed. Vi hører om de forholdsvis faa befæstede danske Kirker (Bornholm, Sydsjælland m. m.) og de ikke helt faa, der ifølge skrevne Kilder eller Murværkers Vidnesbyrd har været brugt som Forsvarets Tilflugtssteder, særlig Taarnene, der dog væsentlig synes at have været befæstede Vagttaarne, hvor tillige den omboende Befolknings Krigsudrustning opbevaredes. Skydeskaar eller skydeskaar-lignende Glugger findes paa *Stubbekøbing* Kirkes Taarn; under Bonderejsningerne i Anledning af Frederik den Førstes Sølvskat 1523 forsamlede en Del Bønder sig i *Horslunde* Kirke, udtog »Kirkebøssen« d. v. s. Kirkekanonen og kørte den ned til Karsebæk. Vaabenoplæg i Kirkerne, hidtil knyttet til bestemte Kirker i særlig udsatte Kystegne, blev ogsaa Led i Hærordningen under Oprettelsen af Christian den Fjerdes danske Militz og ganske særlig ved Oprettelsen af det nationale Rytteri 1670 og af Landmilitzen 1701, da en Række Kirker indrettedes til Vaabenlagere. Nu blev Vaabenhuset — i Fortsættelse af middelalderlig Brug — Opbevaringsstedet; Soldaterne maatte ikke tage Flint, Kaarde, Gehæng eller Tasker hjem med sig, men skulde aflevere dem i Vaabenhus-Skabet i de Kirker, i hvis Nærhed Eksercerpladserne for Landsoldater eller Ryttere laa; til disse Kirker skulde der anskaffes Skydeskiver, Træhest og Justitspæl (Gabestok), de to sidste til disciplinær Afstraffelse bl. a. for den Soldat, der havde snydt sig fra Gudstjenesten og Degnens Kristendoms-Undervisning Søn- og Helligdage i Sogne- eller Eksercer-plads-Kirken; til de sidstnævnte Kirker hørte *Fuglse* Kirke. Ogsaa Borgervæbningen kunde have Vaaben i Kirkerne eller eksercere ved dem, som ved *Maribo* Kirke, hvis Kordegn og Klokker Ussing, der havde Ret til Græsset paa Kirkegaarden, i 1801 stredes med Borgerkaptajn Engberg om Borgerskabets Ret til at holde Øvelser paa Kirkegaarden. Gabestokken lige uden for Kirken blev ogsaa taget i flittigt Brug i den almindelige Kirketugts Tjeneste; naar gemene (jævne) Bønder trods Præstens Advarsel ikke søgte Kirken, skulde de staa i Gabestok paa Kirkegaarden (Forordning 1735); fra *Fejð*

indberetter Præsten 1809, at der i Kirken fandtes en jernbetyngt, med Sælskind betrukken Træhat, sagtens en »Straffe-Hat«. Brandredskaberne opbevaredes hyppig i eller ved Kirkerne; endnu i 1850 blev *Nykøbing* Kirkes Forhal benyttet til Sprøjtehus! Ogsaa Kirkeklokken havde sin verdslige Bestemmelse; den maatte efter Loven ringe for Ildebrand, fjendtligt Indfald o. desl. Den fristede imidlertid stærkt til anden praktisk men ulovlig Brug; man brugte den til at sammenkalde til Bystævne, Gæstebud, Leg og Tidsangivelse, saa flere Landemoder i 16. Aarh. maatte paabyde Laas for Klokkedøren og henvise Bønderne til at anskaffe Byhorn, og 1590 forbød Provsten under Visitatsen i *Nebbelunde* Almuen at bruge Klokkeklemten ved Bymøde eller anden verdslig Handel. — Nysnævnte Forfatter, *Udall*, har i Hardsyssels Aarbog 1932 et lille Stykke om de gamle *Kirkeriste*, som allerede var kendte i Middelalderen, og som anbragtes vandret foran de ustængte Kirkegaardslaager, at ikke Ko, Faar eller anden firbenet Gæst skulde slippe ind paa Kirkegaardens Enemærker. Han nævner fra 16. Aarh. den østre og vestre Kirkerist ved Kirken i Nakskov. Vi henleder Opmærksomheden paa den lille Artikel, dog særlig af den Grund, at vi endnu har en saadan — i øvrigt ikke i Artiklen omtalt — Kirkerist bevaret ved *Gloslunde* Kirke. —

I Arkitekt C. M. *Smidt's* »Kalø« (*»Fra Nationalmuseets Arbejdsmark«*, 1932) skimter man vore Øer. Arkitekten blæser Alarm for hurtig Udrykning til Bevaring af Kalø Borgbanke og ikke mindst det store Taarn, som staar for Fald. Han fremdrager Lighedspunkter mellem denne Middelalderborg og den lollandske *Ravnsborg*. Begge, fra 1. Halvdel af 14. Aarhundrede, er — ligesom Vesborg paa Samsø — Højborge, ikke lagte i Sø eller Sump som de fleste danske Borge, men paa en høj Banke, umiddelbart ved Havet med Hovedbankens Skrænt stejlt over Havstokken; Forfatteren har ved sine Undersøgelser paa Kalø kunnet fastslaa, at Ringmuren paa Borgens Indgangsside her ligesom paa Ravnsborg og andre danske Borganlæg var den ældste af Ringmurene.

Henny Glarbo har i Personalhistorisk Tidsskrift for 1932 (5. Bd., 1. Hefte) givet en Navneliste over danske og norske

Studenter ved *Universitetet i Franeker* i Friesland, 1592—1803; Universitetet blev oprettet 1585 til Fremme af Calvinismen og fik, da Franeker ogsaa synes at have været et billigt Studiested, ikke ringe Tilgang fra Danmark og Norge; efter 1670 kommer der kun meget faa heroppe fra, og fra vore Døer er der i hele Tidsrummet kun kommet ganske enkelte. Vi vidste, at Sognepræst Hr. *Jens Jacobsen* (1573—1634) i *Skovlænge*, hvis Navn staar paa Lydhimmelen som Giver af Kirkens Prædikestol, havde været udenlands; nu erfarer vi, at han (Joannis Jacobi Holmii Danus) Aar 1600 er indskrevet i Franeker Universitet; 1628 optoges *Albert Albertsen Ritz*, formodentlig Søn af en Skotte af samme Navn, der boede i Nykøbing F., og Broder til Jacob Ritz, Rektor i Stubbekøbing 1649. Franeker-Universitetet blev ikke søgt meget af Adelsmænd, da de særlig adelige Studier: Ridning, Dans, Fægtning og moderne Sprog kun i begrænset Omfang blev dyrket her; 1632 immatrikuleredes (indskreves) dog *Otto Pors* (Otto Pors Lollandus Danus), f. 1610, Søn af Klaus Pors til Øllingsø.

Jubilæumsskriftet »Danske Guldsmede og deres Arbejder gennem 500 Aar« (1929) ved Aage Sølver tager vi med for nogle faa stedlige Datas Skyld. Den danske Guldsmed arbejdede sig op i Samfundet og var omkr. 16. Aarhundredes Slutning en anset Mand, der jævnsides med Virksomheden paa Værkstedet drev en friere Bestilling og handlede med Guld, Sølv og ædle Stene; Guldsmedene rangerede øverst i Haandværkslavene, var »fornemme Lavsbrødre«, som der staar i Ligbærerlavets Papirer fra Nykøbing F. Vi erfarer, at en Christoffer Guldsmed arbejdede i *Maribo* 1595, og at der i 1685 ikke fandtes Guldsmede i denne By, men 1698 nævnes Guldsmed Peter Jakobsen, dog ikke for det godes Skyld; han mulktredes, fordi han arbejdede i daarligt Sølv. Det samme gjaldt samtidig Guldsmed Anders Jensen i *Nykøbing*. I denne By hører vi 1729 om en Guldsmed Jacob Synderborg.

Efter Ordlyd tager *Therkel Mathiassen's »Herregaarde og Godser i det tyvende Aarhundrede«* (1931) kun Sigte paa den nyeste Tid. Vi faar dog ogsaa et hastigt Tilbageblik over Adelstiden, dens Begyndelse, Højadelens Fremskridt og

Vælde fra Beg. af 16. og op i 17. Aarh. (omkring 1500 talte Højadelen om ved 250 Slægter) og saa dens Svækkelsestilstand, som sætter ind ved 1650-Tiden — da var Adelslægterne kommet ned til ca. 150. Af dens ca. 630 Herregaarde laa, i grel Modsætning til senere Udvikling, Hovedparten, de 390, i Jylland; 30 laa paa *Lolland*, ingen paa *Falster*. Hidtil havde Herregaardene været adelige Hovedgaarde, Sædegaarde, med Bøndergaarde under sig, Skatteprivilegium og andre Goder. Enevælden blev skæbnesvanger for den gamle Adel og dens Gaarde. I de 40 Aar efter Enevældens Indførelse 1660 mistede den gamle Adel Halvdelen af sine Ejendomme til Fordel for borgerlige Embedsmænd, Købmænd, Forpagtere; dertil den ny Lensadel: de indvandrede tyske Adelsmænd (paa Lolland: Reventlow, Knuth, Raben, Bertouch) og Borgerfolk (Lerche, Rosenørn); de ny Majorater, de mægtige Lensgodser, skulde pryde og sikre Enevoldsmagten. Under denne Udvikling er »Herregaarde« blevet til noget andet end forhen. Forf. forstaar ved en Herregaard nu til Dags en Ejendom med enten over 20 Tdr. Hartkorn eller en Ejendomsskyldværdi af over 200,000 Kr., saafremt den da har et Areal paa over 100 ha., og ved et »Gods« (Storgods) en Ejendom med 100 Tdr. Hartkorn og derover (og Tillæg af mindre Ejendomme, Avlsgaarde, Bøndergods). Herefter var der 1931 i *hede* Landet 942 Herregaarde og Godser, og i *Maribo Amt 124* (60 over 40 Tdr. Htkr., 18 over 100, 6 over 200, 1 over 500 Tdr. Htkr.). Foruden en fuldstændig Liste over hver enkelt Herregaard 1931 (Htkr., Areal, Skov, Ejer, Varighed i Slægtens Eje, Hovedbygningens Alder m. v.) giver Bogen i sammentrængt Fylde en Rigdom af Oplysninger, grupperede om og om igen efter skiftende Synspunkter. Det overalt ledende Synspunkt er naturligvis den store Tilbagegang (Lensafløsning m. v.). *Maribo Amt* viser sig dog paa flere Omraader mindst ramt. Under den almindelige Tilbagegang i Antal af Herregaarde paa over 20 Tdr. Htkr. fra 1900 til 1931 (godt Trediedelen af Jyllands Herregaarde udstykket i den Tid) viser *Maribo Amt* en Stigning fra 111 til 115 Gaarde — Sammenlægning har holdt mere end Trit med Udstykningen; men kommer vi op paa Gaarde over 40 Tdr.

Htkr., har ogsaa vort Amt i den Tid haft Tab (fra 65 til 60); af Danmarks 71 Gaarde paa over 80 Tdr. Htkr. er kun een, *Skørringe*, gaaet frem i Tal, og Lungholm og Hardenberg, der 1900 ikke havde 80 Tdr. Htk., er 1931 op over denne Grænse. Arealet paa Storgodserne (mindst 100 Tdr. Htkr.) udgjorde i 1900: 9,2, i 1931: 4,7 pCt. af Landets samlede, men paa Lolland-Falster 23 (1900) og 17 pCt. (1931) af Landsdelens. Denne Nedgang her er mindre end paa Sjælland-Fyn (for ikke at tale om Jylland), og Storgods-Arealet paa Lolland-Falster er derfor nu Danmarks forholdsvis største. Til tidligere Majoratsejendomme, der i over 200 Aar har været i den nuværende Slægts Besiddelse, hører Knuthenborg (fra 1682), Aalholm (1725), Christianssæde (1728) og Engestofte (1728); Bremersvold, der ikke var Majoratsgods, har siden 1726 været i Slægten Råben's Besiddelse, og tager man Slægtsgaarde med, som er gaaet i Arv paa Spindesiden, bliver *Hardenberg* den ærværdigste (fra 1430), og *Knuthenborg* har fra 1667 været Slægtseje.

Pastor *J. L. Frederiksen's* Artikel i 'Præstø Amts historiske Aarbog (20. Aarg. 1931) »Steges Præstehistorie« giver adskillige Oplysninger om *Præster*, der ogsaa har virket i vort Stift. Den meget veltalende Præst og kendte Forfatter af religiøse Digte og Salmer (»Til Ende Aaret haster«, »Alting tjener dem til Gode«) Jakob Johan *Lund* var Sognepræst i Stubbekøbing 1763—75; gift her med en Datterdatter af Hans Egede udgav han 1778, efter at være forflyttet til Stege, en begejstret Levnedsskildring af ham. Hans Efterfølger som Provst i Stege Jørgen *Stauning* (1739—1814), 1777—79 Præst i Vaalse, virkede 20 Aar som Sognepræst i *Maribo*; skønt meget flittig, samvittighedsfuld og velstuderet faar han af den ellers mildt dømmende Biskop Balle et daarligt Skudsmaal, der vilde være paafaldende, hvis *Stauning* ikke havde været en udpræget rationalistisk Skikkelse; efter Visitatsen kort efter Tiltrædelsen i Stege skriver Biskoppen: »Den ny Filosofi har blindet ham. Hans svage Stemme fylder ikke Kirken. Som Kateket er han mere maadelig end god. Ved hans Tilkomst fra *Maribo* har Stiftet ikke vundet«; *Stauning*

døde som en af 'Sorgen haardt prøvet Mand; det faldt i hans Lod at begrave sine 4 Hustruer og 14 — eller 16 af sine Børn, de fleste i den voksne Alder. Staunings Efterfølger i Stege Amtsprovst Gjerlev Christian *Krog* (1762—1830), en meget myndig Embedsmand («Vel hedder jeg Krog, men jeg er ikke en Krog, som enhver skal hænge sin Hat paa!«), fik næppe sat dybe Spor hernede, hvor han 1790—93 var residerende Kapellan i Nykøbing. Anderledes med *Daniel Peter Smith* (1782—1871), som 1815—19 var Sognepræst i Saks-købing, hvor han forbyggede sig paa Præstegaarden, derefter blev Sognepræst i Horslunde-Nordlunde, næste Aar Provst og tillige Meddirektør for Biskop Boisens Seminarium i Vesterborg og 1834 forflyttedes til Stege; en frisk og lys Personlighed, levende interesseret i de skønne Kunster og i Politik, Forfatter ikke alene af Prædikener og Lejlighedstaler, men ogsaa af Læse- og Sangbog for Almuen og Skolebørn og af Livserindringer. Hans Efterfølger i Stege, den almenkendte *Frederik (Frits) Boisen*, Søn af Biskoppen, f. 1808 i Vesterborg, 1825 Student fra Nykøbing Latinskole, fik sit Virke-omraade uden for vort Stift.

Lidt forsinket kommer Omtalen af *C. Asschenfeldt-Hansen's* Livserindringer »Naade over Naade« (1930). Forf. kunde — siger han selv — allerede »omvendt« tiltræde sin første Præstegerning i *Halsted-Avnede* (Kapellan 1880—82) som hellig Præst. Stadig paa Færde, ved Husbesøg i alle Sognehjem, Prædikener, Taler og Bønnemøder fik han, Vækkelsesprædikanten til Omvendelse og Skel mellem Liv og Vantroens Død, gjort en ikke ringe Indsats, især bl. Smaafolk; han anfører Træk fra Arbejdsmarken og dvæler bl. a. ved den skønne Oplevelse, at en vakt Skipperkone, hvis Mand var kommen hjem med en stor Kasse Romaner til Vinterlæsning, fik den Glæde, at Kassen aldrig blev lukket op, fordi man fik ham til i Stedet at spille Violin til de smaa hellige Sange ved Asschenfeldt-Hansens Møder; Proprietær paa Luisehøj *Clausen*, den senere saa bekendte Gaardmissionær i Kbhvn., og Pastor Jakob *Møller* i Sandby (senere Radsted), blev hans gode Medhjælpere. Var Tiden paa Vestlolland — hans første Kærlighed i Præstegerningen — en Naadestid for Forf., blev

Præstetjenesten paa Østlolland (Sognepræst for *Slemminge-Fjelde* 1896—1904) en Ydmygelsesskole, om end han ogsaa her saa Sjæle omvendt og mærkede Spirer gro, og »en Rigdom blev Samlivet og Samarbejdet med en Kreds velsignede Præster paa Midt- og Vestlolland« (Bachevold i Rubbeløkke, Levinsen i Karleby, Hindhede i Kappel m. fl.).

Vi er først nu blevet opmærksom paa en Selv-Levnedsskildding (Jonstrupbogen 1927) af Lærer *Hans Rasmussen, Karleby*, født 1828 i Mageltving, Søn af en Arvefæstebonde og vokset til fra Gaardens Karlekammer som Tjenestedreng, men under Plejefaderen fhv. Godsfuldmægtig Gaardejer Lützen's gode Røgt og Forsyn. Paa Lützen's Foranledning blev han allerede lige efter Konfirmationen Lærer (!) under yderst primitive Forhold et Aars Tid ved Skolen paa Øen Lang i Rødbyfjord og fik, efter Seminarietiden og et kort Soldaterliv i Slutningen af den slesvigske Krig, Ansættelse som Andenlærer ved Bregninge Skole i Horbelev Sogn; han øvede sin Manddoms- og Livsgerning som Lærer ved Karleby Skole paa Falster 1855—89, hvorefter han levede som Pensionist i Vordingborg og København til sin Død 1919. Forf. skildrer paa over hundrede tætte Tryksider sit Liv omstændelig og jævnt, uden større ydre Oplevelser; men under Dagens og Vejens Jævgang faar vi adskilligt nyttigt at høre ogsaa om Skolevæsen og Livsforhold paa vore Øer lige fra hans egen Skolegang i en Christianssæde-Skole (hvor man havde Hverdags- og Halvdags Skolegang, ældste Klasse om For-, yngste om Eftermiddagen), Samlivet med forskellige Lærertyper fra Vesterborg-Seminariet og deres Arbejdsmetoder til Visitatserne i hans egen Skole i Karleby. Vi ser enkelte Gange flygtigt Monrad, Magister L. N. Boisen i Vesterborg og andre kendte Personligheder og fornemmer Spændingen under Dronning Caroline Amalies Besøg i de Reventlowske Skoler i Mageltving og Opager under Majestæternes Besøg 1843. Værdifuld er Skilddringen af Forf.s musikalske Seminarie-Kammerat Carl Mortensen og af den kendte Botaniker H. Mortensen, en Tid Lærer paa Næsgaard Agerbrugsskole, begge senere knyttet til Jonstrup Seminarium. Skulde man tro Hans Rasmussen, har det næsten altid været

ufortjent og med mærkværdigt Held, at han har faaet de gode Eksaminer og er bleven foretrukket (ogsaa ganske overraskende, at hans gamle Forstander paa Seminariet foreslog ham at søge Stillingen som Seminarielærer — hvad han unddrog sig til Fordel for Vennen H. Mortensen). Selv om han gerne vilde dække over det, røber Selvbiografien en meget samvitighedsfuld, pligttro og helstøbt Personlighed, og naar han lejlighedsvis taler om sine fornøjelige botaniske Udflugter og deres gode Fund og om Hverdagens selvfølgelige Pligtarbejde, skjuler denne Beskedenhed over den Sandhed, at han var en meget anset »Florist« (Plantekender) og en stor Dygtighed som praktisk Børnelærer. —

Dr. phil. *Axel Garboe* har i den store, meget udførlige og anselige Levnedstegning af Bornholmer-Geologen *Magnus Jespersen* (1931) sat et Æresminde for denne sære og særprægede Mand med de betydelige videnskabelige Evner; de kom dog ikke paa hans Forskerfelt: Geologien til den rette Udfoldelse, dels paa Grund af hans egen stejle Natur, der rethaversk holdt paa sit, dels paa Grund af den da raadende københavnske Videnskabeligheds kølige Forbeholdenhed, som forstod at holde ham nede og paa Afstand. Som en skuffet og noget bitter, men dog livsrank Mand kom han 1881 til *Nykøbing F.* og virkede her som Adjunkt og Overlærer til 1903. Garboe giver en pietetsfuld Skildring af hans Personlighed med de mange paradoksale og sarkastiske Udfald (der kom til Orde ogsaa i Bidrag i *Nykøbing Kate-dralskoles Programmer* og i fri, ofte højst besynderlig Digtning), men med ideal Higen, stærk Selvtugt og Forankring i en personlig præget, kristen Livsanskuelse, der i de senere Aar fortonede sig i et Swedenborg'sk Syn. Jespersens høje, langhaarede og langskæggede, markerede Skikkelse i det egenartede grove Tøj og med den tunge Slængkappe om Vinteren var noget af Originalens og vilde været Skive for Elevers lystige Ubarmhertighed, hvis ikke hans Personlighed, Vid og dygtige Undervisning havde aftvunget Respekt midt i den lurende Lattermildhed, ikke mindst i Timerne i Kate-dralskolens Tag-Etage i det lavloftede »Naturalie-Museum«. Her i *Nykøbing* plejede han vel fremdeles sine geologiske

ogsaa ske ved sen-Navne: Karl Johansen, som, gift med Poul Grete, overtog Gaarden med hende, kom nu til at hedde Karl Poulsen. — I samme Hæfte skriver *Helene Strange* om »*Mælk og Malkning*«. Det er for en Del Randbemærkninger til en tidligere Artikel om samme Emne, med Tilføjelse af tilsvarende falsterske Benævnelser eller af Navne paa Ting, Stam-Artiklen ikke synes at kende (den falsterske Flødepotte paa nederste Bordende); af det store falsterske Ordforraad for alt, hvad Mælken og dens er, tegner der sig et lille anskueligt kulturhistorisk Detailbillede. — Decbr.-Hæftet 1931 beskriver *Haandkværnen* og dens enkelte Dele (med Billeder af Maltkværnen i Maribo Fri-landsmuseum og af den skematiske Fremstilling i Grundtvig's »Livet i Klokkergaarden«), og der efterlyses i et lille Stykke »*Hørsvingeren*« — som afløste Skættekonernes Hørskætning i Port eller Lo — en Beskrivelse af den i »Klokkergaarden« omtalte *Hørmands* Virksomhed paa Loll.-Falster, om han arbejdede alene og tog Skættemaskinen med eller blot var Medhjælper. Endvidere spørger man om Udbredelsen af det slaviske Laaneord »*dobra*« (d. v. s. »udmærket«, *dobra* Tøj, godt Kram), der ogsaa bruges paa Lolland-Falster; Ordet kunde synes indkommet med polske Landarbejdere, men er maaske anvendt tidligere. — Chr. Lisse's paa Fagfolk beregnede Artikel »Nyudviklinger i Falstersk« (3.—4. Hæfte 1932) paaviser ved Eksempler fra Taarup, Torkildstrup Sogn, at næsten alle Nyudviklingerne fører til Former, der staar Rigsmaalet nærmere end de gamle, men at denne Bevægelse foregaar meget langsomt, saa Forskellen mellem de ældres og yngres Sprog ikke er meget stor.

Under *Folkeminde*-Bognyt hører Havearkitekt *Johs. Tholle's* »*Skæbnetræer*« i Gads Magasin. Til disse Træer, gerne betingede af deres ejendommelige — f. Eks. ensomme Voksested eller Størrelse og Ælde —, knyttede og knytter endnu Folketroen Gaardes og Menneskers Skæbne (ikke mindst deres, der fælder dem). De var Brandtræer eller Ulykkestreer. Forf. opgør, med Tilføjelser til Dansk Folkemindesamlings og Aug. Fr. Schmidt's Undersøgelser, deres Antal her i Landet 1930 til omkr. 145 Træer, særlig mange i det

sydlige Jylland og Sønderjylland: 16 paa Sjælland, 1 paa Bornholm, 1 paa *Lolland-Falster* (ifl. Aug. F. Schmidt (J. Kamp): Hvidtjørnen paa Bellinge Mark ved Korselitse), 10 paa Fyn og omliggende Øer samt 117 i jydsk og sønderjydske Egne. — Til »*Danske Folkeminder*«s Bedrifter hører Udgivelsen af *Elna Mygdal's* pragtfulde Værk »Amagerdragter« (2 Halvbd. 1930, 1932), bag hvis Rigdom paa Oplysninger vi dog kun anende skimter lidt om vore egne Bøtø-Hollændere; Amagerdragterne er ikke kommet hertil med Christian II's Hollændere, men først senere. — Et Bidrag til *Stednavne-Forskningen* er Pastor V. C. *Frederiksen's* Særtryks-Pjece »Stednavne paa -lev gælder Oldtidslevn« (1932), der giver en ganske ny og vidtrækkende Tolkning af Endelsen »lev«. Vi kan bedst henvise til Forf.s Stykke i nærværende Aarbog S. 171, hvor alle lolland-falster-ske lev-Stednavne gennemgaas efter hans ny Forklaring. — Af stedligt Stof skal til Slutning lige nævnes — foruden en lille billedsmykket Beskrivelse af *Maribo* i »*The American Scandinavian Review*, 1931 (ved A. Holck) — det 10. og sidste Bind (1932) af »*Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familie*« for dets gode Gengivelser af malede Portrætter af Statsminister Grev Christian D. F. Reventlow: Als's Maleri fra Grevens Ungdom, N. Wulff's Familiebillede (1790), hvor han ses som Midtpunkt i den store Børneflokk, og C. A. Jensen's kendte Billede; i øvrigt maa vi i dette Bind nøjes med vor Andel i det værdifulde Personregister for det samlede Værk og med Dr. Bobé's Levnedstegning af den i 1929 afdøde Lensgreve C. E. Reventlow.

Vi vogter os jo for Smagsbedømmelse af skønlitterære Arbejder, men kan pege paa dem, naar det gælder Steds-historie, og hilse dem med Glæde, naar de ogsaa gaar vort historiske Samfunds Ærinde. Unægtelig lyser vi langt fra alle »historiske« Optog, Fortællinger og Skuespil i Kuld og Køn, ikke dem, der i Markedsøjemed skilter med en historisk Begivenhed, som de iklæder prangende Skrud fra en tilfældig Maskerade-Garderobe. I Helene Stranges Hjemstavns-spil paa Møllebanken og i »*Grevens Bønder*« i Bangshave fik

Interesser, men der blev ikke Lejlighed til større Forskning (blot nogle Artikler: »Til Falsters Geologi« i Katedralskolens Program 1886 og a. m.). Det blev en velkommen, om end sen Oprejning for ham, da Bornholmsk Samfund paa hans 80 Aars Dag overrakte ham en Ny-Udgave af hans »Liden geognostisk Veiviser paa Bornholm« med Indledning af den svenske Geolog (og senere Professor i Lund) Grönwall, der fremhævede dette Arbejdes store Betydning. Da han 1917 begravedes paa Nykøbings østre Kirkegaard, lod hans Børn paa Mindestenen indhugge en Fremstilling af den bornholmske Forstening, der bærer Magnus Jespersens Navn: *Myoconcha Jespersenii*. —

I sidste Aar bog berørtes flygtigt en Artikel af Haislund om »Elliptisk Genitiv« (Petersens o.s.v.) i »*Danske Folkemaal*«. I et senere Hæfte af samme Tidsskrift kommer Adjunkt J. Jørgensen i »*Lidt om østlollandsk Navneskik*« ogsaa ind paa Emnet og mener, at et Udtryk som f. Eks. Petersens ikke skal tænkes med underforstaaet »Hus« ell. lign., men at vi maa se »Familien« som det underforstaaede og afgørende, hvad ogsaa Navneskikken i *Toreby Sogn* viser. Her bevares endnu en Del *Kendingsnavne* knyttet til Slægter, Gaarde og Huse, men dog nu under stærk Opløsning og Forsvinden. Forf. anfører godt halvfems gængse Tilnavne i Sognet (fra »Aalborg«, »Amme« til »Væver«, »Ærbo«), i lige Grad knyttede til Gaardmænd og Husmænd, og viser, hvordan Navnegivningen former sig. Hedder Manden f. Eks. Mads Amme, Christen Skinder, Lars Fris, bliver Konens (Enkens) Navn: Dorte Ammens (»ellip. Genitiv«), Ane Skinders, Maren Frise, og Børnenes: Amme Sofie, Skinder Hans og Frise Anna; men stifter Børnene Hjem eller som ugifte overtager Fødehjemmet, byttes Navnene gerne om: Frise Anna bliver saaledes til Anna Fris. Navneskikken for sen-Endelser former sig saaledes: Jens Hansens Datter Margrete hedder: Jens Hans Margrete (Konen: Hanne Hanse) o. s. fr., men ved sjældnere sen-Navne (f. Eks. Frandsen, Knudsen) bliver Benævnelsen for Børn som ved de egentlige Tilnavne: Frandse Ole, Knudse Hanne. Ligesom egentlige Tilnavne bevares paa Stedet eller overføres til et andet, kan dette

vi Skuespil byggede paa Kendskab til historiske Forhold og dermed anskuelige Tidsbilleder, som kom ud til et større Publikum og ofte bedre fæstnede sig i Sindet end en Aar-bogsskildring om samme Emne. Til Arbejder i nøje Føling med vort historiske Samfunds Oplysningsarbejde hører ogsaa det 1932 i Trykken udkomne Hjemstavsspil af *Svend Jørgensen* (indlagte Sange af M. Wested, ny Musik af V. Bitsch og O. Th. Christiansen): »*Guldkorset*«, der gennem Handlingens Traade tillige som Skuespil overalt har gjort stor Lykke.

Aarsberetning.

Paa *Lolland-Falsters historiske Samfunds Generalforsamling* 12. Oktober paa *Nr. Alslev Hotel* udtalte Formanden, *Amtsforvalter A. Holck*: Naar vi i Aar holder Generalforsamling her i Stedet for i Nykøbing, hvor vi ellers kommer hvert andet Aar, er det ogsaa for at benytte den gunstige Lejlighed til at faa *Konservator Lind* ved *Nationalmuseet* til at fortælle os noget om de falsterske Kalkmalerier og de nyeste Fund; han har jo i dette Efteraar afdækket og restaureret mange interessante Kalkmalerier i nordfalsterske Kirker, og Vejen fra Møen, hvor han f. T. arbejder, til *Nr. Alslev* er jo ikke saa lang. — I det forløbne Aar, 1931—32, har vi fulgt vor gamle Linie og først og fremmest arbejdet paa at faa vor Aarbog saa fyldig og afvekslende som muligt, og dernæst har vi holdt offentlige Møder paa Lolland og Falster. Skønt det ligger uden for Aarbogens Opgave at være aktuel, søger vi dog at give Artikler, der har Tilknytning til Dagens Begivenheder af historisk Art; saaledes havde vi i vor sidste Aarbog en Afhandling, bygget paa Førstehaands-Studier, af Arkitekt *Charles Christensen* om Nykøbing Kirke og Kloster kort før Kirkens 400 Aars Jubilæum. Medens vort Møde i *Vesterborg Præstegaardshave* (hvor *Pastor Bojsen-Jensen* og *Fru Thyra Jensen* talte om *Biskop Bojsen* og *Seminarieret*) forløb i den skønneste Majsol, maatte vi kæmpe med Vind og Vejr, men med vellykket Resultat, da vi i August var paa Rundtur — takket være velvillige Bilejere — først i *Stubbe-købing Kirke*, som forklaredes af *Museumsinspektør H. Matthiessen*, som bagefter førte os paa Byvandring, og derefter, med *Provst Degenkolv* som Taler, i *Aastrup Kirke* og i *Mosebys* saa nænsomt restaurerede gamle Præstegaard. — Vi har

fortsat med at rejse Mindesten; denne Gang i Hanenov Skov til Minde om det gamle Folkefæste, Virket, en Sten med en topografisk Indridsning til Forklaring af det langstrakte Voldanlæg og afsløret i Juli med en Tale af Sognepræst Schultz.

Vor kommende Aarvog vil sandsynligvis blive adskilligt større end normalt, da det gælder om at faa saa meget foreliggende Manuskript med som muligt, inden der næste Aar igen maa spærres for Tilgang og vi kun møder med en ganske lille Aarvog. I 1934 vil vi nemlig, om alt gaar vel efter Af-tale, ved Siden af den lille Aarvog yde vore Medlemmer af 1934 et større Værk, vistnok i to Bind, og forfattet af Arkivar i Rigsarkivet Dr. *Hjelholt*. Det bliver en Falsters Historie. Landbostandens Sparekasse i Nykøbing med Sparekassedirektør *Lollike* er Ophavsmand til Planen om Værket, dets finansielle Starter og dets gavmilde Spreder til vort historiske Samfunds Medlemmer, og da Carlsberg-Fondet giver Tilskud og der maaske yderligere kan ventes Tilskud, som dog paa dette Tidspunkt ikke kan fastslaas, vil det unægtelig i Forbindelse med vor egen finansielle Ekstra-Anspændelse i den Anledning blive en formelig Gave, vort historiske Samfund ser sig i Stand til at byde paagældende Aargangs Medlemmer.

Ved Aarets Slutning var vort Medlemstal 645. Statstilskudet til de historiske Samfund er desværre skaarit ned til omtrent det halve. Vi er da saa meget taknemmeligere overfor de Institutioner, der vedblivende har støttet os, og vi bringer vor Tak til Amtsraad, Lollands Spare- og Laanebank, Landbostandens Sparekasse i Nykøbing og det Classenske Fideikommiss.

Kassereren Førstelærer Sv. *Jørgensen* fremlagde Regnskab, der godkendtes.

De efter Tur fratrædende Medlemmer, Førstelærer *Bendsen*, Bandholm, Amtsforvalter A. *Holck*, Maribo, Pastor J. C. *Holck*, Nakskov, og Gaardejer *Ole Rasmussen*, Nr. Ørslev, genvalgtes. Som Revisorer valgtes Ingeniør *Hagemann* og Skolebestyrer *Jørgensen*, begge af Maribo.

Uddrag af Regnskabet 1931—32:

Indtægt:		Udgift:	
	Kr. Ø.		Kr. Ø.
Formue d. 1/4 1931	9259 09	Administration (Porto, Fragt, Medhjælp m. v.)	433 63
Indvundne Renter	406 09	Aarbogen	2289 42
Tilskud	900 00	Møder	322 79
Medlemsbidrag	2149 90	Mindesten	175 00
Salg af Aarbøger	123 27	Andre Udgifter	10 00
Indgaaet ved Møder	51 58	Formue d. 31/3 1932	9659 09
	<hr/>		<hr/>
	12889 93		12889 93

Nye Medlemmer (indtil 1. April 1932).

R. J. Nielsen, Trævarefabrikken, Kraghave.	Musiker Birch, Rødby.
Lærer Jørgen Nielsen, Maglemer.	Overlærer C. Andersen, Nysted.
Forvalter Sejer Petersen, Højby- gaard Sukkerfabrik.	Preben Sorrento Dichmann, Vester- skovvej 54, Nykøbing F.
Bestyrerinde, Frk. Andersen, Danne- marre.	Rektor Willesen, Katedralskolen, Nykøbing F.
Pastor Dyssegaard, Utterslev.	Skrædermester H. Chr. Olafsen, Nykøbing F.
Lærer Kristian Ibsen, Kastager.	Adjunkt Kamla, Katedralskolen, Nykøbing F.
Læge Johs. Feldthuus, Horslunde.	Boghandler Arnold Larsen, Øster- gade, Nykøbing F.
Mejeribestyrer I. C. Christensen, Tvede.	Direktør, cand. polyt. H. O. Keel, Østbanegade 11, Kbh. Ø.
Lærer Børsting, Vesterborg.	Ingeniør E. B. Cruse, Dantes Plads 33, Kbh. V.
Graver Chr. Stryhn, Vesterborg.	Amtsbogholder A. V. Jessen, Rønne.
Læge Mule, Nakskov.	Maleren Nils Jøkm Termansen, Hvidbjergus, Ullerød, Hillerød.
Læge Kjeldsen, Nakskov.	Førstelærer H. C. Harstoft-Jørgen- sen, Hou, Ulsted.
Bankbogholder Wiingaard, Nakskov.	Silkeborg Bibliotek.
Bogholder Ric. Jørgensen, Nakskov.	Professor, Dr. theol. Oluf Kolsrud, Krusesgate 3 II, Oslo.
Assistent Jensen, Kæmnerkontoret, Maribo.	Pastor Tage Teisen, 52 Third Street, Troy, New York.
Kontorist Petersen, Refshalevej 14, Maribo.	
Læge Ellehaug, Maribo.	
Urmager Knudsen, jun., Maribo.	
Bestyrer G. Sørensen, Maribo.	
Godsekspeditør Adrian, Maribo.	